ДИМЧО АЛАДЖОВ

СЕЛИЩА, ПАМЕТНИЦИ, НАХОДКИ

ОТ ХАСКОВСКИЯ КРАЙ

1997 г.

СЕЛИЩА, ПАМЕТНИЦИ, НАХОДКИ

ОТ ХАСКОВСКИЯ КРАЙ

Вместо предговор

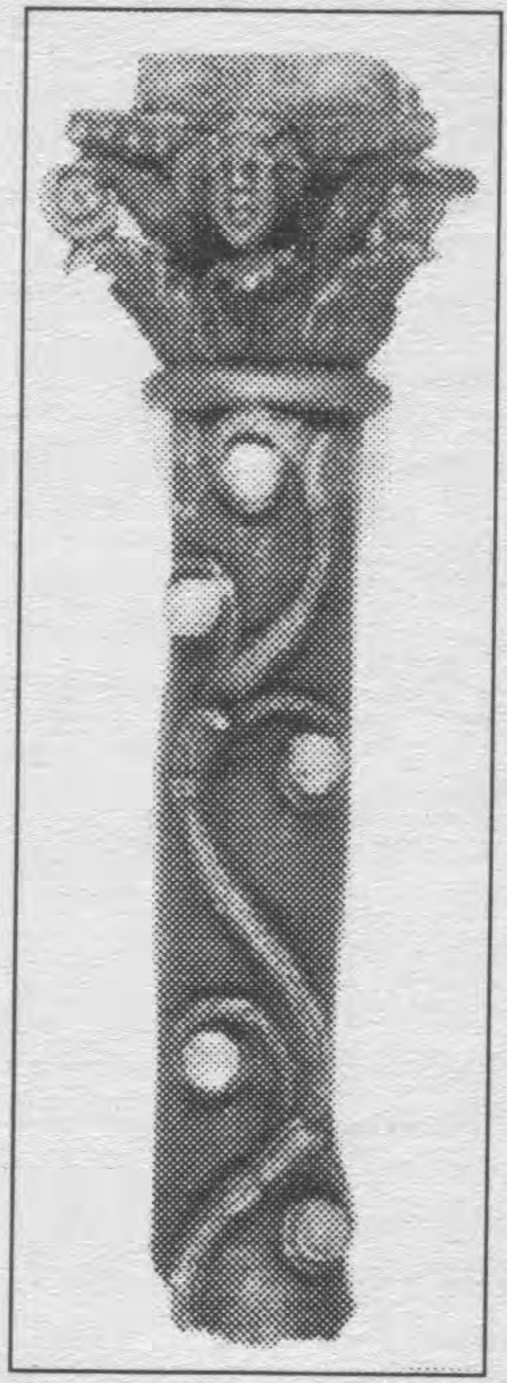

В 1974 г. бе издадена кратка поселищна библиография като № 6 от поредицата „Материали за археологическата карта на Хасковски окръг", която бе приета с интерес и сега, след две десетилетия, все още е търсена от краеведи и любители на старините.

Настоящото второ, разширено и допълнено издание е родено в трудно за книгоиздаването време. То съдържа новооткрити и допълнително (след 1974 г.) проучени археологически обекти и находки, които читателят ще намери, вече не само с обозначение на местонамирането им, но и с (по възможност най-кратки) описания и тълкуване на по-значителните паметници, особено на досега не публикуваните от тях.

Целта на предлаганото е не само да запознае специалисти и любители с археологическите богатства в Хасковския край, но и да привлече вниманието на бъдещите изследвачи на района към тях. Надяваме се, че още в началото на следващия XXI век за това у нас ще има нормални условия за работа. Изданието е обогатено и със значително количество (над 150 бр.) илюстрации, при подбирането на които е проявен стремеж за включване на непубликувани до сега в научната литература предмети, макар и не толкова значителни и атрактивни.

За улеснение на любителите, в библиографската справка към селищата са включени заглавия, както на монографични издания, сборници и научни списания, така и предимно на по-достъпните кратки статии и съобщения от местните или централни вестници, които могат да се намерят в градските или читалищни библиотеки.

Бившият Хасковски окръг (означен тук като Хасковския край) включваше земите по долината на р. Марица в долното ѝ течение, части от Източните Родопи до р. Арда и югозападната част на Сакар планина, която стига до р. Тунджа. Плодородните поречия на Марица, Харманлийска река, Сазлийка и Клокотница, планинските склонове на Сакар и Родопите са осигурили благоприятни условия за живот на обитателите им от дълбока древност до днес.

Още първите години след Освобождението значителна част от посочената територия е обходена от Георги Бончев и братя Шкорпил, които проучват мегалитните паметници на Сакар и Източните Родопи. В трудовете на братята Шкорпил и на К. Иречек се съобщават данни за по-значителните селища, крепости и стари пътища. Проф. Г. Кацаров публикува материалите от тракийското светилище при Диниклий (дн. с. Лозен), а В. Добруски, Н. Мушмов и Т. Герасимов обнародват паметници и монетни находки. Д. Цончев и П. Детев проучват района на Хасковските минерални бани и главния римски път (via Singidunum) в района.

Първите археологически разкопки тук са свързани с името на Рафаил Попов, който в началото на века проучва селищната могила Деве Барган при Симеоновград. Случайното откриване на гробницата при Мезек през 1931 г. повишава интереса към по-целенасочени изследвания – на Ив. Велков около Мезек и гара Свиленград, на Васил Миков в Сакар – Младиново и Михалич, на Ив. Венедиков при с. Каснаково. Повечето от данните, които съобщават първите изследователи на района за откритите от тях археологически обекти и находки, са резултат от обхождането му, без археологически разкопки. Особено големи в това отношение са заслугите на Ив. Велков.

Хасковският музей е един от по-новите музеи в страната и това определи характера на археологическите проучвания след създаването на отдел „Археология“ към Историческия музей през 1957 г. За три-четири десетилетия беше извършена огромна събирателска и задълбочена научноизследователска работа. Разкопките и планомерното проучване територията на музея за две-три десетилетия попълниха фонда на музея с над 30 хиляди оригинални музейни единици. Резултатни се оказаха усилията за научна обработка на музейните колекции, за издирването и опазването на музейното богатство.

В сбирките на музеите, създадени непосредствено след Освобождението, преобладават предмети от античността. В последните десетилетия у нас се засили интересът към средновековната българска археология. Оказа се, че и тя открива ценни находки, но не мозайки и скулптури от светилища и резиденции, а изделия, употребявани във всекидневието. Установи се, че в Южна България средновековната култура е с не по-малко интересни паметници от блестящите антични находки. Усилията на автора на настоящите бележки бяха насочени предимно към проучване именно на тези отдалечени от българските средновековни столици райони, които често сменяли през вековете политическите си господари, но запазвали българския си облик. В резултат на тези проучвания беше доказано сходството на средновековната материална култура на Хасковския край с тази на Северна България и днес вече не се поставя под съмнение българският произход даже на ранносредновековната, славянска по своя характер култура в района. Бяха открити следи и от прабългарско присъствие, които датират от VIII-IX в.

Първият системно разкопан средновековен укрепен пункт е Хасковската крепост, проучена от 1958 до 1966 г. Установено бе, че крепостта е построена през IX в. През X в. е изградена втора крепостна стена, с която се оформил

„вътрешен“ и „външен“ град. Откриха се водохранилища, инструменти от ковачество, дървообработване и други занаяти, значително количество керамика и метални предмети. Селището и крепостта били унищожени през XI в. От XII до XIV в. тяхното място било заето от некропол, от който са проучени 108 гроба, в които са открити разнообразни стъклени и бронзови гривни, разкошно изработени сребърни обици и други накити.

През 1963 г. в с. Любеново бе разкопан средновековен некропол от IX-XI в. Намерени бяха десетки разноцветни стъклени и бронзови гривни с украса от геометрични орнаменти и изображения на птици. Някои от бронзовите гривни имаха стилизирани змийски глави. Откритите обици бяха най-разнообразни – от обикновената халка до сложните византийско-източни типове. Особено интересни се оказаха металните огърлици с многообразни висулки и нанизи. Цялото това богатство и разнообразие служи като добра база за по-точното датиране на някои накити.

В съседство с некропола в Любеново през 1968 г. беше проучена късноантичната и средновековна крепост, която има правилна четириъгълна форма, два входа, три кръгли и три правоъгълни кули. В крепостта бяха открити склад с питоси и жилищни помещения, градени с камък и кал. Между крепостта и некропола бе разчистена ранно-християнска черква с пристроена от северната ѝ страна кръщелна. Особено ценна е откритата върху развалините на късноантичния период раннославянска керамика от VII-VIII в., която представлява първия досег на двете култури – ранновизантийската и раннославянската в Южна България.

От 1967 до 1985 г. с прекъсвания се проучваха останките на предполагаемата тракийска Констанция при Симеоновград. Тук също беше открита раннославянска керамика от VII-VIII в. Крепостта огражда площ от над 50 дка. Открити са два входа, една потерна, шест U-образни кули и голяма част от крепостните стени с един таен подземен изход. В крепостта, построена върху селище от бронзовата и желязната епоха, се откриха троянски тип чаши, вносна червенофигурна керамика, богата колекция от късноантични и средновековни оръдия на труда и керамика. Открити бяха жилища с глинобитна печка, ранновизантийски работилници с тухлен под и добре запазена канализация, голяма трикорабна базилика от IV в., водоеми, пещ за вар и други.

В Симеоновград са проучени и ранносредновековно селище и некропол от XI-XII в. (110 гроба) в местността Градището (1978-1982 г.) и е цялостно разкопана голяма (висока 11 м) тракийска надгробна могила в кв. Злати дол (1986 г.), в която бе открит богат гроб от IV в. пр. н. е. (воин с пълно въоръжение и любимия му кон) и вторични погребения от XII-XIV в. с разнообразни накити от това време.

Четвъртият обект по научно-изследователската програма „Родопи“, проучен чрез разкопки от 1966 до 1970 г. е селището, крепостта и некропола в нея в с. Минерални бани. Крепостта на хълма Св. Дух има един вход, две потерни и четири големи правоъгълни кули. Край крепостните стени са изградени редица от жилищни (казармени) и стопански помещения, променяни през вековете, но добре запазени в основи. При разкопките са открити голямо количество глинени съдове от римската, късноантичната и средновековната епохи, над 200 монети, между които над 50 сребърни и 3 златни, богата колекция от селскостопански оръдия на труда, здрави съдове, изработени в техниката „сграфито“ и т. н. В селището са открити комплекс от помещения, една голяма сграда и черква. Проучени са и няколко десетки гроба от византийския период (XII в.). Крепостта е обитавана от II до XIII в.

Разкопани бяха средновековни некрополи в Хасково (X-XI в.) през 1975 г., в коритото на яз. Гледка (X-XI в.) през 1978 г., в Симеоновград в крепостта Констанция през 1977-1979 г., в местността Градището в същия град през 1978-1982 г. В Историческия музей в Хасково постъпиха накити от още над 20 средновековни некропола. Това удивително богатство от накити наред с другите находки от селища и крепости, разкрива високата материална култура на населението от Хасковския край и голямото художествено майсторство на средновековните занаятчии.

При разкопаването на средновековните селища и крепости като правило се проучваха и по-старите културни пластове до изчерпването им, а на някои места (като крепостта в с. Минерални бани) находките от римската епоха са повече от средновековните. Освен това, разкопани са и няколко антични могилни некрополи: могилен некропол от 6 надгробни могили в с. Меричлери от I-IV в. (1958-1960 г.). Открити са над 50 двуобредни погребения, много от които с богати надгробни дарове. В Хасково голяма тракийска надгробна могила с ценни за историята на града находки – три гроба от II в. и 24 вторични християнски погребения от V-VI в.; през 1965 г. в с. Войводово е проучена тракийска каменна гробница от III в.пр. н. е., датирана с две тасоски амфори с печати, златен венец и наниз; две надгробни могили са разкопани през 1987-1989 г. в с. Горски извор, където са намерени златни нагръдници и керамика от IV в. пр. н. е. А третата могила от същия некропол още през 1958 г. бе ограбена от иманяри. В нея бе открита градена с каменни блокове гробница, също от IV в. пр. н. е.

От 1975 до 1984 г. в с. Овчарово е разкопано селище от старожелязната епоха, в което са намерени идоли и инструменти за украса на глинените съдове, а също и значителна колекция от здрави глинени съдове.

През 1958 г. в Хасково е проучено праисторическо селище, просъществувало от средния неолит до бронзовата епоха. Друго голямо праисторическо селище от ранния неолит до бронзовата епоха е проучено в Симеоновград, с прекъсване от 1968 до 1982 г.

Списъкът на изброяваните по-значителни археологически открития и разкопки, за някои от които тук читателят ще намери по-подробни бележки, ще приключи с проучването на Градището между с. Черна могила и с. Белица (1986 г.). На трите хълма на Градището са открити по една черква, останките на две от които бяха разкопани, легнали върху тънък пласт от ранножелязната епоха. И двете черкви са раннохристиянски, преустройвани през средновековието (VI и XI-XIII в.). Единият от хълмовете е ограден с крепостна стена, сравнително добре запазена в земята до височина 1,60 м. Край същата е открит склад с питоси от късноантичната епоха, когато старата тракийска стена, ремонтирана, още е служела за защита на светилищния комплекс.

Полезна работа по проучването на археологическите богатства на Хасковския край се извърши от експедициите (1973-1976 г.) в Сакар и Родопите съвместно с Института по Тракология. За науката бяха открити няколко тракийски култово-погребални комплекса от крепости, светилища и некрополи. Направените на няколко места разкопки на долмени установиха идентичността на керамиката от долмените и селищата от старожелязната епоха. Значителна помощ в изучаването миналото на района бе оказана от специалисти от СУ „Кл. Охридски“, АИМ при БАН и особено действена помощ имахме от колегите от НИМ – София, с които съвместно беше проучена Констанция и некрополите на града. Така, за паметници, за които до преди 3-4 десетилетия не се знаеше нищо, вече може да се намери в литературата компетентно и научно обяснение. А до средата на 50-години световноизвестната гробница при с. Мезек е била превърната в сеновал, скалната църква в Маточина – в склад, а от камъните на средновековната кула в Маточина, една от най-красивите руини у нас, е била построена граничната застава, крепостта при с. Черна могила, римският път около с. Долни Главанак – са използвани за строителен материал и т. н. списъкът може да бъде продължен...

Наред с изтъкнатите постижения в издирване, опазване и изучаване на археологическите богатства не може да не се отбележи, че забавянето на консервацията на археологическите обекти в района е сериозна пречка за по-нататъшните проучвания. Като се изключи отводняването и възстановяването на тракийското светилище при с. Каснаково, направено веднага след разкопките в началото на 70-те години, както и укрепителните работи на крепостите в Хасково, Мезек и Минерални бани, през последните три десетилетия този род дейност за археологическите паметници бе прекъсната. Възстановителните работи на крепостта в Минерални бани останаха незавършени, прекъснати още през1970 г. Подобно е и положението с крепостта в Мезек, където е спряна в началния етап още през 1973 г. През 1983 г. при разкопки там бяха разкрити затрупани кули, четири отточни канала и още един вход на крепостта. Наред със срамната история на немарливост към Хасковската крепост, и кулата при Маточина почти всяка година присъстваше в плановете на НИПК като обект за работа, но за съжаление, тя и останалите археологически паметници в района оставаха само в плановете, проекто-сметните документации и обещания, понеже чужди на археологията и науката лица определяха къде и какво трябва да се проучва и опазва.

Сега, в годините на небивала в мирно време криза, за такава дейност изобщо не може да се мисли. Така, при създадената още в 80-те години ситуация, недопустимо бе да се започват разкопки на архитектурни паметници, защото те биха били обречени на унищожение. По същата причина още от 1979 г. разкопките на крепостта Констанция бяха преустановени и работата бе ориентирана към проучване на некрополите в града. В този ред на мисли нека кажем, че неоправдано до сега т. нар. “Асенова крепост” в Клокотница, край която е станало паметното сражение на 9 март 1230 г., все още не е проучена чрез археологически разкопки.

Археологическите разкопки на Хасковския музей в началото бяха в значителна степен подчинени на задачата по изграждането на археологическата експозиция на ИМ в Хасково, открита през 1982 г.

След казаното до тук е ясно, че археологическите проучвания в Хасковския район трябва да преминат на нов

– по-висок етап, като усилията се насочат главно към опазването на фонда и работа по интерпретиране на направените значителни открития и събрания огромен материал за работа. Така трудът на археолозите ще добие обществена значимост. Защото работата по издирване, проучване и популяризиране на нашето културно наследство е не само тяхна лична работа, съдба, удоволствие или бреме – тя е сериозно и важно дело за целия български народ!

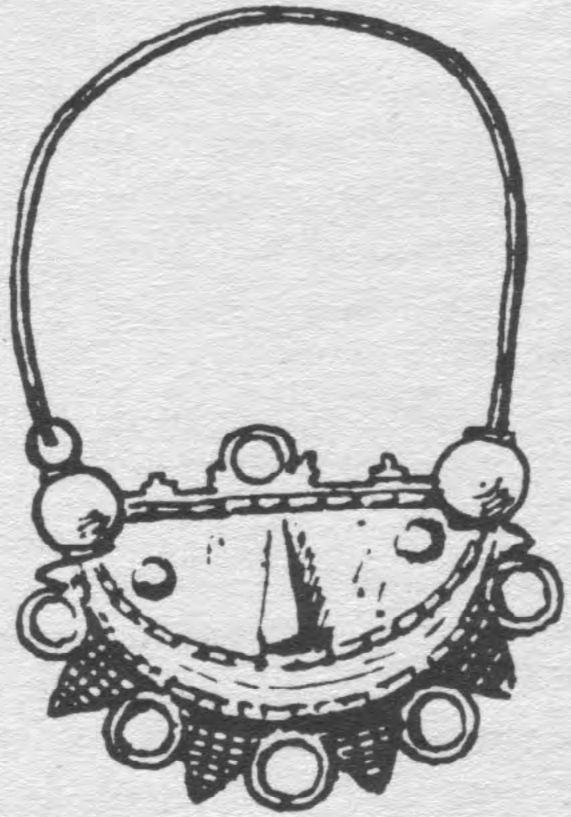

Dimcho Aladjov

Settlements, Monuments and Finds in the Region of Haskovo

(Summary)

This reference book is the second revised edition of Settlements, Monuments and Finds, first published in 1974, and therefore it is regarded as a bibliographical rarity by experts and amateurs. Being a product of many years of labour and great experience of the author, former head of the Haskovo Museum's Department of Archaeology, the book represents a complete survey of the settlements and monuments, including thousands of carefully studied finds, found both accidentally and during the archaeological excavations on the territory of 129 present-day settlements in the south-east of Bulgaria — a territory comprising parts of the Rhodopes, Saкap mountain and the valleys of the rivers Maritsa, Arda and Toundja.

The advantageous geographical location, this region being on the crossroads between the East and West, easily explain the abundance and variety of archaeological finds. The favourable climatic conditions contributed to coming into being lots of different settlements in the remote past, and as a result the region has become a veritable treasure trove, providing plenty of information about the way of life of the population in this area, for those who are interested in archaeology and history.

Many prehistoric dwellings discovered around Haskovo, Pyasachevo, Orlovo, Dinevo and Voyvodovo offer good material for archaeological searches — pottery, earthen idols and stone tools which show the level of development reached by this ancient civilazation.

Apart from its prehistoric monuments the region of Haskovo is most famous for its numerous Thracian sites. Among them are the rich burial mounds (1st millennium B.C.) at Mezek, Tatarevo and Gorsky izvor which have yielded magnificent gold and silver artefacts. Scattered all over the Rhodopes (Senoclas, Borislavovtsy, Cralevo, Dolno Cherkovishte) are the religious burial sites, sanctuaries, dolmens and rock tombs with hundreds of picturesque trapeze-shaped niches.

After the conquest of Thrace by the Romans the Thracian art was influenced by the art of the conqueror, but in general Thracians remained faithful to the old burial rites and kept their mounds until the Christian era. In the burial mounds at Merichlery, Casnakovo, Dobrich, Lozen, Oreshets, Stalevo, Caramantsy and Crepost have been found pottery, armaments, remarkable marble and bronze figurines dating back to the first to the fourth centuries A.D..

The finds from the Late Antiquity and the Middle Ages (eighth to fourteenth centuries A.D.) have been closely studied. Special attention have been paid to the fortresses, settlements and necropoli at Haskovo, Mineralny Bany and Lyubenovo. The Haskovo Museum takes pride in the hundreds of beads of glass and metal necklaces, earrings, bracelets and rings discovered during the excavations of the mediaeval necropoli at Lyubenovo and Simeonovgrad. These highly sophisticated works of art, their quantities and variety offer interesting information about this mediaeval society existing in this part of Thrace.

Based on the traditional A-Z dictionary format, this book lists the monuments, settlements and finds in the region of Haskovo with a brief description and a complete bibliography of each of them, including 150 photos — some of them not published so far.

It is hoped that the book will fulfil its objectives and that it will be a welcome reference guide in scientific and cultural work.

Резюмето преведе: Кремена Станчева

А

I. **Село Александрово**. Източно от селото личат следите на крепостта Хисаря или Калето, която е от дясната страна на р. Марица, върху величествен хълм Куруджиица (311 м н. в.), който се издига вдясно от шосето Хасково – Симеоновград. Крепостта е възобновявана и през средновековието, върху антични основи, което личи от обилната антична (II-III в.) и средновековна (IX-XII в.) керамика, от останките от зидове, строени от камък, споен с червен и бял хоросан.

Крепостта при Александрово, известна като „Куруджиевския Хисар“ е била обект на иманярски разкопавания още в миналия век, а в 60-те години бе напълно унищожена с булдозер от служебни лица! В миналото, погрешно, някои наши историци са отъждествявали Хисаря с Констанция (Вж. Симеоновград). В района на крепостта има надгробни могили, една от които е разкопана от иманяри и в нея са намерени гробни дарове от предримската епоха.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Новооткрити старини. – ИАИ, I, 1921-1922, с. 244-251.

2. **Ив. Велков**, Антични паметници из България. – ГНМ, IV, 1922-1925, с. 149-152.

3. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 87-88.

4. **Ж. Въжарова**, Руските учени и българските старини., С., 1960, с. 330.

II. **Село Ангел войвода**. На около 1 км северозападно от селото, над северната му махала и на десния бряг на Харманлийска река, се издига висок, скалист дял на Източните Родопи (Обр. 1), издължен в посока изток-запад, известен като „Кумбулдуларско кале“ или „Хисаря“. На заравнената горна част на височината, която е достъпна от запад, има останки от крепостни стени, заграждащи площ

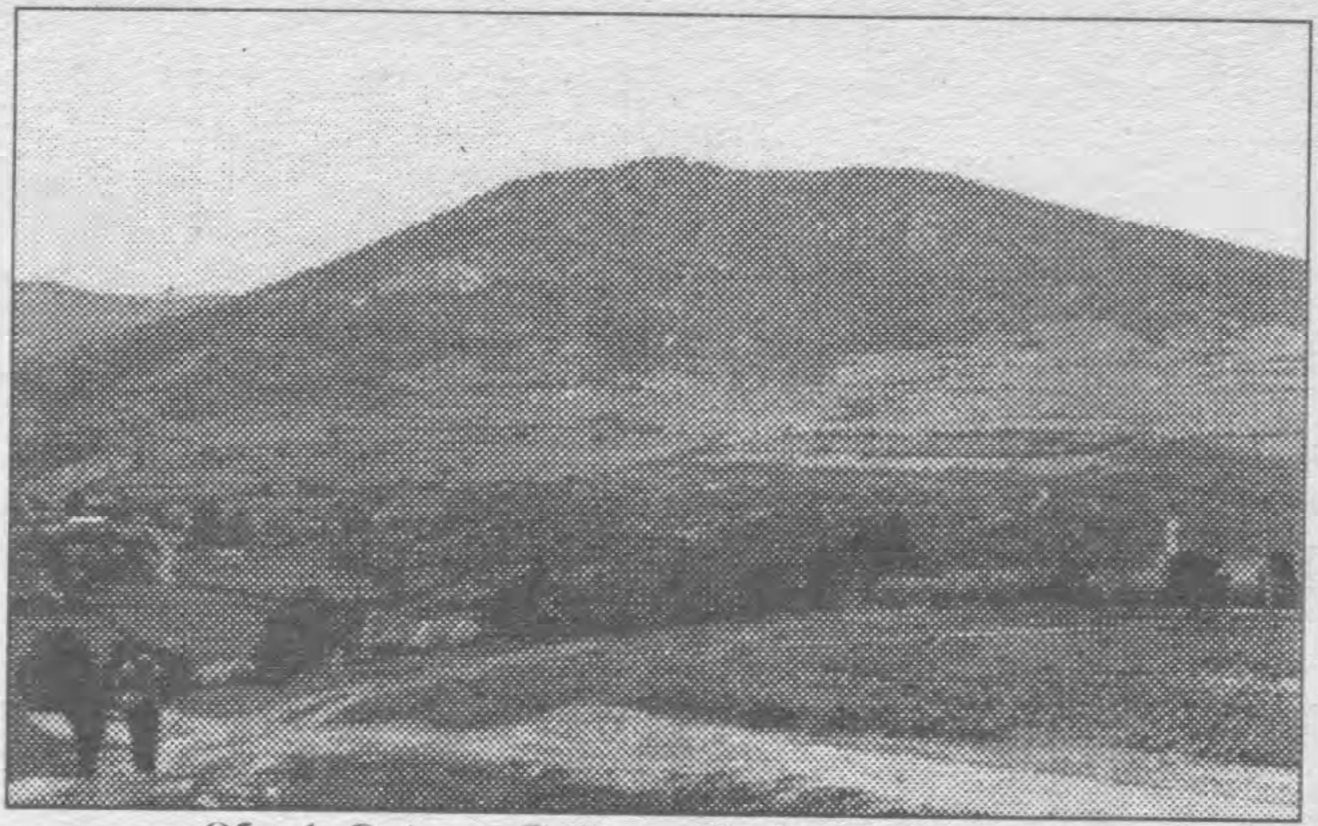

Обр. 1. С. Ангел Войвода. Кумбурларското кале

от около 5 дка. Стената не се вижда навсякъде, а вероятно откъм юг и изток не е имало такава поради голямата стръмнина, увенчана с недостъпни скали. Крепостната стена от суха зидария е широка до 2,20 м, запазена само в най-

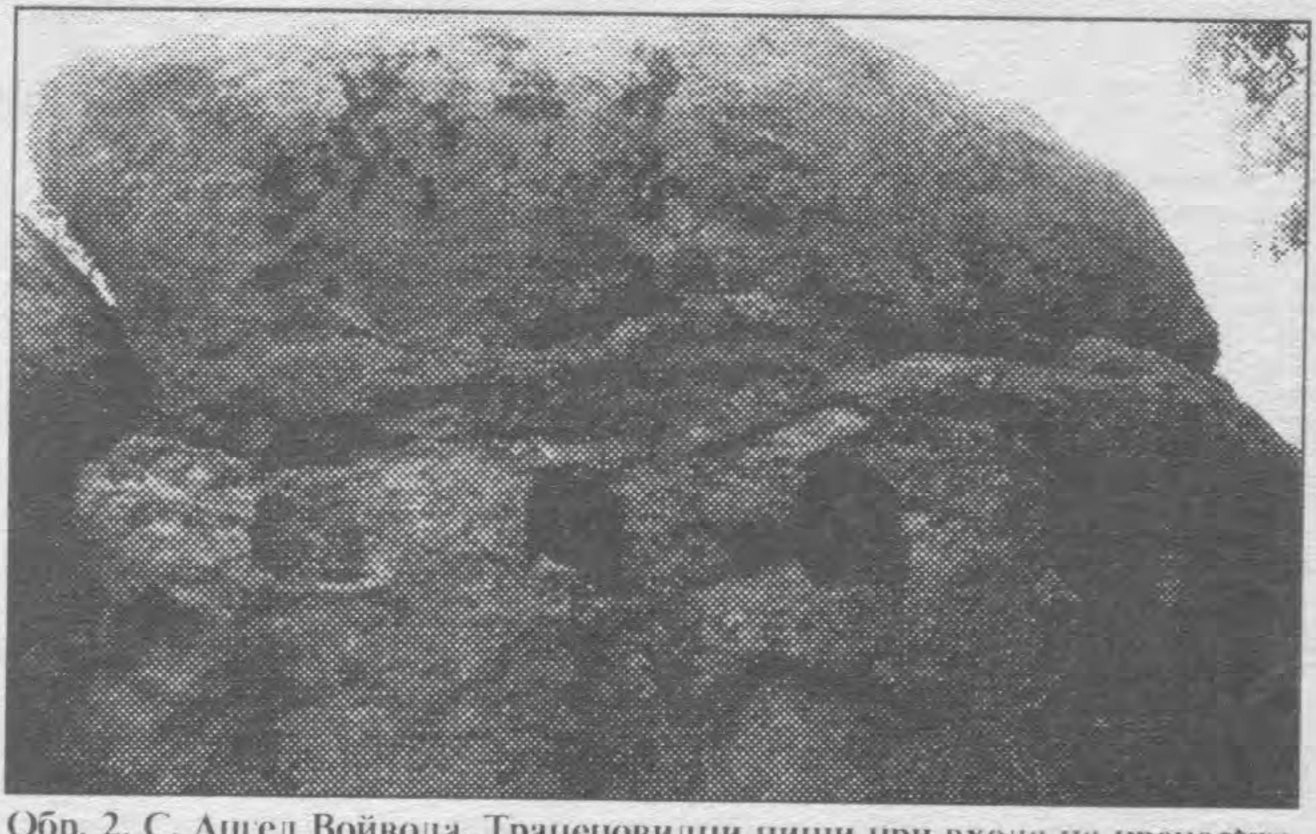

Обр. 2. С. Ангел Войвода. Трапецовидни ниши при входа на крепостта

долната си част. Входът е в южния край между две скали, по които има два реда срещуположни трапецовидни ниши (Обр. 2).

Освен камъни от крепостните стени, които образуват насипи, на някои места, особено по склоновете към селото, се виждат и купчини от строителна керамика. В източния край има седловина, зад която се намира „Малкия Хисар“, също със следи от укрепяване, трапецовидни ниши по скалите и битова тракийска, късноантична и средновековна керамика.

Вътре в крепостта Хисаря има сравнително добре запазен култово-погребален комплекс от типа на тези в селата Татул, Малко Градище, Кралево и др. В скала от вулканична туфа е изсечена гробница, която заема централно място на най-високата точка на платото (Обр. 3). До нея се стига чрез пет различно големи стъпала, които придават

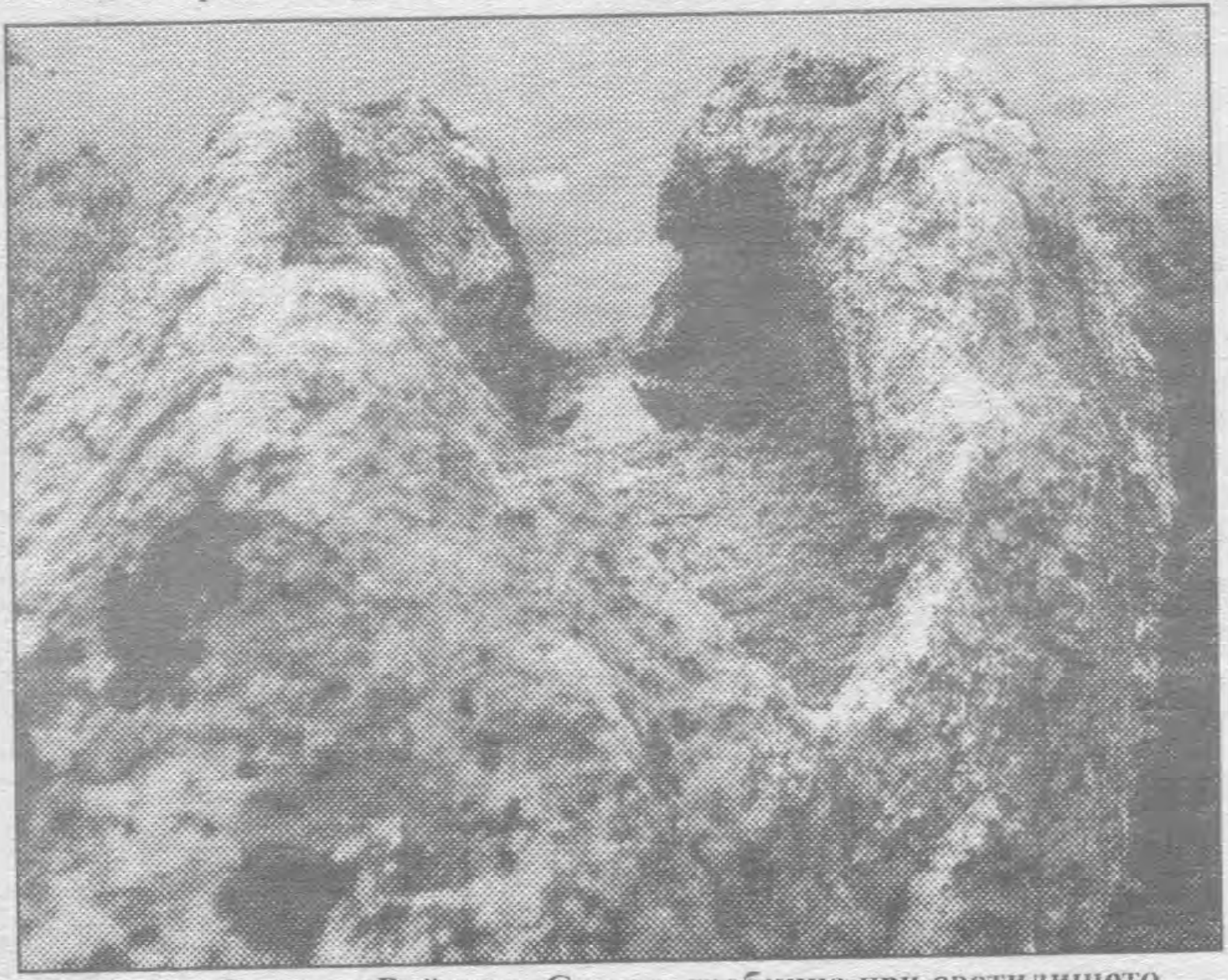

Обр. 3. С. Ангел Войвода. Скална гробница при светилището

на съоръжението вид на стъпаловидна пирамида. Приликата с Татул се допълва от гробницата, издълбана най-отгоре на заравнената площадка. Тя има правоъгълен план с трапецовидно напречно сечение, ориентирана запад-изток. В горната ѝ стеснена част е изсечен жлеб за покривна плоча, аналогично на гробницата при Татул, от която се отличава по напречното сечение и размерите: дълж. при дъното 1,84 м, шир. 0,54 м, дълб. до отстъпа (жлеба) 0,49 м.

Наблизо до гробницата е изсечено правоъгълно съоръжение, което може да се приеме за светилище. В средата му има правоъгълна скала, обезформена от иманярите. На двете дълги срещуположни „стени“ на светилището са издълбани 13 ниши, напомнящи на познатите в този край култови трапецовидни ниши, но имат правоъгълна форма със закръглен горен край. Те не са една срещу друга, поради което не може да се допусне, че са служели за гнезда на греди. Подобна форма имат и други групи от скалните ниши по целия източен склон на възвишението – на брой около 50, някои от които недовършени. Според лицето на скалите, те са обърнати на изток, юг и югозапад.

По сведения на нумизмати от Хасково, тук са открити сребърни тетрадрахми на о-в Тасос (II период), ауреус на имп. Август и сестерция на имп. Траян. Монетите и римската керамика говорят за използването на светилището от траките и в началото на н. е.

В заграденото от крепостните стени пространство се открива оскъдна тракийска, късноантична и средновековна керамика. Камъни с полепнал по тях хоросан подсказват за постройки от н. е., но крепостните стени, които могат да се видят на повърхността са само суха зидария. Последното не изключва произхода им от първите векове на н. е., та даже и от средните векове. Подобни случаи вече са известни от Родопите, един от тях е крепостта Калето на Градището при с. Черна могила.

Под Хисаря, близо до Махалата, се виждат разсечени пещи, градени с тухли. В подножието на рида, източно от селото и южно от Махалата, на около 300 м от реката, има средновековен християнски некропол. Иманяри са разкопали няколко гроба, оградени и покрити с каменни плочи. Намерените в тях стъклени гривни са изгубени.

В една дописка на в. Ардинска дума от края на 30-год. са посочени сведения за Кумбулдуларското кале – за разхвърлени дялани камъни, керамика и щерни за вода. В източното подножие имало галерии със „стари“ (?) разработки, купчини сгур и пещи за топене на олово (?).

Литература:

1. **Н. Иванов**, „Кумбурларкалеси“. – в. Ардинска дума, бр. 426 от 10.VII.1939 г. (Кърджали).

2. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 87-88.

3. **Д. Аладжов**, Крепостта при с. Ангел войвода. – в. Хасковска трибуна, бр. 32 от 16.III.1985 г.

4. **Д. Аладжов**, Древни паметници при с. Ангел войвода. – в. Хоризонт, бр. 3 от 11.II.1986 г.

5. **Б. Колев**, Загадката на „Синията“. – в. Шипка, бр. 187 от 24.IX.1988 г.

6. **Д. Аладжов**, Тракийски скални ниши, крепост и светилище при с. Ангел войвода. – в. Хасковски вести, бр. 15 от 9.XII.1992 г.

7. **Д. Аладжов**, Забележителни паметници при с. Ангел войвода. – Археологическа експедиция край Харманлийска река. № 2. – в. Шипка, бр. 155 от 12.VIII.1993 г.

8. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 111-112

III. **Село Белица.** В района на селището има големи надгробни могили. На 500 м северно от селото се намира „Копана могила“, разкопавана от турските власти още преди Освобождението. В ново време (през XX век) отново е разкопавана многократно от иманяри. Изоколо могилата има солидна крепида от дялани камъни. Друга могила, известна като „Базикова могила“, над 600 м от селото, е свързана с интересни обичаи във връзка с оплождането, изпълнявани от млади невести и годеници.

На 3 км западно от селото, между селата Бисер и Черна могила, отдалече се виждат три големи гористи хълма, известни като „Градището“. Средният от тях – Калето е най-високият. Върху него е била изградена голяма крепост, опасваща хълма в елипсовидна форма. От двете по-достъпни страни, от север и от юг, са издълбани и по един дълбок ров. Навсякъде личат натрупани ломени камъни от съборените стени. По повърхността се намират обилни фрагменти от раннотракийска (I хил. пр. н. е.), ранновизантийска (V-VI в.) и средновековна (X-XIV в.) керамика. В средата на Калето при археологически разкопки през 1986 г. бе открита късноантична (VI в.),с баптистерей и средновековна (X-XIV в.) черква.

На северния хълм, познат като „Пресвета“ е разчистена още една черква от същото време. (За повече подробности по разкопките на Градището виж с. Черна могила).

Литература:

1. **В. Митев**, Историята на с. Белица, Свиленград, 1933.

2. **Ив. Велков**, Няколко крепости, селища и светилища из Родопите. – ИИД, кн. XIII, 1933, с. 183-184.

3. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 73.

4. **Д. Аладжов**, Забележителни археологически открития. – в. Шипка, бр. 92 от 4.VI.1991 г.

5. **Д. Аладжов**, Разкопки на черквата „Пресвета Неделя“ край

Белица. – в. Хасковски вести, бр. 17 от 15.XII.1992 г.

IV. **Село Бисер**. В околностите на селото има надгробни могили и незначителни останки от долмени.

Между селото и с. Белица багеристи са разкопали една надгробна могила над Големия язовир. При спирката над старата чешма личат останки от антично селище.

На площада в селото (до училището) има средновековен некропол. Тук са намерени християнски гробове (X-XII в.) със стъклени гривни. Гробове са разкрити и в канала (реката) и дворовете в съседство с площада.

Литература:

Д. Аладжов, Средновековни некрополи в югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, С., 1971, с. 133-153.

V. **Село Богомил**. На Теке баир, между селото и с. Овчарово, има останки от няколко епохи: тракийска керамика от старожелязната и младожелязната епоха, а също и средновековна крепостна стена. Намерени са и фрагменти от гръцка червенофигурна керамика. Тук е открита и ранносредновековна бронзова тока от X в. с изображение на грифон (Обр.

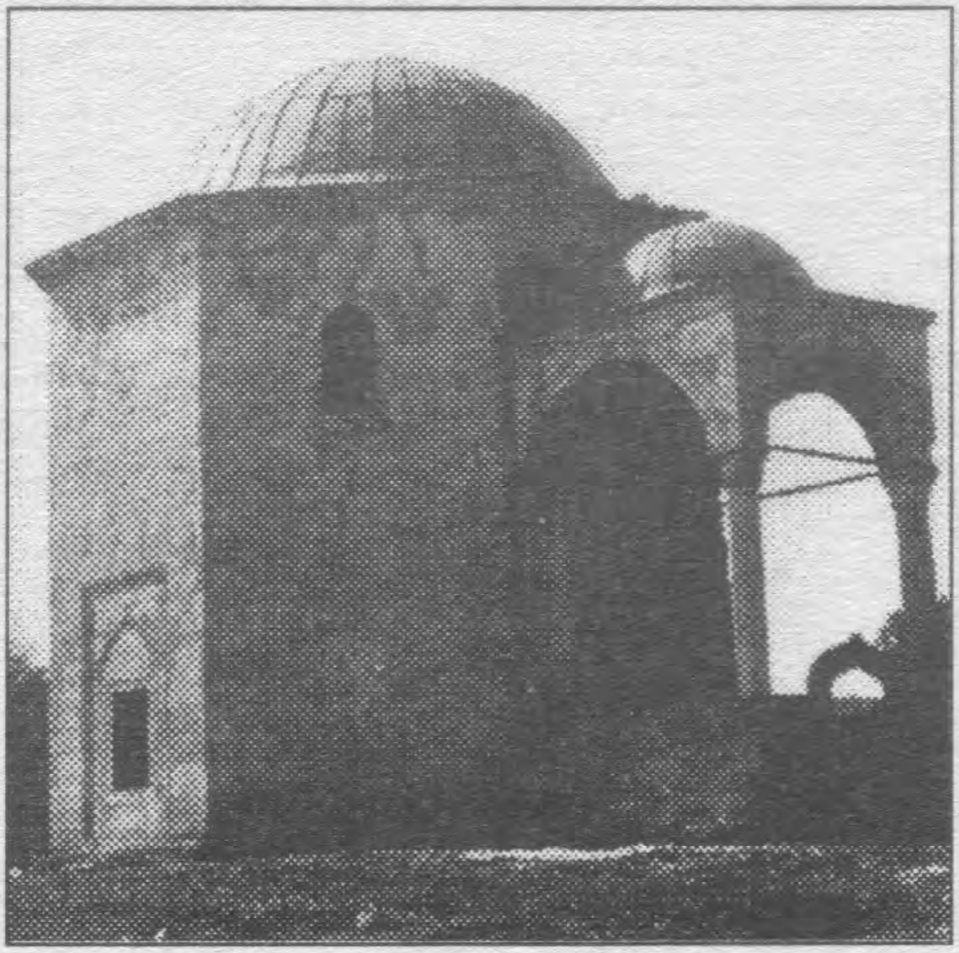

Обр. 4. С. Богомил. Текето (XVI в.)

94). Край селото е добре запазеният мавзолей (Текке) на Хазър баба, от XVI в., който бе основно възстановен през 1959 г. (Обр. 4).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Паметници на културата в Хасковски окръг. Рекламфото, С., 1970, с. 24, 25, обр. 12.
2. **Д. Аладжов**, Археологически данни за средновековния град Констанция. – Сб. Преслав, т. 4, С., 1993, с. 229, обр. 7, 2.

VI. **Село Бодрово.** Вдясно от шосето Върбица – Бодрово (на 1 км югозападно от с. Върбица) има селищна могила от неолита и енеолита (VI-IV хил. пр. н. е.). По повърхността се намират отделни фрагменти и от бронзовата епоха, както и рисувана керамика от ранния неолит.

Северозападно от селото личат развалини от средновековно селище със следи (основи) от черква. На 2,5 км югоизточно от селото има основи от постройка, около която има останки от антично селище. Над „Язмата“ има основи на черква, изравнени със земята.

В землището на селото е открита колективна находка от средновековни монети.

Литература:

В. Добруски, Материали по археология на България. – СбНУН, XIII, 1896, с. 426.

VII. **Квартал Болярово.** В местността Сараджоолувия чифлик, в източния край на Болярово, има праисторическо селище. Намерен е елипсовиден хромел, каменни брадвички и тесли. На Дуван бунар, на 3 км южно от селото, около чешмата, по съседните височини са намерени каменни брадвички, стривалки, чукове и др. останки. Следи от праисторическо селище има и в местността Гьолищата – тук се намират кремъчни стъргалки, каменни брадвички и др. праисторически предмети. Праисторическо селище е открито и в местността „Деве бунар“, на 1800 м югозападно от

Болярово – керамиката от това място е енеолитна (IV хил. пр. н. е.) с врязана и графитна украса.

В местността Даала Ибрямовото място, южно от чешмата в Дуван бунар, има керамика от ранножелязната епоха – намерен е чук от кост, шила от рог и др. На 1 км южно от Болярово в местността Юреня има раннотракийско селище (по повърхността обилна керамика). На около още 600-700 м източно от Юреня и на 1,5 км югоизточно от Болярово е местността Дрънака, където се виждат четири надгробни могили, които редовно се разорават и вече са почти заравнени. Около могилите има дребни ломени камъни и керамика от римската епоха. Прави впечатление, че селищата тук са винаги от двете страни на реката (Хасковска), а настрани от нея има гора. В Дрънака няма следи от селище. Тук до една от могилите е намерена голяма медна фибула от римската епоха – вероятно от вторичен гроб. От Дрънака в посока към Болярово и към Ямача има римска керамика. Само в северния наклон към реката няма следи от селище. На целия Ямач по повърхността, има антична керамика с червен лак, питоси, хромели, фрагменти от устия на амфори и пр. Тук има голямо антично селище!

Източно от Дрънака и Ямача е Черен кър, където се намират големи количества шлака, а наоколо – римска керамика.

На 1 км източно от Болярово, в местността Старите лозя, случайно е открит гроб, оформен отстрани със зид (суха зидария), отгоре покрит с камъни, а точно над главата е имало голям камък. Керамиката, намерена в гроба, е гръцка, от кратер, червенофигурна (с черен фирнис – около IV в. пр. н. е.). Мястото е на около 3 км западно от Хасково. От тук се вижда градът.

В двора на бившето ТКЗС, на около 150 м североизточно от унищожената надгробна могила, в която през 60-те год. бяха намерени златни накити (обици и пандатив), при плитки изкопи навсякъде има в изобилие римски тухли, покривни керемиди в пласт, дебел около 50-60 см.

На около 500-600 м южно от това място, на голяма площ личат следи от селище с материали от различни епохи: сива тракийска (предримска) керамика, римска, късноантична и средновековна (около X в.); има също и керамика с глазура от XII-XIV в. и ранновизантийска керамика. Намерен е един здрав хромел, вероятно средновековен, около X в. В цялата околност има малки ниски могили, които се разорават и вече са почти изравнени със земята.

Източно от хармана на ТКЗС има още две могили. В средата на голямото антично селище, т. е. около хармана има неголямо пространство, което при обработката на земята се заобикаля от машините, поради дебелите и здрави основи на сгради (?). На повърхността личат разхвърляни извадени големи камъни и фрагментирани покривни керемиди от явно солидна постройка. „Селището“ се намира между Денчино дере и Хайвал дере.

На още 500 м южно от споменатото селище и на 1200 м от центъра на Болярово има две „язми“, подградени в ново време, за които са използвани камъни от „стари“ (?) постройки. Водата от аязмите се нарича Гьокчата. За нея още се вярва, че лекува болни очи, а водата, която изтича, образува Гьокча дере (Синята вода). Наблизо има старо (?) гробище, камъните на което са взети около 1930 г. Тук има още една, по – голяма от другите могили.

На 500-600 м. югоизточно от Гьочката и на 1 км южно от Болярово , в местността Юреня има явни останки от тракийско селище от ранножелязната епоха, с обилна керамика по повърхността, а на изток от тракийското селище, по посока на Дрънака – средновековно селище. Керамиката на последното е от около X в. В едно лозе в местността Юреня в миналото са открити 7 гроба в свито положение (хокери?). На същото място сега е намерена монета (?). Гробовете може би са били средновековни. Тук на места могат да се видят и печени мазилки.

В местността Циганското дере, на около 500 м източно от Болярово, на десния бряг, при прокопаване на канал

(Болярово – с. Въгларово) на дълб. след 0,60 м е открит културен пласт, дебел около 1 м. Керамиката е ранновизантийска, до X-XI в. Ранносредновековна керамика има до Циганското бунарче (около IX в.).

На 500 м югозападно от споменатия стопански двор на бившето ТКЗС в ляво от Хасковска река има следи от селище от турския период (XVIII-XIX в.), каквито в посока на Хасково (в Хасковското землище) има на няколко места.

Голяма част от данните дължа на Христо Христозов, с когото обходихме землището на Болярово!

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Тракo-римски накити от Болярово. – в. Хасковска трибуна, бр. 119 от 8.X.1964 г.

2. **Д. Аладжов**, Археологически вести. – Вести на народния музей в Хасково, кн. I, 1965, с. 247-248.

VIII. **Село Болярски извор.** На 500 м северозападно от селото в местността Гьол чаир има голяма селищна могила от неолита и енеолита (V-IV хил. пр. н. е.). От нея в ИМ – Хасково се пазят каменни брадви, хромел и керамика.

Върху селищната могила е насипана и тракийска надгробна могила. В землището на селото има още няколко надгробни могили. Край селото минава стар калдаръмен път (?).

IX. **Село Бориславци.** В местността Могилата има селищна могила от каменномедната епоха (Обр. 5).

Обр. 5. С. Бориславци. Селищна могила в м. Могилата

На един рид с посока изток-запад, който оформя големия завой на р. Арда при язовир Ивайловград, на 4,5 км северно от Маджарово, бе открит голям тракийски култово-погребален комплекс в местност, известна като „Сиври Декме“. От южната и най-достъпна страна, над шосето за Ивайловград, над най-западния връх на рида Сиври декме, се вижда разсипана стена, градена с едри ломени камъни без спойка. Стената опасва от юг и изток най-високата част на върха, като защитава естествения подстъп към него по билото на изток. Във вътрешността на заграденото пространство се забелязват и други останки от стени, също градени на сухо (Обр. 6).

В най-западния край на върха, върху скалите са издълбани различни по форма басейнчета с диам. 15-20 см., някои от които са снабдени с улейчета (Обр. 7). Керамиката, която може да се намери тук е от желязната епоха и средновековието. От Сиври декме в ИМ – Хасково се пазят фрагменти от мраморни релефи на Тракийски конник, което показва, че

Обр. 6. С. Бориславци. Тракийска крепостна стена на вр. Сиври декме

Обр. 7. С. Бориславци. Басейнчета по скалите на вр. Сиври декме

светилището се е използвало и през римската епоха; в Хасковския музей се пазят също и монети от римската република и на Одесос – имп. Траян, и императорите Гордиан III, Лициний, Роман Диоген, Теодора и кръстоносни владетели на изток.

Допълнение: Тракийски паметници край с. Бориславци.

Най-старото селище в района на с. Бориславци е в предпланината, в местността Могилата. Тук по повърхността на добре оформена селищна могила, висока около 10 м, с диам. на основата над 150 м, има праисторическа керамика от неолита и енеолита (V-IV хил. пр. н. е.).

Пътят от с. Малки Воден към Маджарово в долината на р. Арда преминава край подножието на забележителния рид Сиври декме, в землището на Бориславци. При един остър завой, вдясно от пътя, в дъното на живописна поляна се вижда стара череша – от тук през гъста дъбова гора започва изкачването към Сиври декме. Сиври декме представлява голям рид с няколко върха, с обща посока изток-запад, който оформя големия завой на р. Арда при язовир Ивайловград, на 4,5 км северно от Маджарово. От южната страна на най-западния връх на рида се вижда тракийска крепостна стена, градена без спойка от едри ломени камъни. От юг и изток стената опасва най-високата част на върха, като защитава естествения достъп към него по билото на изток. Други останки от подобни крепостни стени личат и вътре в крепостта, не така добре запазени. Вероятно те са оформяли цитаделата на тракийския вожд. В най-западния край на върха върху скалите са издълбани различни по форма и големина басейнчета, някои от тях свързани с улейчета. В района на крепостта се намира тракийска керамика от желязната епоха (I хил. пр. н. е.), а мястото е обитавано и през средновековието. При тракийското светилище (скала с басейнчета) са открити части от мраморен релеф на тракийски конник (II-III в.).

Още едно светилище на Сиври декме се намира в

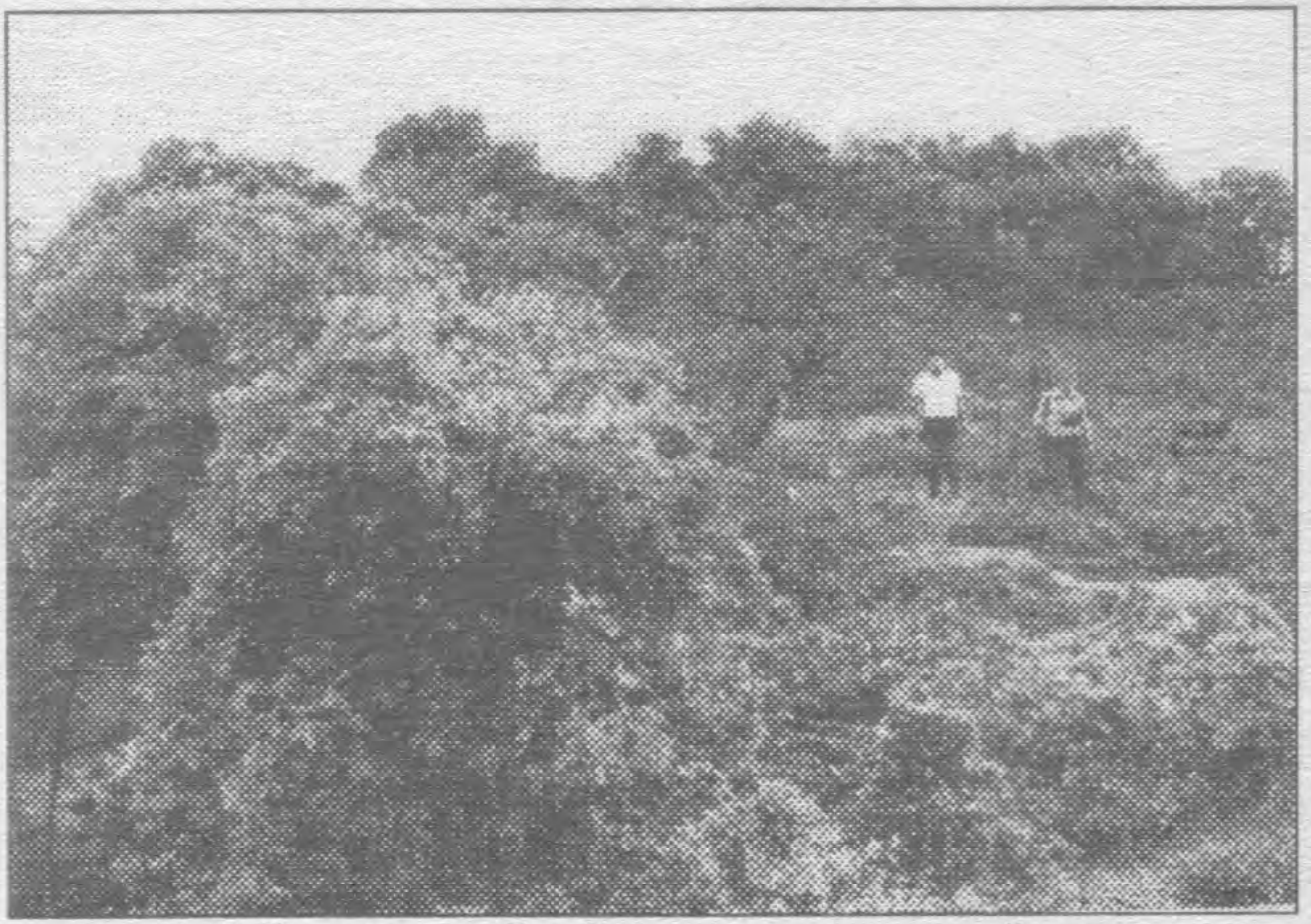

Обр. 8. С. Бориславци. Вр. Сиври декме – в тракийска крепост

местността Черешките. Тук, освен кръгли басейнчета, на една изолирана скала има издълбани няколко култови трапецовидни ниши за поставяне на урна или оброчни релефи.

Сиври декме е девствена скалиста местност, гъсто обрасла с широколистна, предимно дъбова гора и храсти, между които стърчат покрити с мъх скали и разхвърляните камъни от крепостната стена. Както при повечето източнородопски култово-погребални комплекси, разположени при тракийските крепости, необитавани от векове, като Глухите камъни при вр. Света Марина и Кумбурларското кале при с. Ангел войвода – ридът Сиври декме е отлично място за туризъм сред зеленина, скали и тайнствена космическа тишина (Обр. 8).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Експедиция „Сакар – Родопи". – в. Хасковска трибуна, бр. 78 от 5.VII.1979 г.

2. **П. Делев**, Сакар планина и Източните Родопи. – Мегалитите в Тракия, ч. 2, С., 1982, с. 258.

3. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. -THRACIA, IV, 1984, с. 185-187.

4. **Д. Аладжов**, Древни паметници край Арда. – в. Маджаровец, бр.6 от 1.III.1989 г.

5. **Д. Аладжов**, Тракийски паметници край с. Бориславци. – в. Шипка, бр. 200 от 14.X.1992 г.

X. **Село Боян Ботево.** В местността Асара, на 3 км. западно от селото има останки от крепост. По сведение на местни жители там е намерена сестерция на имп. Траян (вероятно става дума за Кумбурларското кале – вж. тук с. Ангел войвода).

XI. **Село Браница.** В местността Саръ меше, при Тюлменовата могила, на около 4-5 км южно от селото, има селища от различни епохи: бронзова и старожелязна епоха, а наблизо и от римската и ранновизантийската епоха. Тук са намерени следните по-важни находки: калъп за изливане

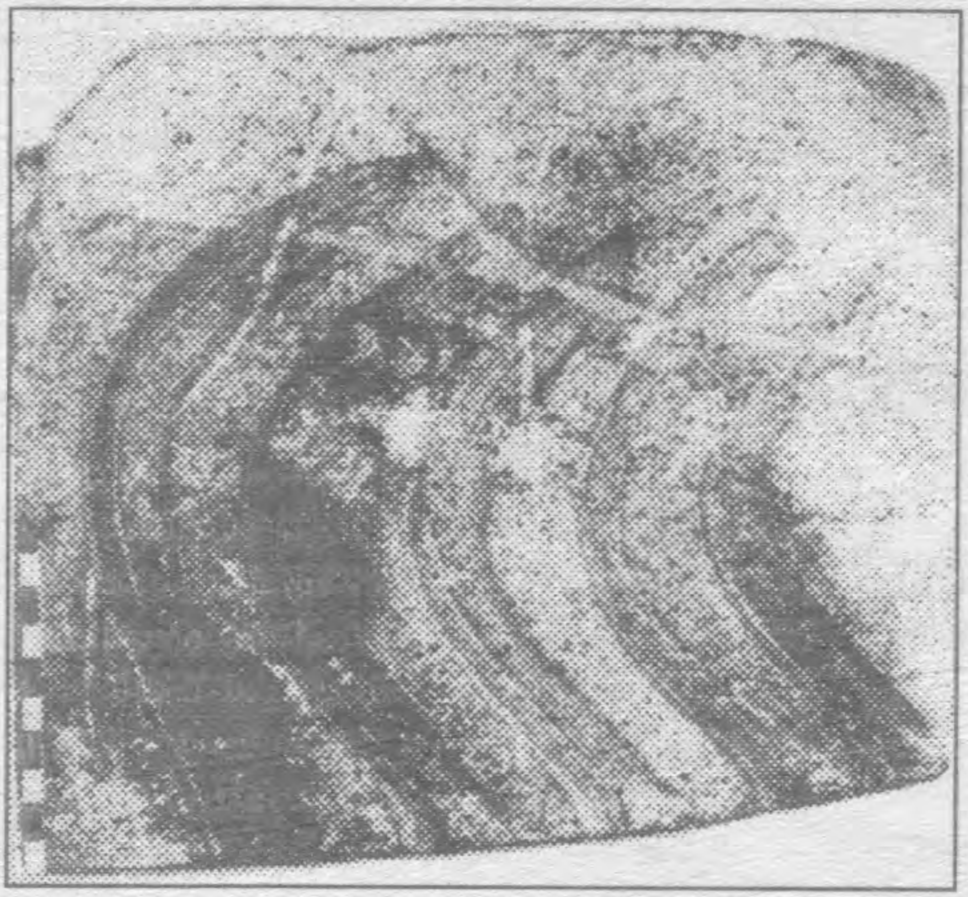

Обр. 9. С. Браница. Калъп за изливане на пет бронзови сърпа

едновременно на пет бронзови сърпа (Обр. 9) и калъп за бронзови брадви (от бронзовата епоха); колективна находка от късноримски фолиси – 160 бр., от които се съхраняват в ИМ – Хасково от императорите Константин Велики – 83 бр., Лициний – 46 бр., Крисп – 19 бр. и Максимин – 1 бр., и бронзова статуйка (Обр. 10) на ранновизантийски воин (VI-VII в.).

Югозападно от селото е имало 26 долмена, от които вече не е останало почти нищо. Един долмен, известен под името "Дядо Коджабашева колиба" е частично запазен на 500 м южно от селото в местността Чефитка, близо до римския път. На 2 км западно от селото, в местността Новата кория, има малка тракийска крепост, от която сега личат само купчини от камъни. На около3 км югозападно от селото, източно от язовира, се намира кръг от камъни (очертан с големи камъни), с диам. 15 м. До 60-те год. на н. в. в средата на кръга стърчал забит камък с височина колкото човешки ръст. В околността има няколко ниски, разкопавани от иманяри могили, натрупани от камък и пръст.

Най-интересната находка от с. Браница е още един калъп за изливане от бронз на халщадски ладиевидни фибу-

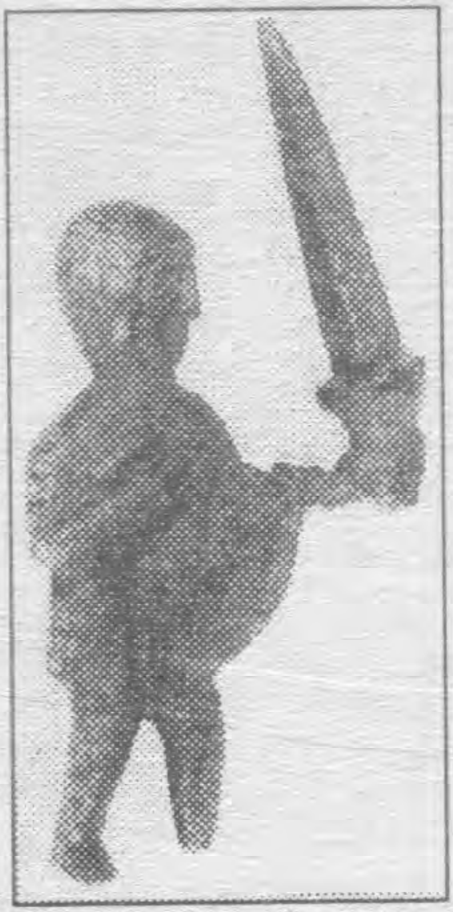

Обр. 10. С. Браница. Бронзова статуйка на ранновизантийски воин

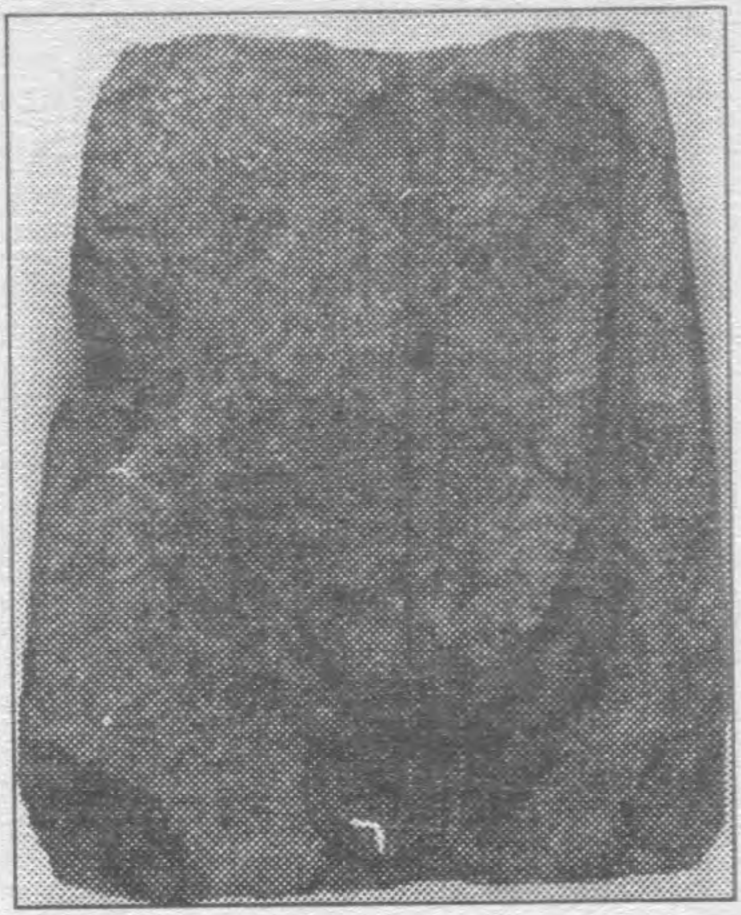

Обр. 11. С. Браница. Калъп за бронзови фибули

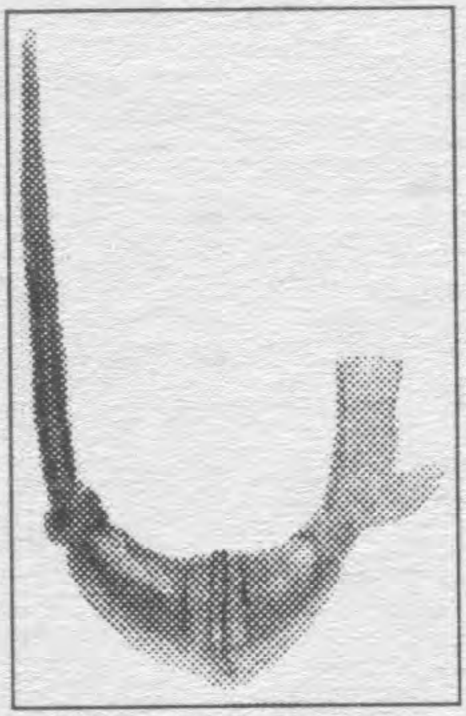

Обр. 12. С. Браница. Тракийска бронзова фибула (отливка)

ли, намерен също в местността Саръ меше (Обр. 11, 12).

Каменните калъпи за изливане на оръдия и калъпът за фибули определят този район на Сакар като металургичен център през бронзовата и старожелязната епоха (II-I хил. пр. н. е.).

На 1 км южно от селото, в местността Келника, са открити няколко средновековни гроба (около X-XI в.), оформени с каменни плочи. В местността Белите камъни, над стопанския двор на бившето ТКЗС, е намерен здрав питос с капак. На повърхността се среща средновековна керамика.

Допълнение: Галерия от образи в една монетна находка.

В древността нямало нито банки, нито застрахователни компании, поради което при бедствия и войни имуществото на населението било застрашено. Недвижимата собственост и добитъкът често ставали плячка на вражески или собствени войски. Това е причината хората да запазват паричните си наличности, като ги укриват в земята.

Монетните находки, намирани в гърне или друг съд, заровен в земята, се наричат “Колективна монетна находка”. В тях са представени монетите на няколко владетели или градове, защото те запазват своята платежна сила и след смъртта им. По този начин, в колективните монетни находки най-късните монети са монетите на владетеля, през чието време е заровена находката. В ИМ – Хасково и Градския музей в Харманли се пазят около 200 монети, намерени в местността Саръ меше, на 5 км южно от с. Браница. Те са от следните късноримски императори: Константин Велики (304-337), Лициний (308-325), Крисп (317-326), Максимин Дая (305-313). Всички са отлично запазени медни, посребрени монети (фолиси).

Находката ни представя разнообразна галерия от релефни образи. На лицевата си страна те имат изобразена главата на императора с надпис, съдържащ името и титлите му. На опакото са представени сцени от митологията, военни сцени, лозунги, благопожелания, крепости, символи и др. Разнообразни са изображенията на императорите, но с техните характерни черти, по които монетата може да се определи и в случаите, когато надписът е изтрит. Например, Константин Велики е представен с шлем, с лавров венец или диадема. При едни монети шлемът е римски, при други – коринтски, някъде държи копие и щит, но навсякъде е с броня. Надписите също не са еднакви: в едни монети той е наречен “Щастлив владетел”, в други – “Баща на отечеството”, в трети – само “Август” и т. н.

Много по-разнообразна е обратната страна на монетите. Тук виждаме крилатата Нике (Виктория) – богиня на победата, сама или стъпила на ръката на императора, на чиято глава тя поставя лавров венец. Изобразени са римски воини с бойни знамена или повалени на земята пленници, градската крепостна стена на Константинопол, статуи и т. н. Част от монетите имат пожелание "Както XX, така и XXX" (години да управлява – т. е., те са юбилейни). Това са монети, сечени в 324 г., послучай двадесетгодишния юбилей на Константин Велики.

Колективните монетни находки съдържат различни сведения за своето време. Те ни дават представа за някои слоеве от населението, за търговията и стокооборота, за времето, през което са били в обръщение, за последователността на монетните типове, емисии и пр. Монетите са богат материал и за проследяване историята на античното изкуство, разбира се, ако са попаднали в ръцете на специалист.

Към III в. римската императорска монетарница не можела вече да задоволи нуждата от монети за пазара и за заплати на многочислените легиони, поради което били открити още над двадесет провинциални монетарници. В находката от с. Браница преобладават монети, сечени в Сисция (Унгария), Тесалоник (Солун), Кизик (на южния бряг на Мраморно море) и др. От този факт можем да съдим и за търговските връзки на нашия край с различни части на империята.

Безспорно, тази своеобразна "банка" (заровените монети) била използвана и в мирно време, но в тези случаи спестителят можел сам да изрови спестяванията си и да ги разходва или остави на наследниците си. Поради това, монетни находки, завършващи с монети на владетели от мирновременни периоди, са редки. По време на война голяма част от собствениците загивали, а оцелелите им близки не са могли да изровят парите, тъй като не са знаели мястото на заравянето им. Така, тези богатства са останали в земята до наши дни.

Коя е причината за заравянето на находката от Браница? Отговорът на този въпрос ще търсим в политическата обстановка в нашите земи през времето на Константин Велики и то не по-рано от 324 г., защото голяма част от монетите са сечени в същата – юбилейна година. От историята знаем, че Константин Велики направил Лициний свой съуправител. След няколко годишно управление започнала война между двамата владетели, която завършила с унищожаването на Лициний в 325 г. Тази опустошителна война се водила в Тракия, където са били владенията на Лициний и вероятно е станала причина за укриването на монетите.

Литература:

1. Находки от разни места. – Археологически вести. – ИАИ, т. XIV, 1943, с. 278-279, обр. 384.

2. **Ив. Велков**, Градища. – ГПлАМ, кн. II, 1950, с. 163.

3. **Д. Аладжов**, Из древната история на село Браница. – в. Хасковска трибуна, бр. 136 от 17.XI.1964 г.

4. **Д. Аладжов**, Ценна колективна монетна находка. – в. Хасковска трибуна, бр. 67 от 10.VI.1965 г.

5. **Д. Аладжов**,Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – сп. Археология, год. X, 1969, кн. 4, с. 63-64, обр. 1 и 2.

6. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, С., 1971, с. 151.

7. **Д. Аладжов**, Ценен експонат в музея. – в. Хасковска трибуна, бр. 27 от 7.III.1978 г.

8. Мегалитни паметници, ч. 2, С., 1982, с. 255.

9. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг, THRACIA, VI, 1984, с. 187.

10. **Д. Аладжов**, Монетна находка от село Браница. – в. Шипка, бр. 159 от 12.VIII.1989 г.

11. **Д. Аладжов**, Древно изкуство от Браница. – в. Шипка, бр. 89 от 12.V.1993 г.

12. **Д. Аладжов**, Галерия от образи в една монетна находка. – в. Кръг, бр. 18 от 18.V.1993 г.

13. **Д. Аладжов**, В село Браница – металургия от преди 4000 години. – в. Шипка, бр. 117 от 19.VI.1993 г.

14. **Д. Аладжов**, Находки от с. Браница. – в. Кръг, бр. 30 от 10.VIII.1993 г.

XII. **Село Брягово.** Намира се на 25 км източно от Хасково, вдясно от международния път за Константинопол. Южно от селото е продължението на Гюнелийската Хухла, известна тук като Бряговска Хухла – една от последните северни вериги на Източните Родопи. По Хухла има незначителни останки от долмени, най-добре запазеният от които е на 1 км източно от с. Остър камък. Наблизо е и връх Сиври кая, на който има останки от тракийска крепост и скални гробници. При корекцията на Харманлийска река през 1969 г. на 1 км от селото, в местността Пъчовия геран беше открито селище от старожелязната епоха. Селището е заемало повърхността и южните склонове на невисоко плато край реката, с площ около 3-4 дка. В изкопите и изхвърлената пръст е открита керамика от различни епохи – от ранножелязната (I хил. пр. н. е.) епоха до средновековието.

В местността Яхната, на 5 км южно от Брягово, има напълно запазена кръгла „винарна“ (шарапана) с диам. 1,70 м и дълб. 0,30 м. За сега този тип паметници – шарапани се приемат за съвременни на долмените.

В местността Друма – Сазладжа край р. Хан дере е намерен сребърен денар от император Септимий Север.

Между селото и с. Остър камък е разкопана от иманяри Казълева могила, на 1,5 км. на изток от билото.

На 5 км от Брягово, срещу устието на Узунджовска река и на десния бряг на Харманлийска река се намира т. нар. „Горното кале“. Крепост, построена на висок горист хълм, който се намира на един завой на реката в началото на Боаза – Харманлийското дефиле. Крепостта не е проучвана. На повърхността се намират фрагменти от ранновизантийска (V-VI в.) и средновековна (X-XI в.) керамика. На места личат останки от крепостни стени – суха зидария.

Литература:

1. **Д. Балабанян**, Халщатско селище край село Брягово. – в. Хасковска трибуна, бр. 127 от 30.10.1969 г.

2. **Д. Аладжов**, Д. Балабанян, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 187-194.

3. **Д. Аладжов**, От Брягово до Харманли. Археологически експедиции край Харманлийска река. № 10. – в. Шипка, бр. 199 от 13.10.1993 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 120.

XIII. **Село Българин**. Намира се на 1 км северно от р. Марица при Харманли, в гънките на последните възвишения на Сакар. Тук са открити многобройни селища и паметници от различни епохи. Най-старите – праисторически селища се намират в местността Дущубака, близо до изворите на Дущубашката река, на около 1,5 км югоизточно от селото. Това са две селища с площ около 40 дка, в които се откриват материали от неолита, енеолита и бронзовата епоха (VI-III хил. пр. н. е.). Останки от първобитно селище от енеолита (IV хил. пр. н. е.) има и на речната тераса на левия бряг на р. Марица, на 1 км западно от Българин в местностите Дановия ямач и Таралозовия пясък.

Многобройни са тракийските селища и паметници. На 300 м западно от селото, в местността Дундаря, на площ от около 5-6 дка, има селище от бронзовата и ранножелязната епоха (III-I хил. пр. н. е.). На 2 км източно от селото и на 500 м южно от Дущубака, в местността Хайвата, на самата височина има още едно селище от бронзовата и ранножелязната епоха. Керамика от ранножелязната епоха има и при средновековното селище в местността Юреня, на 4-5 км северно от Българин. От ранножелязната епоха са и останките от полуразрушен долмен на 2 км северно от селото, в местността Кировата корийка.

Тракийски селища от младожелязната епоха (II половина на I хил. пр. н. е.) има на около 1200 м източно от селото в местността Чакъла, до дерето Алтън тарла. Това селище заема площ от над 40 дка. Друго тракийско селище има на 5 км източно от селото (на 800 м южно от Малката звезда). Следи от селище от същата епоха са останали и на Теке баир – вече в Овчарско землище, на 10 км източно от

Българин, където има останки и от средновековието (Вж. с. Овчарово).

Богати са следите в околностите на с. Българин от римската епоха (I-IV в.). На около 1 км източно от селото, в местността Елекча е имало тракийско светилище от римската епоха, посветено на Дионис. Тук е намерен релеф с пантера (сега в Археологическия музей в София) и оброчна плочка на тракийски конник (в Харманлийския музей). На площ от около 200 кв. м личат основи от постройки, които са попречили на разораването на терена. По повърхността се виждат покривни керемиди и керамика от римската епоха. Южно и източно от светилището са запазени няколко надгробни могили.

На около 500 м североизточно от светилището, в местността Елекча, има интересен тракоримски некропол в местността Камилата, чиито гробове личат като каменни кръгове с диам. 3-5 м. В тях са намерени глинени съдове, лампи и др. предмети от римската епоха. Сред некропола се

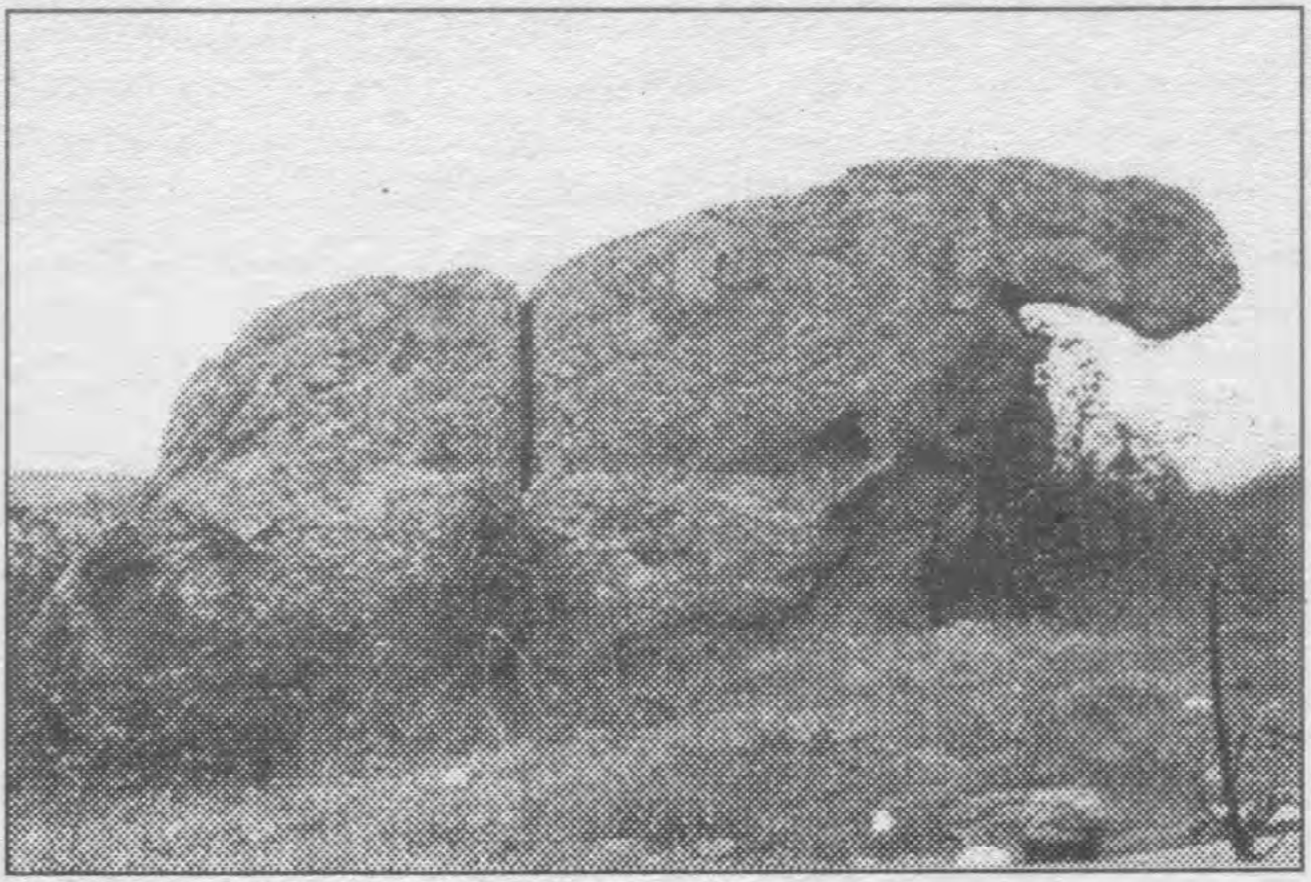

Обр. 13. С. Българин. Скален феномен в м. Камилата

вижда естествена скала, дълга 7,20 м и висока 3,10 м, с форма на животно с глава на кон или камила, от която произлиза името на местността (Обр. 13).

На 1,200 м североизточно от Българин, в местността Карачлъка има солидни останки от римска вила. Зидовете ѝ, дебели 80-90 см, са градени от ломен камък, споен с бял хоросан. При селскостопанска работа тук са намерени питоси, тежести за стан, монети от III до IV в. (имп. Проб, Аврелиан, Юстин I, Юстиниан I и др.). В Историческия музей в Хасково от тук се пазят устие на питос с печат на собственика – ΑΛΗΣΑΝΔΡΟΥ (на Александър), прешлен за вретено от полиран черен камък със златни инкрустации на растителни орнаменти, а също така и сребърен статер (обр. 14) на неизвестно тракийско племе от V в. пр. н. е. Наблизо, в местността Корията през местността Тикилика личи стар път, широк около 4 м, свързващ вилата при Карачлъка с главния римски път, който минава наблизо през землището на с. Овчарово. На 1 км северно от местността Карачлъка има селище от ранножелязната епоха. Старият римски път е на североизток от това селище.

Обр. 14. С. Българин. Сребърен статер на неизвестно тракийско племе (V в. пр. н. е.)

На 4,5 км югоизточно от селото, в местността Червените могили, или Тилчовото кладенче, при селскостопанска работа са открити останки от постройка и колективна находка от селскостопански оръдия на труда (над 60 бр.): лемежи, сърпове, брадви, дикели, тесли, косери, длета и др. железни предмети от късноримската епоха (IV в.). На 1 км източно от селото, в местността Кюпре кория, в измита могила е открит гроб, оформен с едри камъни. В гроба е извършено погребение на малко дете (момиче). Сред останките са намерени 5 медни монети от императорите Лициний и Константин Велики (нач. на IV в.), наниз от 56 сини стъклени мъниста и гривна от черно стъкло. В гроба са открити и значително количество начупени глинени и стъклени съдове. Наоколо има и други малки могилки, ерозирани, но запазени с укрепващите ги каменни кръгове.

В землището на Българин има средновековни селища на 4-5 км от селото, в местността Юреня и западно от това място, в местността Домус гьол. По-значителни следи от средновековието има на 1 км югозападно от селото, на Шахановия бряг, на левия бряг на р. Марица. Тук, на висока тераса, при един от завоите на реката има останки от крепост. Основите са градени от ломен камък, споен с бял хоросан. Открити са 5 медни монети от Василий II (976-1022 г.), а по повърхността се вижда ранносредновековна керамика от IX-XII в.

Литература:

1. **Д. Аладжов и Кр. Павлов**, Тракo-римски накити в с. Българин. – в. Хасковска трибуна, 1961 г.

2. **Д. Аладжов**, Колективна находка на късноримски селскостопански оръдия в село Българин, Хасковски окръг. – сп. Археология, год. VII, 1965, кн. I, с. 43-45.

3. **Д. Аладжов**, Интересен раннотракийски паметник. – в. Хасковска трибуна, бр. 113 от 24. 9. 1966 г.

4. **Д. Аладжов**, Монета от преди 2500 години. – в. Хасковска трибуна, бр. 136 от 19. 11. 1966 г.

5. Мегалитите в Тракия, ч. 2, С., 1982, с. 255.

6. **Д Аладжов**, Село Българин. Из древното минало на Сакар. – в. Хасковска трибуна, бр. 128 от 1. 11. 1983 г.

7. **Д. Аладжов и Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 194-204, обр. 8-16.

8. **Д. Аладжов**, Стъклени тракo-римски накити. – в. Кръг, бр. 20 от 24. 6. 1993 г.

9. **Д. Аладжов**, Римското минало на село Българин. – в. Хасковски вести, бр. 73 от 1. 6. 1993 г.

10. **Д. Аладжов**, Тракийските селища около Българин. – в. Хасковски вести, бр. 77 от 2. 7. 1993 г.

XIV. **Село Великан**. Край левия бряг на р. Марица, като се върви в посока запад от землището на кв. Черноконево (Димитровград), има останки от голямо римско селище (I-III в.). В Историческия музей от тук се пазят глинена лампа с релеф на Атина (Обр. 15) и мраморна глава на статуя на Телесфор (тракийско божество – лечител) – Обр. 16. Вероятно наблизо има останки от тракийско светилище. На 1 км източно от селото, в местността Голямата кория или Гиньовата кория, както и в местността Чаир маджи край р. Марица, са намерени монети от римската епоха (колониален бронз на Пауталия от С. Север и сребърен денар на Гордиан III).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Осветителните лампи на древността. – в. Хасковска трибуна, бр. 30 от 11.3.1967 г.

2. **Д. Аладжов**, Глинена лампа с релеф на Атина. – в. Шипка, бр. 244 от 15.12.1993 г.

Обр. 15. С. Великан. Римска лампа с релеф на Атина (II в.)

Обр. 16. С. Великан. Глава на Телесфор – тракийски бог-лечител (II в.)

XV. **Село Войводово** е разположено северно от Харманлийска река. Тракийската култура тук има стари корени. При Орловска чука (в землището на с. Орлово) има голяма праисторическа селищна могила (Вж. с. Орлово).

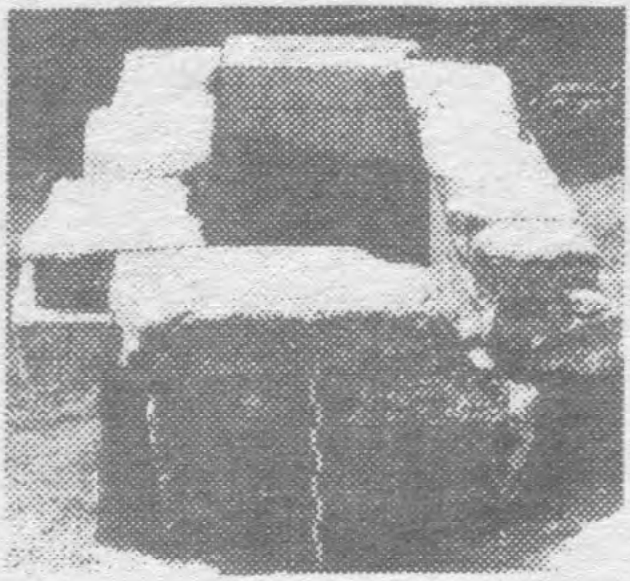

Обр. 17. С. Войводово. Тракийска гробница (III в. пр. н. е.)

В местността Геренчеир на 2 км източно от селото, в Мозоомовата чука през 1965 г. беше открита тракийска гробница от дялани каменни блокове, в която са намерени златни и бронзови украси (венец), тасоски амфори и др. предмети от нач. на IIIв. пр. н. е. (Обр. 17 и 18). В друга могила през 30-те год. е открита гробна находка с тоалетно сандъче от римската епоха, украсено с бронзови апликации (статуетки и релефи) на вакханки и сатири.

При разклона за с. Манастир, на повърхността на една от могилите е намерена отлично запазена бронзова лампа от римската епоха (II в.) със Зевс, орел и полумесец на дръжката (Обр. 19).

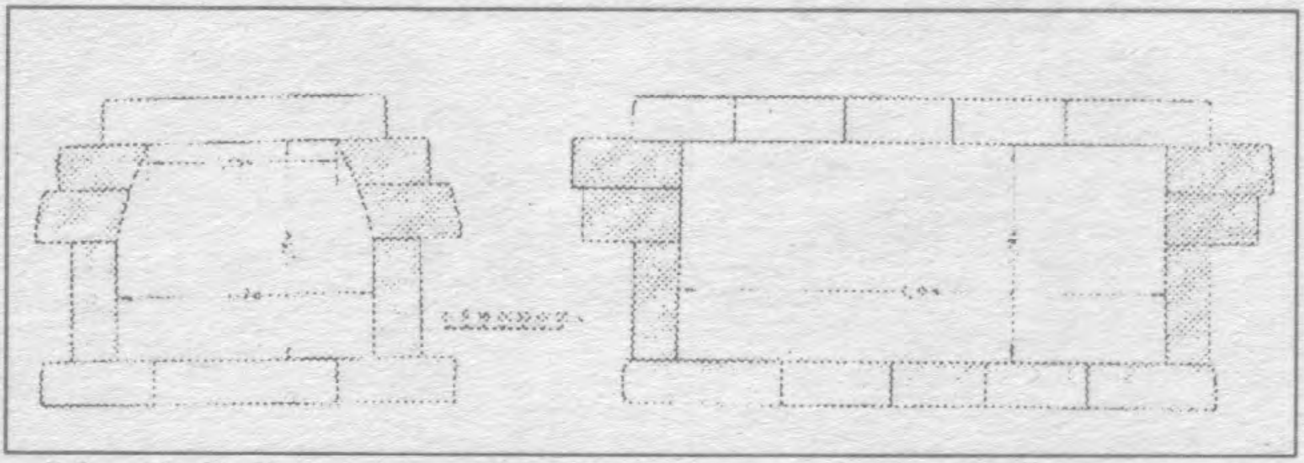

Обр. 18. С. Войводово. Напречен и надлъжен разрез на гробница

В местността Каллю дере на 1,5 км южно от селото, на 300 м от десния бряг на реката, между старото и новото шосе, са изровени при обработка на земята средновековни

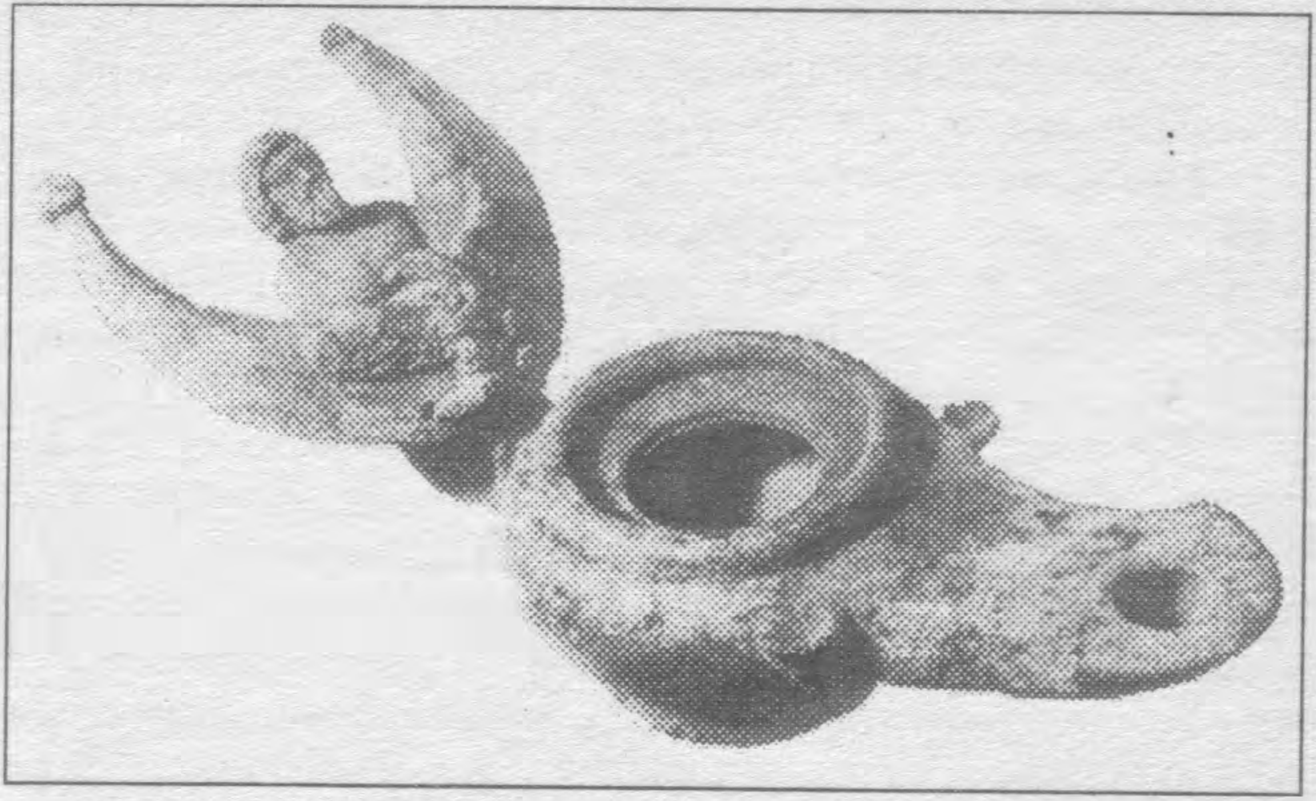

Обр. 19. С. Войводово. Бронзова лампа с бюст на зевс, орел и полумесец (II в.)

гробове със стъклени гривни, няколко от които се пазят в ИМ – Хасково. Некрополът заема цялото пространство между двете шосета, от началото на склона – нагоре, по посока на с. Орлово.

В землището на селото и в самото селище са намирани римски сребърни денари и византийски медни монети от X и XI в. – съвременни на некропола /в ИМ – Хасково/.

Допълнение: Тракийска гробница в село Войводово.

В края на май 1965 г. при разораване в местността Геренчеир, на 2 км югоизточно от Войводово, трактористите започнали заравняването на една надгробна могила, известна с името „Мозоомовата чука“. Могилата е била висока около 2 м, с диам. при основата около 20 м, разположена на 150 м от левия бряг на Харманлийска река... На 40 см дълбочина плуговете закачили оформени каменни блокове – покрив на тракийска гробница. Трактористите отстранили покривните плочи на гробницата и изчистили попадналата вътре пръст. След като „нищо“ не намерили (работили са през нощта), те разбили пода на гробницата, за да проверят дали отдолу няма друго отделение...

Гробницата във Войводово е ориентирана изток-запад. Тя е изградена с добре оформени блокове от бял, особено мек варовик. На естествения заравнен терен най-напред са наредени плътно един до друг каменни блокове с различни размери (дълги от 1,15 до 1,22 м, широки от 0,60 до 0,66 м, но с еднаква дебелина – 0,25 м), които трябвало да служат за основа и под на съоръжението. След това, в краищата на тази правоъгълна каменна платформа са наредени един ред каменни блокове, изправени на тясната си страна. Те имат същата дебелина и всички са високи 0,65 м, но дължината им е различна, като за по-тесните (източна и западна) стени на гробницата е използван само един камък, дълъг 1,70 м. Върху тях стоят по два реда каменни блокове, изправени с вътрешната си страна при източната и западната стена и надвесени навътре, но правилно издялани при северната и южната стена така, че се образува засводяване (лъжлив свод). Най-отгоре за покрив на гробницата са били поставени пет каменни блока (с различни размери), но така, че с дължините си да покриват тясната страна на отвора... Изобщо всички каменни блокове са загладени грижливо от вътрешната страна на гробницата и по-грубо очукани отвън. Между отделните блокове няма спойка, а последните два реда камъни са скрепени на две места с железни скоби.

Гробната камера има вътрешни размери 2,25х1,42 м при вис. 1,18 м. „Засводяването“ започва на 0,65 м от пода. Двата най-горни каменни блока на източната и западната стена на гробницата имат отгоре малък отстъп, висок 2 см, който е служел за задържане на покривните блокове от плъзгането им навън. Всички каменни блокове от стените на гробницата бяха на местата си, без да е станало разместване, като ръбовете на отделните блокове съвпадат с точност до милиметри.

Горната страна на североизточния ъгъл имаше пробит в миналото отвор с диам. около 0,50 м, който е засегнал горните два реда камъни и покривния блок. През този отвор гробницата е била ограбена в миналото. Това добре личи от окъртените места, които са потъмнели от дългото съприкосновение с пръстта. През същия отвор е навлязла пръст, която до откриването на гробницата е заемала почти цялата ѝ източна половина. Нейното място е добре очертано върху вътрешните страни на белите каменни блокове.

При разчистването източно и североизточно от гробницата, на дълб. около 50 см, се очерта в пръстта яма, изкопана в могилния насип. Тя имаше неправилна, почти пресечено-конусовидна форма с най-голям диам. в горния край около 2 м. На 1,5 м дълб. в ямата открихме разбъркани човешки кости и накити. Единият край на ямата опираше до гробницата, там, където е направения в нея отвор. Явно е, че в миналото при ограбването на гробницата, в могилния насип първоначално е изкопана кръгла яма, която не е попаднала на гробницата. След като са стигнали до естествения терен, грабителите са разширили ямата, докато са стигнали до гробницата. Тогава в нея е направен споменатия отвор, като е разбит най-източния покривен камък и два реда от каменните блокове в същия ъгъл. Да се направи отвор в мекия варовик е било по-лесно, отколкото да се разместят каменните блокове. През него е влязъл човек, който е изхвърлил съдържанието на гробницата в ямата. Другаде е било невъзможно да се изкарат вероятно попадналата пръст и останките от покойника, тъй като могилният насип над покривните камъни е бил на мястото си. Освен намерените от нас в ямата кости, накити и керамика, възможно е да е имало и други по-едри метални предмети, които са били ограбени, а намерените от нас находки, описани подолу, поради незначителните си размери и обстоятелството, че иманярите са „работили“ нощем (доказателство, че и сега трактористите са „работили“ нощем са обгорелите парцали, напоени с нафта, служили за осветление) са останали незабелязани.

Находки:

1. Голяма остродънна амфора с червеникав цвят и високи плоски дръжки; вис. 73 см, шир. 36 см. На едната дръжка има правоъгълен печат. В средата печатът е с емблема – лежаща амфора и надпис: ΘΑΣΙΩΝ ΚΡΙΤΙΑΣ, засвидетелстван в находка от Варна, и при една от амфорите от гробницата в Мезек.

2. Остродънна глинена амфора с жълточервен цвят, подобна на горната; вис. 76 см, шир. 34 см. Върху едната дръжка има правоъгълен печат със същата емблема – лежаща амфора. И при тази амфора стои етниконът ΘΑΣΙΩΝ, но името на производителя не е четливо, поради неправилно поставения печат – чете се само ΚΥ.Ν. Части от двете амфори намерихме в ямата, а повечето фрагменти са били в гробницата – още едно доказателство, че материалите в ямата са дошли от гробната камера още при първото ограбване на гробницата, вероятно още в древността.

3. Златни копчета 9 броя, извътре кухи, продълговати, с изчукани в краищата точици, снабдени със запоени плоски халчици за окачване. По устройство приличат на златния накит от Мал тепе в Мезек.

4. Части от погребален венец. Състои се от глинени топчета, плодове, цветчета..., всички позлатени – 38 бр. -с тънка бронзова дръжка, забодена от едната страна...

5. Бронзови позлатени апликации – 6 бр., завършващи отпред с глава на животно (?), отзад снабдени с по две бронзови халки за закачване...

6. Кръгла глинена лампа от червена глина със силно издължен фитилник, покрита отвътре и отвън с червен лак...фрагментирана.

Макар и еднокамерна като гробниците при Дуванлий, гробницата във Войводово представлява един значително по-развит стадий на тракийското надгробно строителство. Нещо повече, нейният лъжлив свод, покриващ едно правоъгълно помещение, е много по-съвършен от свода на дромоса на гробницата в Мал тепе при Мезек.

Глинените предмети от погребалния венец са съвсем същите като предметите от гроб 405 от некропола на Аполония, датиран с бронзова аполонийска монета във II половина на III в. пр. н. е. От друга страна, изписването на буквата „сигма“ при аморфните печати при нашата находка е с доста наклонени рамене, което ни кара да поставим гробницата при Войводово доста по-рано – в началото на III в. пр. н. е., което се подкрепя и от еднаквите с Мезешките глинени гроздове на венеца.

Както е известно, остродънните амфори с подпечатани дръжки служат за пренасяне на стоки, като опаковка – главно на вино и зехтин. В нашия случай амфорите са били предназначени за зехтин, тъй като според един тасоски закон от IV в. пр. н. е. се забранява търговията с вино в амфори. Друг е въпросът за вторичната им употреба от траките.

Амфорни печати от вътрешността на Тракия до сега са открити на по-малко места (Мезек, Мадара, Копринка и повече в Симеоновград). Те, както и останалите материали от Войводово свидетелстват за оживени търговски връзки на района с гръцкия свят. Тази търговия е била най-интензивна по долината на р. Марица.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Гробна находка в село Войводово. Археологически вести. – ИАИ, XIV, 1940, с. 211-214, обр. 295-302.

2. **Д. Аладжов**, Тракийска гробница в село Войводово. – сп. Археология, VIII, 1966, кн. 4, с. 52-56.

3. **Д. Аладжов**, Село Войводово – център на богата тракийска култура. – в. Хасковска трибуна, бр. 65 от 5. 6. 1969 г.

4. **Д. Аладжов**, Ценни археологически находки. – в. Кооперативно село, бр. 42 от 20. 2. 1973 г.

5. **Д. Аладжов**, Войводово, Орлово и Книжовник. – в. Шипка, бр. 176 от 10. 9. 1993 г.

6. **Д. Аладжов**, Римска бронзова лампа с бюст на Зевс. – в. Хасковски вести, бр. 12 от 2. 12. 1992 г.

7. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 116.

XVI. **Село Вълче поле.** На 8-9 км източно от Глухите камъни има т. нар. „Крали Марков камък“ – североизточно от селото, навътре в планината, в местността Кован кая се вижда монолитна скалка със зеленикав цвят, с вис. 40-50 м, издигаща се над реката. На южната ѝ страна, на 7 м от основата на скалата има фурнообразна гробница с дълб. около 3, 5 м. В ляво от нея една до друга са издялани две трапецовидни ниши. В дясно, успоредно на тях има три други ниши. Ниши има и на източната, западната и северната страни на скалата – общо 24 бр. – всички са недостъпни.

Връх Курт кале е между Кован кая и Глухите камъни, на същата Родопска верига – Горатa. Кован кая е на изток от върха и на запад от Глухите камъни.

На връх Курт кале (704 м н. в.) има тракийска и средновековна крепост. Средновековната стена е от каменни блокове. На десетина метра от външната стена върви друга, успоредна на първата (вътрешна ?). Двете стени опасват върха от изток и юг, на места все още добре запазени, а другаде без никакви надземни останки. От юг е главната врата, сравнително добре запазена. На север и северозапад крепостта е добре защитена от редица високи остри скали. В западния край на вътрешното пространство се намират развалини от водохранилище (щерна) – елипсовидна постройка в земята, с размери 6х10 м. В крепостта се намират обилни фрагменти от тракийска и средновековна керамика.

В подножието на крепостта има следи от тракийско светилище – в скалата – култови трапецовидни ниши, от двете страни на входа на светилището. Тук са намерени останки от мраморен релеф на тракийски конник, което показва, че светилището е използвано и през римската епоха.

Според нови данни от последните проучвания, непосредствено на изток от с. Вълче поле се издига гол хребет – Бърчината. На върха му има могила, вис. 3-4 м, с диам. 20-25 м. През 30-те год. могилата е разкопана от иманяри. В южната ѝ половина била намерена правоъгълна гробница от дялани каменни блокове. Помещението било с размери

2,30x1,30 м. Вътре имало глинени съдове.

На около 2 км. североизточно от Вълче поле, под вр. Голака се намира местността Коначетата, където на едно възвишение има могилен некропол от десетина могили с диам. от 5 до 10 м и вис. 1 м, с повърхност, натрупана с ломени камъни. В едната от тях през 1967 г. иманяри намерили „огнище“ с пепел, въглени и керамика – три малки панички и едно гърне. По сведение на Яна Манолова и сега на мястото се виждат фрагменти от сива керамика и друга груба непречистена глина.

В местността Егреците има няколко надгробни могили: едната е вис. 3,5-4 м, с диам. около 25-30 м – неразкопана. На изток от нея се виждат други две могили с подобни размери, разположени по билата, спущащи се от Курт кале. Тракийски надгробни могили има и на юг от селото, на Кушките, Чукаря,Чуката, Гюргенатларъ и изобщо из цялото землище на Вълче поле.

На скалите Кушкая има два остри и недостъпни скални масива, разположени на малък хребет в посока изток-запад. От северната страна голямата скала се издига на 25-30 м, а на юг тя е почти двойно по-висока – около 50 м. Тук скалите са изключително живописни, застинали в странни форми: едната от тях прилича на приведен човек, носи името „Бабата“.

Встрани по билото се виждат натрупани едри камъни от зид. Вътрешното пространство е терасирано. Ив. Велков предполага, че тук са били жилищни помещения. Навсякъде се намират останки от глинени съдове, хромели и хавани. Според описанието на Яна Манолова, керамиката от това място вероятно е от ранножелязната епоха.

От куполната гробница, открита на връх Курт кале сега почти нищо не е останало.

В местността Трите чуки, на границата на землището между Вълче поле и с. Камилски дол, на повърхността на една от могилите е открита голяма мраморна надгробна плоча с релеф на тракийски конник и посветителен надпис (обр. 20) на момчето Аполодор от майка му (III в.).

Допълнение: Ценен тракийски паметник.

Обр. 20. С. Вълче поле. Надгробен паметник на Аполодор, с релеф на Тракийския конник

В двора на Историческия музей в Хасково може да се види голям тракийски надгробен паметник от римската епоха. Той представлява мраморна плоча, с вис. 2 м, шир. 80 см и дебела 12 см. Отгоре плочата е оформена като фронтон, под който в квадратно поле с голямо майсторство е изобразен Тракийският конник.

Конят е устремен напред, с предните крака стъпил върху жертвеник. С лявата си ръка конникът държи поводите, а дясната е вдигната за поздрав. Движението е подчертано от развятата хламида (наметало) на конника...Срещу него са се насочили две змии, увити около едно дърво, а под коня се вижда глиган, пресрещнат от две хрътки. Зад гърба на конника личи фигурата на слуга (или оръженосец)... Макар изработен от едрозърнест мрамор, какъвто има в големи количества наблизо (релефът е намерен в землището на с. Вълче поле), релефът издава вещата ръка на своя създател, работил в III в.

Под релефа е издълбан кратък надпис, започващ с обръщение и благопожелание: „На добра среща (пътнико)", след което от надписа научаваме, че Дидис Аполодор е поставил тази паметна плоча за чедото си Аполодор. В долния край на плочата е оформен „зъб" за закрепване в правоъгълно гнездо, което показва, че тя е стояла изправена.

Интересен е и произходът на този паметник: В началото на 50-те год. на н. в. при разораване е открита плочата и откарана в двора на черквата в с. Вълче поле. Тук, облегната на стената на черквата, тя преседява няколко години, приемана от населението като изображение на Св. Георги – до 1958 г., когато с помощта на няколко ученици от кръжока по археология е пренесена в Историческия музей в Хасково.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Прочути крепости. – С., 1938, с. 43-49, 81-84.

2. **Ив. Велков**, Няколко тракийски и средновековни крепости по средна Арда. – ИИД, XVIII, 1940, с. 70-78.

3. **Б. Филов**, Куполните гробници при Мезек. – ИАИ, XI, 1, 1937, с. 79-93.

4. **В. Миков**, Произходът на куполните гробници в Тракия. – ИАИ, XIX, 1955, с. 15-48.

5. **А. Захаров**, Ценна старина. – сп. Наша родина, С.,1958, бр. 4, с. 20.

6. **Д. Аладжов**, Релефи на тракийския конник в нашия музей. – в. Хасковска трибуна, бр. 139 от 21. 11. 1963 г.

7. **Д. Аладжов**, Ценен тракийски паметник. – в. Шипка, бр. 168 от 29. 8. 1992 г.

XVII. **Село Върбица.** На 1 км югозападно от селото, вдясно от пътя за с. Бодрово, с местността Старите лозя, има селищна могила, разположена на десния бряг на р. Каялийка. Могилата има размери около 150 м в диам. и вис. 6 м и датира от неолита, енеолита и бронзовата епоха, VI-III хил. пр. н. е.

В землището на селото е намерена голяма плоча от варовик от римската епоха със старогръцки надпис в 16 реда (в ИМ – Хасково).

Литература:

1. **П. Детев**, Новооткрити праисторически селища в Южна България. – ГНАМПл, кн. I, 1948, с. 179.

2. **G. Mihailov**, J. G Bulg., III, (2), № 1713, с. 138-139.

Г

XVIII. **Село Габерово.** Западно от с. Кочаш, на височината Бакаджик, има скала с тракийски култови трапецовидни ниши. Наблизо се вижда (по сведение на д-р Бакърджиев) старо (?) гробище, оградено с камъни (вероятно от турския период – б. а.).

XIX. **Село Гледка**. вж. с. Стамболово.

XX. **Село Гарваново.** Южно от селото има останки от праисторическо селище от бронзовата епоха (III-II хил. пр. н. е.).

В местността Кюери, зад голямата чешма, западно от Гидикли, има следи от тракийско селище. По повърхността се виждат части от хромели и керамика от младожелязната епоха.

В местността Мандра, в северозападния край на селото има останки от средновековно селище (от тук в ИМ – Хасково се пази голям глинен съд – зърнохранилище).

В местността Гидикли дере, на 3 км източно от селото е открита византийска медна монета от Константин X (1059-1067.

Литература:

1. **Х. и К. Шкорпил**, Могили. Паметници из Българско. – Пловдив, 1888, с. 15 и 88.
2. **В. Миков**, Праисторически селища и находки в България. – Материали за археологическа карта на България, кн. VII, С., 1933, с. 49.

XXI. **Село Големанци**. В местността Кирседжик или Кирседжика, по повърхността на земята има изобилна керамика – останки от праисторическо селище от каменомедната и бронзовата епоха; освен керамика тук са открити и глинени идоли.

Близо до старото гробище е намерен глинен съд от края на бронзовата епоха.

На левия бряг на Големанската река, на 80 м западно от най-високата част на хълма, където личат следи от селище, има и скална гробница. На 300 м западно от тази гробница, също на левия бряг на реката, има още една скална гробница, носеща името на местността – Акънджика.

Около селото, на няколко места се намира тракийска керамика. На 2 км северозападно от Големанци в земята личат основи на антична сграда, изградена от дялани камъни, а наоколо по повърхността се вижда римска керамика.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Новооткрити старини. – ИАИ, I, 1921-1922, с. 244-251.

2. **Б. Колев**, Още няколко неизвестни скални гробници в Източните Родопи. – ИМЮИБ, VII, 1984, с. 60-62.

XXII. **Село Голям извор**. Западно от селото, на платовидния рид Чала, в землището на селата Голям и Малък извор, има останки от голяма късноантична и средновековна крепост. Това е едно от значителните укрепени места между р. Харманлийска и р. Арда, с останки от крепостни стени и битова керамика от неолита (V хил. пр. н. е.), ранножелязната (I хил. пр. н. е.), римската I-IV в.), ранновизантийската (V-VI в.) епохи и средновековието (IX-XIV в.). Крепостта не е проучвана . Част от стените ѝ са изградени от големи каменни блокове, а други – от по-едри ломени камъни, споени с бял хоросан.

В крепостта са намерени средновековни железни върхове на копия и стрели (IX-XIV в.) и ножове, интересни коланни апликации, обковки и токи, фибули, златна монета на имп. Андроник II (1282-1328 г.), медни монети на имп. Михаил IV (1034-1041 г.), пръстени с монограми и няколко оловни печати на Василий Агапит, патриций от XI в., Алексий I Комнин, също от XI в. и Стефан Ватаци, севаст от XII-XIII в. Открити са също монети от VI-VII в., също антични монети на Маронея II период, на Филип II Македонски и др.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово, С., ЦПИП при КК, 1989, с. 47.

2. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни печати от Хасковско (I). – Сп. Археология, кн. 1, 1991, с. 44-45.

XXIII. **Село Голямо Асеново**. На 2 км северозападно от селото е Голямата чука. Наоколо има следи от селище и в голямо количество отломки от дялани камъни.

При направата на водопровод е засегната малка могила, вис. 3,5 м, с диам. около 20 м. За мястото на водоем е избрана могилата! Източната половина на могилата е унищожена. На 40 м южно от тази могила има друга, която също е засегната в периферията от прокопания канал.

XXIV. **Село Горно Брястово**. Селото е в подножието на най-високия връх в Източниците Родопи – Мечковец (860 м). Районът е изключително богат на находки от старожелязната епоха (I хил. пр. н. е.).

Значителни останки от тракийска крепост има на 1,5 км северозападно от Горно Брястово на вр. Голямо градище. На самия връх оградните зидове са разсипани, почти изравнени със земята (Обр. 21). Крепостта е била елипсовидна, с размери 150x150 м и стени, дебели 2,20-2,80 м. Оградeното място е около 5-6 дка; в крепостта личат и преградни зидове, които отделят южната ѝ част. По-добре са запазени 4 реда почти успоредни стени, на 30-50 м една от друга, издигнати по северните, най-достъпни склонове на височината. Керамиката е от старожелязната епоха.

Най-забележителни и добре запазени паметници от старожелязната епоха в района са шарапаните (винарни) – издълбани в скалите кръгли или по-рядко правоъгълни корита с диам. до 2м и дълб. до 0,60 м, с улей за изтичане на течността. Срещат се по две корита, едно под друго (Обр. 22), свързани с улей. Димитър Working Цончев изброява такива шарапани в местностите Каракая (2 км северно от селото), Гарваница (500 м североизточно от Г. Брястово), Пожари-

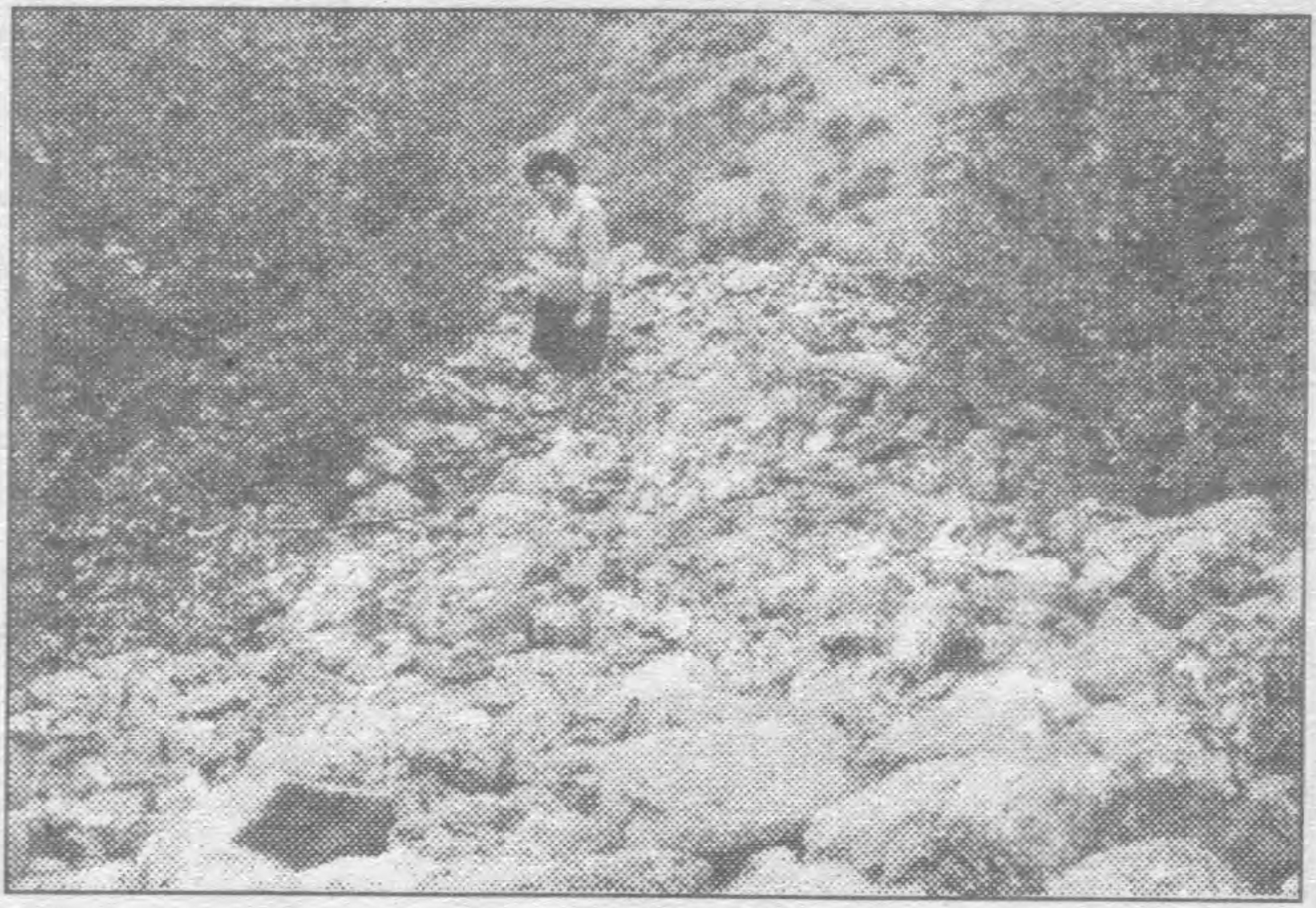

Обр. 21. С. Горно Брястово. Тракийската крепост на вр. Голямо Градище

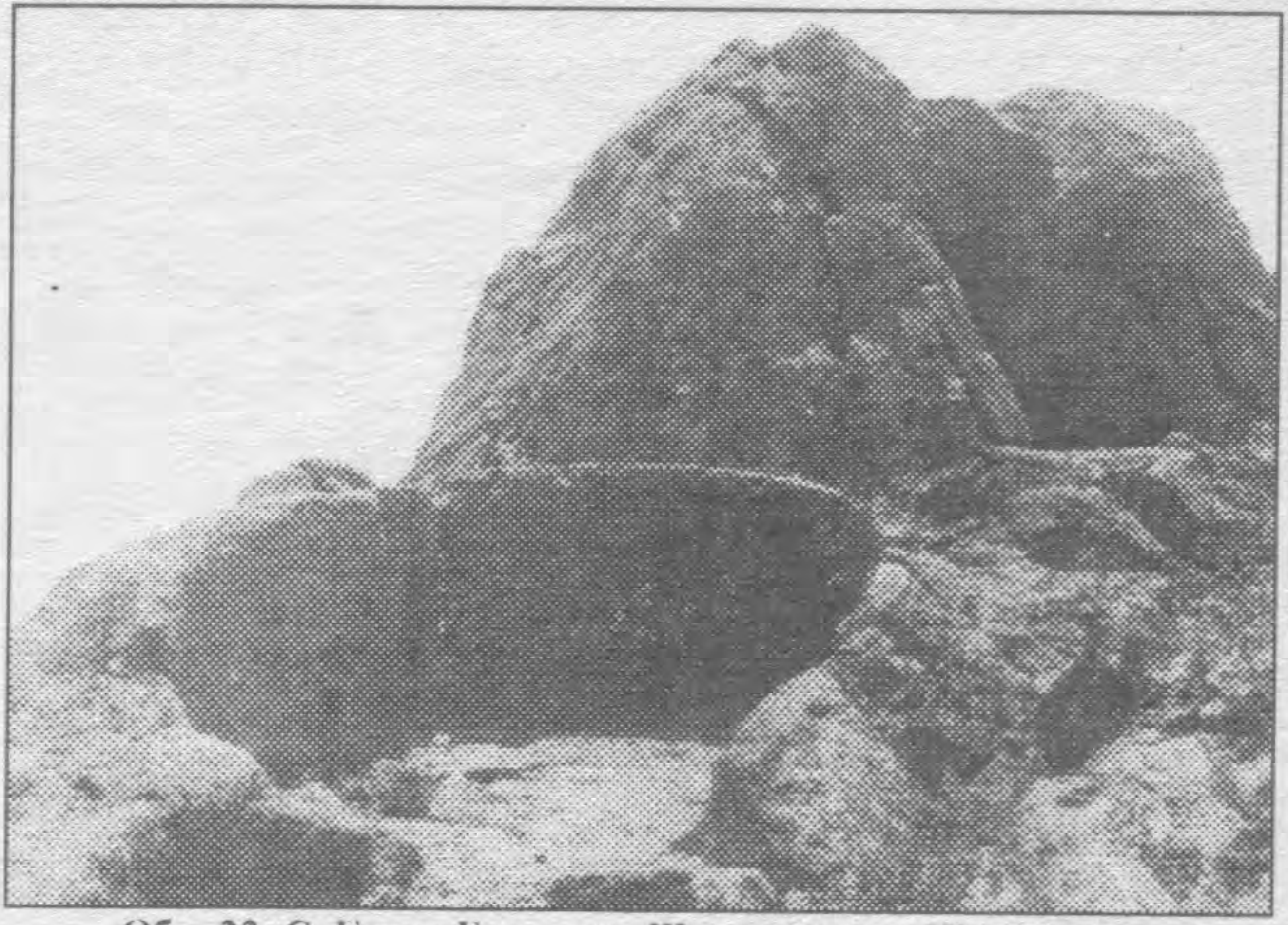

Обр. 22. С. Горно Брястово. Шарапана в м. Шарапаните

щето (600 м южно от селото) и в местността Шарапаната (на 300 м по пътя за вр. Мечковец).

В местността Шарапаната има останки от селище, което заема пространството около Заслона, по наклонения на изток склон и в заравнената част на местността, в съседство с група от 4 шарапани. Тук освен керамиката е намерен запазен хромел с елипсовидна форма. Керамиката в това селище е силно измита, но предимно от по-груби, дебелостенни съдове.

На около 2,5 км югоизточно от селото има крепост с останки по повърхността от средновековието.

По пътя за вр. Мечковец, в местността Шарапаните, освен „винарници", има и средновековен некропол (около чешмата и стария заслон). В основите на новата вила на Окр. съвет стоят разрушените останки на средновековна църква, около която през 1966 г. беше проучен средновековен некропол (след XI до XIV в.).

На 2,5 км западно-югозападно от Г. Брястово в местността Юртовете, до кошарите на бившето ТКЗС, са открити средновековни гробове на некропол от X-XII в. В тях са намерени стъклени гривни (в ИМ – Хасково).

На връх Купена, западно от вр. Мечковец има останки от средновековна крепост.

Средновековни останки от селище има и на 2 км западно от Г. Брястово. Керамиката на това място е средновековна – от XII-XIV в.

Литература:

1. **К. Шкорпил**, Мегалитни паметници и могилища., ч. I, С., 1925, с. 162.

2. **Д. Цончев**, Старините около Хасковските топломинерални извори. – ГПлНБМ, 1937/1939, с. 85-107.

3. **Ив. Велков**, Градища. Опит за систематизиране и датиране на укрепените селища в българските земи. – ГПлНМ, II, 1950, с. 157-183.

4. **Д. Аладжов**, Старотракийски паметници в окръга. – в. Хасковска трибуна, бр. 6 от 14.1.1967 г.

5. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. Известия на българските музеи, т. I, 1969, С., 1971, с. 151.

6. **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България през IX-XI в. – Славяните и средиземноморския свят VI-XI в. Международен симпозиум по славянска археология, С., 1973, с. 135-159.

7. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 204-206.

8. **Д. Аладжов**, Тракийските паметници в района на Минерални бани. – в. Хоризонт, бр. 9 от 31.5.1988 г.

9. **Д. Аладжов**, Шарапаните – тракийски винoделни. – в. Шипка, бр. 139 от 21.7.1992 г.

XXV. **Село Горно поле**. Археологическите паметници в землището на селото са преди всичко тракийски и предимно от ранния период. По височините на изток към с. Бориславци, на север – към с. Малко Брястово и с. Долни Главанак и на запад към Тополово – останките от селища, крепости и светилища са от ранножелязната до късноантичната епоха – период, в който нашите земи са обитавани от траките.

В местността Кошарите един скален навес е обитаван продължително през I хил. пр. н. е. Вътре и около него могат да се намерят останки от ранножелязната и елинистичната епоха. През 80-те год. в района беше разчистена скална гробница с характерно трапецовидно напречно сечение,която се отнася към началния период на ранножелязната епоха.

Тракийски паметници от същия има и в местността Фурнаджика. Тук има отлично запазена фурнообразна скална гробница, която вероятно е дала името на местността. За разлика от другите известни фурнообразни гробници, при нея има допълнително полукръгово оформление на скалата пред входа. На височината над Фурнаджика има останки от тракийско светилище.

От I хил. пр. н. е. е и шарапаната (винарна) в местността Менгемето. Тя е издълбана в малка, изолирана от масива скала и има диам. 1,20-1,30 м и дълб. 1,5 м. Цялата скала е подкопана от иманярите и е наклонена на една страна.

Към края на I хил. пр. н. е. в местността Ужиккър, вероятно по време на завладяването на Тракия от римляните, е било укрито съкровище от сребърни тасоски тетрадрахми от II период, изработени в класически стил и отлично запазени.

56 бр. от находката, открита през 50-год. още тогава постъпиха в ИМ – Хасково (Обр. 23). Монетите са в отличен стил, почти не са били в обръщение и представляват истински произведения на античното изкуство. Много от монетите са от един и същи печат, което доказва заравянето им наскоро след отсичането (края на II в. пр. н. е.).

Обр. 23. С. Горно поле. Част от находката на тасоските тетрадрахми (II период)

В Хасковския исторически музей се пази и една златна монета от землището на с. Горно поле – тя е от късноантичния период – имп. Теодосий II (408-450 г.), (Обр. 24).

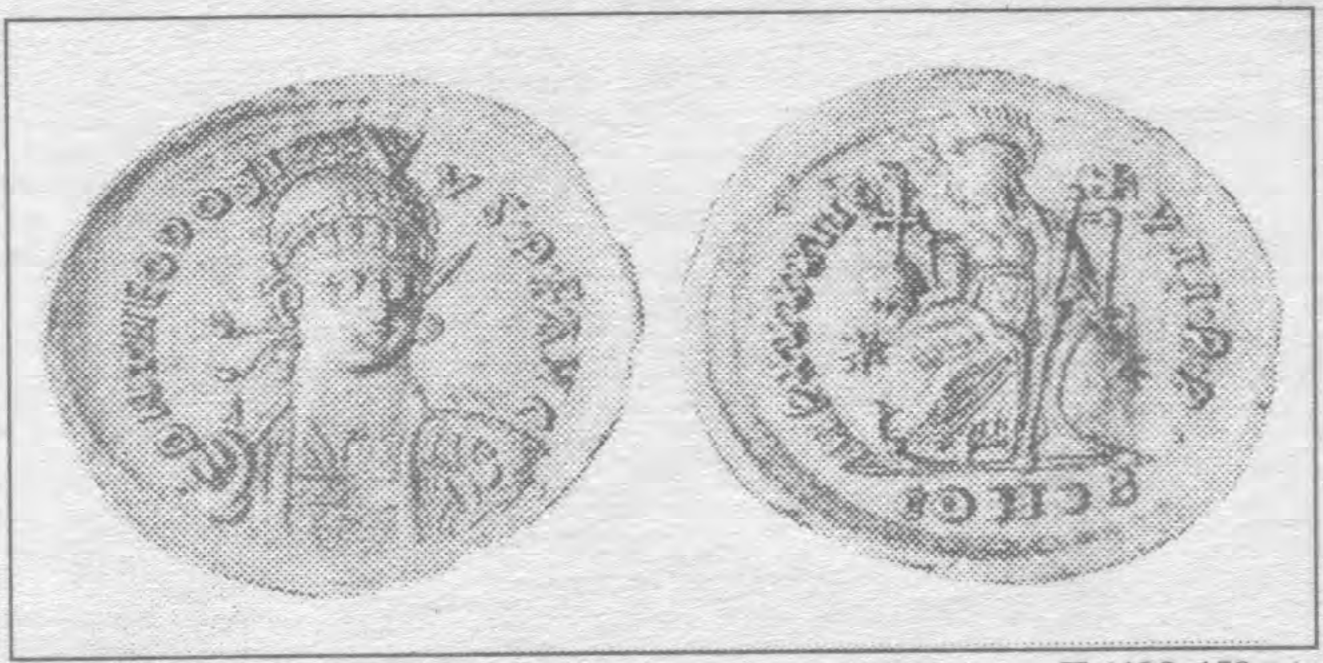

Обр. 24. С. Горно поле. Златна монета на имп. Теодосий II (408-450 г.)

Вероятно е укрита в земята по време на похода на хуните на Атила срещу Константинопол (441-442).

Литература:

1. **Т. Герасимов**, Материали и научни съобщения. – ИАИ, XXV, 1962, с. 232.
2. **Д. Аладжов**, Древни паметници край Арда. – в. Маджаровец, бр. 6 от 1.3.1989 г.
3. **Д. Аладжов**, Тракийски паметници и находки от Горно поле. – в. Шипка, бр. 240 от 9.12.1992 г.

XXVI. **Село Горски извор**. В ляво от шосето за Димитровград, северно от язовира, има праисторическа селищна могила – керамиката е от ранен неолит, късен неолит и енеолит (VI-IV хил. пр. н. е.). По повърхността има изобилна енеолитна керамика, тип „култура Марица“.

В землището на селото е намерен бронзов „Микенски“ меч (Обр. 25) и бронзово копие, които се пазят в ИМ – Хасково. Южно от селото при строеж на животновъден комплекс, е унищожено селище от старожелязната епоха.

На около 2,5 км югоизточно от селото, в местността Трите чуки, има следи от тракоримско селище. По повърхността се виждат керамични фрагменти от III-IV в. Намерени са и монети от това време. В същата местност, южно от

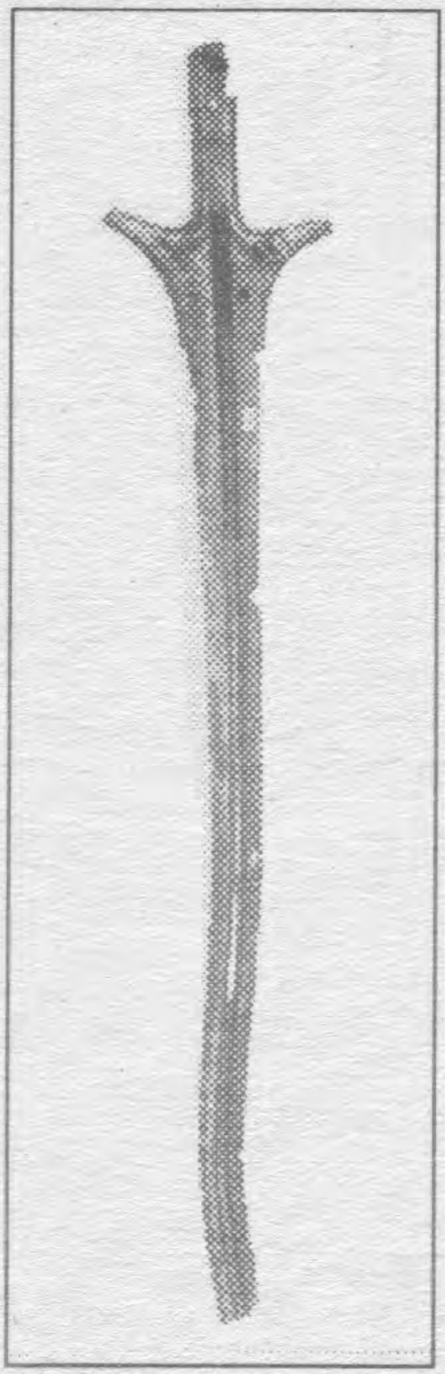

Обр. 25. С. Горски извор. Бронзов микенски меч (края на II хил. пр. н. е.)

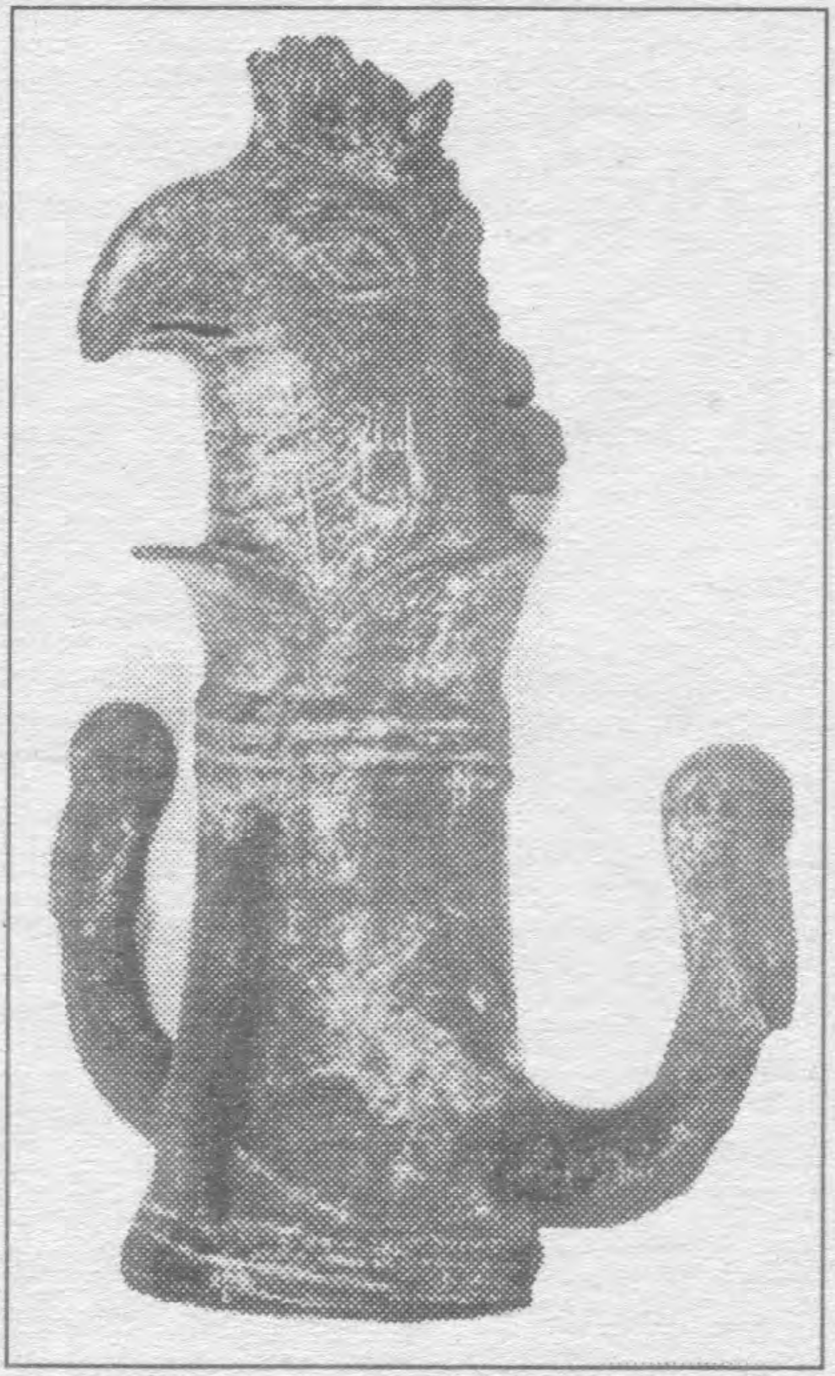

Обр. 26. С. Горски извор. Бронзова апликация от римска колесница (II-III в.)

параклиса, се откриват керамични фрагменти и от средновековието (X-XI в.).

В нивите, на около 2 км северно от селото, вдясно от пътя за с. Ябълково, са намирани бронзови монети (?). Наоколо се виждат фрагменти от антична (II-IV в.) и средновековна (XII-XIV в.) керамика. Намерени са и апликации от римска колесница (Обр. 26).

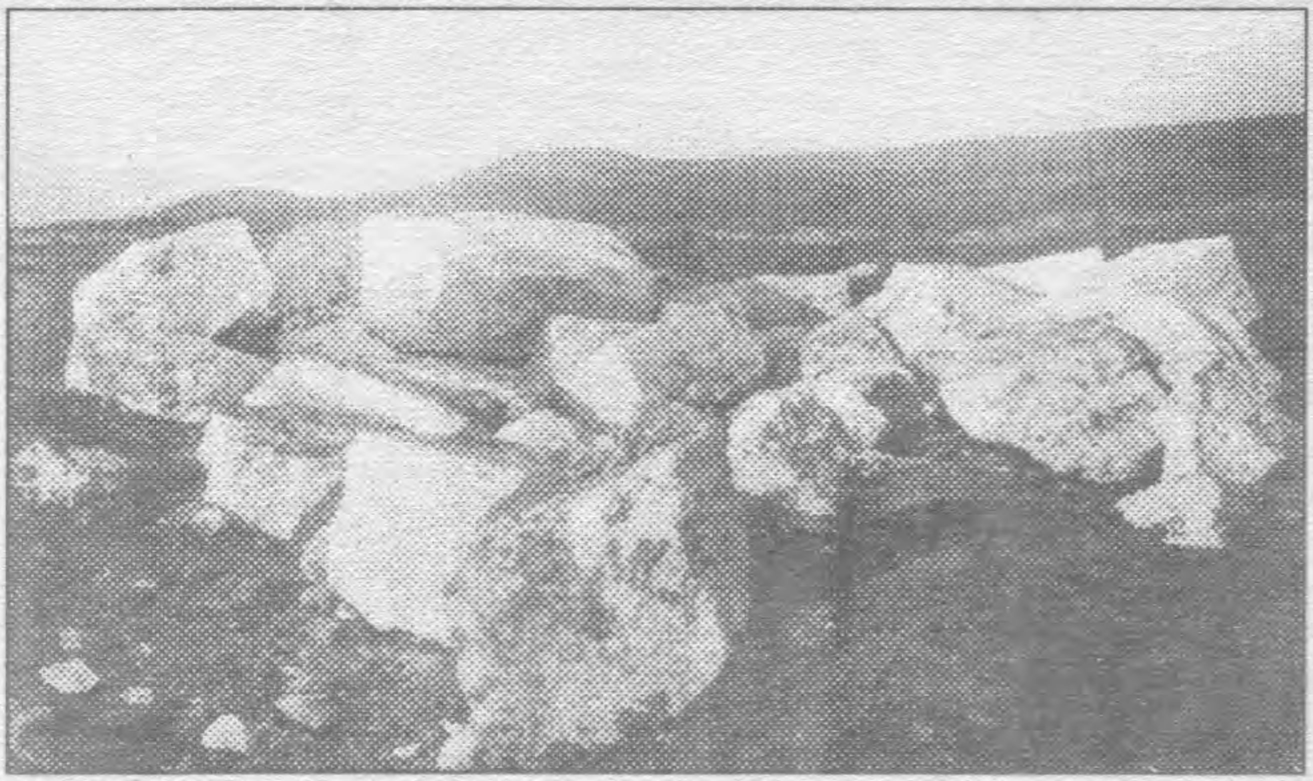

Обр. 27. С. Горски извор. Разрушена тракийска гробница в м. Трите чуки

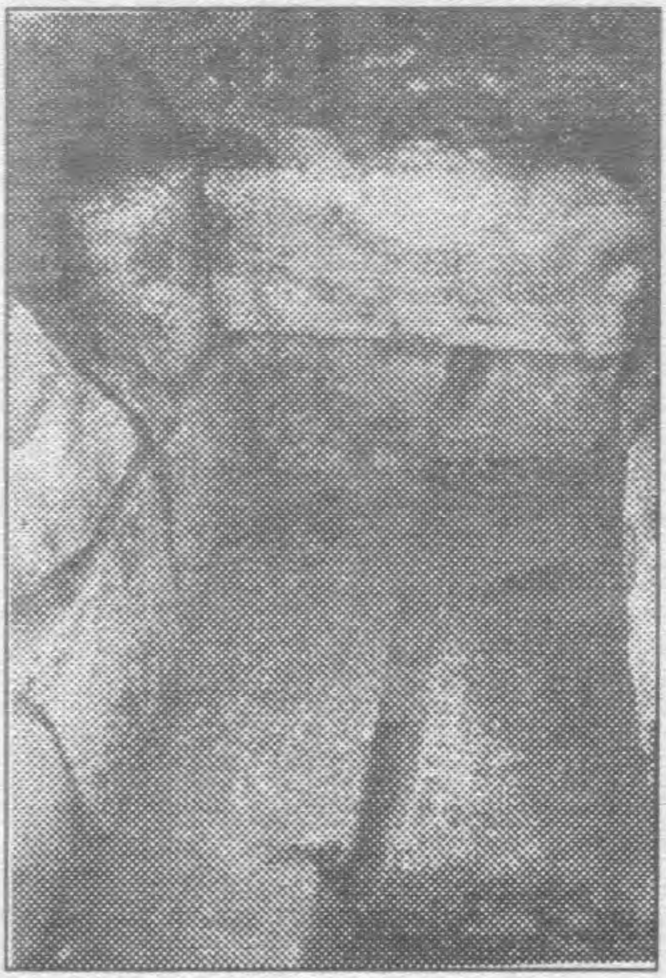

Обр. 28. С. Горски извор. Тракийска гробница след почистването

През 1958 г. трактористи от селото разрушават гробница, градена с дялани камъни, в една от трите могили в местността Трите чуки (Обр. 27, 28 и 29). След десетина години в музея е предадена сребърна чаша с богата украса (Обр. 30), намерена в гробницата при разрушаването ѝ заедно с други сребърни и глинени (според разказите на свидетели – червенофигурни) съдове. Ако се съди по сребърната чаша (към края на V в. пр. н. е.), гробницата вероятно е била от самото начало на IV в. пр. н. е. Подобна, градена с каменни блокове гробница е открита в землището на селото. От нея са

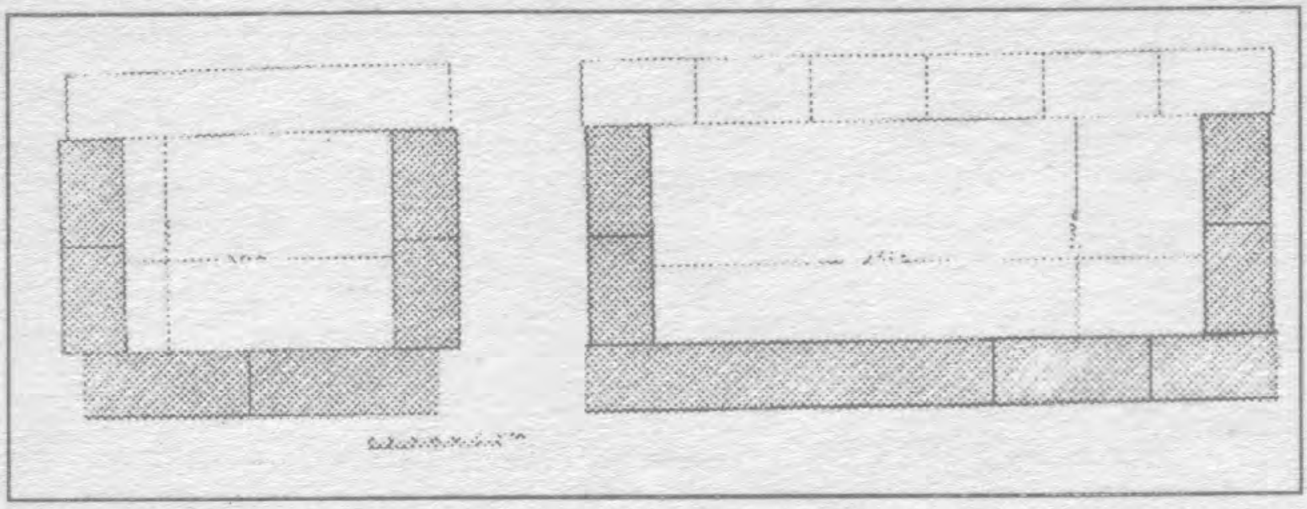

Обр. 29. С. Горски извор. Напречен и надлъжен разрез на тракийската гробница

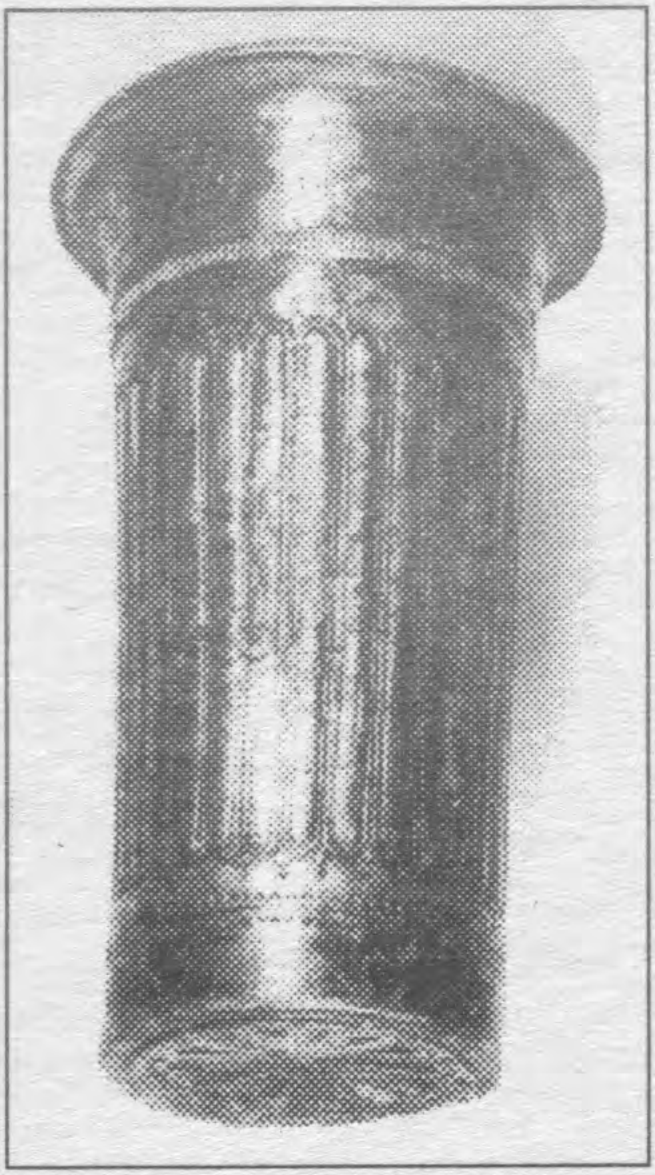

Обр. 30. С. Горски извор. Сребърна чаша от гробницата в м. Трите чуки (V-VI в. пр. н. е.)

вградените блокове в стените на къщи и стълбища.

Останалите две могили са разкопани от ИМ – Хасково от 1987 до 1989 г. В едната е намерено съоръжение, изградено от ломени камъни без спойка. Погребан е воин с коня след кремация, с броня и златен нагръдник, желязна юзда, апликации от конска сбруя, части от бронзов съд и желязно въоръжение. В друг гроб са намерени глинени съдове.

Във втората проучена могила са открити разнообразни глинени съдове,които заедно с другите находки от некропола, го отнасят към края на V или I пол. на IV в. пр. н. е.

Литература:

1. **Ив. Шишманов**, Стари пъ-

тувания през България в посока на римски военен път от Бялград за Цариград. – МСб., IV, 1891, с. 320 сл.

2. **Д. Аладжов**, Две тракийски погребения. – в. Родопска борба, бр. 137 от 20.11.1958 г.

3. **Д. Аладжов**, Тракийски центрове и нови находки. – в. Младогвардеец, бр. 16 от 1.9.1987 г.

4. **И. Петров**, Тракийски могилен некропол край село Горски извор, Хасковско. – ИМЮИБ, т. XVI, 1993, с. 7-36.

XXVII. **Село Гълъбец.** Намира се на десния бряг на яз. Тракиец, западно от рида Големия Хасар. В местността Ак баба каяларъ, на 2 км към с. Тракиец или Дженевиз каяларъ, на десния бряг на Харманлийска река има няколко култови трапецовидни ниши.

На 1 км източно от Гълъбец се намира значителен рид, известен като „Големия Хасар“, издигащ се непосредствено северозападно над с. Козлец. Върхът е достъпен откъм с. Гълъбец. Името си носи от крепостта, която се е издигала на билото. На югоизточната страна, в подножието на крепостта, на около 20 м от върха има вкопано в земята елипсовидно помещение, стените на което постепенно извиват навътре и го стесняват нагоре. Те са градени от бели плочести камъни, споени с бял хоросан, нарядко примесен с късчета от счукани тухли. В долната част на помещението и на места по пода е запазена мазилка от червен хоросан, с гладка повърхност, дебела от 3 до 5 см. Помещението има размери долу 2,30 на 1,70 м, горе – 1,80 на 1,50 м и дълб. 3 м. Стените му са дебели 0,45 м. Може би някога е било резервоар за вода (?).

На самия връх са разхвърляни голямо количество камъни, а на няколко места се виждат пресни иманярски дупки, в които има ранновизантийска (V-VI в.) и средновековна (IX-XII в.) керамика, както и човешки кости от разрушени гробове.

Крепостните стени минават по заравнена тераса на около 30 м под върха. Крепостта огражда хълма почти в елипсовидна форма, следвайки естествените очертания на терена. Заграденото от крепостните стени пространство е значително по-голямо от това на повечето крепости по течението на Харманлийска река – над 5 дка. На източната страна от иманярите е разкрита кула с вътрешни размери 3,20 на 5 м, която не е издадена навън от крепостната стена. Крепостните съоръжения са градени от бели плочести камъни, споени с хоросан, примесен с късчета от тухли. Те са били измазвани с мазилка от същия хоросан.

В северната страна на хълма личи ров, който слиза от върха през стената и продължава надолу. Вероятно е срутен подземен ходник. По горните части на северните склонове на Големия Хасар има малко фрагменти от ранна тракийска (нач. на I хил. пр. н. е.), римска (II-III в.), късноантична (IV-VI в.) и средновековна (IX-XII в.) керамика. На Големия Хасар са намерени железни ножчета, средновековни токички и коланни обковки.

В крепостта е намерена бронзова монета на Пауталия от имп. Гета (209-212 г.). Спущайки се надолу по посока на реката и с. Тракиец, в долната по-слабо наклонена част на Големия Хасар е запазена малка кръгла шарапана с диам. 0,80 м и дълб. 0,28 м. Още по-надолу в равнината има селище; по повърхността тук се открива керамика от римската епоха (II-III в.).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родопски сборник, т. II, С., 1969, с. 252, бел. 25.

2. **Д. Аладжов**, Крепостта край Козлец. Стари български твърдини. – в. Хасковска трибуна, бр. 124 от 24.10.1985 г.

3. **Д. Аладжов**, Гълъбец и Козлец. Археологически експедиции край Харманлийска река, № 5. – в. Шипка, бр. 170 от 2.9.1993 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, с. 114-115.

Д

XXVIII. **Село Дервишка могила**. Селото се намира на 18 км североизточно от Свиленград, в югоизточните разклонения на Сакар (вляво от пътя за с. Студена). Южно от селото се издига изолирана височина (вр. Дервишка могила), на която личат останките от тракийска крепост. Селището е заемало южните склонове на височината под крепостта.

Литература:

1. **К. Шкорпил**, Някои бележки върху археологическите и историческите изследвания в Тракия. Пловдив, 1885.

2. **В. Минков**, Тракийски селища и градища в Сакар планина. – БИБ, 5, 1932/1933, с. 164-165.

3. **Ив. Велков**, Градища. – ГПлНМ, II, 1950, с. 157-183.

XXIX. **Димитровград**. В кв. Черноконево, край левия бряг на р. Марица (на 500 м от реката), 1,5 км западно от Черноконево, има селищна могила от неолита, енеолита и бронзовата епоха (V-II хил. пр. н. е.). Тук са намерени каменни брадви, пинтадери за украса и фрагменти от глинени съдове от горните епохи.

При разширението на Химкомбината до ж. п. линиите, към с. Нова надежда, през 80-те год. бе открито селище от старожелязната епоха. Оттук в ИМ в Хасково се пазят два големи глинени съда, украсени с щемпели и букели.

През 70-те год. при строежа на Работническата болница в кв. Раковски, в ляво от шосето за кв. Вулкан е открит тракийски гроб, от който са извадени с машини бронзови предмети, между които бронзов крак с лъвска лапа от голям котел (Обр. 31).

В кв. Черноконево, на 2 до 4 км западно от квартала, край левия бряг на р. Марица, в местността Чанлъка се простира голямо селище от римската и къснoримската епоха (Обр. 32). Оттук в ИМ – Хасково се съхраняват голям питос с надпис ΘΕ ΤΕΩΔΩΡΟΥ ΚΟΜΙΤΟC от V в., връх на копие и

Обр. 31. Димитровград. Бронзов лъвски крак от тракийски гроб, открит при строежа на Разботническата болница

железен „крив“ тракийски нож, няколко отлични геми с изображения на Хермес, Нике и др., сребърна тетрадрахма – варварска имитация на тетрадрахма на о-в Тасос (II период) и няколко хиляди римски медни монети от III и повече от IV в.

Още по-назапад, към землището на с. Великан в земята личат дебели основи като от крепостни стени. Селищните останки достигат до това място. Тук в местността Дъръбик, на около 5-6 км от центъра на Черноконево, също се намират медни монети от III и IV в. (Лициний, Константин Велики и др.).

В Пловдивския археологически музей се съхранява златен пръстен с гема, на която е изобразен Зевс на трон. В един бюлетин на Българския археологически институт от 1923 г. (ИАИ, т. II, с. 229) се съобщава за колективна находка на римски императорски

Обр. 32. Димитровград. Могилен некропол и част от тракийското селище от римската епоха в кв. Черноконево

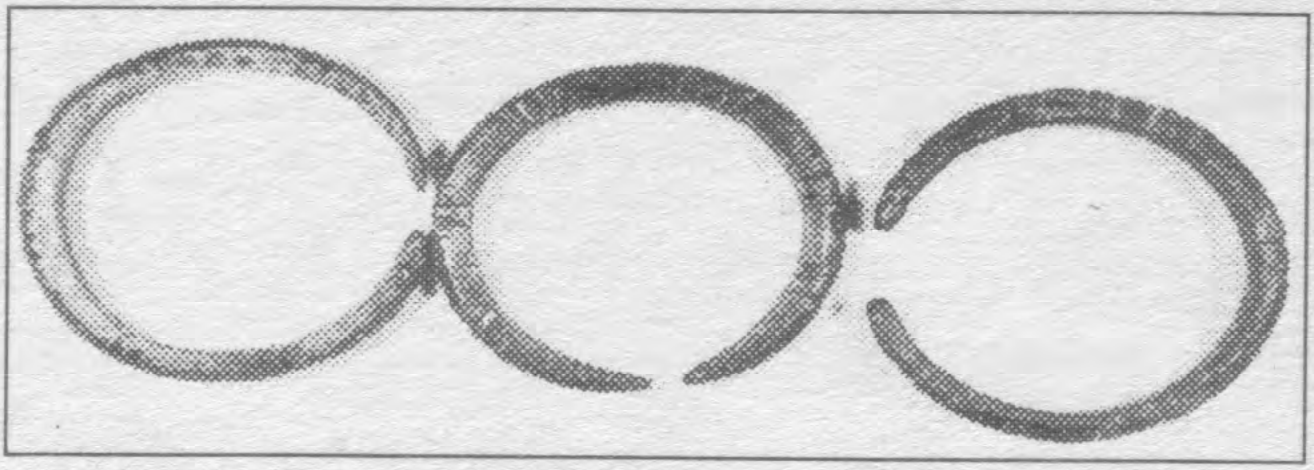

Обр. 33. Димитровград. Бронзови гривни от некропола на Калето (XII в.)

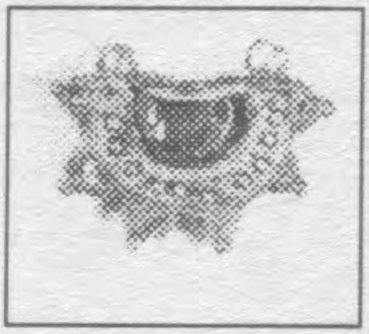

Обр. 34. Димитровград. Сребърна обица от некропола на Калето (XII в.)

монети от местността Габера.

Близо до устието на р. Добричка (Клокотница), в местността Калето, на 700-800 м вляво от реката и северно от ж. п. линията – на 3 км западно от града има останки от средновековна крепост, която в последните години се отъждествява с Блисимос, Блисомон или Блесна – една от важните крепости между Пловдив и Одрин. Южно от крепостта е открит и средновековен некропол с много богати накити от X-XII в. (Обр. 33 и 34). Освен значителното количество медни

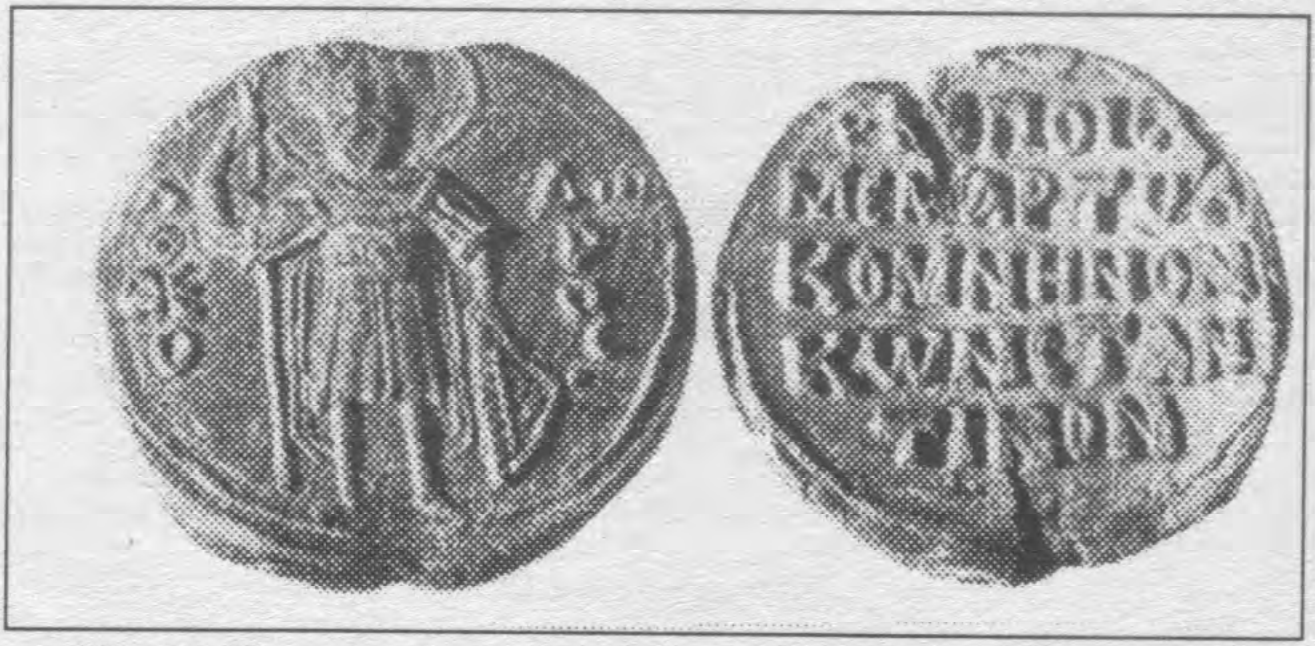

Обр. 35. Димитровград. Оловен печат от кореспонденцията на Константин Комнин (XII в.)

монети от X-XII в. в Калето са открити и няколко оловни печати (Обр. 35) от Ариеви, частно лице (XI в.), Константин Комнин (XII в.) и Никифор Комнин (XII в.). На другия бряг на реката, в местността Дурхана, където също е имало крепост, е открита златна монета на Йоан Дука Ватаци (1222-1254).

Литература:

1. **Н. Мушмов**, Колективни находки на монети през 1923 г. – ИАИ, II, 1924, с. 229.

2. **Д. Цончев**, О некоторых позднеантичных эпиграфических памятниках в Болгарии. – СА, № 2, 1958, с. 255-277.

3. **Д. Аладжов**, Материали за древната история на Димитровград. – в. Хасковска трибуна, бр. 36 от 24.3.1966 г.

4. **Д. Аладжов**, Димитровград – древен и млад. Принос към древната история на нашия град. – в. Димитровградска правда, бр. 6, 7 и 8 от 13, 20 и 27.2.1969 г.

5. **Д. Аладжов**, Паметници на културата в Димитровград. – в. Димитровградска правда, бр. 40 от 5.10.1978 г.

6. **Д. Аладжов**, Къде е крепостта Блесна. – в. Хасковска трибуна, бр. 12 от 29.1.1985 г.

7. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (I). – сп. Археология, XXXIII, 1, 1991, с. 46-47.

8. **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. – Марица Изток, Археологически проучвания, т. 1, 1991, с. 130-131.

9. **Д. Аладжов**, Третият кръстоносен поход. – в. Шипка, бр. 135 от 12.9.1991 г.

XXX. **Село Димитровче.** Над местността Язмата, горе на височината, вдясно от Язмата има антично селище, върху повърхността на което се намират и отделни фрагменти от средновековна керамика. Тук са намерени антични и средновековни монети (автономни сребърни тетрадрахми на Маронея – II период и византийски медни монети от император Фока – X в.).

В местността Недялкова могила, по пътя за Свиленград, има следи от антично (предримско) селище. В същата местност е открита тракийска колесница. Наблизо до селото, при оран през 1966 г. е намерено строшено гърне със сребърни тетрадрахми на Маронея (II период). От тях 7 бр. се намират в Хасковския музей.

Литература:

Ив. Велков, Могилно погребение при с. Димитриево. – ИАИ, XIV, 1940-1942, с.194-199, обр. 274-278.

XXXI. **Село Динево**. На около 4 км североизточно от селото, край левия бряг на Харманлийска река, е голямата праисторическа селищна могила Хаджиевата бахча, с материали от ранния и късен неолит, енеолит и бронзовата епоха. Могилата има елипсовидна форма и е вис. около 10 м, с шир. около 30 м и дълга около 100 м.

В местността Черкеза, на 2 км северозападно от селото, до международното шосе, също личат следи от праисторическо селище от енеолита, И от двете селища в ИМ – Хасково се съхраняват каменни брадви и глинени съдове. (Обр. 36).

На 2 км от Динево, по посока на с. Криво поле, в местността Каменни къщи, има незначителни следи от долмени. На 2 км източно от селото, на вр. Кабюво (Кабюик – голяма скала) отдалече се вижда една от четирите тракийски надгробни могили, а в съседство с тях има селища от ранножелязната и римската епоха.

Средновековни селища и некрополи в землището на Динево има край реката, на десния бряг, в местността Шишовото (IX в.), на 1 км източно от селото ив местността Дурука, на 1 км северно, където

Обр. 36. С. Динево. Глинен съд от селищната могила в м. Хаджиевата бахча

личат останки от средновековна крепост, известна като „Калето“ (X-XII в.). На 500 м северно от „Калето“ са открити средновековни гробове.

Крепостта „Калето“ се намира в западната част на издължен хълм, край левия бряг на Харманлийска река, който има обща посока изток-запад. Тази част е отделена с малка седловина, която я прави удобна за укрепяване. От юг са стръмните склонове към Харманлийска река, а от север и запад хълмът е заобиколен от малък приток на реката, вливащ се в нея тук под хълма. Достъпът към крепостта е възможен само откъм изток, от седловината, изкачването до която е затруднено от стръмнините към двете реки.

В североизточния ъгъл на крепостта голяма иманярска яма е разкрила крепостната стена, градена от ломен камък, споен с бял хоросан, съдържащ обилен примес от ситен и по-едър пясък. Керамиката, която се намира в насипите от пръст, размесена с хоросан, е само от периода X-XII в. Такава е и керамиката от селището, на отсрещния бряг на малкия ляв приток на Харманлийска река. В селото са намерени монети от Михаил IV (1034-1041) и Роман III Аргир (1028-1034).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Археологически вести. Динево. – Вести на народния музей в Хасково, I, 1965, с. 251-252.

2. **Д. Аладжов**, Осветителните лампи в древността. – в. Хасковска трибуна, бр. 30 от 11.3.1967 г.

3. **Д. Аладжов**, Древната история на Динево. – в. Хасковска трибуна, бр. 92 от 8.8.1968 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родопски сборник, т. II, 1969, с. 248, обр. 7.

5. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, 1969, С., 1971, с. 138.

6. **Д. Аладжов**, Три крепости по средното течение на Харманлийска река. Стари български твърдини. – в. Шипка, бр. 41 от 8.4.1986 г.

7. **Д. Аладжов**, Малево и Динево. Археологически експедиции край Харманлийска река, № 8. – в. Шипка, бр. 185 от 24.9.1993 г.

8. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 118-119.

XXXII. **Село Добрич**. Северно от „Монастиря“ (аязмото), на 1 км южно от селото, на голяма площ (около 30 дка), по наклонената на юг към реката местност има следи от селище от старожелязната епоха, от античността и средновековието. Старотракийска керамика с есовидни орнаменти и с характерни дръжки се намира в цялата околност. Тук е намерена и мраморна оброчна плочка от Тракийския конник (III в.), (Обр. 37), която чрез училището постъпи в ИМ – Хасково. Има също средновековна керамика с глазура (в

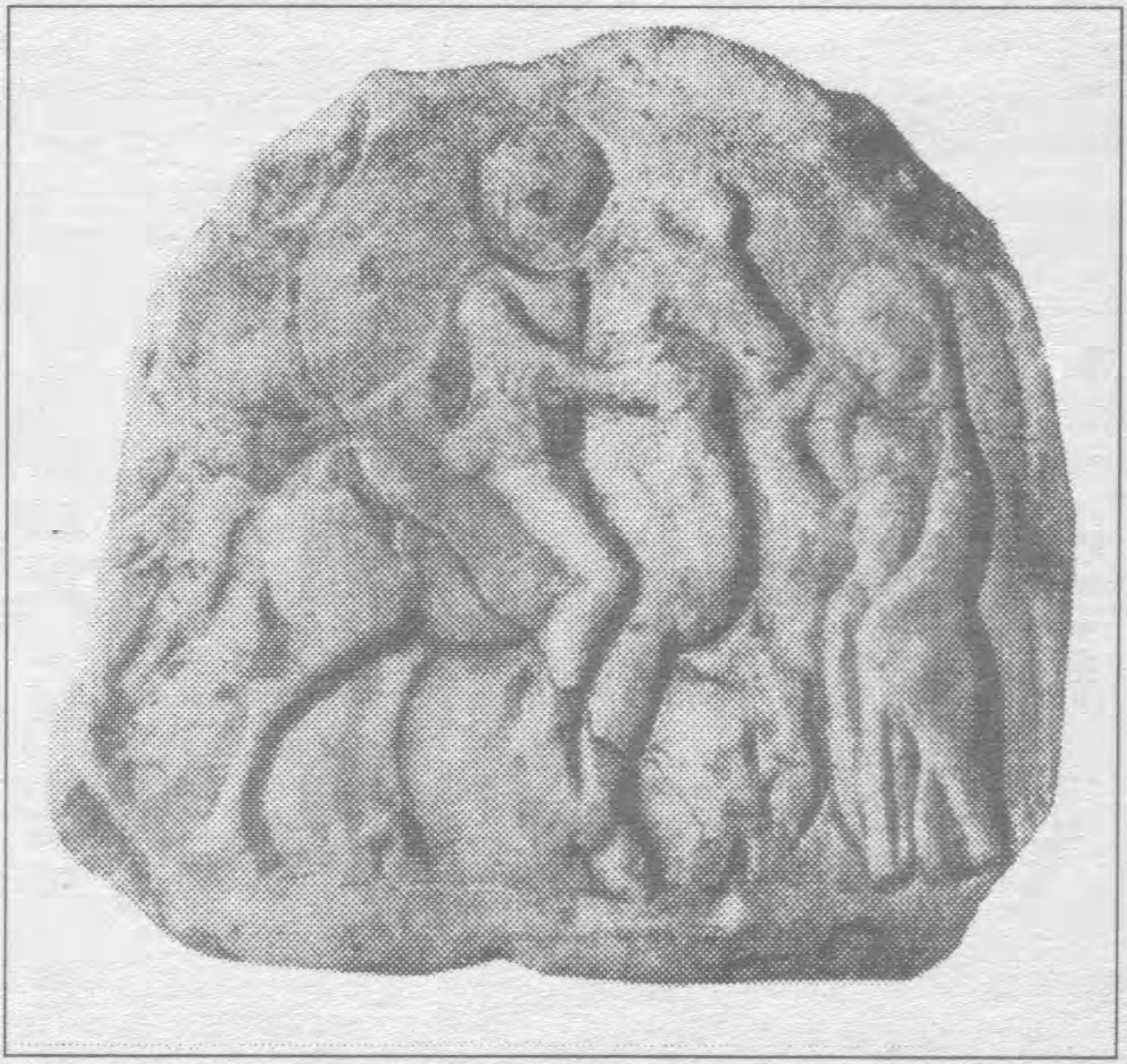

Обр. 37. С. Добрич. Оброчен релеф на Тракийския конник (III в.)

това число и работена в техниката „сграфито“) от XII-XIV в. При „Монастиря“ е открита и колониална бронзова монета на Филипопол от имп. Домициан (I в.).

На 100 м от Видовата мелница, в посока на манастира са намирани гробове, оградени с грубо оформени каменни плочи. На върха на височината през 1972 г. е направен изкоп на водоем; в изхвърлената пръст се виждаха човешки кости и тракийска (старожелязна епоха) керамика – вероятно на върха е имало могила и тракийски гроб, разрушен при изкопа за водоема.

Вляво от шосето за Димитровград преди построяването на стадиона е имало воденица; в околните ниви са се очертавали основи на сгради при Попката – 500 м североизточно. При оглед на мястото все още се вижда изобилна антична керамика. Преобладава сива тракийска (латенска). През 1972 г. край шосето е прокаран тесен канал за кабели, при което са пресечени зидове (?) – на това място още се виждат камъни и „римски“ тухли. Тука са намерени и сребърни монети (денари) на Север Александър и Констанций II. От това място в посока на манастира в нивите и сега се очертава широк път, минаващ на около 500 м от манастира. От настилката на този път са вадени големи каменни плочи, т. е. пътят е бил калдъръмен. Посоката на този път е към височините, зад които се намира тракийското светилище на нимфите и Афродита, в зем-

Обр. 38. С. Добрич. Глава от мраморна статуя на Артемида (Диана) - II в.

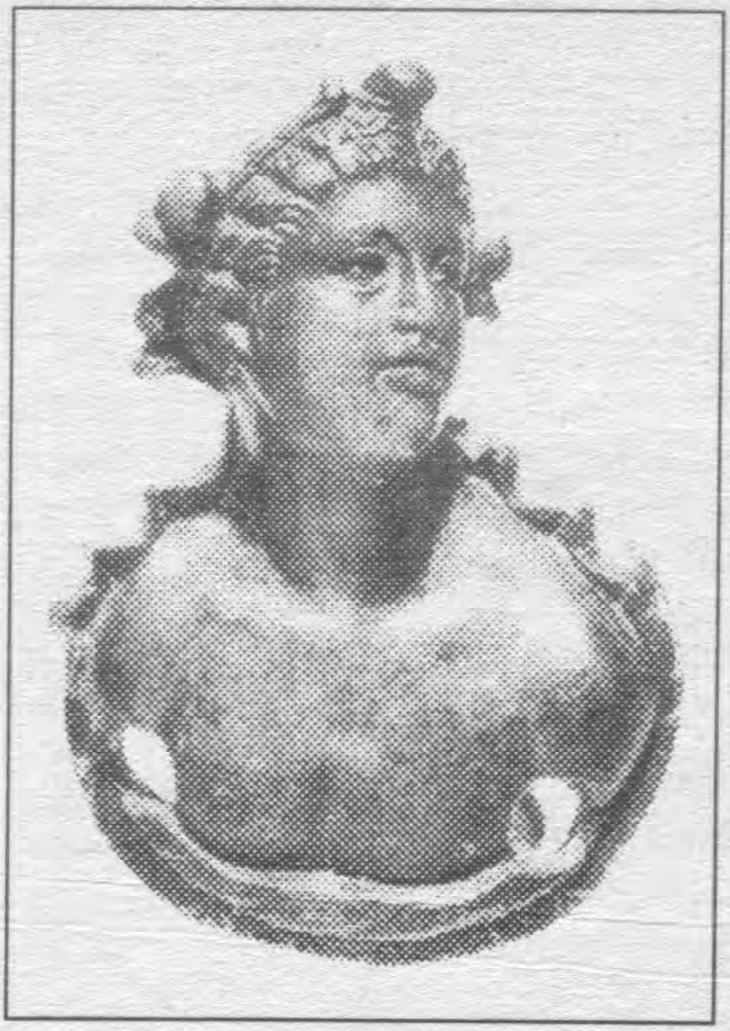

Обр. 39. С. Добрич. Бронзова апликация (бюст на Дионис) от колесница (II в.)

лището на с. Каснаково (за това светилище вж. с. Каснаково).

От аязмото (Монастира) при с. Добрич, който е възникнал върху антично светилище – до светилището на нимфите и Афродита – по черен път разстоянието е само 2 км.

При аязмото е намерен и друг мраморен релеф на Тракийски конник и глава от статуя на Диана (Обр. 38). В същия район е открита и бронзова апликация на римска колесница от II в. (Обр. 39). Изброените паметници се съхраняват в ИМ – Хасково. При аязмото са намерени и медни монети от VI-XI в.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Антични скулптурни паметници в нашия музей. – в. Хасковска трибуна, бр. 45 от 16.4.1964 г.

2. **Д. Аладжов**, Мраморен оброчен релеф от с. Добрич. – в. Шипка, бр. 243 от 14.12.1993 г.

3. **Д. Аладжов**, Древни паметници край село Добрич. – в. Шипка, бр. 141 от 30.6.1994 г.

XXXIII. **Село Долни Главанак**. При северния край на селото минава стар калдъръмен път, който тук е отлично запазен на протежение от около 1 км в посока с. Малко Брягово на изток и Тополово – на запад. Върху калдъръма е намерена монета на Филипопол от А. Пий (вж. по-долу допълнението!).

В местността Военните кариери, в нивата на Петко Браянов, източно от селото има некропол – гробове, оградени с каменни плочи, вероятно от средновековието (?).

Допълнение: Новооткрит римски път в Източните Родопи.

В Одринското поле се събират стари пътища, които водят към горните течения на реките Арда, Тунджа и Марица. Пътните артерии са съществували още от времето на траките по тези естествени пътища, но са изградени със солидни каменни настилки през римската епоха. Те продължават да служат дълги векове след това, като общата им посока е запазена до днес.

Някои пътища имат регионално значение, а други – като Via Singidunum – Sredica – Constantinopol още в древността свързвали Европа с Изтока. От Tabula Peutingeriana, Jtinerarium Antonini Augusti, Jtinerarium Burdigaense[1] и др. антични източници е известно, че главният римски път навлиза в сегашните предели на България при Burdenis[2] (при дн. Свиленград). Пътят напуща Свиленград от местността Хисаря (Castellum Burdipta) и се отправя на северозапад от него, по левия бряг на р. Марица. Той минава южно от Момково и Ерусалимово през mansio Castra Rubra[3] (при дн. с. Изворово) и на юг от Браница. След това между Тянево и Овчарово, където на места е отлично запазен[4], и през с. Троян пътят пресича р. Сазлийка (Arzus), при римския град Arzus[5] (до дн. с. Калугерово), откъдето напуща пределите на Хасковски окръг по посока на някогашното тракийско тържище (emporium) Pizus[6], северно от Странско.

Главният римски път е направен със здрава настилка, често от два пласта. Камъните са наредени на тясната им висока страна, а в средата и краищата има бордюр от по-едри камъни. Ширината му е около 7-8 м. Известен от посочените древни карти и писмени извори, с проучването на този път са се заели още през миналия век К. Иречек[7] и братя Шкорпилови[8]. След откриването на няколко милиарни (пътни) колони бяха локализирани със сигурност няколко крайпътни станции и вече от 30-те год. на XX в. главният римски път е проследен и проучен основно в долината на Марица от Пловдив до Свиленград[9]. Преди около 35 год. (около 1960 г.) бяха открити и няколко нови пътни колони около с. Троян[10], а по-късно и при селата Овчарово, Дряново, Изворово и Момково, издигнати през I пол. на III в., които сега се съхраняват в ИМ – Хасково[11]. Такива милиарни колони са използвани и при строежа на църквата „Св. Никола“ в Симеоновград.

Главният римски път е известен под названието „Друма“, „Римския път“ или „Ипийта“ (последното само при с. Овчарово)[12]. Още по време на варварските нашествия в късноримската епоха вероятно той е започнал да губи своето предишно значение и по-късно бил изместен по-наюг – вместо по левия, по десния бряг на р. Марица, където върви и до сега[13].

Преди известно време беше открит един друг път, доскоро неизвестен на науката[14]. Той започва също от одринското поле с основно направление на запад, по долината (левия бряг) на р. Арда. Сегашната държавна граница пътят пресича в землището на с. Дъбовец или Вълче поле, където е лошо запазен и още не е проучен. Оттам той се отправя към с. Малки Воден и при Кулето личат ясни останки от едно негово отклонение. Пътят е запазен покрай кладенеца на Кулето (землище на с. Бориславци, където е бил граничният пост до 1912 г.), след което се насочва в посока на с. Долни Главанак, като преминава около границата на землищата между селата Бориславци и Малко Брягово, по течението на р. Олу дере. Тук пътят е в лошо състояние и затрупан. Само на отделни места има запазени по няколко кв. м от настилката. Свързването на тези точки обаче не е трудно поради липсата на дървета върху калдъръма, макар да изисква обхождането на много километри.

Според разказа на нашия водач на това място – Стоян Коджаколев от с. Малко Брягово – допреди 70 години пътят е бил добре запазен. След Първата световна война, при усвояване на нови земи в долината на р. Олу дере от тракийските българи – „бежанци“ от Беломорска Тракия, голямата част от калдъръма е била унищожена. Друга е била унищожена за изграждането на няколко воденици край реката, а накрая – за строителен материал при прокарването на пътя с. Орешец – с. М. Брястово.

На места в близко съседство с р. Олу дере пътят е залят и покрит с пласт от пясък и тиня. В някои участъци открихме профила му и в гората, затрупан с пласт от 50-60 см пръст. Това се наблюдава особено добре при Хасановата воденица, където малко горско поточе е направило наскоро прорез в почвата и е открило калдъръмената настилка.

След Кулето пътят навлиза в долината на р. Олу дере и минава през местността Османовите карачи или Чанкова-

Обр. 40. С. Долни Главанак. Останки от римския път.

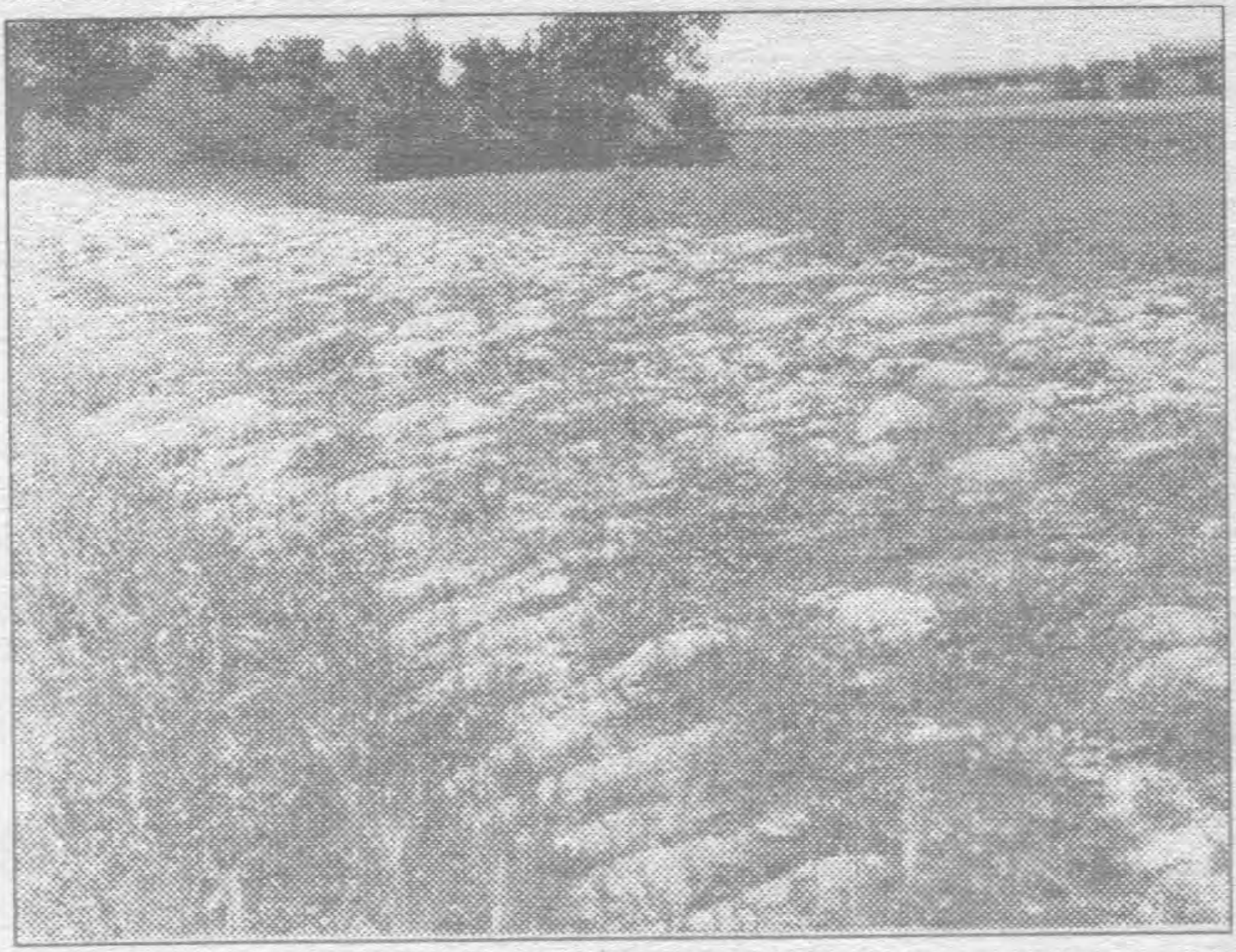

Обр. 41. С. Долни Главанак. Римски път през селото.

та нива, след това покрай споменатата Хасанова воденица, през местността Чалска келеме и при Каракирковата нива. По-нататък пресича местността Чан Текелер и Колубунар и стига до землището на с. Голяма долина, в местността Козъл кая. В землището на с. Малко Брягово калдаръмът е най-добре запазен при Кузювата нива.

От Казъл кая все по р. Олу дере пътят достига до местността Касап Ачлар (все още в землището на с. Г. долина), където след известно прекъсване, причинено от реката, се отделя от последната и вече в землището на с. Долни Главанак поема посока право към селото (Обр. 40). Тук пътят изведнъж се открива с добре запазена настилка (Обр. 41) от едри плочести камъни, в краищата ограден с бордюр от по-големи; такава ивица от по-едри камъни е наредена и по средата. Ширината на пътя е около 3,60 м до 4 м. В тази добре запазена част от пътя на протежение от около 1,5 км той прави малко завои през гората в зависимост от терена. В окрайнините на с. Долни Главанак той пак се губи, пресечен от обработени ниви и от малко поточе, за да се появи отново полуразрушен по склона между къщите, вече в самото село.

От с. Долни Главанак до Кулето край пътя се помнят тринадесет кладенеца, сега всичките засипани[15].

От с. Долни Главанак до с. Тополово, запазвайки посоката изток-запад, трасето на пътя личи, но камъните му са извадени в 40-те год. от отбиващите трудовата си повинност селяни от околните села. Купчини от тези камъни и до сега стоят неизползвани край трасето на стария път, като отдалече бележат посоката му. След като напусне Долни Главанак, пътят слиза по ниското, все по течението на р. Дермен дере. Тук той на две места пресича новото шосе и стига местността Лъка-лъка при едноименната речица. Понататък по р. Лъка-лъка пътят стига до местността Ташенжика, където реката се слива с р. Златоустовска. От това място вече се виждат къщите на с. Тополово. От Ташенжика пътят се отправя право към с. Тополово, като минава южно от него, докъдето завършват на този етап нашите проучвания (1973 г. – б. а.) главно поради това, че калдъръмът отново се губи в обработените блокове.

В съседство на проучените участъци на описания път бяха открити няколко антични селища от предримската и римската епоха. Особено богати на тракийски останки са землищата на селата Малки Воден и Бориславци, където открихме и едно значително тракийско светилище, просъществувало и през римската епоха. Повече предримски селища има по-навътре в Източните Родопи[16].

Върху калдъръма в района на с. Долни Главанак е намерена монета на Филипопол от Антоний Пий (II в.). Начинът на подреждането на камъните на новооткрития път е близък до този на главния римски път, но ширината му е много по-малка, почти наполовина. Като имаме предвид всичко изброено, трябва да приемем, че нашият път е съществувал далеч преди римското завоевание. Изграден от римляните, той се отклонявал от одринското поле от главния път и по долината на р. Арда навлизал във вътрешността на Родопите.

Предстои издирването и проучването на останките от пътя от с. Тополово в посока на с. Долно Черковище, по р. Арда или в двете вероятни посоки: на север към с. Силен, а оттам към добре укрепената височина Чала, около селата Долно Ботево и Малък Извор, където в миналото се помнели известни останки от стар калдъръмен път. Друга възможност е пътят да върви по Арда в досегашната посока до с. Долно Черковище и Рабово, където също са известни запазени участъци от стар калдъръмен път (?). Много е вероятно тук (района на яз. Студен кладенец) пътят да е пресичал р. Арда и да се е насочвал на юг по удобните долини на р. Крумовица или друга река. В района на язовира има удобни места за преминаване на юг от Арда.

Бележки.

1. Вж. Извори за българската история, т. II, С., 1958. Латински извори, I, с. 9-45; **Г. Аянов**, Стари пътища и селища край тях през Странджа и Сакар. – ИАИ, XV, 1946, с. 94 сл.

2. **П. Детев**, От Burdenis до Arzus. – ИАИ, XV, 1946, с. 172-176.

3. Вж. G. **Mihailov**, Inscription Graecae in Bulgaria repertae. Vol., III, 2, 1964, с. 136-137 и цит. там лит.

4. През 60-те и 70-те години на добре запазените участъци от пътя, ИМ – Хасково постави мраморни обозначения за опазването им.

5. **Д. П. Димитров**, Антични паметници от Ст. Загора и нейната околност. – ИАИ, VII, 1932-1933, с. 301-308.

6. Пак там, с. 297-298.

7. **К. Иречек**, Военният път от Белград за Цариград и балканските проходи. – Българска историческа библиотека, IV, 1932, т. IV, с. 1-162.

8. **Бр. Шкорпилови**, Паметници из Българско., С., 1888, с. 30 сл.

9. Главна заслуга за това имат нашите известни учени археолози: акад. Д. П. Димитров и ст. н. с. П. Детев; вж. **Д. П. Димитров**, Цит. съч., с. 297-308; **П. Детев**, Цит. съч., с. 172-176.

10. **Д. Аладжов**, Марица. – Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн. 4, Х-во, 1964, с. 25; Симеоновград, от древността до 1885 г., С., 1993, с. 3.

11. Вж. **G. Mihailov**, Цит. съч., с. 135-136.

12. **Д. Аладжов**, Пос. съч., с. 8 и обр. на с. 14 и 15.

13. Неправилно в началото Иречек е смятал, че римският път Philipopolis – Hadrianopolis е вървял по десния бряг на р. Марица (вж. К. **Иречек**, Цит. съч., с. 35-37), както беше до сега.

14. Заслугата за това е на Добри Кирков Каракирков, с когото на няколко пъти обходихме терена между селата Бориславци, Воден и Тополово.

15. Капаците на някои от полупланинските кладенци в Източните Родопи са взети наготово от долмените (предния камък), което се вижда от формата на отвора им, но това е въпрос, който заслужава специално разглеждане (наблюдения на автора при с. Долни Главанак, с. Вълче поле, с. Елена и др.).

16. Резултатите от тези проучвания не влизат в рамките на настоящите бележки.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Стари пътища през Хасковски окръг. – в. Хасковска трибуна, бр. 89 от 31.7.1973 г.

2. **Д. Аладжов**, Новооткрит римски път в Източните Родопи. – Векове, кн. 1, 1975, с. 74-79.

XXXIV. **Село Долно Белево**. Землището на селото е осеяно преди всичко с тракийски надгробни могили. На 1 км североизточно от селото в местността Бахча билюк, върху неголяма естествена височина, издължена в посока север-юг, има дебел пласт със селищни останки, който заема площ с размери 200x100 м. На повърхността се вижда изобилна керамика, предимно от старожелязната епоха и значителен брой фрагменти от хромели.

Надгробни могили са разхвърляни във всички посоки около селото: на 2-2,5 км северно от селото, в местността Гьоргьовденя, има силно разлята надгробна могила, известна като „Тончова чука“ – с диам. около 50 м и вис. 4-5 м. Около могилата и по повърхността ѝ се вижда хоросан, а отгоре е намерена медна римска монета от III-IV в. в изкоп, направен при обучение на войниците – окоп с дълб. 1 м в посока изток-запад, с дълж. 4 м, в средата с кръгла дупка.

На около 2 км северно от селото в една надгробна могила, известна като „Солаковата чука“, е направен резервоар за вода. Същата могила е била разкопана в 40-те год. от местен учител. След 50 год. още личат по повърхността плитки изкопи.

На 4-5 км северно от селото се намира и могилата, известна като „Мързънлъка“ с диам. 30 м и вис. 4-5 м.

На границата със землището на с. Голямо Асеново има още една могила с диам. 30 м и вис. 4-5 м, известна като „Голямо Асеновската могила“.

Също до границата на землището със с. Г. Асеново, на 3 км северозападно от селото, има една силно разлята надгробна могила.

На 500 м североизточно от селото, в местността „Св. Илия“ има още една могила, подобна на горните.

Надгробна могила има и на 1 км югоизточно от селото в местността Кузалтията, която е средно голяма и също леко разлята.

Една тракийска надгробна могила е имало (сега залята от водата на язовира при Цолак дере), известна като „Пенювата могила“.

В местността Баница е намерена медна монета на Маронея от IV-III в. пр. н. е.

XXXV. **Село Долно Ботево.** На 800 м североизточно от Долно Ботево, в местността Старите градини има праисторическо селище.

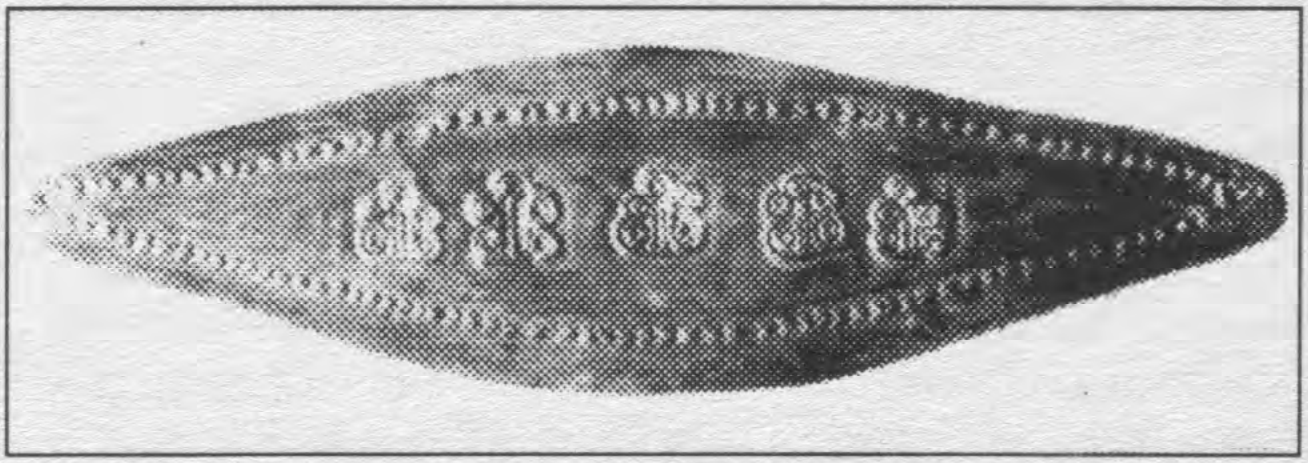

Обр. 42. С. Долно Ботево. Сребърен нагръдник (V в. пр. н.е.)

В землището на селото в миналото е открит богат тракийски могилен гроб, от който в ИМ – Хасково е запазен само един сребърен нагръдник от V в. пр. н. е. (Обр. 42).

В местността Терфилика, на 2-2,5 км по посока на с. Кладенец, в близост до останки на селище (?) е открита голяма колективна находка от сребърни тетрадрахми, варварски имитации на тасоски тетрадрахми (II период), известна част от които се съхранява и в ИМ – Хасково (Обр. 43); между тетрадрахмите има римски републикански монети и ядра на тетрадрахми, без печати. Наблизо е намерен и сребърен пръстен (?).

В местността Токмакли има селище от римската епоха (I-III в.). Керамиката на това място е червена, фина, с червен лак и друга – местна груба. Римска керамика има по повърхността и в местността Акмара, на 1 км северно от селото, където през 1958 г. бе открит добре запазен в земята римски каптаж с резервоар, около който освен римска и късноримска, се намира и средновековна керамика – явно изворът и каптажът му (възобновен през 1958 г.) са използвани през всички исторически епохи.

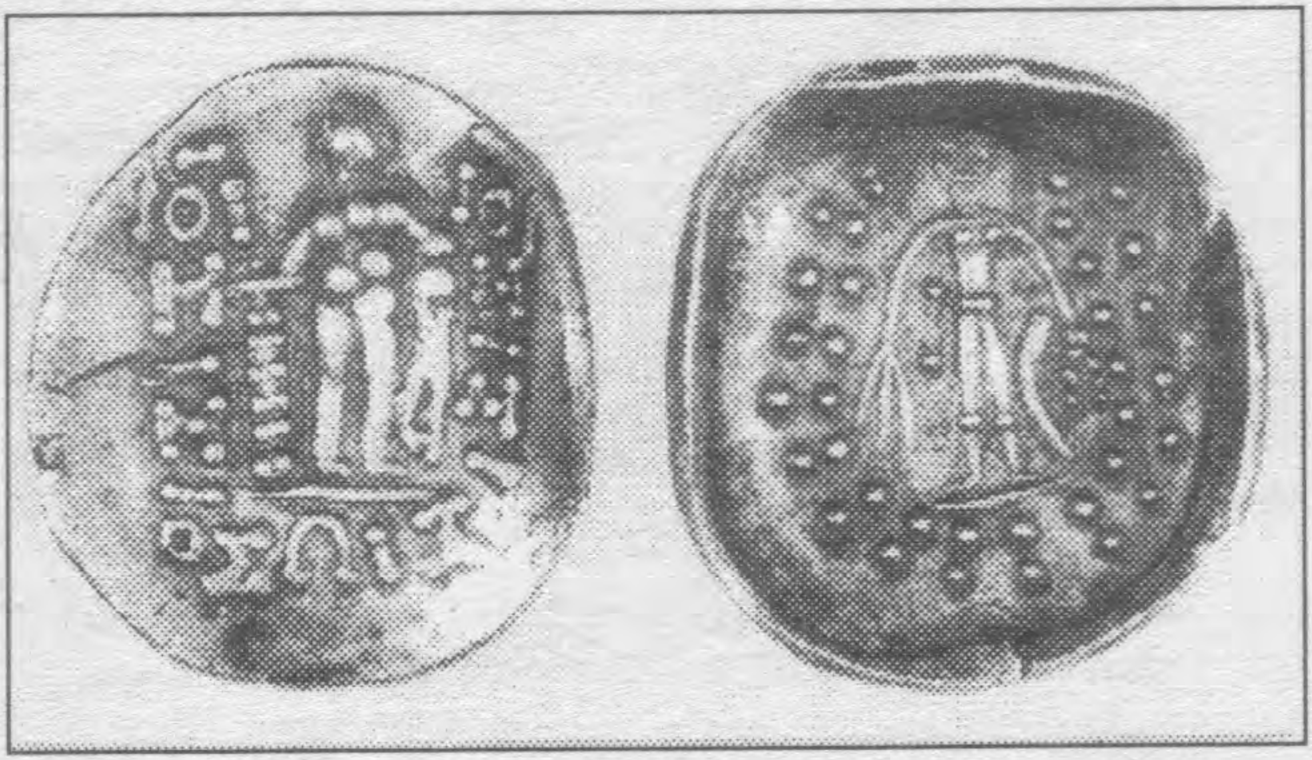

Обр. 43. С. Долно Ботево. Тракийска имитация на сребърна тетрадрахма на остров Тасос (I в. пр. н.е.)

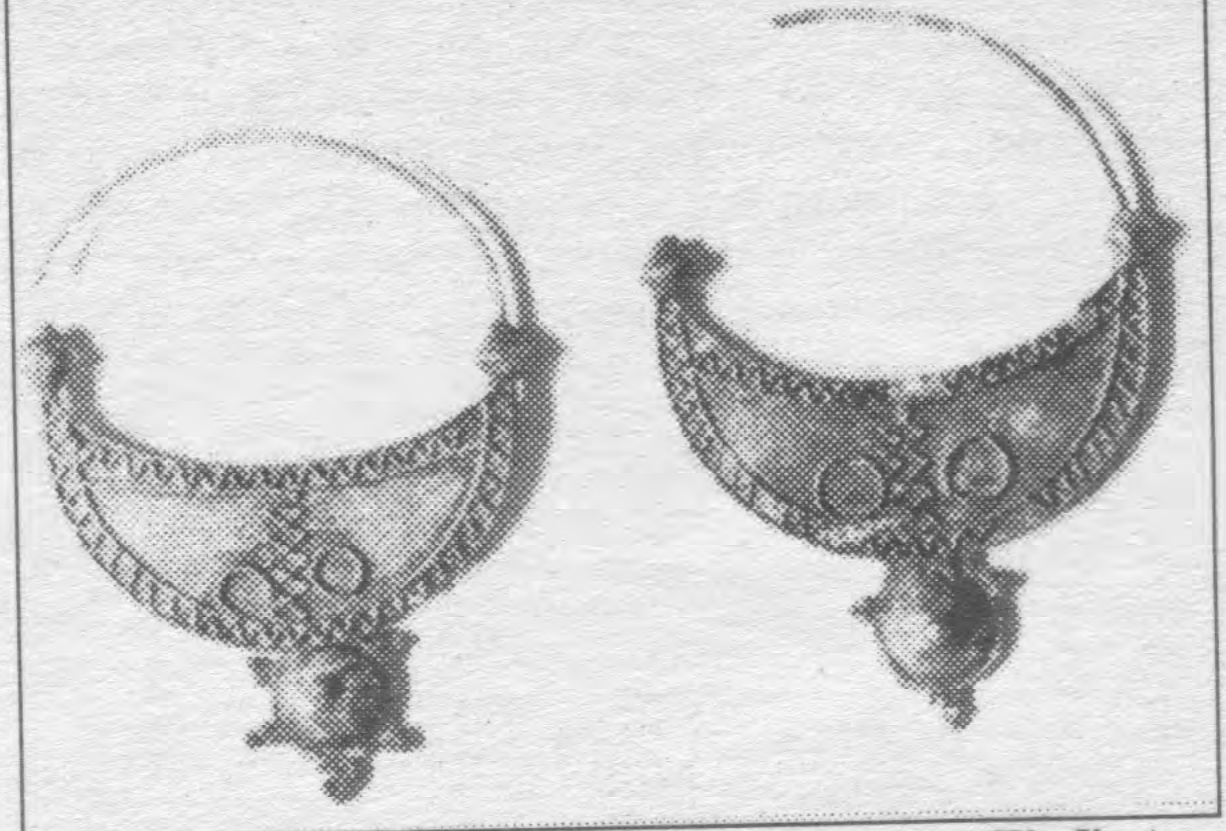

Обр. 44. С. Долно Ботево. Сребърни наушници (IX - X в.)

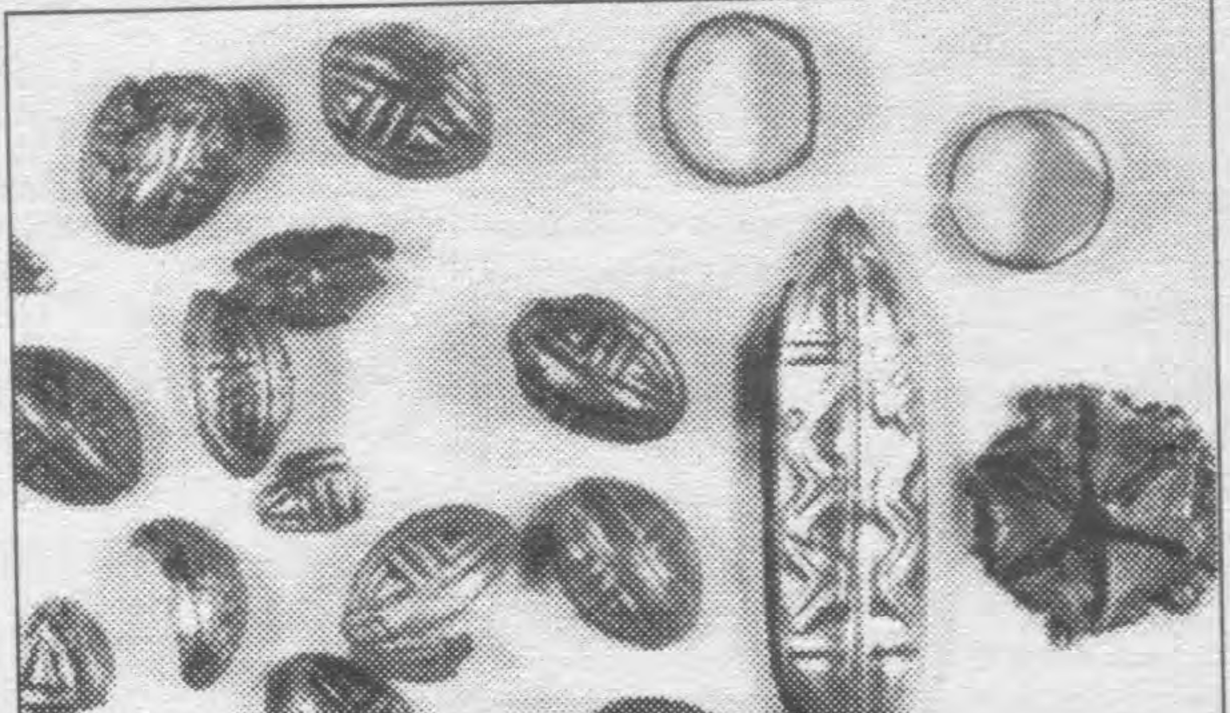

Обр. 45. С. Долно Ботево. Сребърни предмети от средновековен гроб (IX - X в.)

Преди около две десетилетия, при прокопаване на канал за питейна вода, на 500-600 м южно от селото, в местността Кадън бунар, близо до чешмата с минерална вода е открит средновековен гроб от IX-X в. В гроба са открити 6 сребърни наушници – славянски тип луници (Обр. 44), наниз от кухи ореховидни мъниста от сребърна огърлица, амулети, пръстен и др. сребърни предмети, които сочат за вероятно богато средновековно селище от IX-X в. (Обр. 45).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Късноримски водни съоръжения при с. Долно Ботево, Хасковски окръг. – Сп. Археология, III, 1961, кн. 3, с. 43-47.

2. **Д. Аладжов**, Материали за древната история на село Долно Ботево. – в. Хасковска трибуна, бр. 3 от 6.1.1962 г.

3. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово (фотоалбум – ЦПИП при КК), С., 1989, с. 4-5, обр. на с. 19 и 23.

XXXVI. **Село Долно Войводино**. В местността Кайряците, на 1 км западно от селото, има останки (керамика) от римско селище (намирани са и дялани камъни). От тук в ИМ – Хасково се пазят сребърни денари от III в. (Гординиан III, Елагабал и Филип Баща). В една от могилите в същата местност, в началото на настоящата 1997 година, иманяри са открили каменен саркофаг и са го ограбили.

XXXVII. **Село Долно Черковище**. Най-забележителни са скалните ниши („Кованлъци", „Кован кая"), в които се предполага, че е поставян прахът на покойниците. Тук е известна Попмартиновата дупка – старотракийска царска гробница. Отворът ѝ е под редица от 12 трапецовидни ниши, на 3,8 м вис. от основата на скален навес. Наблизо има и няколко скални гроба. Попмартиновата дупка е с четириъгълна форма, с дълж. 2,75 м, шир. 1,50 м и вис. 1,80 м. Оста ѝ сочи север-юг. На южната страна, точно срещу входа е издълбана ниша. Входът има трапецовидна форма с вис. 1 м, шир. 90 и 65 см. В предната част – отгоре и отдолу на отвора – е издълбан правоъгълен жлеб за затваряне с каменна плоча.

Некрополът при с. Д. Черковище е един от големите в Източните Родопи. Тук скалните трапецовидни ниши (над 80) са струпани при Кован кая и по отсрещната скала Саръкая. Самата гробница е в землището на с. Орешари, на десния бряг на р. Арда.

Край Долно Черковище, по време на строежа на яз. Студен кладенец, е открито тракийско селище от римската епоха, в съседство със стар римски път (вж. по-долу и с. Д. Главанак).

Край р. Арда има останки от две крепости, едната на вр. Картал кая (Св. Георги), друга – на Сарлъка (Хисарлъка).

Крепостта Хисарлъка се намира на 500 м източно от селото, изградена върху скалистия връх Св. Илия, от лявата страна на р. Арда. Крепостта има трапецовидна форма и загражда площ малко по-голяма от 1 дка. Стените са дебели 2 м и са изградени от местен ломен камък, споен с бял хоросан. Площадката, върху която е изградена крепостта, е силно наклонена на север. Крепостните стени са иззидани от север, запад и част от източната страна. От юг и изток се издигат високи до 30 м отвесни и непристъпни скали, служещи като естествена защита. Стените са съборени до терена; само на югозападната страна те са запазени до 3 м и над земята. В тази част личи квадратна кула с размери 5х5 м.

В крепостта и по склоновете на върха се намират фрагменти от средновековни глинени съдове. Извън крепостта, от запад, се виждат основите на малка четириъгълна сграда, ориентирана изток-запад – вероятно църква. На 100 м източно от крепостта, след седловината, местни жители са разкопали християнски гробове, оформени с каменни плочи. В гробовете са били открити стъклени и бронзови гривни (според описанието на очевидци – X-XI в.).

В подножието на крепостта, източно от селото, личат следи на сравнително добре запазен стар калдъръмен път, който идва откъм одринското поле, през с. Долни Главанак и с. Тополово, все по левия бряг на р. Арда към крепостта при с. Робово, до стената на яз. Студен кладенец, в района на който вероятно пътят е пресичал реката, като е променял посоката си на юг. (Данните за крепостта и пътя в района на с. Д. Черковище имам от Борис Колев, комуто изказвам благодарност!).

Литература:

1. **Б. Колев**, Скални гробници край с. Долно Черковище, Хасковско. – Вести на Народния музей в Хасково, I, 1965, с. 205-209.

2. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 207-208.

3. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово. С., 1989, (фотоалбум, изд. на ЦПИП при КК), с. 3, обр. на с. 42.

XXXVIII. **Село Доситеево.** През последните две години екип от СУ „Кл. Охридски“ под ръководството на доц. Кр. Лещаков системно проучва землищата на селищата край левия бряг р. Марица между Харманли и Любимец. На левия бряг на р. Марица, на една речна тераса в местността Дервишов оджак, има праисторическо селище. На 2 км югоизточно от селото, в местността Циганова могила, има селище от ранния и средния неолит, енеолита, раннобронзовата и ранножелязната епоха. На североизток от Циганова могила, при язовира, близо до Тоньов кладенец, има селище от ранния неолит, а от ранния енеолит – при Луда река.

На 2 км североизточно от селото, в местността Карагьозака (пътя за Радинчево), има разрушен долмен – т. е. в землището на Доситеево селища от неолит до старожелязната епоха има по речните тераси край р. Марица, а навътре от реката са по-късните селища – данните дължа на Маргарита Бончева и Кр. Павлов.

Бележка: Настоящите редове бяха под печат, когато от в. Новинар юг (бр. 157 от 19.8.1997 г.) стана ясно, че в тракийското светилище край селото е открит от екипа на доц. Лещаков добре запазен олтар във форма на дилабър (според съобщението) от старожелязната епоха.

XXXIX. **Село Дрипчево.** В землището на селото бяха открити и проучени от Експедиция Сакар – 74 няколко долмена: в местността Гиджем мезар на около 2,5 км източно от селото (еднокамерен). Могилният насип е от пръст и камъни. В същата местност по билото, което излиза от вр. Карталя, има многобройни могилки от пръст, отгоре покрити с камъни, с диам 8 до 12 м и вис. до 1 м, някои със следи от крепиди от каменни плочи; в местността Кавацитe, на 5 км югозападно от селото, на 300 м северно от Кавак дере, има полуразрушен долмен само с 3 запазени плочи; в местността Гьонови чеири, на около 2,5 км западно от Дрипчево, има разрушен голям двукамерен долмен с вход на юг – могилата е от пръст, с диам. 14 м; на около 250 м южно от последния долмен има още един разрушен, само с една запазена плоча. Могилата е от пръст с диам. 12 м; на 1 км югозападно от Дрипчево, в местността Гьонови чеири има силно разрушен двукамерен долмен, ориентиран север-юг, не добре разкрит, дълбоко вкопан в земята; личат следи от масивна крепида.

В местността Ялънджий, 1,5 км източно от селото, над язовира има следи от тракийско селище между мястото на сливането на двете дерета. На повърхността се намира голямо количество фрагменти от груба сива керамика. Това селище е разположено в югозападното подножие на билото, свързващо връх Картала и местността Гиджем мезар. По сведение на местните хора, по билото е минавал стар път („Контробанджицки“) от Одрин за Ст. Загора. На юг същия път минавал източно от с. Младиново.

На 6 км югозападно от Дрипчево, в местността Могилата, има още един могилен некропол, с една голяма могила с диам. 50 м и вис. 12 м, а около нея има многобройни малки могили. При обработка на земята наоколо са намирани малки, оградени с камъни гробове, в които са намирани фрагментирани глинени съдове (Вж. подобни проучени в местността Камилата при с. Българин).

В местността Кюпчето са открити римски императорски монети от II и III в.

Литература:

1. **Т. Герасимов.** Колективни находки на монети през 1951, 1952, 1953 и 1954 г. – ИАИ, т. XX, 1955, с. 603.
2. Мегалитите в Тракия, ч. II, С., 1982, с. 245-246, 252-253.

XL. **Село Дъбовец.** На 1 км северно от селото, в местността Черкезки гроби, има некропол, в който са намерени глинени съдове (?).

В местността Лъките, на 1 км североизточно от селото, има късносредновековен некропол.

Е

XLI. **Село Елена.** В местността Кючук карши, на 3-4 км източно от Елена, още преди 1900 г. е намерен голям питос, на дъното с овъглено просо; вис. 1,20 м, устие 40 см, ръб 10 см, с яйцевидна форма, с остро дъно. Сега се пази в двора на Петър Димов Георгиев.

В местността Бешките или Бялата пръст, на 2 км южно от селото, по повърхността имало останки от селище – тухли и керемиди и личат основи от сгради, градени с местен ломен камък (?).

В местността Атладжалъп, на запад от Бешките, също имало основи от сгради (?).

От другата страна на Кючук карши, на Църковния ямач, са намерени глинени гърненца (?).

В землището на село Елена има могили на следните места:

1. Мешовата чука, на 2 км източно от селото – разорана.
2. Тасладжан дъба, 300 м северно от училището (до нея е построен каптаж).
3. Дуралиевата чука – до селото, на 200 м югоизточно (разрушена).
4. По посока на с. Болярски извор (източно от Болярски извор) – 2 могили, на 7 км югоизточно, в местността Крачоловите чуки и в Дамножа.
5. Голата чука – разрушена с багер за вземане на пръстта.
6. По посока на с. Любеново (полигона) в Ухлата, на Голямата Ухла отгоре има могила.
7. До Ивановския язовир, в землището на Елена има две могили, в местността Джамбазето. За последната могила вж. на буква "И" – с. Иваново.

XLII. **Село Ефрем.** Около селото има пещери, които са използвани от праисторическия човек.

Край селото минавал калдъръмен път (Може би отклонение от пътя Одринско поле – Д. Главанак – Securities Тополово; вж. с. Д. Главанак).

Под най-североизточния голям родопски рид Гората, на невисок изолиран хълм личат останки от крепостни стени, градени от ломен камък, споен с бял хоросан. Крепостта не е проучвана. Развалините се отъждествяват със средновековната крепост Ефраим, за която френският рицар Жофруа Вилардуен пише, че кръстоносците са я използвали за нощуване при тридневен престой, след разгрома на армията им от цар Калоян. Крепостта се споменава и от Акрополит.

В турски документ от XVI в. се среща името на с. Ефрем Вирян (1562 г.). Същото село се споменава в турски документ в 1582 г. под името Рум Ефрем, а в 1590 г. е известно вече под името Рум Шах. Така била забравена средновековната крепост Ефрем.

Литература:

1. **В. Николаев**, Хроника на Жофруа дьо Вилардуен: Завладяването на цариград. С., 1947, с. 297.

2. **Р. Стойков**, Наименованието на български селища в турски документи от XV-XVIII в. – Известия на Народната библиотека за 1959 г., I, 1961, с. 407.

3. **А. Разбойников**, За крепостта Ефрем (Ефраим). – Сп. Археология, VII, 1965, кн. 3, с. 39-42.

XLIII. **Село Жълти бряг.** В землището на селото е зарегистрирана една голяма колективна находка на медни монети от имп. Константин I Велики (304-337 г.).

Преди две години до големия язовир отново бе открита разпиляна колективна находка от къснoримски медни монети (по сведение на колекционери).

Литература:

Т. Герасимов, Колективни находки на монети през 1933 г. и 1934 г. – ИАИ, VIII, 1934, с. 472.

З

XLIV. **Село Здравец**. Селото се намира на около 5 км югозападно от с. Странско. В района на Фазанарията има останки от римско селище.

И

XLV. **Село Иваново**. Праисторическо селище от неолита (VI-V хил. пр. н. е.) и енеолита (IV хил. пр. н. е.) има в местността Топачлар, на 4-5 км югозападно от селото. Наблизо е намерена и средновековна керамика от X-XII в.

Следи от енеолита има и в местността Чешме дере, срещу старата чешма.

В голямата надгробна могила, известна с името „Зигуто“ (от името „Зигу“ на погребания там циганин), в иманярски изкоп е намерена керамика от старожелязната епоха. Могилата е част от тракийски могилен некропол от 11 могили. Керамика от младожелязната епоха има при праисторическото и тракийско селище в местността Чешмени майки.

В местността Юртлука, на 1 км югозападно от Иваново, може да се види римска керамика от I-II в., а в местността Дибеке, на 3-4 км южно от селото има римска керамика от III-IV в.

В местността Гробето (днешните гробища на Иваново, на 1,5 км източно от селото), както и в местността Джамбазето, на 3 км западно от Иваново, около Азмака личат следи от късно-римско селище. По повърхността са разхвърляни покривни керемиди от IV-VI в. Останки от пещ и много строителна керамика има в съвременното гробище, а на Джамабазето освен селище има и малки надгробни могилки.

В местността Чошмата, на 2 км в посока на с. Славяново е намерена медна монета на имп. Анастасий (V-VI в.).

XLVI. **Село Изворово.** Георги Бончев споменава девет долмена в землището на Изворово, от които два – в самото село. До 1974 г. бяха запазени само следите на седем: В местността Блага черква, югозападно, до селото – свързан с местен обичай около гроздобера, с църковна служба и курбан върху плочата на долмена, използвана като маса –

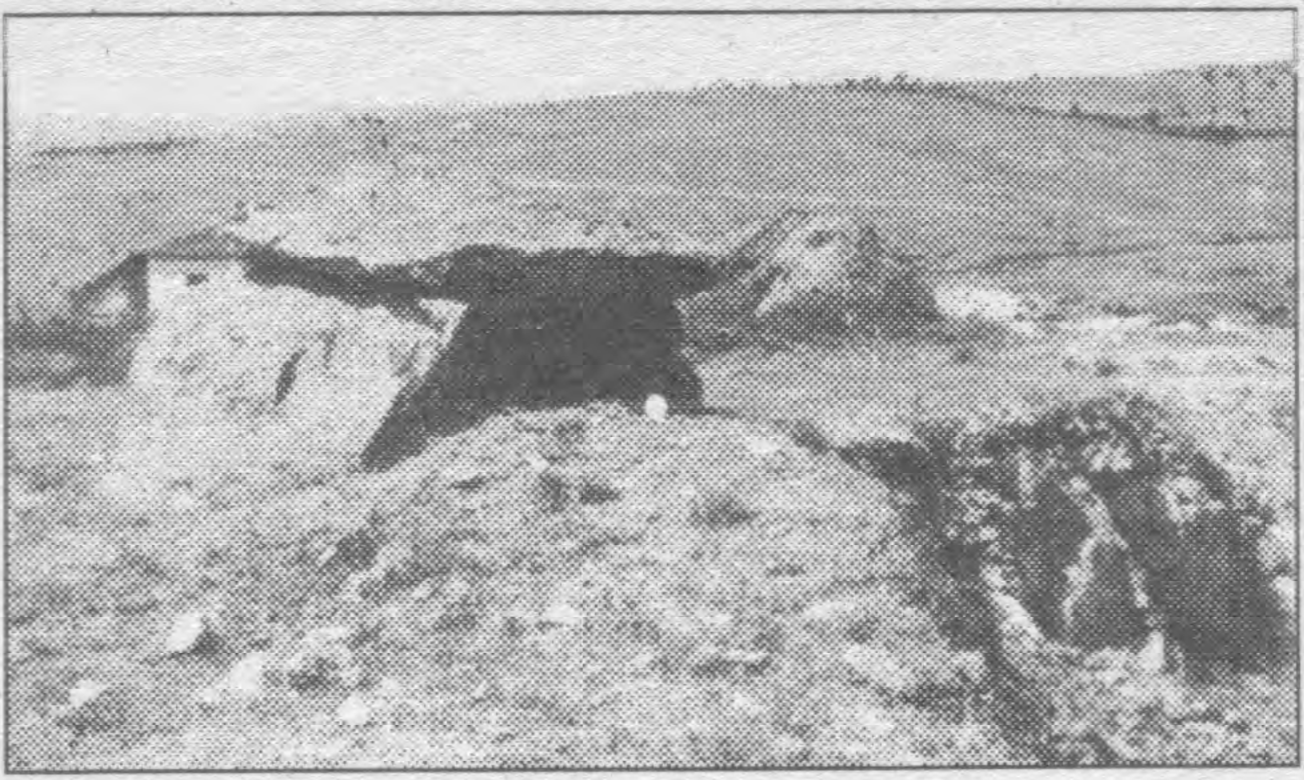

Обр. 46. С. Изворово. Долмен край селото в м. Блага Черква.

този долмен е най-добре запазен (Обр. 46). Останалите са в местността Кокоши наир, северно от селото; в местността Шеклярите, на около 1 км югозападно от Изворово; в местността Капаклийка, на около 3 км югоизточно от Изворово, в Оряховското землище и друг, на 3 км югоизточно от селото; в местността Маня, на 4 км югозападно и в местността Маща, на около 3,5 км югоизточно – всички силно разрушени.

В местността Еленкъра, на 5 км западно от Изворово има могила, вис. 5 м, с диам. 25 м. В иманярски изкоп се виждат парченца от хоросан. Друга могила има в местността Ятак дере, вис. 6 м, с диам. 30 м. В южната ѝ страна има камъни, наподобяващи градеж. Голяма могила е имало и в местността Калето – през 60-те год. разрушена от иманяри. По повърхността има голямо количество тухли – може би от градена гробница.

На 1 км северно от Изворово е намерена мраморна плоча с надгробен надпис. На 3 км западно от селото, в местността Калето има останки от градена с тухли крепост. Край тази крепост минава Друма – римския път от Пловдив за Одрин, а останките от крайпътната станция Castra Rubra са между селото и Калето (на 200 м от Калето), в местността Бахчите или по-старото име Кастарите. В Калето са открити основите на трикорабна раннохристиянска базилика и колона с надпис, която сега се пази в Харманлийския градски музей.

В местността Бахчите има следи и от праисторическо селище. На запад от Бахчите има християнско гробище, известно като „Латински гробища“, вероятно със средновековен произход.

При прокопаване на градина в местността Козлари, до селото, преди три десетилетия, в пръстта са намерени 23 медни римски монети от началото на IV в. По сведения на местни колекционери, преди 5-6 години между Бахчите и Калето е намерена разпиляна колективна находка от колониални бронзови монети от III в. През 80-те год. в местността Бахчите, през която минава римският път, бе намерена голяма колона от три барабана, с надпис, от III в.

В местността Долните лозя са намерени златни обици и монети (?).

В Изворовското кале са намерени и византийски оловни печати от неизвестни стратези на Македония и Месопотамия.

Допълнение: Изворово – с древна история.

Най-древните следи от човешки живот в землището на Изворово се откриват в местността Бахчите. Тук има останки от праисторическо селище от енеолита (IV хил. пр. н. е.). Намерени са каменни брадви и глинени съдове.

Много са паметниците в района на Изворово,останали от траките. Както и в останалата част на Сакар, още в нач. на I хил. пр. н. е., районът е бил гъсто заселен от тракийското племе Одризи. Останки от селища и могилни некрополи от тази раннотракийска епоха, както и от следващата – римска епоха – тук се намират на всяка крачка. През 70-те год. беше направено цялостно проучване на землището на Изворово и съседните села, при което бяха открити няколко групи от могилни некрополи и едва оцелели останки от долмени – едни от най-интересните мегалитни паметници в Европа.

Група от полуразрушени долмени, запазени с по няколко плочи, се намират в местностите Гьонови чаири и Майа баир в посока към Дрипчево; други долмени се намират в местните Шугляри, Маня, Капаклийка, Благата черква.

По-забележителни надгробни могили има в местностите Йоргова могила, Дервене, Еленкъра, южно от Еленкъра, в местността Ятак дере, Арабаджиевата кория и Лула Кайре.

Тракийското селище при Изворово било в разцвет през първите векове на н. е. През землището му минавал главният римски път, свързващ Европа с Мала Азия и Изтока. Този път на места личи и до сега, добре запазен в отделни участъци, особено в местността Радинчево. Според преданието, местността Бахчите била заета някога от голям град, наричащ се Кастарти. Действително, южно от римския път личат останките му. Градът обхваща Изворовския Дюзмок и Бахчите. На много места в бившите черничеви и зеленчукови градини личат зидове, градени с хоросан, и купчини от камъни, извадени от основите на сгради от римската епоха. Те се датират от керамиката, хоросана, примесен с натрошени тухли и откритите тук монети от Константин Велики (нач. на IV в.). Животът на това селище продължил и през средновековието. Обилната средновековна керамика и монети от X и XI в. са доказателство за това.

Преди около 35 години в местността Козлари беше намерена колективна находка от римски монети от нач. на IV в., а през 1975 г. при прокопаване на каналите за големия язовир, бяха открити два барабана от голяма колона с надпис, който има следния превод (направен от Василка Герасимова):

„На добър час!

На господаря на земята и морето и на целия човешки род непобедимият император Цезар Марк Аврелий Север

Александър щастлив благочестив император и на августейшата му майка и майка на лагерите славния град на Хадрианополците (постави) тази мраморна колона щастливо. (Това стана) когато беше управител Рутилий Крисп пратеник на императора.

34 (мили от Адрианопол)".

От този надпис (в ИМ – Хасково) научаваме, че станцията Кастра Рубра при днешното с. Изворово е била в територията на Адрианопол (Одрин), а не на Августа Траяна (дн. Ст. Загора), както се смяташе до откриването на колоната. Освен това, тя е отстояла на 34 мили от Одрин, а не на 36 мили, както е нанесено на Пефтенгериановата карта от IV в. Рутилий Крисп, който е поставил колоната, е бил управител на Тракия през 222-223 г.

От „града" пътят върви право на северозапад към местността Латинските гробища. Според преданието, когато било строено шосето, жените заедно с мъжете работели ангария. Вдовиците трябвало да донесат по 400 коли камъни, а бременните жени – докато детето им пропищи в тях. Това предание отразява голямото удивление, което е предизвикал римският път в годините на турското робство.

На височина около 100 м източно от „града" и южно от римското шосе, се намира Калето, на повърхността на което и сега се виждат парчета от тухли. В миналото тук често са намирани медни и сребърни, и дори златни монети. През 1932 г. иманяри са открили трикорабна базилика, дълга 12 м и шир. 8 м, чийто под е бил покрит с бели мраморни плочи. На югозападния ъгъл на църквата, в предверието, била забита колона от бял мрамор със следния кратък надпис:

„На добър час!

Улпиус Юлианос – войник".

Колоната се съхранява в градския музей в Харманли.

Северно от „град" Кастрати (Кастра Рубра) и римския път, до Изворовската река, доскоро е била запазена сводова развалина, изградена от печени тухли – вероятно канал, а на запад от споменатата река шосето преминава край Еленкъра и Голямата могила. Развалината се намира на 6 км южно от с. Браница.

Крайпътната станция Кастра Рубра при с. Изворово, разположена край местността Калето, е известна от няколко антични карти от III и IV в., както и от съчинението на Прокопий „За строежите" (VI в.), в което той съобщава, че имп. Юстиниан I възобновил крепостта на това място.

Многобройните антични останки около с. Изворово заслужават по-голямо внимание от местната власт и механизаторите, защото вече почти само от тях зависи опазването на малкото оцелели паметници, някои от които представляват ценни свидетелства за интензивен живот в древността.

Литература:

1. **Г. Бончев**, Мегалитни паметници в Сакар планина. – Сб. НУНК, XVIII, 1901, с. 659-703.

2. **Братя Шкорпил**, Паметници из Българско, ч. I, Тракия, Пловдив, 1888, с. 48.

3. **П. Детев**, От Burdenis до Arzus. Археологически вести. – ИАИ, XV, 1946, с. 172-176.

4. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 75-76.

5. **Т. Герасимов**, Монетни съкровища в България през 1958 и 1959 г.- ИАИ, XXV, 1962, с. 230.

6. **G. Mihailov**, IGBulg III, C., 1964, с. 86, № 1636, 1710.

7. **Д. Аладжов**, Изворово – с древна история. Из миналото на родния край. – в. Хасковска трибуна, бр. 89 от 27.7.1976 г.

8. Мегалитите в Тракия, ч. 2, С., 1982, с. 246-248, 255-256.

9. **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. – Експедиция Марица – Изток. Археологически проучвания, т. I, 1991, с. 128-129.

10. **Д. Аладжов**, Раннотракийска култура при с. Изворово. – в. Шипка, бр. 92 от 15.5.1993 г.

11. **Д. Аладжов**, Богата тракийска култура при село Изворово. – в. Хасковски вести, бр. 65 от 4.6.1993 г.

12. **Д. Аладжов**, Забележителни паметници от римската епоха край Изворово. – в. Шипка, бр. 111 от 11.6.1993 г.

Й

XLVII. **Село Йерусалимово**. Източно от селото минава римският път Филипопол – Адрианопол. Следи от стари селища има на 2 км югозападно от селото, в местността Юрта и на Ортабурун.

Към землището на селото спада и т. н. „Любимецки Хисар“ (Градище); за него вж. повече при град Любимец.

От землището на с. Йерусалимово в ИМ – Хасково е постъпила една сребърна римска републиканска монета. Преди няколко години е открита и колективна находка на монети (?).

Литература:

1. **К. и Х. Шкорпил**, Паметници из Българско, дял I, Тракия, С., 1888, с. 36.

2. **П. Детев**, От Burdenis до Arzus, Археологически вести. – ИАИ, XV, 1946, с. 172-173.

К

XLVIII. **Село Калугерово.** На 800 м южно от селото, край р. Сазлийка, в местността Бостаните е мястото на римската нощна станция Арзус. При реката личат следите от стария мост. На 50 м от днешното корито на реката има останки от римски мост, граден с плоски (римски) тухли (?), има следи и от по-стар каменен мост.

Повърхността в местността Бостаните е наситена с римска и по-малко средновековна керамика. В продължение на години колекционерите от района събират от повърхността римски медни монети от III-V в., няколко хиляди от които постъпиха в ИМ – Хасково. Тук е намерен и ауреус на имп. Лициний. Вероятно изключително голяма монетна находка преди години е разпиляна при обработката на земята. Намерени са и средновековни монети и два оловни византийски печата на Константин Даласин, проедър и дук от 60-70-те год. на XI в.

Обр. 47. С. Калугерово. Мраморна глава от статуя на Пан (II в.)

Южно от селото са открити две римски милиарни колони, издигнати край римския път през III в. от Августа Траяна (дн. Ст. Загора). Оттук е и известният паметник на изкуството „Глава на Пан“ (Обр. 47), който се съхранява в ИМ – Ст. Загора.

Арзус е известно в древността трако-римско селище, което е в разцвет през III и IV в., но животът на това място продължава през късната античност и средновековието, което е известно от писмените паметници и явно от находките. Освен хиляди монети, тук са открити и десетки оловни и от стъклена паста пломби, няколко геми, мраморен оброчен релеф на Тракийския конник, както и др. предмети от ежедневния бит от античността и средновековието.

Между селото и с. Навъсен има останки от средновековна крепост.

Допълнение: Произведение на античното изкуство от село Калугерово.

Още един от първите изследователи на древността в нашата страна – братя Шкорпилови – в края на миналия век предположиха, а по-късно беше доказано, че римската станция Арзус, разположена на главния римски път при едноименната река (днес Сазлийка), се намира южно от с. Калугерово, на 5 км от Симеоновград.

Тук са намерени няколко милиарни колони (крайпътни обозначения върху мраморните стълбове), които се съхраняват в ИМ – Хасково. Те са издигнати през I половина на III в. Сред останките от селището и сега колекционерите събират различни предмети (най-вече монети) от римската епоха и средновековието. От тях само в Хасковския музей са постъпили над 5 хил. медни монети от III-V в., десетки пломби, фибули, средновековни монети, оловни печати и др. предмети.

При Калугерово, в нач. на 20-те год. на н. в. е открита мраморна глава на Пан от статуя, което не е намерена. Размерите на главата са половината от естествената големина на човешка глава – вис. 15 см. След откриването ѝ е постъпила в ИМ – Ст. Загора.

Според гръцката митология Пан (син Хермес и на нимфата Дриопа) бил почитан в началото като бог на горите, на пастирите, пазител на стадата, но постепенно той променя първоначалния си характер и става бог-покровител на цялата порода. Бог Пан живее в сенчестите гори по планинските склонове, където пасе стадата, свирейки на сиринга (многоцевна тръстикова свирка, от него наименована на прекрасната нимфа, в която той несподелено се влюбил). Бог Пан често е сред свитата на Дионис, участва в танците и лудува с нимфите и сатирите. Когато той се развесели, весел шум огласят горите, но когато почива, Пан не обича да го дразнят, тогава той става страшен. Щом не е сърдит, Пан е милостив и добродушен, изпраща множество блага на пастирите, гледа стадата им, свири тъжни песни сред притаената природа или се весели с бога на виното Дионис и бесните менади. Така си го представяли древните и изобразявали Пан като получовек-полукозел.

Главата на бог Пан от Калугерово е добре запазена и се отличава с изящната си изработка в ретро гръцки стил, изработена през II в. (римската епоха за Тракия). Детайлно са оформени къдрите на косата, брадата и мустаците на придружителя на Дионис, а на челото – корона (венец) от едри горски цветя, плодове и листа, и кози рога. Под сключените вежди се виждат суровите очи на горското божество, а под мустаците – широките чувствени устни на похотливия бог – явно сполучливо предадени от скулптора черти, отговарящи на представите на гърци, римляни и траки за Пан, бог – покровител на природата.

Литература:

1. **А. Кужухаров**, Антични паметници в Старозагорския музей. – ИАИ, II, 1924, с. 212-218.

2. **Д. П. Димитров**, Антични паметници от Стара Загора и нейната околност. – ИАИ, VII, 1933, с. 301-308.

3. **П. Детев**, От Burdenis до Arzus. – ИАИ, XV, 1946, с. 176.

4. **П. Детев**, Старините в рида Св. Илия. – ИНМ – Бургас, I, 1950, с. 67-100.

5. **Д. Аладжов**, Марица. – Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн. 4, Хасково, 1964, с. 8.

6. **G. Mihailov**, IG Bulg., III (2), 1964, с. 131-135.

7. **Д. Аладжов**, Симеоновград в древността и средновековието. – Констанция. Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград. С., 1985, с. 13-14.

8. **Ив. Йорданов**, Д. Аладжов, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (I). – Сп. Археология, XXXIII, 1, 1991, с. 48-49.

9. **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. Сб. Марица – изток. Археологически проучвания, т. 1, С., 1991, с. 130-131.

10. **Д. Аладжов**, Произведение на античното изкуство от село Калугерово. – в. Шипка, бр. 58 от 26.3.1992 г.

11. **Д. Аладжов**, Селищата през тракийската епоха (I хил. пр. н. е. – VI в.). – Симеоновград от древността до 1885 г., С., 1993, с. 33, 36-37.

XLIX. **Село Капитан Андреево**. В местността Хауза, до митницата има праисторическо селище от неолита и ранножелязната епоха. На 3-4 км северозападно от селото, между реките Циганска река и Лефченска река е намерена милиарна колона, издигната по времето на имп. Север Александър и Юлия Мамеа (222-230 г.) и управителя легат на провинция Тракия Рутилиус Пуденс Криспинус, на която е отбелязано разстоянието до Адрианопол – 12 мили. Предполага се, че тук е последната римска древна станция по главния път до Адрианопол.

В самото село е открит средновековен некропол (X-XI в.), в който са намерени два бронзови пръстена, единият – пръстен-печат (сега в ИМ – Хасково). В местността Чифлика е открита колониална бронзова монета на Адрианопол от Гордиан III.

Литература:

1. **Братя Шкорпил**, Паметници из Българско, С., 1888, с. 31.

2. **В. Добруски**, Периодично описание 23-24., С., 1888, с. 302.

3. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 55.

4. **G. Mihailov**, IGBulg, III, С., 1964, № 1827, с. 189-190.

5. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, С., 1971, с. 147.

6. **Д. Аладжов**, материална култура на Югоизточна България през IX-XI век. – Славяните и Средиземноморския свят VI-XI в. Междунаро-

ден симпозиум по славянска археология (1970 г.). С., 1973, с. 155, обр. 21.

L. **Село Караманци.** На по-малко от 1 км източно от селото,отдалеч се вижда голяма изолирана, сега обезлесена, стръмна и на места скалиста височина, достъпна само от югоизток, известна сред населението с името „Асара“ (Обр. 48).

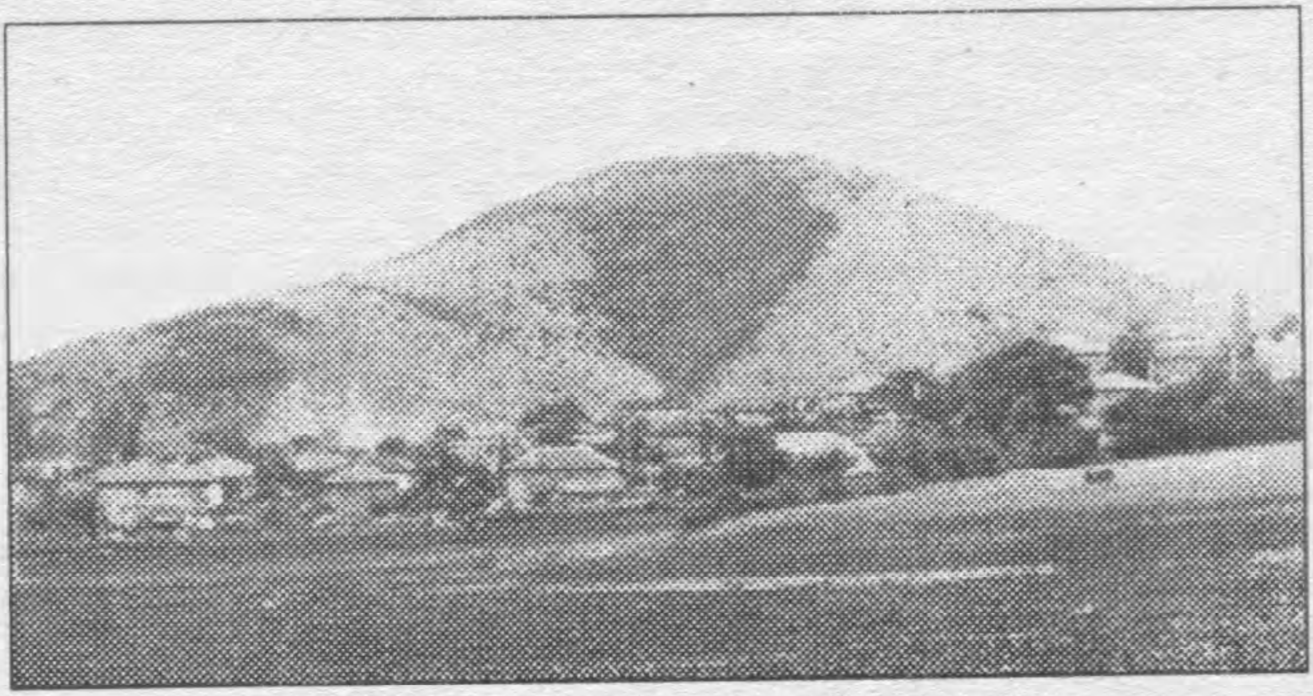

Обр. 48. С. Караманци. „Асара“ над селото.

Билото на Асара е обиколено от крепостна стена, която заграждa площ от около 2 дка, в приблизително елипсовиден план, с размери около 60х30 м. Стената е дебела 1,80 м, градена от ломен камък, споен с бял хоросан, сега изравнена с повърхността на земята. На по-долния хоризонтал, на 5-6 м от склона се виждат каменни насипи от разрушена стена (тракийска крепостна стена), градена „на сухо“ (Обр. 49). Горе в заравнената част се откриват фрагменти от глинени съдове от нач. на I хил. пр. н. е., от I-III и от X-XIV в. Намерен е и питос с овъглено зърно, с вместимост 7 крини. Крепостта има визуална връзка с височините с крепости от изток (Г. Хисар при с. Гълъбец) и от запад (Хисаря при с. А. войвода).

По пътя за крепостта, над местността Бахчите се виждат следи от жилища и тракийска, антична и средновековна

Обр. 49. С. Караманци. Каменни насипи от тракийска крепостна стена.

керамика. В източния край на хълма са открити християнски гробове и натрошени средновековни стъклени гривни.

Къснoантична и средновековна керамика се открива и на 1,5 км източно от селото, от двете страни на селската рекичка. Селището е голямо, с площ над 50 дка до съседното с. Петелово, където има 4 тракийски надгробни могили. Следи от още едно тракийско и ранносредновековно селище личат на 500 м южно от Караманци, в местността Кайряка, вдясно от пътя за с. Винево. От това селище в ИМ – Хасково се съхранява денар на имп. Антоний Пий (138-161 г.).

При прокарване на коларския път в южния край на Караманци са открити две мраморни оброчни плочки на Тракийския конник и на воин с фригийска шапка (Обр. 50). Сред развалините на откритото светилище бе намерена и тракийска керамика от римската епоха (II-III в.).

Още едно голямо селище на площ от над 30 дка има в

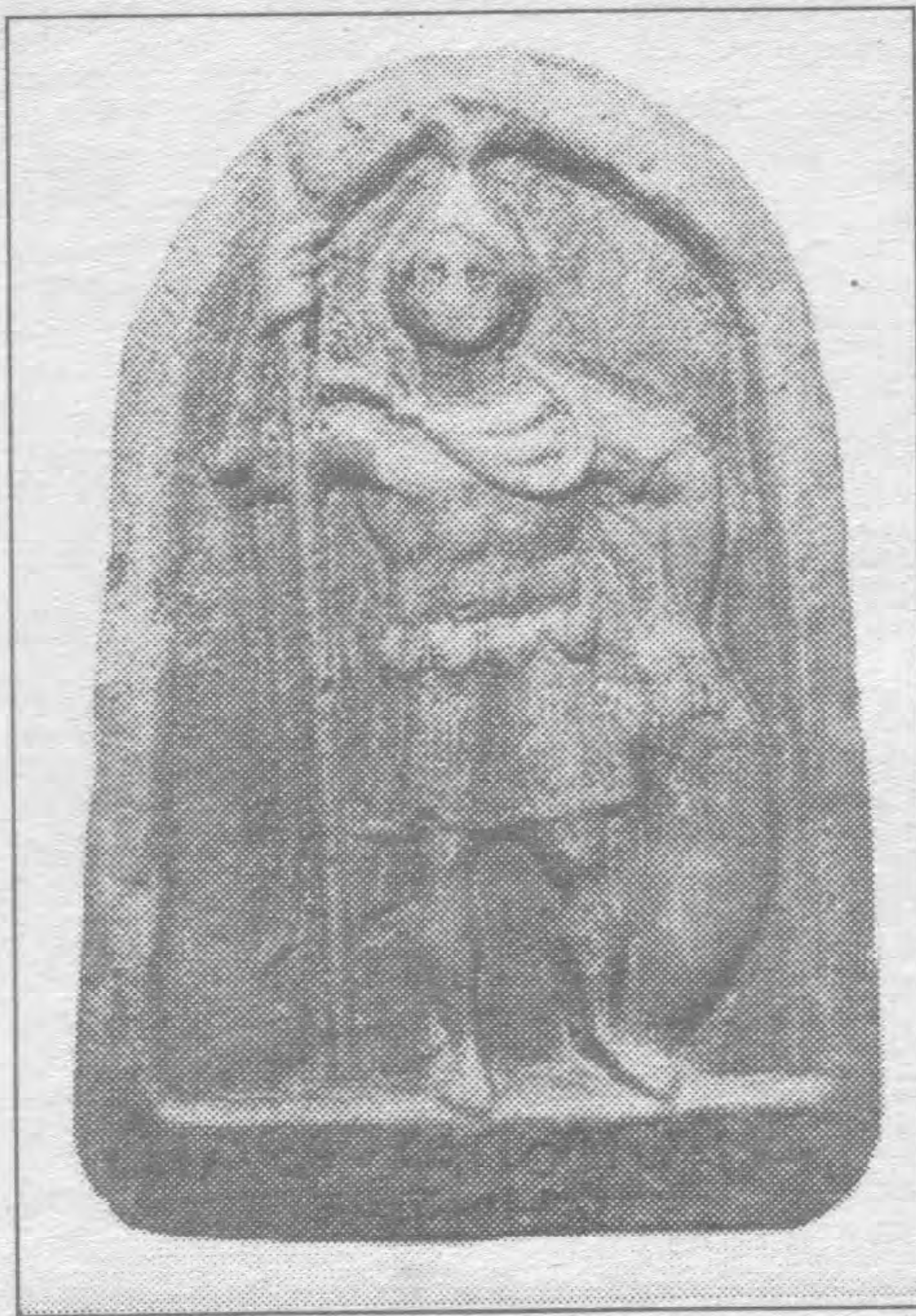

Обр. 50. С. Караманци. Мраморен оброчен релеф от светилището (III в.)

местността Учма дере, на 4-5 км северно от селото (по шосето), по пътя за баластерната на реката (левия бряг), на 1 км от шосето преди с. Козлец. Керамиката, която се открива тук, е тракийска (IV-III в. пр. н. е.) и късноантична (IV-VI в.).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Село Караманци в древността. – в. Хасковска трибуна, бр. 80 от 11.7.1985 г.

2. **Д. Аладжов**, Произведения на тракийското изкуство от село Караманци. Из миналото на родния край. – в. Хоризонт (Мин. бани), бр. 15 от 31.7.1987 г.

3. **Д. Аладжов**, Паметници и находки в землището на Караманци. – Археологически експедиции край Харманлийска река. – в. Шипка, бр. 156 от 13.8.1993 г.

4. **Д. Аладжов**, Тракийският конник. Мраморен оброчен релеф от с. Караманци. – Древно изкуство от Хасковския музей. – в. Шипка, бр. 243 от 14.12.1993 г.

5. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 112-113.

LI. **Село Каснаково**. Най-забележително е известното тракийско светилище на нимфите и Афродита, в местността Гяур бунар, на десния бряг на р. Клокотница, на 500 м източно от селото (1,5 км североизточно от с. Клокотница), от II-III в. Светилището е в дъното на красива поляна, върху висока речна тераса и е известно сред местното население като „Извора на нимфите". Първата особеност на светилището е прелестната местност, в която то е разположено – формата му е полуелипсовидна, отворена от северната страна. Тук е имало монументална колонада, през която се е влизало в светилището. От нея са запазени само основните каменни блокове (Обр. 51).

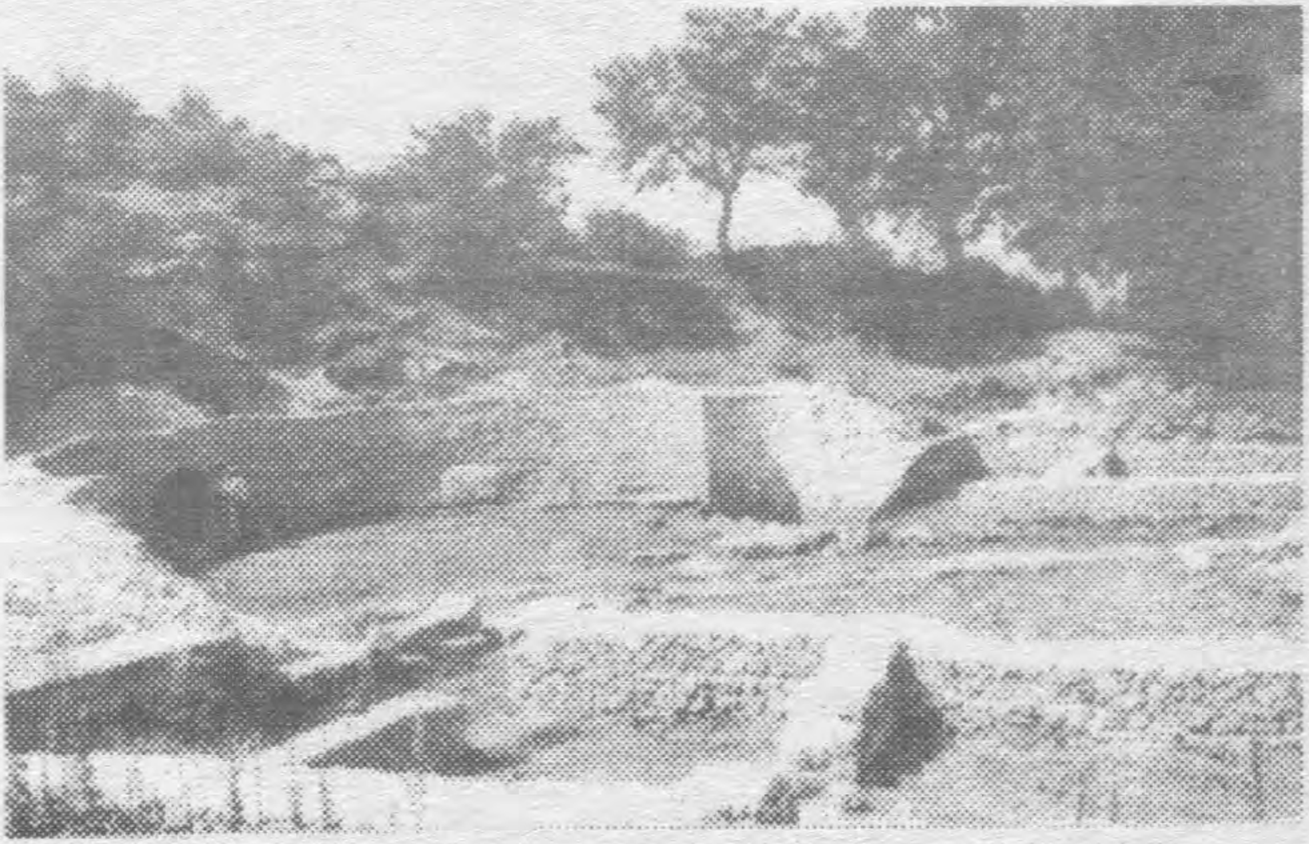

Обр. 51. С. Каснаково. „Извора на нимфите и Афродита" - тракийско светилище от II - III в.

Строителите изградили просторна подпорна стена, уловена здраво в скалите, а в нея издълбали три ниши, в които каптирали два извора с три басейнчета. Две от тях са еднакви и са изградени от тухли. Разположени са в двата края на полуелипсата. Отпред са оградени с розов мраморен блок, дъговидно извит навън и украсен с широка ивица

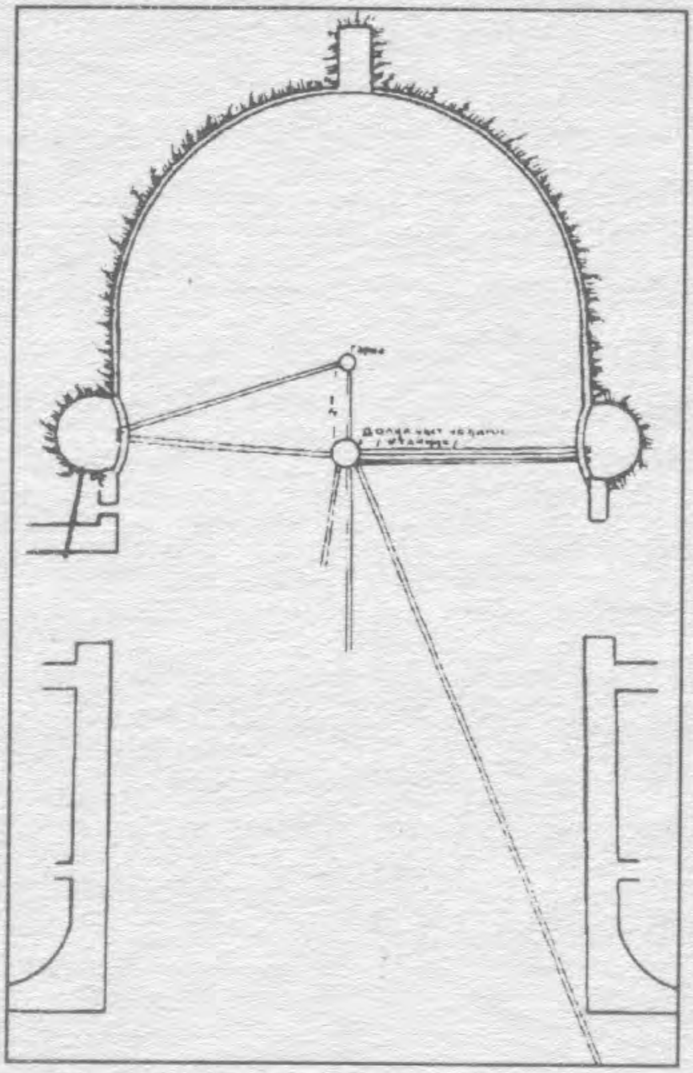

Обр. 52. С. Каснаково. Схема на светилището с част от отводнителната система.

от вдлъбнат меандров линеарен орнамент. Третият извор е по средата, художествено оформен като полукръгъл свод. На лицевата страна на сводовите блокове се вижда издълбан старогръцки надпис, по който се четат имената на строителите: римският гражданин, по произход тракиец, Тит Флавий Бейтюкент Есбенериос и съпругата му Клавдия Монтана. От надписа научаваме, че светилището е издигнато в чест на нимфите и Афродита. Трите извора са съединени с открит каменен улей, който върви покрай подпорната стена. Система от глинени тръби под земята ги свързва и поддържа еднакво ниво на водата в тях (Обр. 52). От двете страни светилището е фланкирано от два храма (Обр. 53), основите и част

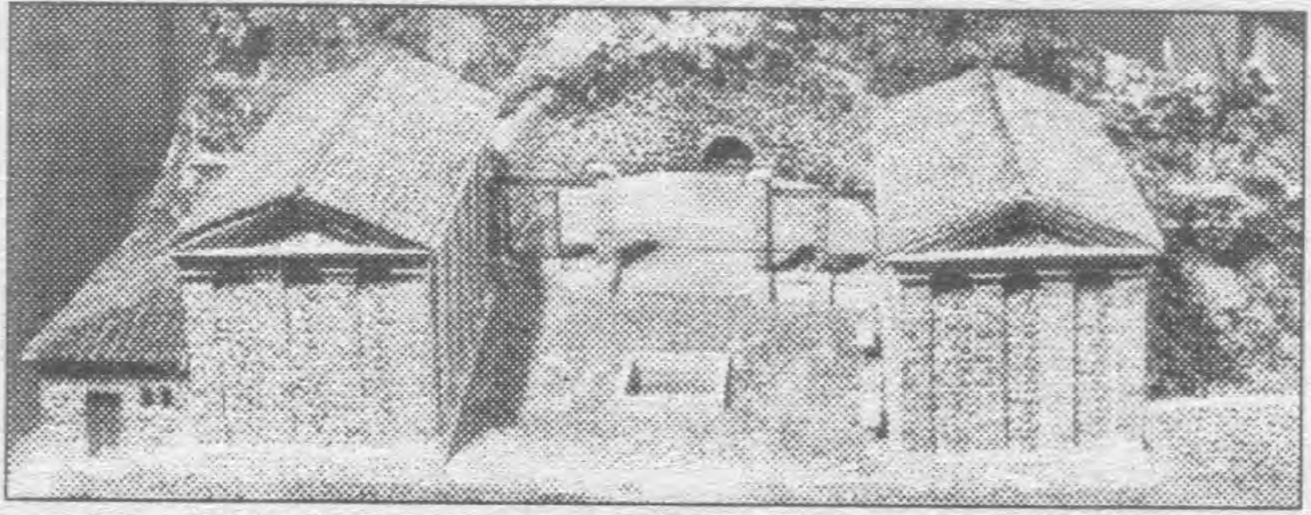

Обр. 53. С. Каснаково. Тракийско светилище на нимфите и Афродита (Възстановка на арх. Б. Игнатов)

от стените им са добре запазени. Трети храм се е издигал вдясно от светилището. Отпред на поляната, в земята лежат основите на театър.

Около светилището през 1970 г. бяха открити обществени сгради, снабдени с хипокауст (инсталация за централно отопление), (Обр. 54) и декорирани с мрамор стени и мозаечни подове. През 1960 и 1974 г. НИПК извърши укрепителни и отводнителни работи, така че, без да е изменен оригиналния вид на светилището, то е запазено от унищожение и посетителите на тази красива старина сега могат лесно да добият представа за някогашния ѝ вид.

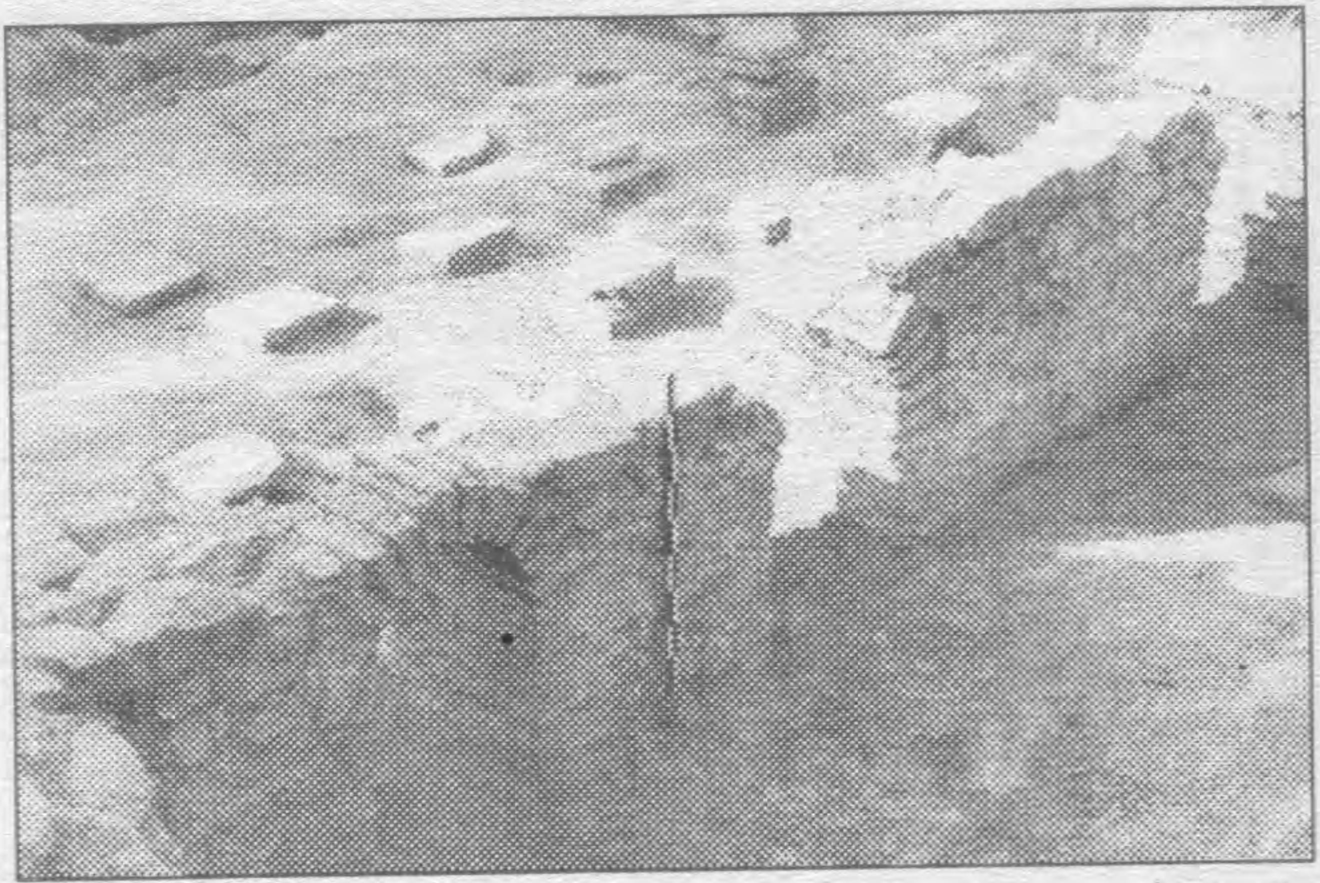

Обр. 54. С. Каснаково. Хипокауст (отоплителна система) при „Извора на нимфите“

Калдъръмен път е свързвал Извора на нимфите с тракийското светилище в местността Язмото при съседното село Добрич (разстояние от около 2 км) – вж. с. Добрич.

В нач. на 50-те год. на разклона за с. Добрич, вдясно, е намерена колективна находка от сребърни тетрадрахми на Маронея и Абдера – I период, по една от които се пазят в ИМ – Хасково. Монети от римската епоха са намерени при разкопки на нимфеума. Преди 5-6 год. на по-малко от 50 м вляво от светилището, беше открита голяма колективна находка от медни фолиси от III в.

При разкопките на нимфеума в Каснаково са открити и фрагменти от керамика от старожелязната епоха. Това показва, че нимфеумът е построен през римската епоха върху останките на старо тракийско светилище.

Допълнение: Нимфеум при село Каснаково

... Според древните вярвания нимфите били олицетворение на природните сили – причина за растежа и изобилието в растителния и животински свят. Есхил ги нарича богини, които дават живот. Омир пък ги смята за богини, дъщери на Зевс (Илиада), които вземат участие в събранията на безсмъртните. Той ги разпределя на три групи: нимфи на планините, на полето и на водите (реки, езера и извори). Първите придружавали Артемида (богиня на лова) в игрите ѝ по време на лов; вторите обитавали най-често сочните ливади, а водните нимфи живеели в прекрасните сенчести пещери, където пчелите събирали своя мед, а самите те тъчели фини пурпурни платна (Одисея). Всички били млади хубавици, които обичали игрите и танците. За техните добрини хората ги издигналѝ в култ, градели им олтари и им принасяли жертви в знак на благодарност.

В Тракия почитането на нимфите било разпространено най-вече сред народа. В тяхна чест били изграждани чешми и фонтани или нимфеуми, представляващи сграда с апсида, в която имало чешма (извор), посветена на нимфите. Тази сграда – полурелигиозна – полусветска, служела едновременно за светилище, за воден резервоар и за място за срещи и обеди. Обожателите на нимфите им принасяли в жертва домашни животни, вино, плодове, мляко, мед и др., посвещавали им скромни оброчни паметници, малки статуйки и релефи, изобразяващи танца на нимфите.

Светилището на нимфите и Афродита е издигнато в чест на водните нимфи (найади), които имали власт над сладките и по-специално над лековитите води. Надписите на намерените в някои светилища оброчни релефи свидетелстват за благодарност на болните към лечителките нимфи. В дните на празника им тук се стичали поклонници от околността, за да търсят облекчение на страданията си или да измолят богато плодородие.

През IV в. Християнството става официална религия. Ревностните последователи на новата вяра направили всичко възможно да унищожат езическите храмове и светилища. Тогава било унищожено и Светилището на нимфите. С приемането на Християнството, езическите култове постепенно изчезнали, но отделни езически вярвания си пробили път сред суеверните богомолци християни. Едно от тях е и вярването в свръхестествените лечебни свойства на водите на Извора на нимфите.

По време на турското робство Изворът на нимфите получил името „Гяур бунар“ (извор, кладенец на неверниците), с което турците искали да покажат, че постройките около изворчетата не са дело на турското строителство, а са заварени тук и са правени от гяури. Сега старите езически оброчища, разрушени и затрупани в земята, започнали да се посещават от местното население, но вече като християнски светилища. В паметта на народа те са забравени като останки от езическото минало, а се възприемали като развалини на манастири или църкви, строени от християнската българска държава. Като патриотична проява на това българско съзнание всяка година на Спасов ден от незапомнени времена, които се губят в годините на петвековното робство, тук се събирал голям събор. Така езическото светилище било превърнато в християнско.

Литература:

1. **В. Добруски.** Материали по археологията на България. – МСб. XVI-XVII. 1900. с. 145.

2. **Ив. Велиreferences.**

3. **Д. Аладжов.** Светилище на нимфите и Афродита край с. Каснаково. – в. Хасковска трибуна. Туристически обекти, бр. 13 от 2.2.1960.

4. **Д. Аладжов.** Изворът на нимфите ще бъде запазен за поколенията. – в. Димитровградска правда, бр. 20 от 18.5.1961 г.

5. **Д. Аладжов.** Светилище на нимфите и Афродита край с. Каснаково. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн. 3, 1962 г.

6. **G. Mihailov.** JGBulg., III, 1964, с. 140, № 1714.

7. **Д. Аладжов. Г. Каракачанов.** Да запазим Светилището на нимфите и Афродита. – в. Хасковска трибуна, бр. от 3.1967.

8. **Д. Аладжов. Н. Сергев.** Светилище на нимфите и Афродита. – в. Работническо дело, бр. 125 от 5.5.1967 г.

9. **Д. Аладжов.** Клокотница. Медицина и физкултура. – С., 1981, с. 8-12.

10. **Д. Аладжов.** Изворът на нимфите. На вниманието на общинския народен съвет – Димитровград. – в. Хасковска трибуна, бр. 31 от 13.3.1984 г.

LII. **Село Кладенец.** На един км западно от селото в местността Юрен чешма е открит стар (?) каптаж със запазена канализация, изграден с добре оформени каменни блокове. Тук е намерена византийска медна монета (XI-XIII в.), тръби от водопровод, а също и Тракийска (III-II в. пр. н. е.) керамика.

В землището на селото (?) е открит мраморен оброчен релеф на здравеносната богиня Хигия.

Литература:

Д. Аладжов. Археологически паметници в района на Стамболово. (Фотоалбум, изд. ЦПИП при КК). С., 1989, с. 5.

LIII. **Село Клокотница.** На 1,5 км южно от селото, в местността Асенова крепост, водите на р. Клокотница (Банска)размиват останките на селище от желязната епоха, разположено по склоновете на невисок хълм. По бреговете на реката също са събрани фрагменти от глинени съдове от сиво-черна глина, с много примеси от пясък и кварцови зърна. Те са груби, някои украсени с концентрични кръгчета, свързани с тангенти.

Известната. т. нар. „Асенова крепост“ е в същата местност, на висок хълм между р. Клокотница и Гидиклийска река. От трите страни крепостта е естествено защитена от стръмните брегове на реките. Откъм югозапад има седловина, която напълно изолира твърдината и я прави недостъпна. Тази естествена защитеност на височината е подсилена и от най-малко два реда крепостни стени. В югозападния край на самия връх личат зарити стени, градени от дребни ломени камъни, споени с бял хоросан. На около 15 м под върха, на югоизточната страна лежи съборен къс от крепостната стена, дълж. около 4-5 м и вис. над 1 м. Градежът на тази стена е от ломен камък с хоросан, примесен с парченца от тухли. Открити са основи на още една стена в подножието на хълма, градена от ломен камък и бял хоросан.

В иманярските изкопи на върха се намира тракийска (нач. на I хил. пр. н. е.), римска (I-IV в.), а също и средновековна керамика от IX-XIV в. На върха и по склоновете на хълма са намерени антични и средновековни железни върхове от стрели и монети, две от които са от X-XI в. Останалите монети са римски (II-III в.) и ранновизантийски (VI в.).

Предполага се, че северно от крепостта, край р. Клокотница и западно от днешното село, в местността Юртовете е станало паметното сражение на 9 март 1230 г., когато цар Иван Асен II разгромява Епирският деспот Теодор Комнин (1224-1230 г.). Тук, при обработването на земята са намерени железни върхове от стрели. На 500 м източно от крепостта е открит и проучен средновековен некропол от X-XI в., а между некропола и крепостта има селище от същото време.

Крепостта при с. Клокотница има съдбата на повечето крепости в тази област – издигната през римската епоха, тя била възобновена през ранното средновековие като важна твърдина по р. Клокотница.

Около Асенова крепост са открити при обработка на земята или на повърхността (в миналото крепостта е била любимо място за туристите от Хасково) значително количество монети, които през 60-те и 70-те год. са постъпили в ИМ – Хасково: преди всичко колониални бронзови монети на Деултум, Никопол на Росица, Адрианопол, Августа Траяна от Гордиан III, Филип Баща, Александър Север, и по-малко късноантични и средновековни монети. Римски колониални монети са намерени и в местността Юртовете.

На същите места и особено в местността Юртовете са намерени голямо количество железни върхове на стрели (15 бр.). Стрели от тук се съхраняват и в Пловдивския археологически музей.

На брега на р. Терс дере е намерен мраморен релеф на тракийски конник от II-III в.

Между Асенова крепост и международното шосе, близо до десния бряг на р. Клокотница, има следи от средновековно селище (XII-XIV в.).

Литература:

1. Всички издания на История на България – дялът за Второто българско царство.

2. **Ив. Попов**, 700 години от Клокотнишката битка, С., 1930.

3. **А. Разбойников**, Село Клокотница. – БИБ, год. III, 3, с. 228 сл.

4. **Ив. Кепов и др.**, Христоматия по българска история. С., 1933, с. 108-109.

5. **Клокотница (1230-1930).** Специално издание на в. Утринна поща – Хасково, сборник.

6. **Клокотнишки лист – прослава на цар Иван Асен II, 1230-1937 г.**, бр. единствен. Издание на Хасковското археологическо дружество (1937 г.).

7. **Класанова и Горненски**, Христоматия по българска история, С., 1958, с. 55-56.

8. Сб. Българското военно изкуство през феодализма. С., 1958, с. 222-225.

9. **Ст. Михайлов**, Екскурзии из българските старини, С., 1959, с. 262.

10. **Д. Аладжов**, Победата при Клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 35 от 22.3.1962 г.

11. **G. Mihailov**, JGBulg., III, 1964, c. 140-141, № 1715, 1716, 17171.

12. **Ив. Добрев**, Сражението при Клокотница в 1230 г. – в. Хасковска трибуна, бр. 33 от 18, бр. 34 от 21 и бр. 35 от 23.3.1967 г.

13. **Д. Аладжов**, Победата при Клокотница през март 1230 г. – Светли страници от героичното минало на Хасковски окръг. Единствен брой на поделение 55410 от 1969 г.

14. **Д. Аладжов**, Победата при клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 31 от 15.3.1969 г.

15. **Д. Аладжов**, Победата. – в. Хасковска трибуна, бр. 30 от 10.3.1970 г.

16. **Д. Аладжов**, Ще има ли път до Асеновата крепост. – в. Хасковска трибуна, бр. 5 от 14.1.1975 г.

17. **Д. Аладжов**, Битката при Клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 35 от 25.3.1975 г.

18. **Д. Аладжов**, 747 години от победата при Клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 29 от 8.3.1977 г.

19. **Д. Аладжов**, Победата при Клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 28 от 8.3.1979 г.

20. **Д. Аладжов**, Победа с голямо значение; 750 години от битката при Клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 29 от 8.3.1980 г.

21. **Д. Аладжов**, Победата при Клокотница. – в. Кооперативно дело, бр. 58 от 24.3.1981 г.

22. **Д. Аладжов**, Клокотница. – в. Възход, бр. 12 от 17.7.1981 г.

23. **Д. Аладжов**, Клокотница. Медицина и Физкултура. С., 1981 г., 54 стр.

24. **Д. Аладжов**, Две забележителни крепости. 1000 години Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 10 от 24.1.1985 г.

25. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 208. обр. 23.

26. **Д. Аладжов**, Достойно българско самочувствие. – в. Шипка, бр. 46 от 8.3.1991 г.

27. **Д. Аладжов**, Село с богата история. – в. Шипка, бр. 49 от 13.3.1991 г.

28. **Д. Аладжов**, Асенова крепост. Туристически маршрути. – в. Шипка, бр. 175 от 2.11.1991 г.

29. **Д. Аладжов**, Клокотница – 9 март 1230 г. Ехо от средновековието за българска победа. – в. Шипка, бр. 44 от 6.3.1992 г.

30. **В. Гюзелев и Д. Аладжов**, Клокотнишката битка на 9 март 1230 г. в историческия спомен и нейните сетнини за българската история. – История на град Хасково от древността до 1912 г. – С., 1995, с. 66-72.

LIV. **Село Книжовник**. На 150 м източно от язовира, в местността Лозята, около параклиса и Ловния дом, има следи от селище от ранножелязната епоха, което заема площ от над 10 дка. Голямата надгробна могила на това място лежи върху останки от жилища – в периферията на могилата се виждат мазилки. Керамиката от селището е предимно от дебелостенни съдове. Някои от тях по тесто и техника на изработка се доближават до ранната латенска керамика, поради което може да се допусне, че селището при язовира в Книжовник е от края на старожелязната епоха: има релефна, щемпелувана с есовиден орнамент, псевдошнурови линии, врязана, канелюри и комбинирана украса.

Северно от селото, в местността Кърa, близо до ж.п. линията за Кърджали има следи от селище. На това място е намерена бронзова монета на Лизимах (323-281 г. пр. н. е.). Покрай линията в местността Старото село, вдясно от шосето за Хасково, преди то да се спусне към Харманлийска река, на голяма площ по повърхността се виждат камъни, керамика и др. останки от селище. Фрагментите от глинени съдове на това място са от римската и късноримската епоха (I-IV в.). При прокопаването на напоителен канал в земята е открита дебела (?) стена, градена от ломен камък, споен с червен хоросан. Оттук в ИМ – Хасково се съхранява сестерция на имп. Нерон (54-68 г.) и меден фолис на Константин I Велики (307-337 г.). В миналото е намерена бронзова статуйка на Аполон, а при строежа на ж.п. линията на юг за Кърджали, през 1924 г. са открити 200 римски денари от II-III в., от тях два – на Адриан (117-138 г.) и Каракала (198-217 г.) – са предадени в музея в Хасково.

На височината на югозападния край на селото има основи на християнска църква. От землището на Книжовник в ИМ – Хасково се пази меден фолис на Василий II (976-1025 г.).

Литература:

1. **Н. Мушмов**. Колективни находки на монети през 1924 г. – ИАИ, III, 1925, с. 254.

2. **Ив. Велков**, Новооткрити старини. – ИАИ, IV, 1927, с. 319.

3. **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, № 6, Хасково, 1974, с. 17-18.

4. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 208, обр. 23 и 24.

5. **Д. Аладжов**, Войводово, Орлово и Книжовник. Археологически експедиции край Харманлийска река, № 7. – в. Шипка, бр. 176 от 10.9.1993 г.

6. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 117.

LV. **Село Козлец**. Южно от с. Козлец личат следи от селище от римската епоха. Освен керамика от II-III в. близо до хълма Малкото Хасарче е намерена малка бронзова статуйка на Тракийски конник (частно притежание). В местността Чамлъка е намерена медна монета на Маронея (IV в. пр. н. е.).

Северно, непосредствено над селото се издига вр. Хасаря, известен като „Големия Хасар“, върху който е била изградена антична и средновековна крепост. (Подробности за Големия Хасар вж. с. Гълъбец).

На 3-4 км източно от Големия Хасар се издига Малкото Хасарче – височина с правилна, конусовидна форма, отгоре заравнена, върху която има останки от средновековна крепост (повече вж. при с. Текето).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родопски сборник, т. II, С., 1969, с. 252.

2. **Д. Аладжов**, Крепостта край Козлец. Стари български твърдини. – в. Хасковска трибуна, бр. 124 от 24.10.1985 г.

3. **Д. Аладжов**, Гълъбец и Козлец. Археологически експедиции край Харманлийска река. – в. Шипка, бр. 170 от 2.9.1993 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, XVII, 1994, с. 115.

LVI. **Село Конуш**. На 1 км югоизточно от селото, в местността Герена, в посока на съседното село Войводово, на 150 м от левия бряг на Харманлийска река, има селищна могила от ранния и късния неолит. Могилата има почти кръгла форма, леко издължена в посока изток-запад, с диам. около 150-180 м и вис. 3-4 м. По повърхността се виждат хавани, хромели и фрагментирани глинени съдове от новокаменната епоха.

На 3 км югозападно от Конуш, в местността Кайнака (до дерето), в подножието на Малкото Хасарче са открити средновековни гробове със стъклени и бронзови гривни, а при прокопаване на напоителен канал – основи на постройка, според откривателите „с носени от другаде“ (т. е. не местни) камъни – вероятно тракийско светилище. Средновековното селище е в съседство около Гюркайряк и Конушча, до Мильлик дере, както и в съседния Козлар дол.

На 2 км северно от селото при многобройните разпръснати тракийски надгробни могили, стигащи до разклона на с. Манастир и до Хасковското землище, е открит средновековен некропол. Там на повърхността на една могила е открита отлично запазена бронзова лампа от римската епоха (II в.) с бюст на Зевс и полумесец на дръжката (вж. с. Войводово).

Обр. 55. С. Конуш. Оловна капачка от средновековното лекарство Териак (1603 г.)

На 2 км северно от селото с багер е разрушена през 1963 г. надгробна могила, при прокопаването на напоителен канал, минаващ през средата на могилата. В друга могила преди години са открити във вторични гробове средновековни накити (X-XI в.). В края на 1996 г. от иманяри беше разкопана голямата – 12 м висока – надгробна могила в която е открита и ограбена градена с камъни тракийска гробница.

За крепостта Малкото Хасарче вж. с. Текето.

От с. Конуш в ИМ – Хасково се съхранява оловна капачка от средновековното лекарство Териак (Обр. 55).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Средновековното лекарство Териак в нашия край. – в. Хасковска трибуна, бр. 40 от 2.4.1966 г.

2. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи., т. I, С., 1971, с. 137 и 151.

3. **Д. Аладжов**, Три крепости по средното течение на Харманлийска река. Стари български твърдини. – в. Хасковска трибуна, бр. 41 от 8.4.1986 г.

4. **Д. Аладжов**, Паметници в равнината – Текето и Конуш. Археологически експедиции край Харманлийска река, №6. – в. Шипка, бр. 173 от 7.9.1993 г.

5. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 115-116.

LVII. **Село Костур**. В местността Мантова дупка (Гердимско кули), на 4 км от селото има долмен със запазен покривен камък.

На най-високия връх на Сакар – Боюк кале (865 м), на 7 км южно от Тополовград, има останки от тракийска и покъсна – от римско време крепост. Тук е открита каменна гробница на тракийски воин, ориентирана изток-запад, ограбена. Архитектурния план на гробницата наподобява гръцки храм. Пред входа са открити меч, щит и копие от V-IV в. пр. н. е. (?).

Крепостта от римската епоха е квадратна в план (около 70 м), с дебели 2 м зидове, изградени от едри дялани камъни, споени с бял хоросан. Вътре в крепостта и извън нея има следи от други постройки.

В местността Чиирите, на 1,5 км североизточно от Костур, има останки от селище – намерени са монети от римската епоха, една от които от Константин I Велики, се пази в ИМ – Хасково.

Литература:

1. **Ив. Велков.** Стари селища и градища южно от Сакар планина. – ГНМ, V, 1926-1931, с. 169-180, обр. 13.

2. **Д. Аладжов.** Експедиция „Сакар – 73“. – в. Хасковска трибуна. бр. 60 от 24.5.1973 г.

3. Мегалитите в Тракия. ч. I, С.. 1976. с. 69-70.

•

LVIII. **Село Кралево**. Най-интересен е култовият комплекс от тракийски паметници (крепост, светилище, некропол) при големия Източнородопски рид Чала. Проучванията установиха, че в най-високата част на Чала, на около 2 км източно от Кралево, личат останки от три реда стени на тракийска крепост, които представляват каменни пояси (огради) от суха зидария (градеж без спойка). В района на крепостта се откриват железни върхове от антични и средновековни стрели. Тук е имало тракийско светилище от римската и предримската епоха. Останките от римската епоха са от III в. – открити са няколко оловни огледалца, някои от които с надпис, възхваляващ красотата.

На около 1 км югоизточно от Кралево, при Ай бунар, по западните склонове на Чала има няколко групи живописни скали, потънали в пищна зеленина. Те са трудно достъпни, не само заради стръмния склон, но и поради гъстата растителност. Скалите са меки (варовик) и ронливи, а издълбаните в тях трапецовидни ниши са в значителна степен отмити. В най-южната скална група се наброяват 12 ниши, обърнати на юг и югозапад. Най-добре запазената от тях има вис. 60 см, шир. 35 см и дълб. 15 см. В близост личи незавършена скална гробница.

На около 100 м на север, в друга група скали, освен почти заличените култови трапецовидни ниши, са издълбани две тракийски скални гробници. Първата от тях, известна като „Пещерята“, има фурнообразна форма с елипсовиден вход (Обр. 56), обърнат на юг, висок 1,85 м и широк 2,5 м. Вътре помещението се разширява и достига диаметър до 4 м и вис. до 1,70 м. Ясно личат следите от изчукването на тавана и стените на гробницата. Подът е изравнен. В запа-

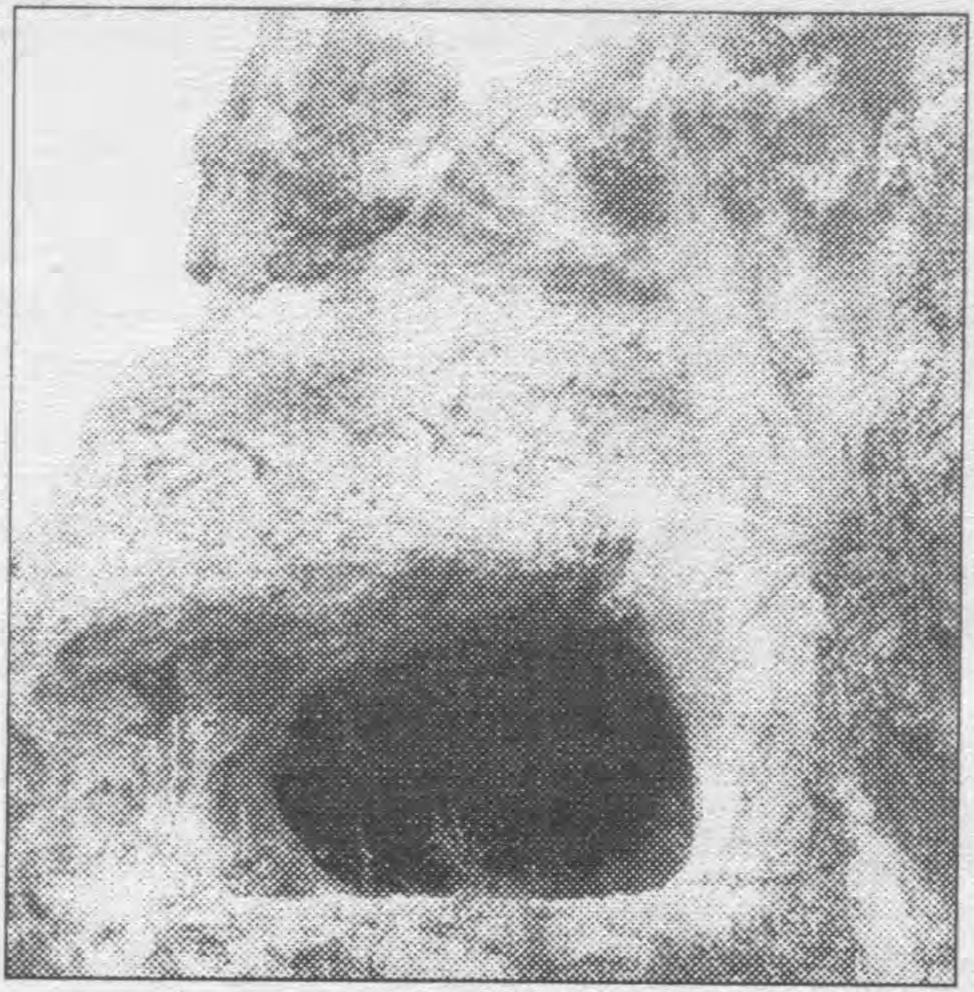

Обр. 56. С. Кралево. Скална гробница в м. Ай бунар.

дната му страна е издълбан кръгъл отвор с диам. 17 см, вероятно служил за поставяне на ритуален съд. В източната стена има друг отвор с естествен произход (скална пукнатина), със следи от допълнително оформяне и останки от ниша. Големината на гробницата и отворът в източния край подсказват, че е използвана естествена пещера.

Освен общото труднодостъпно разположение на скалите, входът на гробницата е поставен на издигната скала с изсечен – висок около 1,5 м праг – т. е. отвесно изрязаната скала я отделя от останалата стръмнина. Около входа все още личат изсичанията, които е трябвало да задържат каменната врата (плоча).

На 4-5 м над „Пещерята“ са останките на „Малката пещеря“ – изцяло изкуствено оформена по-малка гробница, с отвор около 1 м – сега полуразрушена.

В местността Ай бунар могат да се намерят фрагменти от раннотракийски (края на II – нач. на I хил. пр. н. е.) и средновековни глинени съдове.

В посока на землището на Долно Ботево наскоро бе открита добре оформена шарапана с две кръгли корита.

Продължавайки обхождането на западните склонове

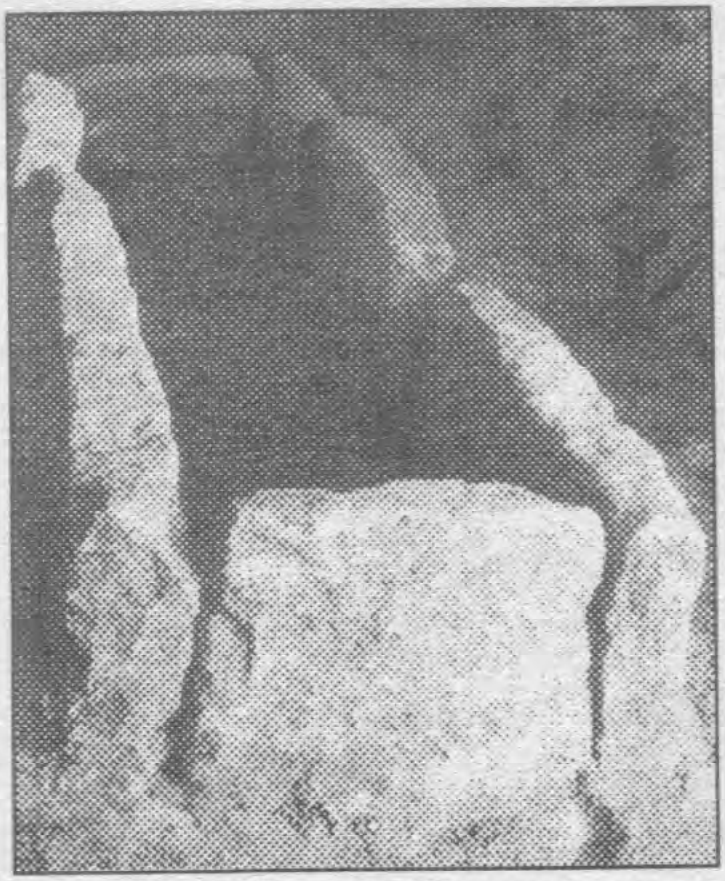

Обр. 57. С. Кралево. Средновековен гроб в м. Куза.

на Чала ще открием и покъсни паметници. В найниската част има средновековен некропол, чиито гробове са оформени с плочести камъни. Наоколо е разпиляна средновековна (от IX-XIV в.) тъмносива, черна и червена керамика и отделни фрагменти от късносредновековни гърнета със зелена и жълто-кафява глазура.

Средновековен некропол от IX-XI в. с гробове – каменни саркофази от дебели дялани плочи, има и в местността Куза, на около 1 км североизточно от с. Кралево и на 50 м вляво от шосето Кралево – Корен (Обр. 57).

В северния край на западния склон на Чала, на около 300 м от североизточния край на Кралево, в местността Чортленя, бе открит тракийски култов комплекс от светилище и некропол. Върху група изолирани скали със сив цвят са издълбани трапецовидни ниши. Под скалите цялата местност е осеяна с фрагменти от глинени съдове от предримската (V-I в. пр. н. е.) и римската епоха.

Местността Чортленя е богата на вода. Тук в ново време е изградена голяма подпорна стена с камъни, взети от разрушено светилище. Наоколо има строителна керамика (керемиди и тухли) от римската епоха (I-III в.). Тази стена пази съвременния каптаж за питейна вода. В нейния градеж личат значително количество вторично използвани профилирани камъни и каменни блокове с издълбан улей, по който е текла открита вода (обработката и формата на този открит улей е аналогична с тези на нимфеума при с. Каснаково).

Явно, че тук е имало тракийско светилище (вероятно нимфеум). Наблизо е намерен мраморен оброчен релеф на Тракийския конник.

В селото, в дворовете е намерена колониална бронзова монета от Александър Север (222-235). В друг двор – меден фолис на Юстиниан I.

На около 2 км североизточно от селото, под Чала и близо до Стария бряст има теке от XVI в. (Али баба теке – сега Св. Илия).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Открит старобългарски некропол. Из миналото на родния край. – в. Хасковска трибуна, бр. 142 от 6.12.1983 г.

2. **Д. Аладжов**, Открит е древнотракийски култов комплекс при село Кралево. – Хасковска трибуна, бр. 93 от 9.8.1986 г.

3. **Ст. Арабаджиев**, Светилище на нимфите или на Тракийския конник. – в. Работническо дело, бр. 287 от 14.10.1986 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово (Фотоалбум – ЦПИП при КК). – С., 1989, с. 3-4.

LIX. **Село Крепост**. В ИМ – Хасково от землището на с. Крепост се съхранява каменна брадва от бронзовата епоха (III-II хил. пр. н. е.).

В местността Мурговец, зад ж.п. линията, срещу спирка Крепост на голяма площ има изобилни останки от тракийско селище от римската епоха. Около чешмата, в мочурливата местност е имало светилище. Оттук в ИМ – Хасково се съхранява мраморен оброчен релеф, посветен на Дионис (Обр. 58).

В миналото, в местността Бърцето е разкопана надгробна могила, в която са открити богати погребални дарове, от които голяма стъкленица от II в. се съхранява в ИМ – Хасково.

В землището на селото са намерени многобройни монети от предримската епоха (Филип II, Александър Велики, Маронея), римски от II-IV в. и византийски (V-VI в. и XI в.) монети.

Обр. 58. С Крепост. Мраморен оброчен релеф на Дионис и Силен (II в.)

В местността на Тенчов бряст през 1963 г. бе намерено гърне със 190 колониални бронзови монети от градовете в Долна Мизия, Мала Азия и Тракия през II и III в. от следните градове: Сердика: 59 бр., Филипопол – 29 бр., Августа Траяна – 13 бр., Никопол на Места – 31 бр., Никопол на Росица – 1 бр., Калхедон – 1 бр., Никея – 1 бр., Бизия – 1 бр., Траянопол – 1 бр., Деултум – 2 бр., Анкира – 1бр., Паултия – 60 бр.

Допълнение: Монети с голямо културно-историческо значение.

Дарителството у нас има стари традиции. В документи, съхранявани в библиотеки и архиви, са останали имената на българи, дарили средства за построяването на манастири, читалища, училища и др. обществени сгради. В наше време дарителството не е престанало, макар то да има спадове и възход...

Тук ще разкажа за едно голямо дарение, направено за ИМ – Хасково.

При земеделска работа в местността Тенчов бряст край с. Крепост е намерено малко гърне с бронзови колониални монети от края на II и нач. на III в., сечени в градовете на Долна Мизия, Тракия и Мала Азия. Воден от родолюбиви чувства, Вълчан Ганчев Тенчев от с. Крепост предаде безвъзмездно на музея тази ценна находка – 190 монети. Те са от Никопол на Росица – имп. Макрин; от Бизия – Септимий Север; от Деултум – на Гордиан III и Филип (Баща); от Никопол на Места – на Каракала и Гета; от Пауталия – на Септимий Север, Каракала и Плавтила (жена на Каракала) и на Гета; от Сердика – на Септимий Север, на Юлия Домна (негова жена), на Каракала и на Гета; от Августа Траяна – на Каракала и на Гета; от Филипопол – на Септимий Север, на Комод, на Каракала, на Гета и на Елагабал; от Калхедон – на Елагабал; от Никея на Отацилия Севера (жена на Филип Баща); от Метрополис на Гета. Към находката принадлежи и един дюпондий (голяма медна монета, сечена от сената в Рим) от Фаустина Майка (жена на Марк Аврелий).

Гръцките колониални монети, сечени в градовете на Мизия и Тракия по време на римското владичество, представляват за нас интерес, поради тяхното голямо културно-историческо значение за миналото на страната ни. Наричаме ги „гръцки“, защото са сечени от уредените по гръцки образец тракийски (или съответно – малоазийски) градове на римските провинции, а и надписите им са на старогръцки език. Със своите многобройни и разнообразни типове и надписи, тези монети ни дават сведения за религиозните култове, за устройваните в градовете публични игри и състезания, за архитектурата им, за известни произведения на изкуството и т. н.

Върху монетите намираме, освен името на градовете и императорите, по времето на които са отсечени, още и на близките до тях реки, планини, а също и на станали исторически събития – изобщо подробности, които не можем да намерим в хрониките на старите автори. Важно е и това, че данните, почерпени от тези монети са по-автентични, в сравнение със субективните наблюдения на древните автори.

Най-интересни са реверсите на монетите, представляващи галерия от образи и сцени от гръко-римската митология. Някои от тях имат изображения на крепостни порти, храмове, статуи, които са красели града и някои подробности от топографията му, с което ни запознават с образци на архитектурата и изкуството по нашите земи през II и III в. И това определя голямата стойност на дарението на Вълчан Тенчев от с. Крепост.

Мраморен оброчен релеф на Дионис от с. Крепост.

Оброчната плоча има почти правоъгълна форма (Обр. 58), със закръглен горен край. Релефното поле е обградено с тънка рамка, върху която отгоре и отдолу е разположен старогръцки надпис, който може да се преведе по следния начин: „На Дионис посвещава (релефа) Лукианос Алкиму“. Релефът е открит през 1957 г. между останките от тракоримското светилище в местността Мурговец, близо до бившата ж.п. спирка Крепост.

Дионис е представен прав, насреща, облечен с небрида и обут с високи обуща. В лявата си ръка държи тирс, а в дясната – кантарос (глинен съд за пиене на вино). Горе от двете му страни са изобразени гроздове. От дясната страна на божеството се вижда пантера, олицетворяваща състоянието на тези, които ползват даровете на Дионис, а от лявата му страна стои учителят на Дионис – Силен, облечен с хламида. Вече пийналият Силен с едната си ръка е прихванал Дионис през кръста (залитнал), а в другата ръка държи овчарска гега.

Стилистичните особености на релефа го определят като работа на местен майстор от последната четвърт на II в.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Антични релефи на самостоятелното и приложно изкуство от музея в Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 155 от 29.12.1963 г.

2. **G. Mihailov**, JGBulg., III (2), С., 1964, с. 141, № 1718.

3. **Т. Герасимов**, Монетни съкровища, намерени в България през 1963 г. – ИАИ, XXVIII, 1965, с. 248-249.

4. **Д. Аладжов**, Материали за древната история на с. Крепост. – в. Хасковска трибуна, бр. 75 от 25.6.1966 г.

5. **Д. Аладжов**, Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – Сп. Археология, XI, 1969, кн. 4, с. 65, обр. 5.

6. **Д. Аладжов**, Монети с голямо културно-историческо значение. Дарение. – в. Димитровградска правда, бр. 1893 от 19.1.1984 г.

7. **Д. Аладжов**, Мраморен оброчен релеф от село Крепост. Древно изкуство от Хасковския музей. – в. Шипка, бр. 236 от 3.12.1993 г.

LX. **Село Левка**. Село Левка е едно от значителните селища в южните разклонения на Сакар, разположено в малка затворена долина на р. Левка. Името има гръцки произход и означава „топола“.

Най-ранните известни на науката паметници тук са старотракийските гробници – долмените, познати между населението като „похлупати камъни“. Сега всички долмени в землището на Левка са разрушени. Следи от долмени има западно от селото, в местността Манда гьол и по пътя за с. Мустрак. В целия район има много тракийски могили, в някои от които вероятно също има долмени.

На северозапад от Старата Левка се издига възвишението Алтън тепе, върху което има останки от тракийско селище и крепост от началото на старожелязната епоха (нач. на I хил. пр. н. е.), т. е. съвременно на долмените. Северозападно от селото се вижда голям могилен некропол – Айлячките могили, по повърхността на някои от които са намерени материали от предримската, а на други – от римската епоха. В ИМ – Хасково се пазят сребърни тетрадрахми от Първа македонска област, о-в Тасос – II период, Лизимах, Маронея – II период, квестор Езилас, Атина – II период и др. монети от III-I в. пр. н. е. В землището на селото са намерени и два сребърни денара от римските императори Каракала (198-217 г.) и Александър Север (222-235 г.).

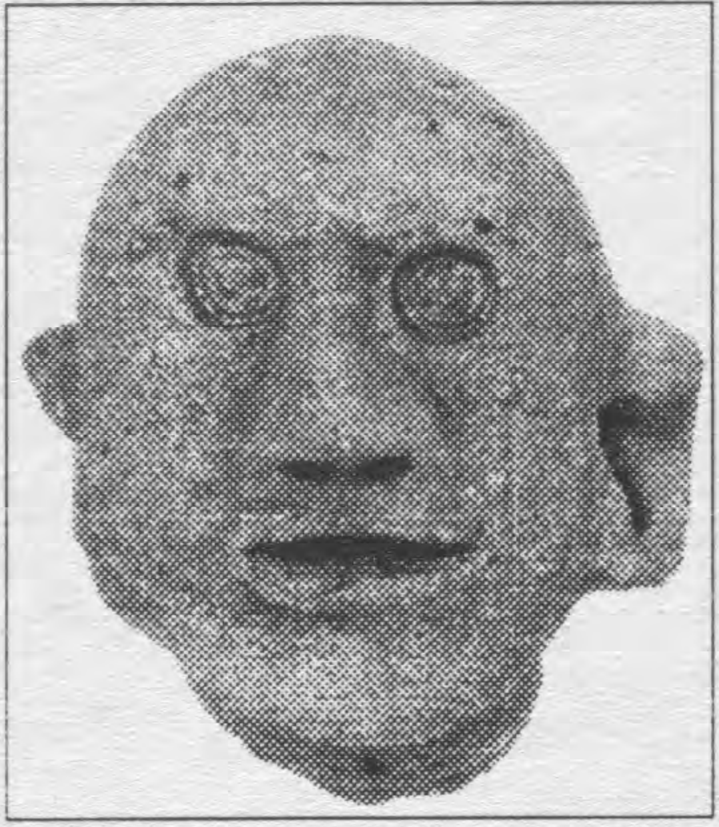

Обр. 59. С. Левка. Глава на мъж от „Стара Левка“ (глина)

Един много интересен паметник на древното изкуство е намерен в Старата Левка, където има изобилни останки от римската епоха и средновековието. От глина е изработен портрет на мъж (Обр. 59) с големи уши и нос с широка основа. Големите му и кръгли очи от концентрични окръжности са вперили поглед напред. Това е лице, което силно се отличава от представителната скулптура на мраморните или бронзовите божества от гръцко-римската митология или народното тракийско творчество, представляващо конници, погребални сцени и божества. Главата от глина, намерена в с. Левка, е оригинален представител на местното тракийско изкуство.

Най-интересният обект в землището на селото е Старата (средновековна) Левка. След като премине селото, Левченската река завива на изток, след това – на юг и запад така, че образува един голям полуостров, стръмен от всички страни и окичен със скали. На това място, в източния край на полуострова, непосредствено югоизточно от селото, е била издигната средновековна крепост. Тя има размери 50х70 м. Един здрав зид, граден от ломен камък, споен с бял хоросан, се спуска от крепостта право на север към реката – тава е вероятно изход, използван за вода или за внезапни удари срещу нападащ неприятел.

Селището се е простирало по двете страни на скалистото било, на разстояние от неколкостотин метра. По средата личат останки от отделни постройки. Най-много фрагменти от глинени съдове има в близост до крепостта – предимно тънкостенна, често покрита с разноцветни глазури керамика, характерна за XII-XIV в., но тук има и късове от ранносредновековна керамика от IX-X в. Вероятно това е бил един от най-значителните средновековни градове в южното подножие на Сакар. Затова говорят площта на града с многобройни основи на сгради и голям християнски некропол.

Останките от крепост и селище край с. Левка се идентифицират със средновековния епископски център Левка, подчинен на Пловдивския митрополит. Това предположение, направено най-напред от К. Иречек, е прието от братя Шкорпил и всички по-късни изследователи, с изключение на Петър Мутафчиев, който търси средновековната Левка в Пловдивско.

Сведения за Средновековната Левка намираме в епархийските списъци от времето на византийския император Лъв V (886-912 г.). Най-старите известия за тази епископия датират от II половина на IX в.: между йерарсите, които присъстват на Цариградския събор в 879 г., е отбелязан и Симеон Левкийски.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар планина. – ГНМ, V, 1926-1931, с. 180-181.

2. **П. Мутафчиев**, Към църковно-историческата география на Пловдивско. – Сб. Митрополит Максим, С., 1931, с. 103.

3. **Ив. Велков**, Прочути крепости., С., 1938, с. 82.

4. **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 157.

5. **Т. Герасимов**, Колективни находки от монети през последните години. – ИАИ, XV, 1964, с. 236-238.

6. **Д. Аладжов**, Из древното минало на Сакар. Село Левка. – в. Хасковска трибуна, бр. 75 от 28.6.1983 г.

LXI. **Село Лозен**. Край селото, при Голямата Маденска река, в края на миналия век е открито тракийско светилище на Аполон – Херос, от което са известни многобройни (над сто) мраморни и бронзови паметници на тракийското изкуство. Сега на мястото на светилището са останали само камъни и малко керамика по повърхността.

В землището на селото е открита медна брадва от бронзовата епоха.

Литература:

1. **Б. Филов**, Антични паметници в Народния музей. – ИБАД, III, св. I, 1912, с. 35.

2. **Б. Филов**, Новооткрити старини. – ИБАД, III, св. 2, 1913, с. 339.

3. **Б. Дякович**, Барелефи на „Тракийския конник“. – ГНБП, 1924,

с. 136.

4. **Г. Кацаров**, Тракийското светилище при Диниклий. – ГНБП, 1925, с. 127-169.

5. **Д. Николов**, Две медни брадвички в Старозагорския музей. – ИАИ, XXII, 1959, с. 333, обр. 2.

6. **G. Mihailov**, JGBulg., III, 2, 1964, № 1807-1823, с. 182-188.

LXII. Село Любеново. На височината Кабюво (Каабиюк), на 1 км северозападно от селото, между Любеново и Динево, има могилен некропол от 4 надгробни могили, разположени от най-високата част на Кабюво към югозапад. По повърхността на двете могили има старотракийска керамика. В единия край на едната, който стига до склона, свличането на пръстта е разкрило вторичен гроб с погребение, извършено чрез трупополагане. Фрагментираните глинени съдове са от старожелязната епоха. За украса са използвани щемпеловани кръгчета, лъжлива спирала и др. геометрични фигури с псевдошнур. Селището е разположено по целия югозападен скат, по посока на с. Динево.

На връх Гижик тепе, който е част от Хухлата, има затрупани с пръст останки от тракийска крепостна стена. По южните склонове на Хухлата се открояват няколко надгробни могили. На 500 м североизточно от крепостта има останки от сравнително добре запазен, а из гората – още няколко разрушени долмени, както и на един разчупен на три менхир.

На 300-400 м южно от тракийската крепост, на малко обособено плато има останки от селище, по повърхността на което личат керамични фрагменти от старожелязната епоха, хромели и глинени мазилки.

При разкопките на къснoантичната и средновековна крепост в местността Калето, на 2 км северно от Любеново, също бяха открити фрагменти от керамика и др. материали от старожелязната епоха.

В местността Ханчето, на 1,5-2 км южно от селото има римско селище, през което минава стар път, идващ откъм

Диневската Хухла, продължава в източна посока през Лозянската могила, Бостанджиева могила, местността Гидика, минава през Икинлика и Харамурлука, през лозята на с. Брягово и все по билото продължава в посока на с. Остър камък, стига до Калето на р. Олу дере (Харманлийска река) при с. Остър камък, след което по билото се отправя в посока на с. Надежден. Селището при Ханчето достига до съседната местност – Малатларъ (на 2 км южно от селото). Тук е намерена находка от над 50 бр. римски денари от I и II в. (в ИМ – Хасково). Отделни монети от землището и същите местности са постъпили в музея и от по-късно време – III-IV в.

Най-забележителна в Любеновското землище е местността Калето, на 2 км северно от селото, където чрез археологически разкопки през 1963 и 1968 г. са открити

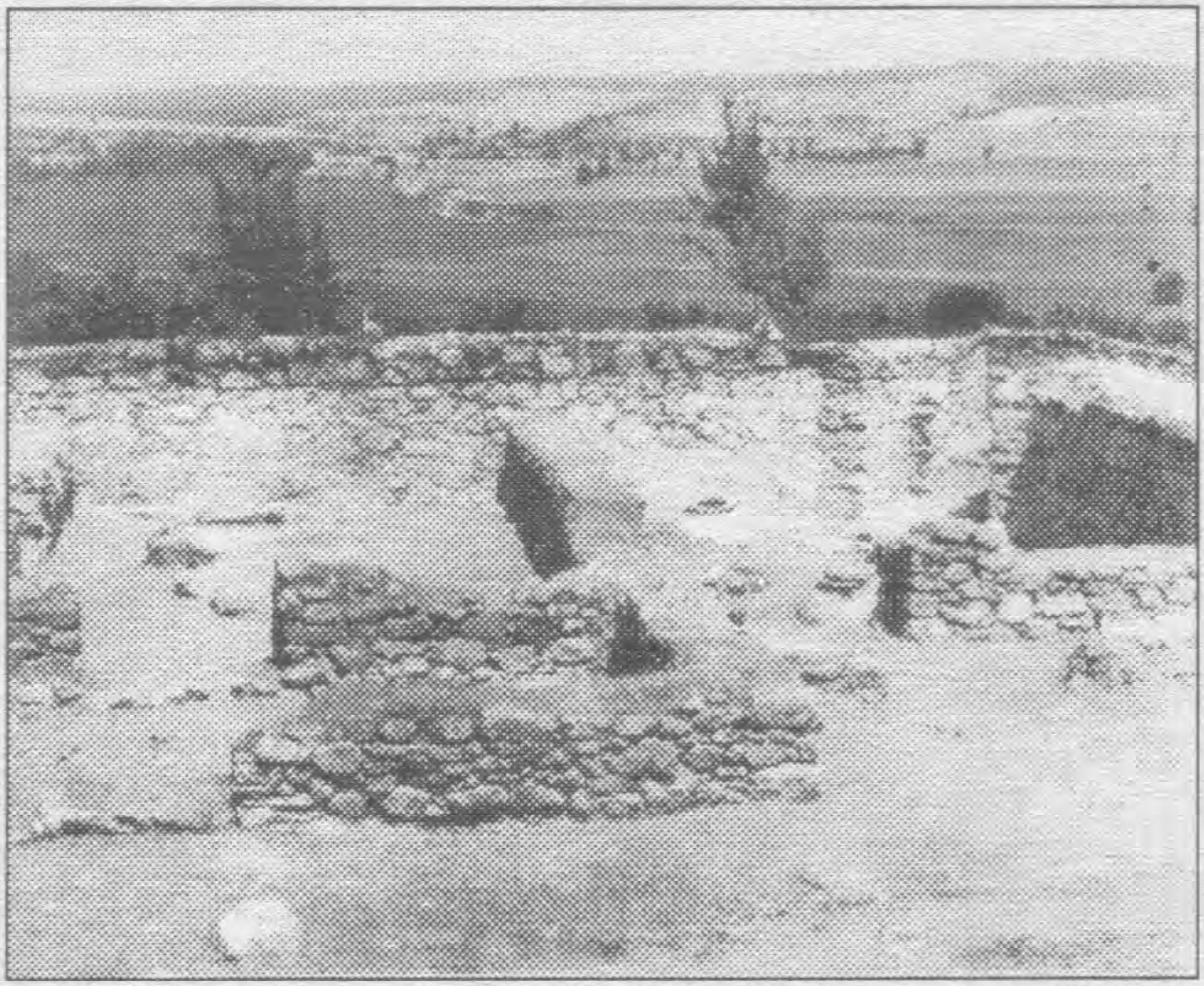

Обр. 60. С. Любеново. Североизточния ъгъл на крепостта в м. Калето.

късноантична и средновековна крепост (V-VI и IX-XI в.), изключително богат средновековен некропол и раннохристиянска базилика (V в.).

Крепостта в местността Калето (Обр. 60) е построена на невисоко платовидно възвишение, на 1 км западно от с. Родопи. Височината е на дясната страна на Харманлийска река, непосредствено до язовира – на малък приток, отделящ я от с. Родопи. Разкопките, извършени в крепостта установиха, че тя има два строителни периода – ранновизантийски (IV-VI в.) и средновековен (IX-XI в.).

Останките от крепостта, в почти правилна правоъгълна форма, заграждат пространство от около 8 дка. Стените, дебели 2 м, са изградени от ломен камък, споен с бял хоросан (за средновековието). Крепостта е защитена от три

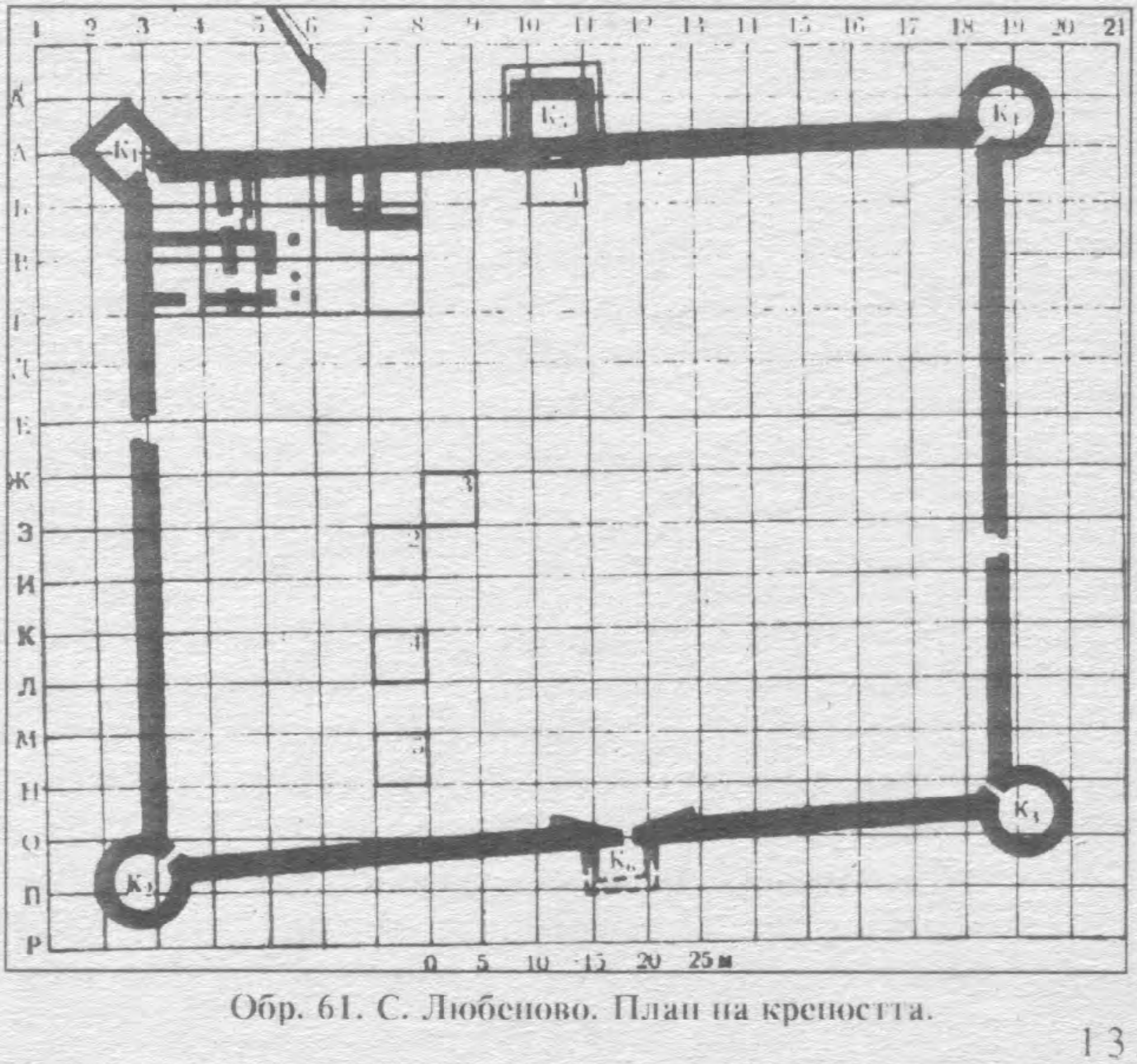
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21
А
Б
В
Г
Д
Е
Ж
З
И
К
Л
М
Н
О
П
Р
К1
К1
К1
К2
1
2
3
4
5
0 5 10 15 20 25м

Обр. 61. С. Любеново. План на крепостта.

Обр. 62. С. Любеново. Разноцветни, плоски мъниста от некропола в местността Калето.

кръгли кули и две правоъгълни кули. Вътрешният диаметър на кръглите кули е 5,20 м, а дебелината на стените им – 1,30 м. Входовете на кулите са широки 1,40 м. Достъпът в крепостта е осигурен от два входа, на по-късите срещуположни стени. Вътре в крепостта са открити жилищни помещения, градени с ломен камък и кал (Обр. 61).

Двата строителни периода на крепостните съоръжения се отделят лесно. През първия – от IV-VI в. – стените са с по-гладки лица и правилно наредени камъни, използван е хоросан, примесен с натрошени тухли. Вторият строителен период от IX-XI в. следва плана на първия, но са направени малки промени: входът на кула № 5 през средновековието е зазидан. В крепостните стени сега е използван само бял хоросан. Жилищните помещения на първия период саизградени от ломен камък и кал, със стени, дебели до 80 см. Средновековните помещения са градени от същия камък и кал, но са с по-тънки стени (около 50 см); те са лошо запазени. Основите на последните лежат на равнището на разрушения горен край на стените от първия период.

Върху останките от първия строителен период е намерена раннославянска керамика от VI-VII в. Средновековната керамика е от IX-XI в.

В средновековния некропол, разположен върху една надгробна могила, на 200 м от крепостта и пространството между крепостта и могилата, бяха открити незапомнени по

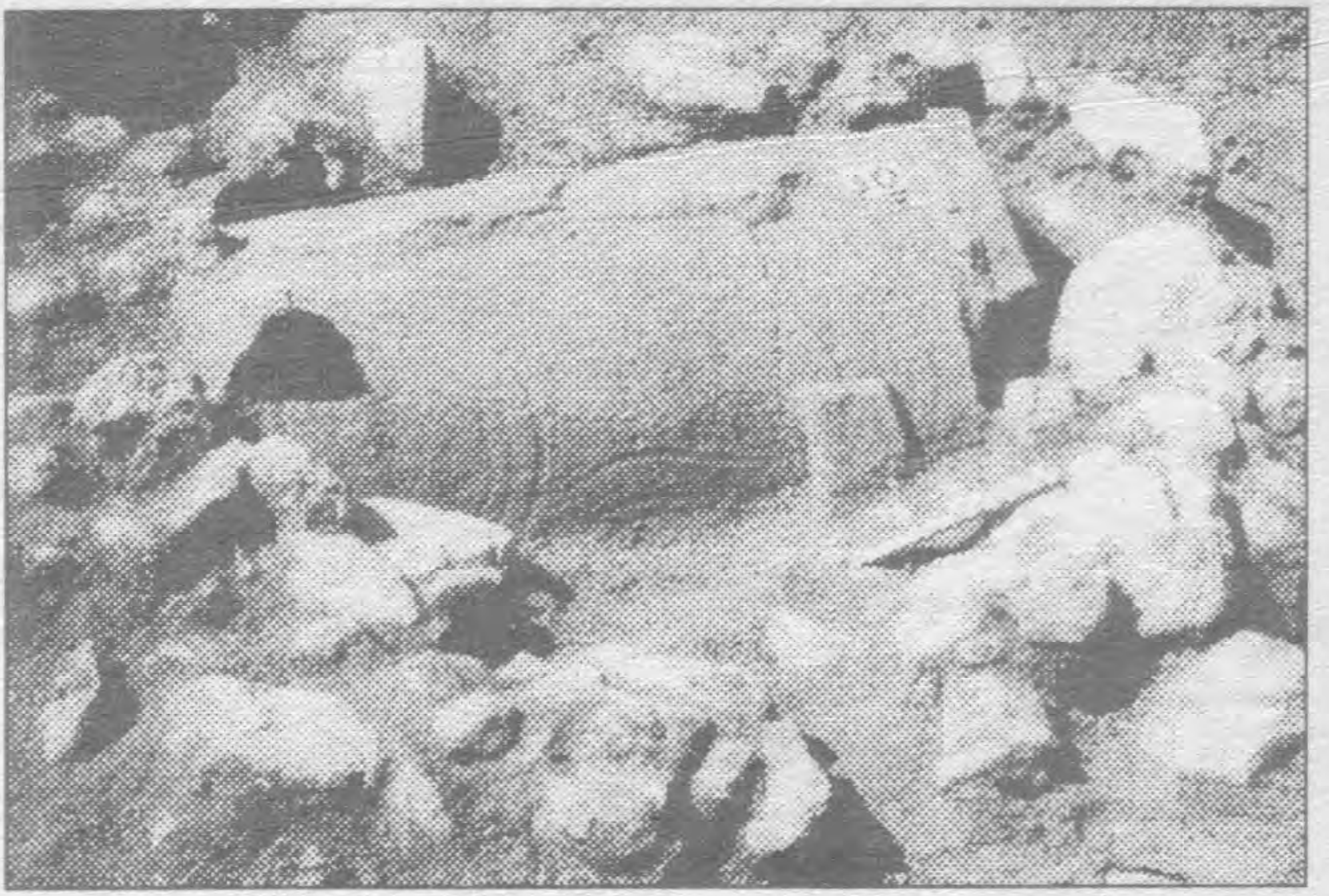

Обр. 63. С. Любеново. Гроб от римската епоха (III - VI в.)

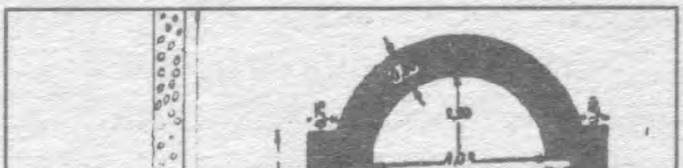

Обр. 64. С. Любеново. План на раннохристиянската базилика в м. Калето (V в.)

своето богатство и разнообразие накити – творение на средновековните майстори-ювелири (Обр. 62). В същата могила са открити и вторични гробове от римската епоха (Обр. 63) и главния тракийски гроб от V в. пр. н. е. Тук беше проучена раннохристиянска черква с баптистерей от V в. (Обр. 64). В крепостта и извън нея са открити византийски монети от VI до XI в.

Допълнение: Богатството на

средновековния некропол при Любеново

В местността Калето, на 2 км североизточно от с. Любеново, се намира един от любимите язовири на хасковските рибари. При насипването на язовирната стена, пръстта е взета от поляната между близката крепост (тогава още неизвестна) и съседната тракийска надгробна могила, отстоящи на около 200 м една от друга. Механизаторите направили в могилата заслон за булдозера и хората, при което са изгребали около една трета от пръстта ѝ. Четири години по-късно Вълко Николов от Любеново, работещ на още строящия се язовир, забелязва в пръстта на могилата парченца отстъклени гривни, които представи в Хасковския музей.

При започналите още на следващата седмица археологически разкопки (ранната пролет на 1963 г.), в тракийската могила са открити непознати до сега по количество и богатство средновековни накити от IX-XI в. Установи се, че освен 47 вторични гроба в могилния насип, некрополът продължава и върху поляната, чиято пръст вече беше в язовирната стена заедно с останките на покойниците. Само около основите на раннохритиянска черква от V в., които затруднявали машините, имаше запазени още 24 гроба. За проучване бяха останали 71 средновековни гроба.

Най-богатите гробове са намерени върху могилата. Погребенията извън нея са с по-оскъден или изобщо без инвентар. Това е въпрос на предпочитание, а не на случайност. Могилите и по-високите места, по стар славянски обичай, през средновековието се използват за некрополи.

Гробовете са ориентирани изток-запад, някои оградени с камъни. Ръцете на покойниците обикновено са скръстени и по тях се откриват гривни и пръстени, а около главата – обици и огърлици.

Обиците са разнообразни – от обикновената медна халка, до богатите сребърни ажурни византийски типове, понякога работени във филигранна техника. Към накитите за глава спадат металните огърлици от кухи кръгли или бадемовидни тела, редуващи се с разноцветни стъклени мониста. Преобладават стъклените огърлици – нанизи от стотици разноцветни или с различна форма манисти. Сини манисти (те имат и предпазно значение, против уроки) са нанизани и по диадемите или шапките, а в някои случаи и по ръкавите, полите и ризите на погребаните жени. В отделни гробове манистите са по няколко стотици, а общо в некропола – няколко хиляди.

Гривните са стъклени и метални. Само стъклените са няколко делетки, във всички възможни цветове, а има и шарени стъклени гривни. В Любеновския некропол са открити и Рисувани гривни от черно, синьо или тъмнозелено стъкло с рисунки от по-светъл цвят, модни през X-XI в. Рисунката се състои от геометрични мотиви, редуващи се с райска птица, паун или щраус. Металните гривни са от четрири осукани тела, други – с масивно гравирано тяло или с краища, завършващи с глава на морско конче. Разнообразни са и пръстените.

Богатството от средновековни накити, е особено ярко представено в няколко от гробовете, принадлежащи на болярки или на жени на богати земевладелци или търговци. Те се отличават с нанизи от маниста, плътно покриващи цялата шия, а върху тях са поставени метални огърлици. По ръцете същите имат до 5 пръстена и 15 гривни само на едната ръка. Истинска представа за това възхитително разточителство от накити може да се добие само, ако то може да се види „на живо“!

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Старотракийски паметници в окръга. – в. Хасковска трибуна, бр. 6 от 14.1.1967 г.

2. **Д. Аладжов**, Богато находище на български накити от преди 1000 години. – в. Хасковска трибуна, бр. 142 от 5.12.1967 г.

3. **Д. Аладжов**, Изучаване старобългарската материална култура. – в. Хасковска трибуна, бр. 114 от 3.10.1968 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родпоски сборник, т. 2, С., 1969, с. 246-248.

5. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, 1969, С., 1971, с. 233-253.

6. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Разкопки в с. Любеново през 1968 г. – Родопски сборник, т. 3, 1972, с. 105-139.

7. **Д. Аладжов**, Матриална култура на Югоизточна България през IX-XI век. – Славяните и средиземноморския свят VI-XI в., С., 1973, с. 135-159.

8. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 210-214, обр. 26-30.

9. **Д. Аладжов**, Три крепости в долното течение на река Харманлийска. – в. Хасковска трибуна, бр. 142 от 5.12.1987г.

10. **Д. Аладжов**, Богатствата на средновековния некропол при Любеново. – в. Хасковски вести, бр. 25 от 2.3.1993 г.

11. **Д. Аладжов**, Любеново и Любеновска Хухла. Археологически експедиции край Харманлийска река. – в. Шипка, бр. 191 от 1.10.1993 г.

12. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, XVII, 1994, с. 119.

LXIII. Град Любимец. Най-старите известни за сега следи от човешки живот в землището на Любимец са западно от височината Хисаря, където е имало старотракийско селище от III хил. пр. н. е. На това място се намират фрагменти от глинени съдове, някои от които с лъскава черна повърхност.

На Хисаря, на левия бряг на р. Марица, животът е продължил и през римската и къснoримската епоха, както и през средновековието. Свидетелства за това са пръснатите из нивите парчета от глинени съдове. Повърхността на част от средновековната керамика е покрита с разноцветни глазури (XII-XIV в.), което показва, че крепостта на Хисаря е използвана чак до идването на турците през XIV в. От средновековието е и некрополът, разположен точно на място, което преди три десетилетия се използваше като каменна кариера. На няколко места отгоре на скалата се виждат изкопани или оформени с плочи гробове. При събарянето на скалата (каменната кариера) са унищожени и гробове, от които каменарите са събрали здрави и фрагментирани стъклени гривни от черно и разноцветно стъкло, някои от които са с рисунки. Заедно с тях е намерена и бронзова гривна. Тези гривни се съхраняват в ИМ – Хасково и датират от XI в., а други са от XII-XIII в.

В най-високата част на Хисаря през римската епоха, е била построена крепост с дълж. 100 м и шир. 60 м. Старият римски път (друмът) минава на 4-5 км източно от крепостта. На северозападния ъгъл на крепостта е имало кула, а в източната ѝ част – голяма щерна (10х8 м) – водоем, със стени от ломен камък. Крепостта е била достъпна от изток и североизток, където защитата ѝ е била подсилена с яки стени. Всички видими стени са градени от ломен камък, споен с бял хоросан; на места са запазени в земята и долните части на стените, градени с хоросан с примес от счукани тухли.

Гледката от Хисаря е широка. На север през Йерусалимово се вижда Сакара. Открит е поглед и към изток, на запад и на юг към Родопите.

При Хисаря се локализира разменната римска станция Раме. На запад от Хисаря, през дола и Бакарлицката река, в местността Орта Бурун, в миналото са изравяни кости и тухли. Населението е приело, че тук е имало град, който е изчезнал. Старо селище се намира и в местността Юрта, на 2 км югозападно от Йерусалимово. Тук е намерена сребърна монета от римския имп. Гордиан III (238-244 г.).

В землището на Любимец са намирани големи питуси (глинени зърнохранилища), а през 1971 г. на ул. „Ив. Вазов" № 17 бяха открити над 5 хил. бр. медни късноримски монети от края на IV в., укрити по времето на второто готско нахлуване в Тракия. (Монетите са от римските императори Констанций (337-361 г.), Валент (336-378 г.) и Валентиниан II (375-392г.) – в ИМ – Хасково).

На югоизток от Любимец, в местността Сива река, през 1880 г. са били разкрити основите на стара църква, в която бил намерен сребърен кръст със старобългарски надпис.

Във връзка с преминаването на новата магистрала през землището под Хисаря, през 1993 г. около Любимец са направени нови проучвания от колектив от Софийския университет, при което е открита и колективна находка от средновековни медни монети. Резултатите от тези разкопки още не са обнародвани. Проучените обекти са от III-II хил. пр. н. е. и от средновековието (XI-XIII в.).

В местността Кара топрака на повърхността е намерена византийска медна анонимна монета от Роман III Аргир.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар планина. – ГНМ, V, 1933, с. 169-170.

2. **Д. Аладжов**, За древното минало на Любимец. – в. Хасковска трибуна, бр. 29 от 10.3.1974 г.

3. **Д. Аладжов**, Проучвания на Любимецкия Хисар. – в. Шипка. бр. 99 от 26.5.1993 г.

4. **Д. Аладжов**, Археологически проучвания за най-ранната история на Любимец и Общината. – в. Шипка, бр. 252 от 29.12.1993 г.

LXIV. Село Лясковец. На около 3 км източно от селото или вляво от шосето, на около 4 км след Долно Ботево, на височината Чалъбаир има останки от римска и средновековна крепост. Между останките вътре в крепостта са открити римски сребърни и медни монети от II и III в., както и византийски – от VI до X в. (Фаустина Старата, Юлия Домна, Галиен, Юстин II, Роман Диоген и др.).

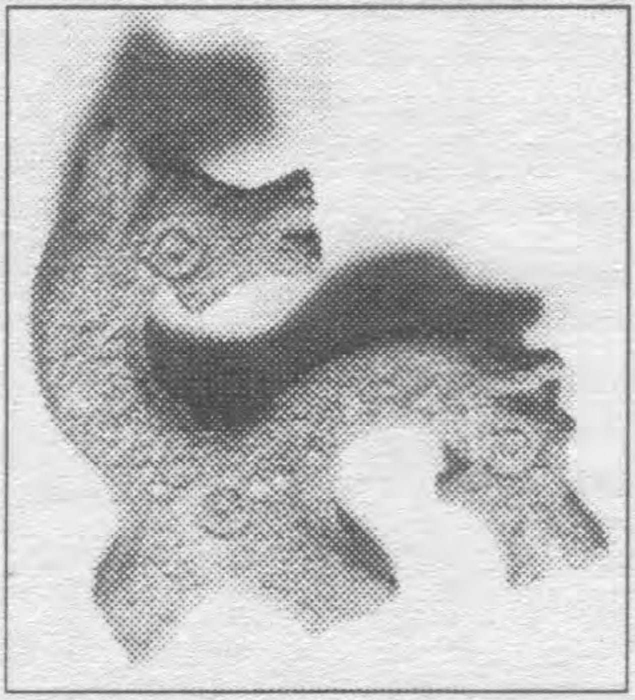

Обр. 65. С. Лясковец. Ранносредновековна бронзова украса от м. Чалъ баир.

В крепостта са намерени също битови железни и бронзови предмети като огрибки, токи, няколко изящни коланни апликации (Обр. 65) и обковки от IX-XI в., някои с врязани християнски знаци, както и кръстове, един от които с надпис (около X в.). Друг средновековен кръст е намерен на повърхността в местността Бонжуклука, североизточно от селото, на 1 км от автобусната спирка.

М

LXV. Село Маджари. В една надгробна могила край селото е открит железен меч, който се съхранява в ИМ – Хасково.

На 3 км южно от селото е открита колективна находка от бронзови монети на Маронея (IV-III в. пр. н. е.). От землището на Маджари в музея се съхраняват и бронзова тетрадрахма на Маронея II период и меден фолис на Юстиниан I.

LXVI. Град Маджарово. В самото землище на Маджарово преобладават тракийските паметници. На масива Момина скала край Маджарово (Обр. 66) на няколко места по отвесните скали са изсечени култови трапецовидни ниши (Обр. 67), а в подножието им са издълбани малки „пещери“ – тракийски севтилища и царски гробници. Трапецовидните ниши , безредно издълбани в скалите придават живописен вид и на местността Хамбара и скалите около рудник Кап.

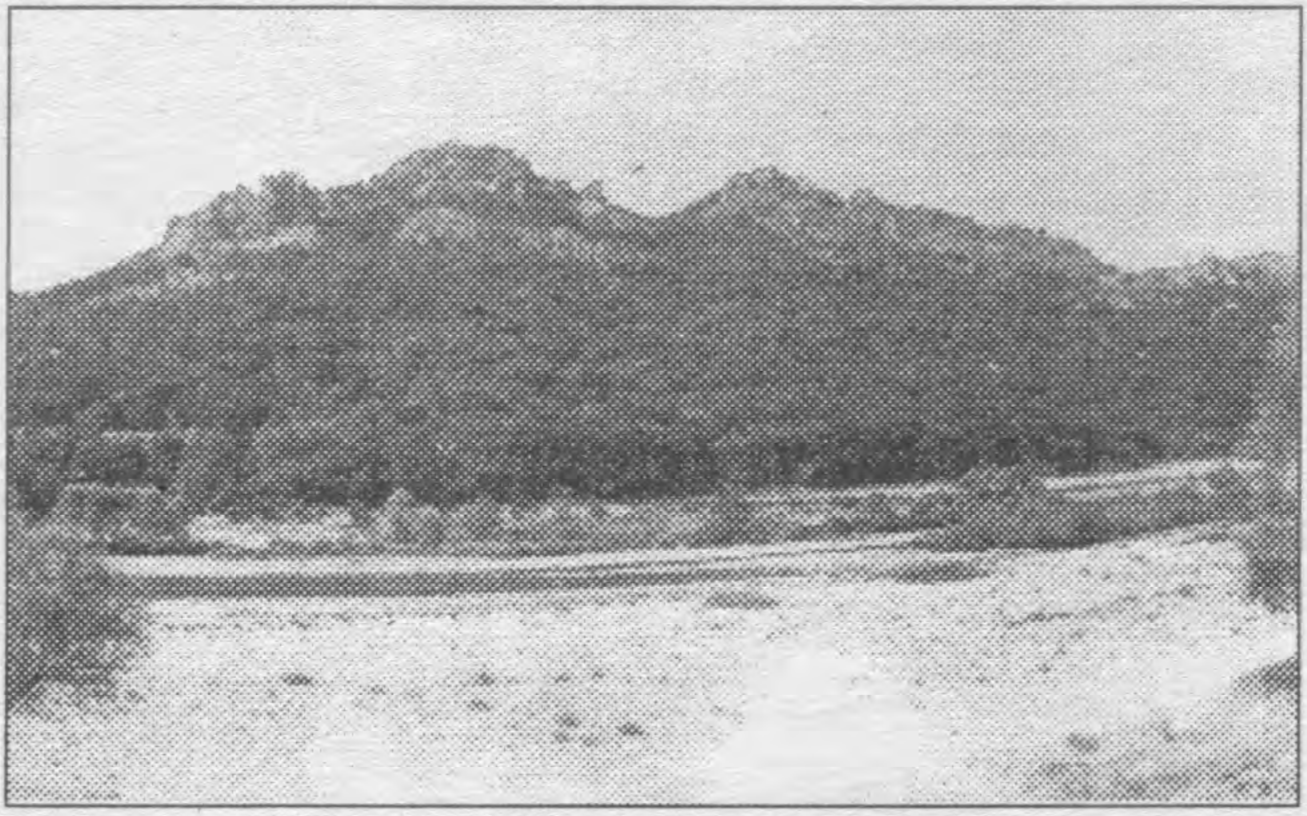

Обр. 66. С. Маджарово. М. Момина скала. На преден план р. Арда.

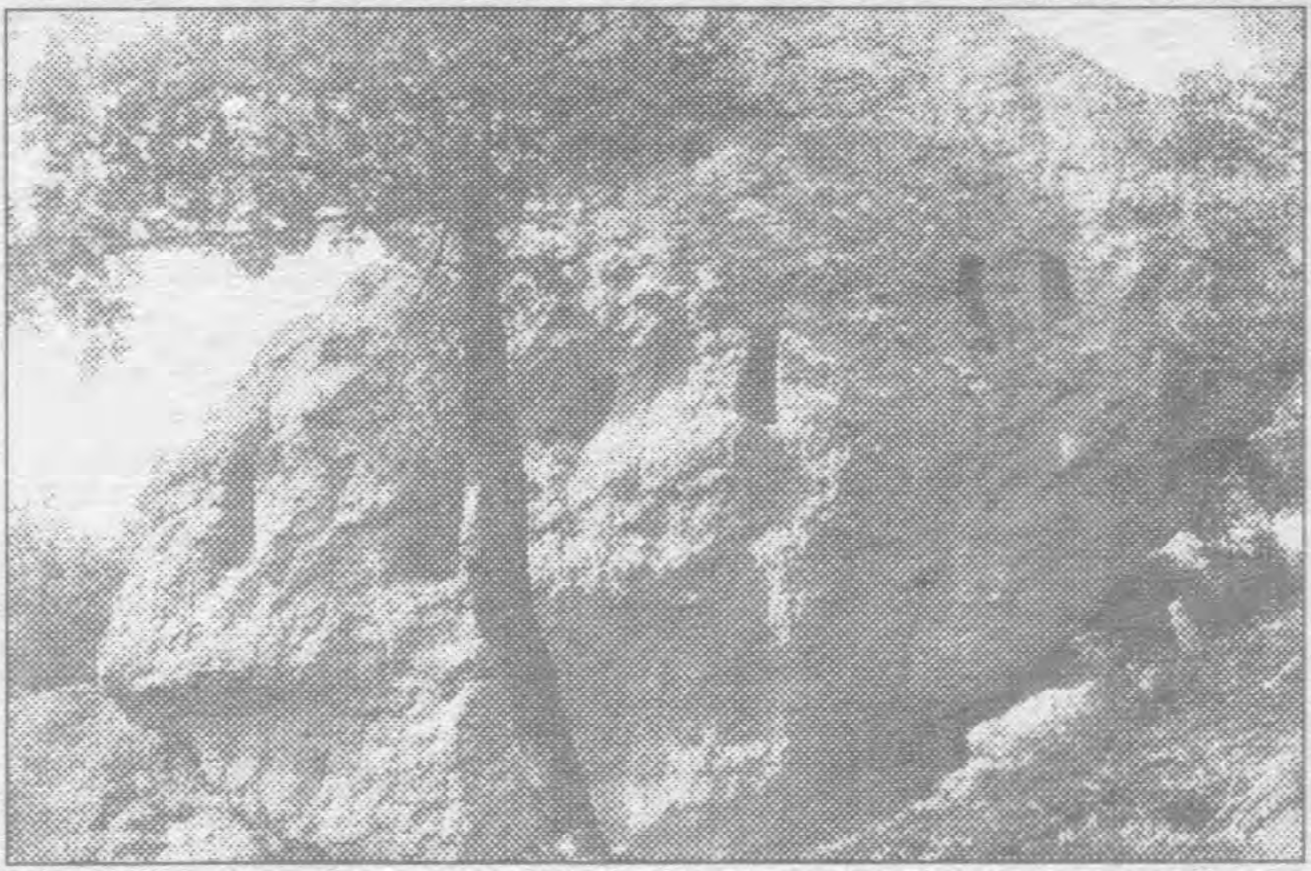

Обр.67. С. Маджарово. Трапецовидни ниши в м. Момина скала.

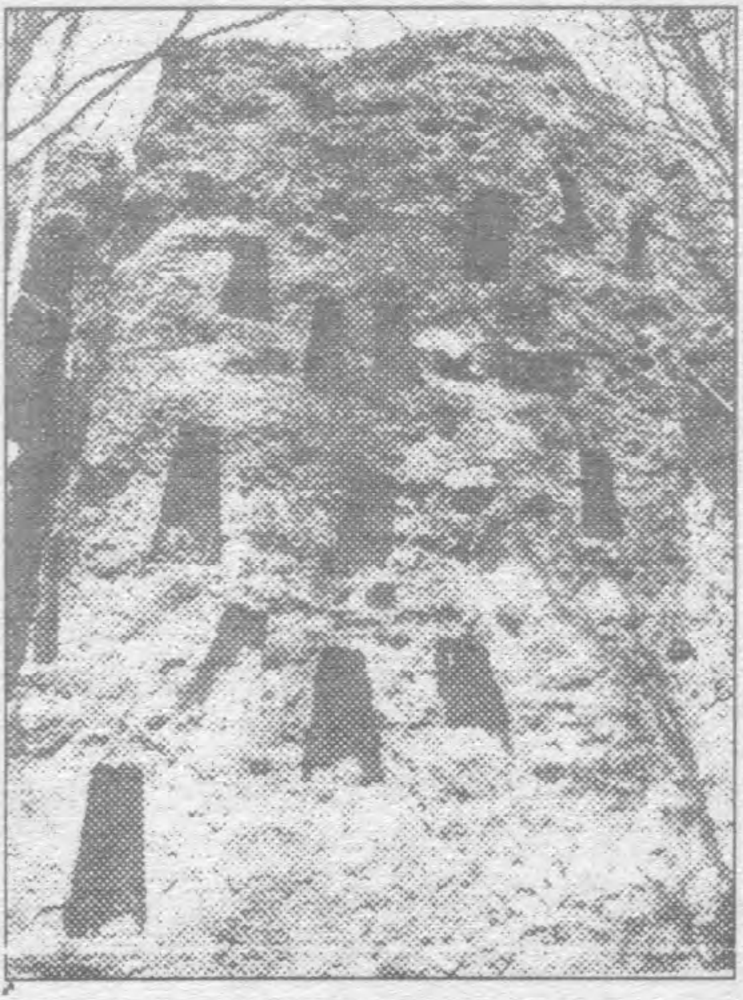

Обр. 68. С. Маджарово. Трапецовидни ниши в м. Гюрген дере, до рудник-кап. Петко войвода.

Петко войвода и в местността Гюрген дере до същия рудник (Обр. 68). В местността Балджа има все още запазена шарапана.

В подножието на труднодостъпната местност Окопа при Маджарово. са открити ограбени от иманяри три тракийски гробници от IV-III в. пр.н. е. В коридора на едната от тях бяха намерени голямо количество дребни златни предмети, с които е било обшито облеклото на погребаните: пулчета, листенца от златен венец, розетки и нишки от златотъкана материя (всичко в ИМ – Хасково).

Горе – на Окопа – има тракийска и средновековна крепост, в развалините на която се намират изобилни средновековни останки. Тук е имало и християнска черква; в ИМ – Хасково се пази голяма мраморна плоча с кръст от разрушената черква, строена вероятно около X в.

Допълнение: Тракийски скални паметници при Маджарово.

Тракийските паметници обикновено са разположени в живописни местности, с които те хармонично се сливат. У траките има силно изразен култ към скалите. В ранножелязната епоха урните с праха на изгорените покойници са поставяни в издълбани в скалите трапецовидни ниши, известни като „култови ниши“. Най-ранните тракийски царски гробници също са издълбани в скалите с фурнообразна или правоъгълна форма. Често едните и другите са в укрепени със суха зидария местности, за които в науката напоследък се въведе терминът „култово погребални комплекси“.

Най-много култови трапецовидни ниши има в долината на р. Арда (на места по няколко стотици), но се срещат и на юг и север от нея, като например на няколко места по горното течение на р. Харманлийска; има ги далече на юг от Арда, на север в района на вр. Аида и чак към равнината – на рида Чала по отвесните скали над с. Кралево, заедно с останки от скални гробници и следи от тракийски крепостни стени, градени „на сухо“. В същите местности са запазени малко или повече тракийски светилища от ранния период до римската епоха. Най-общо казано, тракийските култови ниши се срещат в Източнородопската област, там, където има отвесни скали, които „украсени“ с тях, придават особен чар на обикновено запустелите красиви местности, обрасли с буйна широколистна растителност.

Привлекателен с тракийските си паметници и девствената си природа е масивът Момина скала край Маджарово. Тук по скалите са изсечени няколко групи трапецовидни ниши, а край тях са издълбани малки „пещери" – тракийски светилища. Около Маджарово следи от траките са останали и в местността Иванова пещера, в която се намират останки и от средновековието. Редици от трапецовидни ниши се виждат и в местността Хамбар кая.

Ососбено живописни са скалите в местността Гюрген дере, до рудник Кап. Петко войвода. Тук скалните ниши са безредно издълбани по отвесните скали и придават загадъчен вид на местността.

Родопското население приема, че трапецовидните ниши са „креванлъци", „кован кая" (пчелници) или пък свързва произхода им със средновековни западни рицари, наричайки ги „Дженевиз пенджери" (Генуезки прозорци), може би защото отдалече те се открояват като прозорци на мъртва сграда. Последното наименование е остатък от стари легенди за рицарите от кръстоносните походи, преследвани в Източните Родопи от войските на цар Калоян (април 1205 г.).

Край останките от тракийско селище от нач. на I хил. пр.н. е. в местността Балджа на неголяма изолирана скала, обърната от иманяри, се вижда все още запазена шарапана – виноделна от същата епоха.

Свързвайки следите от траките със свои илюзорни обяснения или с различни суеверия в миналото местното население е живяло „в мир" с тях. В XX век много от освободените от „предразсъдъци", вече с претенции люде, в стремежа си за лесно забогатяване напразно губят време, разрушавайки живописните скали с култови ниши и гробници. Дават ли си сметка, че не е възможно да има скрито имане в естествена скала или... само задоволяват низките си инстинкти към рушене!

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Експедиция „Сакар-Родопи“. – в. Хасковска трибуна, бр. 78 от 5.7.1979 г.
2. **Д. Аладжов**, Фотоизложба “Земята на Маджарово в древността”. – в. Хасковска трибуна, бр. 32 от 18.3.1986 г.
3. **Д. Аладжов**, Древни паметници край Арда. – в. Маджаровец, бр. 6 от 1.3.1989 г.
4. **Д. Аладжов**, Тракийска куполна гробница край Маджарово. – в. Шипка, бр. 219 от 10.11.1992 г.
5. **Д. Аладжов**, Тракийски скални паметници край Маджарово. – в. Шипка, бр. 227 от 20.11.1992 г.

LXVII. Село Малево. На 2,5 км югоизточно от селото, на невисок скалист хълм от дясната страна на Харманлийска река, между притоците ѝ Караман дере и Бързей, които се вливат наблизо в реката, се намира крепостта Хисаря. Тя е достъпна от север, където хълмът се стеснява до 20 м. На това място добре личат останките от кулата и част от преградна стена, строена от ломен камък, споен с бял хоросан. Крепостните стени, ограждащи хълма, с размери около 60x100 м (около 5 дка), са зидани с ломен варовик, споен с бледорозов хоросан с примес от по-едри късчета от натрошени тухли. На западния склон на хълма има значителни останки от подземен ходник към Караман дере. Той е граден по същия начин и вероятно едновременно с първвоначалното изграждане на крепостта.

В югоизточната част на крепостта, иманяри са разкрили постройка, градена от добре оформени каменни блокове. В изкопите е открита само средновековна керамика от XII-XIV в., между която и здраво гърне от същото време. Вътре в крепостта и по склоновете на хълма има фрагменти от строителна керамика. Откриват се късове от ранножелязната епоха, римска, ранновизантийска и средновековна керамика, между които и с глазура, работена с техниката „сграфито“. Освен през римската епоха, крепостта е престрояванa и през средновековието, което е съвсем явно от иманярските изкопи, в които до дълб. 1 м керамиката е само от периода след X в. На Хисаря е открит и оловен печат от византийския военачалник Василий Куртикий (XI в.).

На 500 м западно от крепостта, от другата страна (на левия бряг) на Караман дере (2 км югоизточно от селото), в местността Малевото, на площ от над 20 дка има изобилни останки от селище, със значителен наклон на изток към крепостта. По повърхността се виждат фрагменти от керамика от всички изброени епохи, много строителни материали, сгур, а в ИМ – Хасково се съхраняват монети от V-III в. пр. н. е., от III-IV в. и от XI-XII в. В горния край на селището има могилен некропол и повече останки от втората половина на I хил. пр. н. е. Останките пък от ранножелязната епоха (края на II и началото на I хил. пр. н. е.) са в най-долния край, до левия бряг на Караман дере. По хребета Ямача (източно от Малево), има могилен некропол. В една от могилите, разкопана от иманяри, се вижда разбит зид, граден с камъни и червен хоросан – вероятно унищожена тракийска гробница от римската епоха или основи на кула (?).

Ниско долу, на 600 м под крепостта, край десния бряг на Караман дере, в местността Тренязовата бахча има следи от средновековна постройка, разрушена между двете световни войни и превърната в кладенец за напояване.

През 1992 г. близо до мястото на вливането на Караман дере в Харманлийската река, са открити гробове, оградени с каменни плочи (средновековен некропол) и колективна находка от късноантични монети. В Археологическия музей в Пловдив, под № 852 се пази бронзова дръжка от хидрия, с глава на жена с крила, намерена в Малевския Хисар.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Новооткрити старини. – ИАИ, VII, 1993, с. 415-416.

2. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 95.

3. **Д. Аладжов**, Три крепости от средното течение на Харманлийската река. – в. Хасковска трибуна, бр. 41 от 8. 4. 1986 г.

4. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (I). – Археология, XXXIII, 1, 1991, с. 50-51.

5. **Д. Аладжов**, Крепостта Хисаря при село Малево. – в. Хасковски

вести, бр. 64 от 3. 11. 1993 г.

6. **Д. Аладжов.** Малево и Динево. Археологически експедиции край Харманлийска река, № 8. – в. Шипка, бр. 185 от 24. 9. 1993 г.

7. **Д. Аладжов.** Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 117-118.

LXVIII. Село Малко Асеново. В местността Арпа дере или Памуклуците е имало тракийско селище. Керамиката от повърхността е от латенската (IV-I в. пр. н. е.) и римската (I-IV в.). Оттук в ИМ – Хасково се съхраняват няколко медни монети от римската епоха (I-IV в.). В самото село стои профилиран камък (част от колона), вероятно докаран от същата местност.

LXIX. Село Малко Брягово. В южните склонове на Източнородопския рид Гората, обърнато към долината на р. Арда, е сгушено селището Малко Брягово. В неговото землище земята пази следи от стара тракийска и средновековна култура. Първите проучвания тук бяха направени благодарение на Добри Каракирков още в нач. на 70-те год. на н. в. Открити са стари тракийски, римски и средновековни селища, останки от сгради и некрополи и следи от римски път, преминавщ през землището на селото край р. Олу дере.

Село Малко Брягово е разделено на две малки махали от пътя, който идва от към с. Ефрем. По-продължително е обитавана височината на около 1-1,5 км северно от селото. Тук при чешмата има обилни следи от някилко епохи. По повърхността може да се намери тракийска керамика от старожелязната епоха (I хил. пр. н. е.). Изработените на ръка глинени съдове от ранния тракийски период са украсени с щемпелован псевдошнур. По-късната тракийска керамика, от II пол . на I хил. пр. н. е. е с червен и сив цвят, работена на грънчарско колело.

Вероятно през младожелязната епоха селището е било в икономически разцвет, защото в изровените брегове на малката пресъхваща речица се виждат изобилни фрагменти от глинени тасоски амфори и друга вносна древногръцка керамика, примесена с парчета от покривни керемиди. В този ранен период с керемиди се покривали само значителни обществени постройки. Животът тук продължава през римската и късноримската епоха, около сладководния извор. Тогава селището се разраства като заема и по-ниските части, достигайки до местността Бялата пръст, на около 300 м северозападно над селото. Около Смокинака се откриват обилни следи от антична керамика, покрита с червен лак. Тук са намерени и интересни антични монети.

За известно време през късноантичната епоха селището се ограничава отново само в рамките на първоначалната местност, на височината около чешмата. При разораване на това място от плуговете е извадена и една стара късноантична стомна с набраздена, покрита с червен лак повърхност – сега в ИМ – Хасково. На споменатата височина са намерени от средновековието железни селскостопански инструменти и медни византийски корубести монети. По това време значителна част от селището се измества долу в ниското, при днешното село. На 60-70 м от Малко Брягово, на север, в ливадата преди около 60-65 год. са открити основите на църква, градена с камъни и хоросан. Намерена била и профилирана база на колона, с дупки в средата, за свързване.

На 20-30 м още по-на север (100 м северно от селото) са намерени и гробове, с рисувани стъклени гривни (XI в.).

Южно от селото, покрай р. Олу дере има запазени значителни останки от римския път, който идва от Одринското поле, през землищата на селата Малки Воден и Бориславци, по течението на Олу дере, след което се насочва към Долни Главанак, а след това през Тополово – към Долно Черковище и Рабово все по левия бряг на р. Арда. В землището на Малко брягово най-добре пътят е запазен при Кузювата нива.

В двора на училището е намерена медна монета на Абдера (IV-III в. пр. н. е.).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Стари пътища през Хасковски окръг. – в. Хасковска трибуна, бр. 89 от 31. 7. 1973 г.

2. **Д. Аладжов**, Новооткрит римски път в Източните Родопи. – Векове, кн. 1, 1975, с. 74-75.

3. **Д. Аладжов**, Древното минало на Малко Брягово. – в. Хасковска трибуна, бр. 40 от 4. 4. 1985 г.

LXX. Село̀ Малко Градище. Връх Св. Марина е на около 7 км югозападно от с. Малко градище (северно от яз. Ивайловград). Върхът има платовидна форма. Върху платото е разположена крепост, чиято стена е градена от ломени камъни без спойка. В източното подножие на вр. Св. Марина

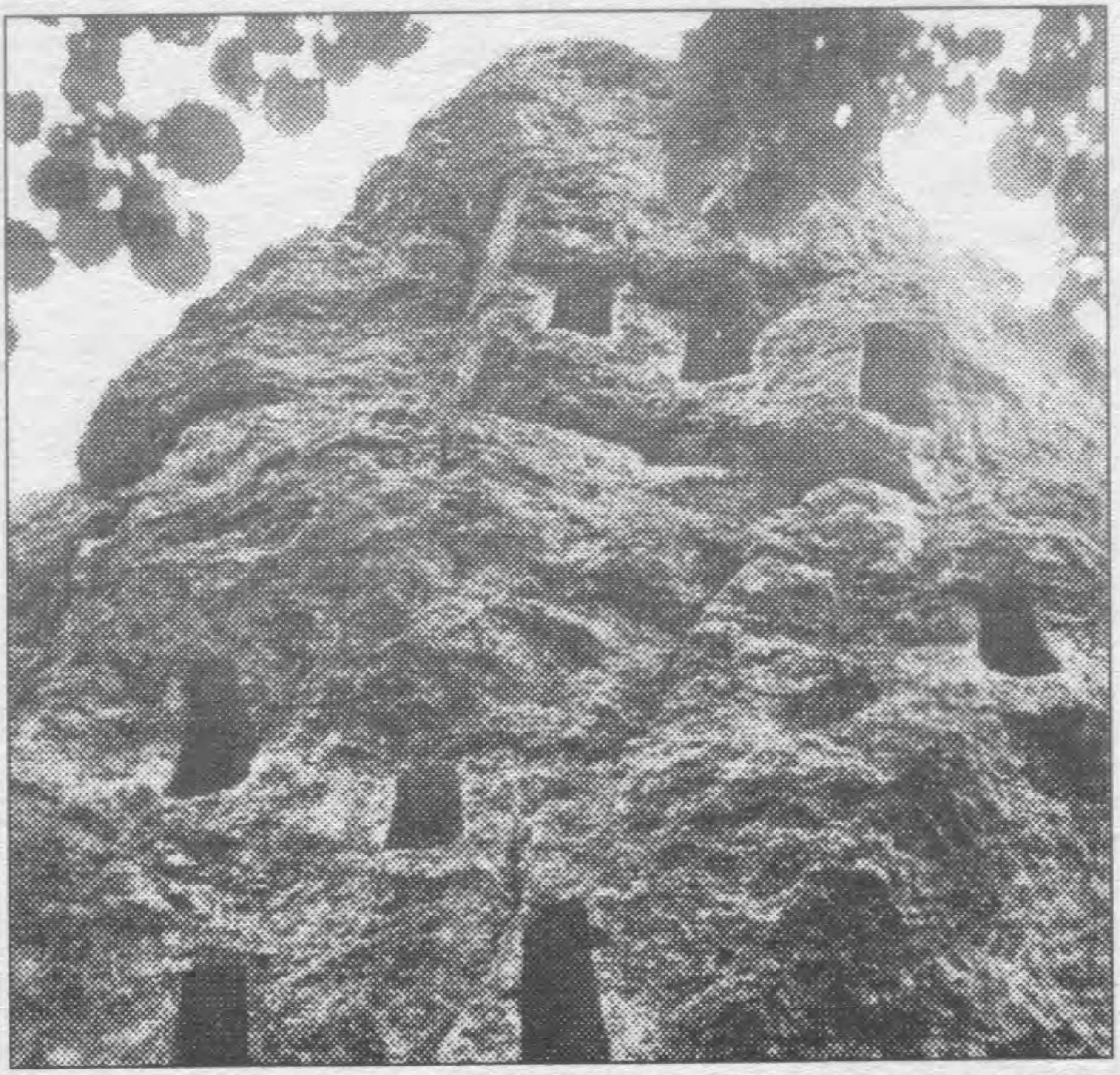

Обр. 69. С. Малко Градище. Скални ниши при „Глухите камъни"

се намира скалният комплекс Глухите камъни. На източния склон на върха, на около 1 км от самия него и на около 2 км западно от седловината, по която минава пътят от Любимец за Ивайловград се издигат 4 големи скални масива, разделени от тесни и дълбоки проломи. За тяхното проучване допринесе съобщението на Колка Меранзова, направила първото проучване на комплекса. Западната скала е най-висока; останалите три постепенно се снишават на изток. В основата на южната ѝ страна е издълбана скална гробница, а над нея безредно – многобройни трапецовидни ниши (Обр. 69). Входът на гробницата е обърнат на юг и има арковидна форма (шир. 90 см, вис. 1,40 м). Гробната камера е засводена пещовидно назад. В източната ѝ част е оформено гробно легло, над което е издълбана малка правоъгълна ниша.

На 2 м западно от входа на скалната гробница в скалата е издълбана голяма арковидна ниша, която има вид на незавършена скална гробница. Западно от нея в лицето на скалата на различна височина са издълбани още няколко по-малки трапецовидни ниши.

Източно от входа на скалната гробница в скалата е изсечена стълба от добре оформени стъпала. Тя е с направление север-юг по стръмния наклон на скалата. След 19 стъпала следва малка площадка, от която стълбата завива под прав ъгъл на запад и с още 13 стъпала извежда на върха на скалата. На върха на скалата, на оформена площадка е издълбан (изсечен) дълбок и правилно оформен басеин, с четириъгълна форма, дълъг 3,20 и широк 3 м. От южната и северната му страна са оформени надлъжни хоризонтални жлебове, напомнящи на каменни пейки за сядане. От върха на скалата се открива широка панорама към долините на Марица и Арда.

Останалите три скални масива от групата на Глухите камъни са осеяни със скални ниши от основата до върховете им. Общият брой на нишите надхвърля 200. Те са с различна форма, но преобладава трапецовидната, стесняваща се нагоре. Размери: около 40-45 см основа, 80-100 см височина и 30-40 см дълбочина. Има и недовършени ниши.

Глухите камъни са един огромен по размери култово – погребален комплекс, даващ категорично археологическо доказателство за соларно – хтоничния характер на тракийската религия. Може да се приеме, че каменната стълба е предназначена да отвежда процесията на поклонниците към мястото на изповядване на самия култ – върха на най-високия скален масив, огряван пръв от лъчите на изгряващото слънце. Ритуалът вероятно е бил придружен от жертвоприношение, извършено на самия връх. От друга страна, светилището е свързано и с култа към мъртвите, документиран от издълбаните в скалите гробни съоръжения (гробници и ниши). Ако това е така, става ясно, че мъртъвците са в две социално – икономически категории. Най-високият скален масив обединява главното светилище, мястото на изповядване на соларно – хтоничния култ и царската гробница, докато многобройните ниши по останалите скали представляват племенния некропол.

На 2 км западно от Малко Градище, в местността Голямата река,при строежа на язовира през 1967 г. бе открита в питос ценна находка от отлично запазени селскостопански оръдия и части от колесница от римската епоха. Над селото се издига възвишение със следи от крепост.

На 2 км западно от селото, до мината Мадани – местността Чинара, край дерето има останки от оформени колони и дялани камъни. В ИМ – Хасково се съхраняват тракиски, македонски и гръцки сребърни монети от IV-III в. пр. н. е., намерени при промиване на пясък за злато в р. Алван дере (Маронея, Абдера, Парион, Сефт III, Филип II, Александър Велики и др., както и римски и византийски монети).

Литература:

1. **Д-р Мутафов.** Глухите камъни. – Български турист, XXI, 1929, с. 60.

2. Д. Аладжов. Раннотракийско светилище и некропол. – в. Хасковска трибуна, бр. 145 от 16. 12. 1975 г.

3. Мегалитите в Тракия, ч. 1, С,. 1976, с. 99; също ч. 2, С., 1982, с. 256-258.

LXXI. Село Малък Извор. Останките от миналото са главно около местността Чала – при крепоста и др. близки местности, като в това землище преобладават находките от средновековието. Средновековна керамика от XII-XIV в. има в местността Биюк бунар.

При вадене на камъни от голямата крепост на Чала е намерена златна монета на Андроник II със сина си Михаил (1282 – 1328 г.).

В местността Чешмени майки, източно от Чала, на 2,5 – 3 км западно от селото е намерена византийска медна монета от Михаил IV (1034-1041 г.), а наоколо има керамика от античността и средновековието. Монетите се пазят в ИМ – Хасково.

За античната и средновековна крепост на Чала вж. с. Голям извор и посочената там литература.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово, фотоалбум, ЦПИП при КК, С.,1989 г.
2. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (?). – Археология, 1, 1991, с. 44-45.

LXXII. Село Мандра. Южно от селото, в местността Клисе дору или Кирседжика, при землището на съседното село Големанци има две скални гробници.

На 2 км източно от селото, в местността Казанчето, където се намира антична керамика, на повърхността е намерен сребърен римски републикански денар от I в. пр. н. е. (в ИМ – Хасково).

Литература:

1. **Б. Колев**, Още няколко неизвестни скални гробници в Източните Родопи. – ИМЮИБ. т. VII. 1984. с. 60-63.

LXXIII. Село Маточина. (Βουκελον). На 2 км югозападно от селото, в местността Декили кая има скална черква от около X в. (Обр. 70).

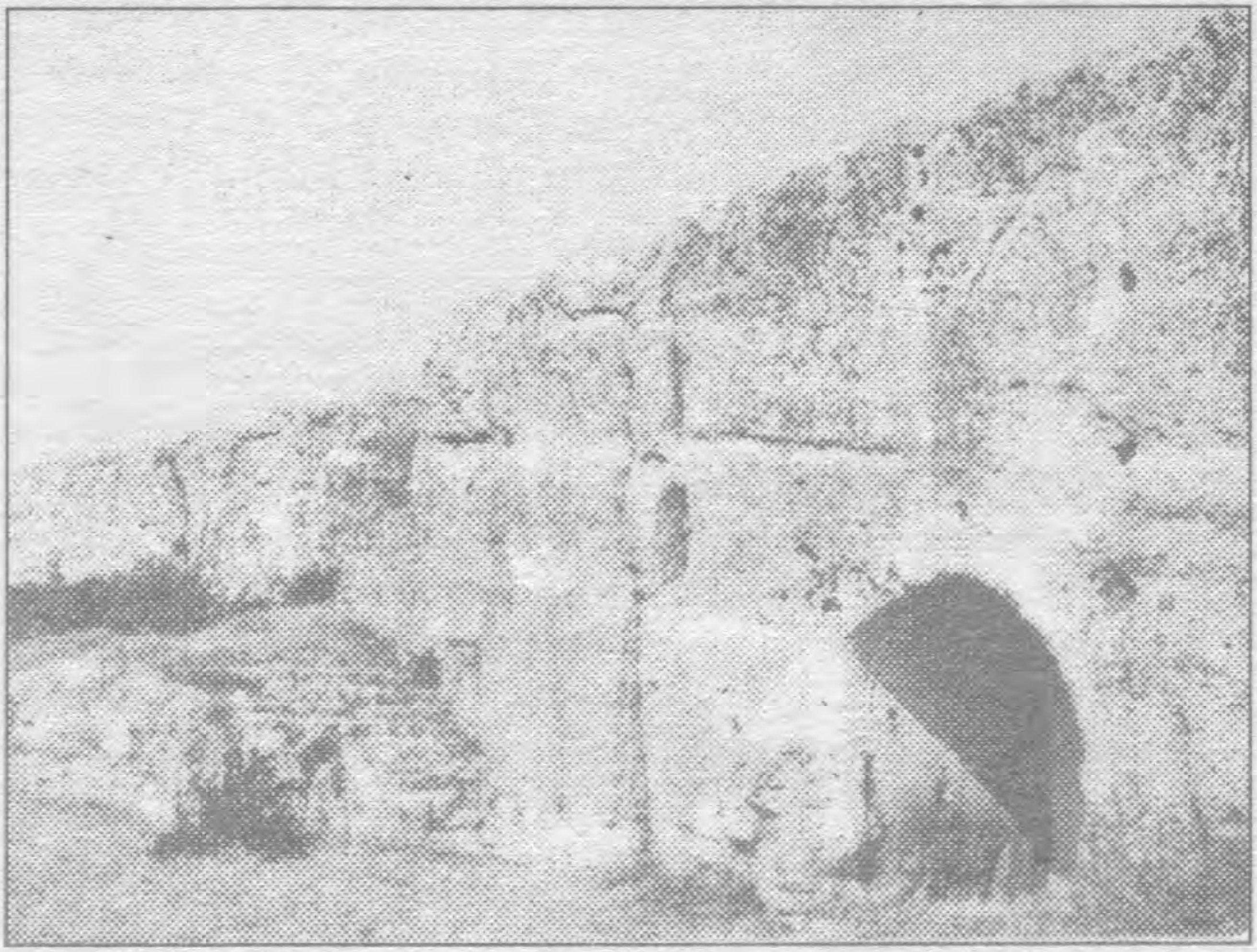

Обр. 70. С. Маточина. Скална черква в м. Декили кая (X в.)

Северно и непосредствено до селото се извисява сравнително добре запазена кула от крепостта Букелон,

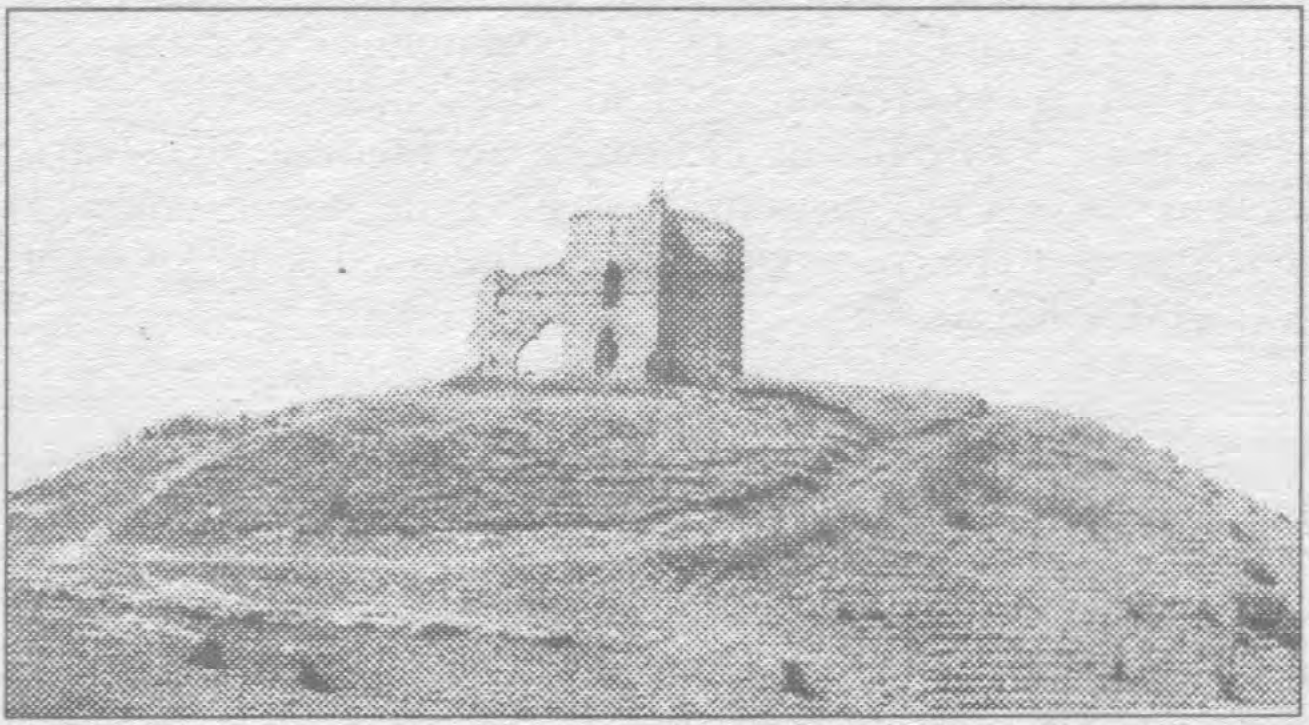

Обр. 71. С. Маточина. Средновековната кула от юг (XII-XIII в.)

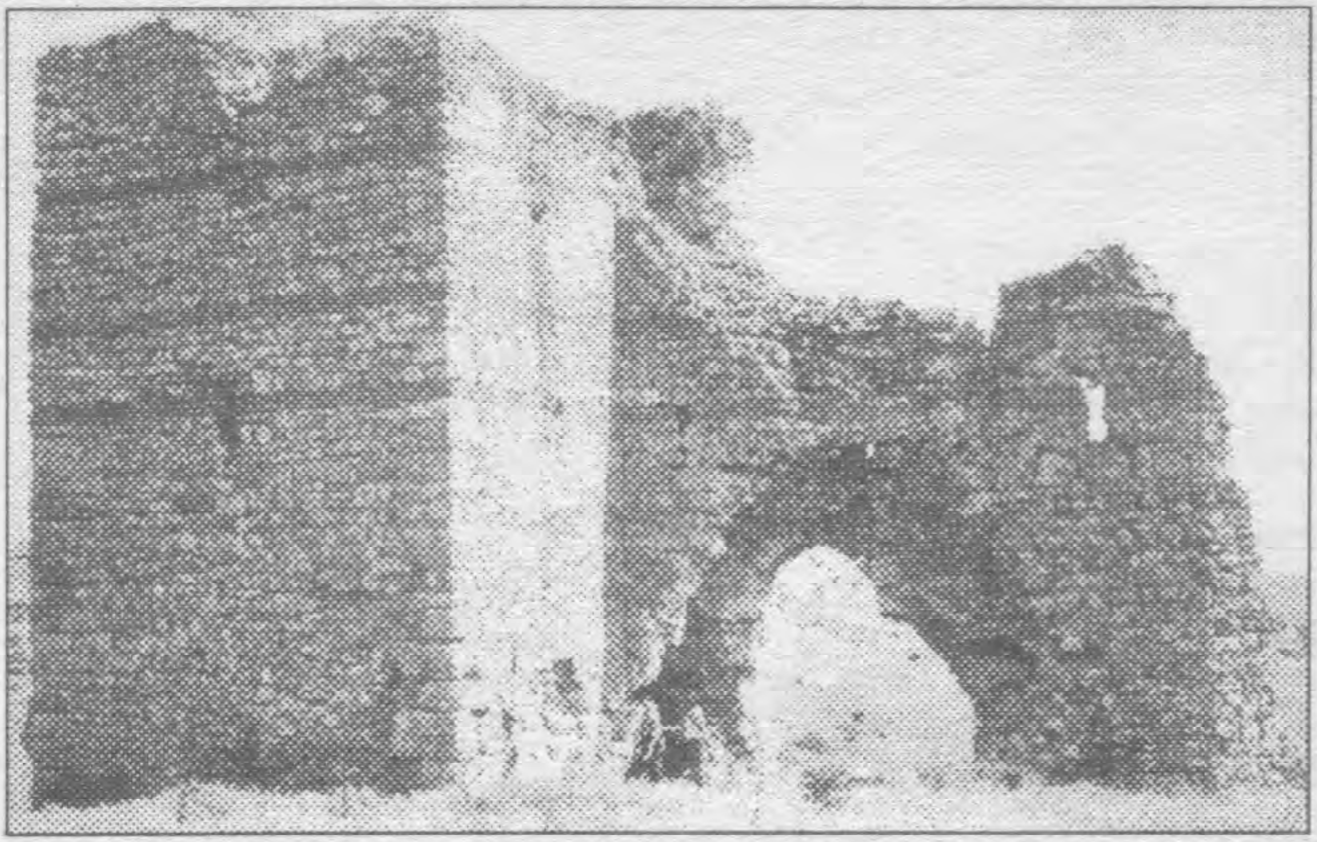

Обр. 72. С. Маточина. Средновековната кула от север.

издигната през ранновизантийската епоха, престроявана през средновековието (XII-XIII в.) и пригодена за самостоятелна отбрана (Обр. 71). Хълмът, на който е построена крепостта е бил ограден от няколко реда стени, запазени само в основи. Кулата (Обр. 72) е оцеляла на вис. до 15 м (до зъберите). В нея е имало и затвор.

На 9. август 378 г. до Букелон става решително сражение между римската войска и вестготите, в което загива имп. Валент (364-378). Тук наблизо, на 14 април 1205 г. е извоювана голямата победа на българите, предвождани от цар Калоян, над кръстоносците на Латинската Цариградска империя и бил пленен техният император Балдуин Фландърски.

Букелон е бил епископско селище, подчинено на Адрианополския митрополит през VII-XIII в. В крепостта е намерен византийски оловен печат от Христофор – хипат и комеркиарий на Адрианопол (822-823 г.).

Допълнение: Скалната черква при село Маточина.

В Южната Сакарска област, прорязана от малки речни долини, които се спущат край р. Марица, са оцелели до наши дни паметници от различни епохи. Тук, между реките Тунджа и Марица, е цъфтяла богата средновековна култура.

Макар наблизо да минавали важни пътища, идващи от северните и западните краища на Балканския полуостров, като диагоналния път през Сердика за Константинопол и пътя Кабиле (при дн. Ямбол) - Одрин, гъстите вековни гори и пресечената местност изолирали малки кътчета – удобно място за уединение. Преди около 1000 г. край Тунджа, там, където реката напуща пределите на нашата страна, около живописните варовикови скали, прошарени на места от карстови дупки, се заселили монаси. В скалите били издълбани няколко скални църкви.

Скалната черква при Маточина е издълбана дълбоко в скалите, в местността Дикили кая, на около 2 км югозападно от село Маточина. Лицето на скалата е гладко изрязано и по десетина широки изчукани стъпала и от двете страни на входа се слиза към малък сводест коридор, с дълж. 4,40 м, шир. 3 м и вис. 3,5 м.

Вътре черквата е правоъгълна, отгоре засводена. Тя има размери 7х9,85 м, при сегашна височина на свода 5 м. На източната стена на черквата, която няма абсида, има три ниши, разположени на 2 м от пода, които вероятно са служели за поставяне на икони.

На 1,5 м вис. на южната стена минава профилиран корниз, издаден 20 см и широк около 25 см. Следи от такъв има и по северната стена. Засводяването започва от корниза нагоре – добре оформен цилиндричен свод. Стените на черквата при Маточина отвътре са гладко изчукани.

От двете страни на входния коридор до изхода има по две квадратни ниши. По-навътре, от лявата страна, на същата височина (1,5 м от сег. ниво) има още една такава ниша. При самия външен край на входния коридор има два успоредни врязани улея за вратата... Над черквата в скалата са издълбани няколко гроба, ориентирани изток-запад.

Скални църкви има най-много в Мала Азия, при Амазия и Ван (у нас край р. Русенски Лом) и особено западно от Аргей. Скалните черкви край Тунджа (при Маточина и Михалич) са направени от монаси-отшелници в неспокойните години около X в. Скални черкви, манастири и монашески скитове са дълбани по скалите и от последователи на различни ереси, които са били многобройни в онази епоха.

Литература:

1. **К. Иречек**, Пътувания по България., с. 695.

2. **Братя Шкорпил**, Паметници из Българско, I, С., 1888, с. 59.

3. **П. Мутафчиев**, Към църковно-историческата география на Пловдивско. – Сб. Митрополит Максим, С., 1931, с. 102-103.

4. **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар-планина. – ГНМ, V, 1926-1931, с. 185-187.

5. **Ив. Велков**, Прочути крепости, С., 1938, с. 86-89.

6. **Г. Аянов**, Стари пътища и селища край тях през Странджа и Сакар. – ИАИ, XI, 1946, с. 94.

7. **В Николаев**, Хрониката на Жофруа дьо Вилардуен: Завладяването на Цариград, С., 1947, с. 211 сл.

8. **Д. Аладжов**, Крепостта Букелон край Маточина. – в. Хасковска трибуна, бр. 37 от 30.3.1965 г.

9. **Ст. Бояджиев**, Крепостта при с. Маточина. – Сп. Археология, VII, 1965, кн. 1, с. 1-8.

10. **Д. Аладжов**, Разгромът на латинската наемна армия в сражението от 1205 година. – Светли страници от историческото минало на Хасковски окръг. Единствен брой на поделение 55410 от 1969 г.

11. **Д. Аладжов**, Победата на Калоян. – в. Хасковска трибуна, бр. 44 от 15.4.1969 г.

12. **Д. Аладжов**, Скална църква край Маточина. – в. Хасковска трибуна, бр. 74 от 26.6.1969 г.

13. **Д. Аладжов**, Проект за консервиране на средновековната кула в Маточина. – в. Хасковска трибуна, бр. 97 от 19.8.1969 г.

14. **Д. Аладжов**, Две скални църкви в Хасковски окръг. – Сп. Музеи на паметници на културата, 1971, кн. 2, с. 9-11.

15. **Д. Аладжов**, Две интересни скални църкви. – в. Кооперативно село, бр. 165 от 18.7.1971 г.

16. **Д. Аладжов**, Битката при Маточина. – в. Хасковска трибуна, бр. 45 от 17.4.1975 г.

17. **Д. Аладжов**, Запазена за поколенията. – в. Кооперативно село,

бр. 229 от 29.9.1977 г.

18. **Д. Аладжов**, Българската победа над латинците през 1205 при Маточина. – в. Хасковска трибуна, бр. 44 от 14.4.1979 г.

19. ГИБИ, IV, с. 161.

20. **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 147.

21. **J. Cantacuzeni**, Historia, I, p. 323-329 = ГИБИ, X, с. 259-263.

22. **Д. Аладжов**, Краят на мита за рицарите. – в. Хасковска трибуна, бр. 45 от 16.4.1987 г.

23. **Д. Аладжов**, Средновековната кула в Маточина. – в. Шипка, бр. 118 от 16.6.1989 г.

24. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (I). – Археология, XXXIII, 1, 1991, с. 49-50.; Ив. Йорданов, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. – Сб. Марица – Изток. Археологически проучвания, т. I, С., 1991, с. 126-127.

25. **Д. Аладжов**, На 9 август 378 година край Букелон – решаваща битка за Римската империя. – в. Шипка, бр. 152 от 7.8.1992 г.

26. **Д. Аладжов**, Голяма победа на българското оръжие. – в. Шипка, бр. 71 от 14.4.1993 г.

27. **Д. Аладжов**, Скални църкви край Маточина и Михалич. – в. Хасковски вести, бр. 66 от 8.6.1993 г.

28. **Д. Аладжов**, Сражение, решаващо за векове съдбата на България. – в. Хасковски вести, бр. 93 от 10.8.1993 г.

29. **Д. Аладжов**, Спомен за голяма българска победа. – в. Шипка, бр. 77 от 11.4.1994 г.

LXXIV. Село Мезек. Най-забележителният паметник в с. Мезек е тракийската куполна гробница от IV в. пр. н. е., напълно запазена в оригиналния си вид (Обр. 73).

Най-добре запазената средновековна крепост в България, също в Мезек – Калето от X в., е кацнала на едно възвишение в западните окрайнини на селото (Обр. 74). Пред крепостта има останки от тракийско (IV-I в. пр. н. е.) селище. Следи от селище от римската епоха има в местността Старото гробе.

В местността Бронджиев гроб, на 2 км североизточно от селото и на 1,5 км северно от гробищата, са открити християнски гробове, оформени с каменни плочи – некрополът е с големи размери, като обхваща склона на разстояние повече от 300 м (Обр. 75).

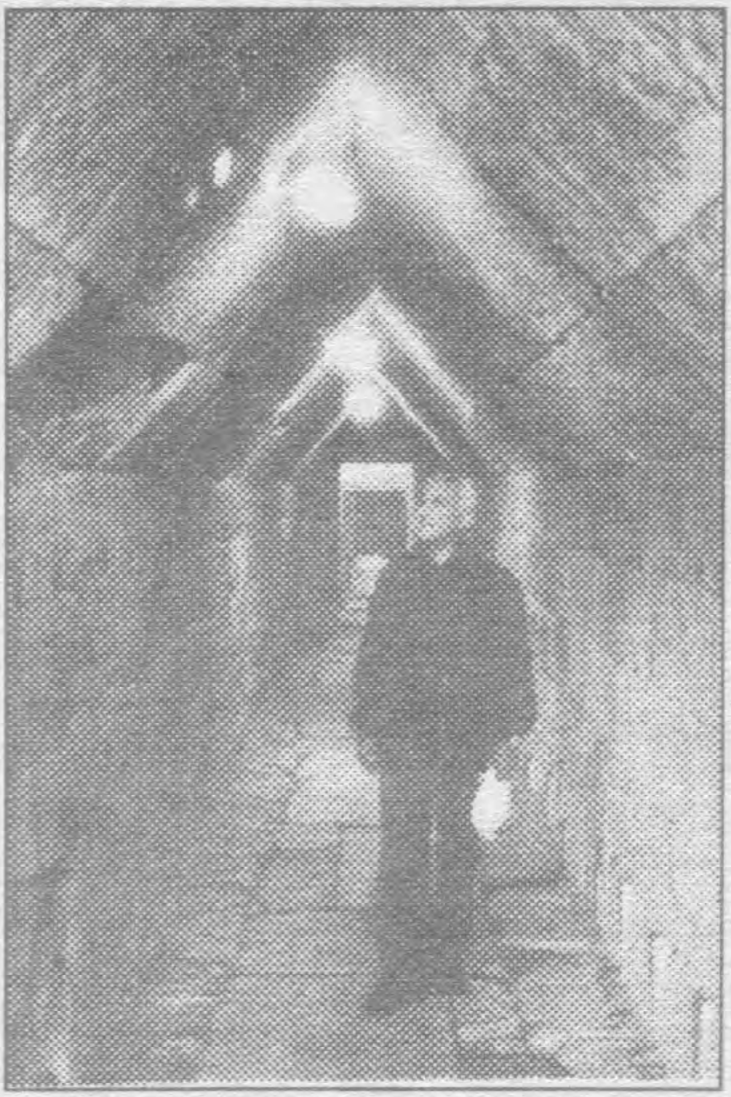

Обр. 73. С. Мезек. Коридорът на тракийската куполна гробница (IV в.)

Две находки от сребърни тетрадрахми от елинистическата епоха (III-II в. пр. н. е.) са открити в землището на селото: едната от над 150 тетрадрахми на Маронея (II период), о-в Тасос (също II период), Византион – Лизимах и I Македонска област. Втората – над 300 тетрадрахми, открити на 600-700 м югоизточно от селото, в местността Чучурката (1 км западно от гробницата), от които 215 бр. се съхраняват в НИМ – София. Те са следните: о-в Тасос – 205 бр., Лизимах – Византион -4 бр., I Македонска област – 4 бр. и Александър Велики – Месемврия – 1 бр. На 200 м от крепостта, на поляната, е

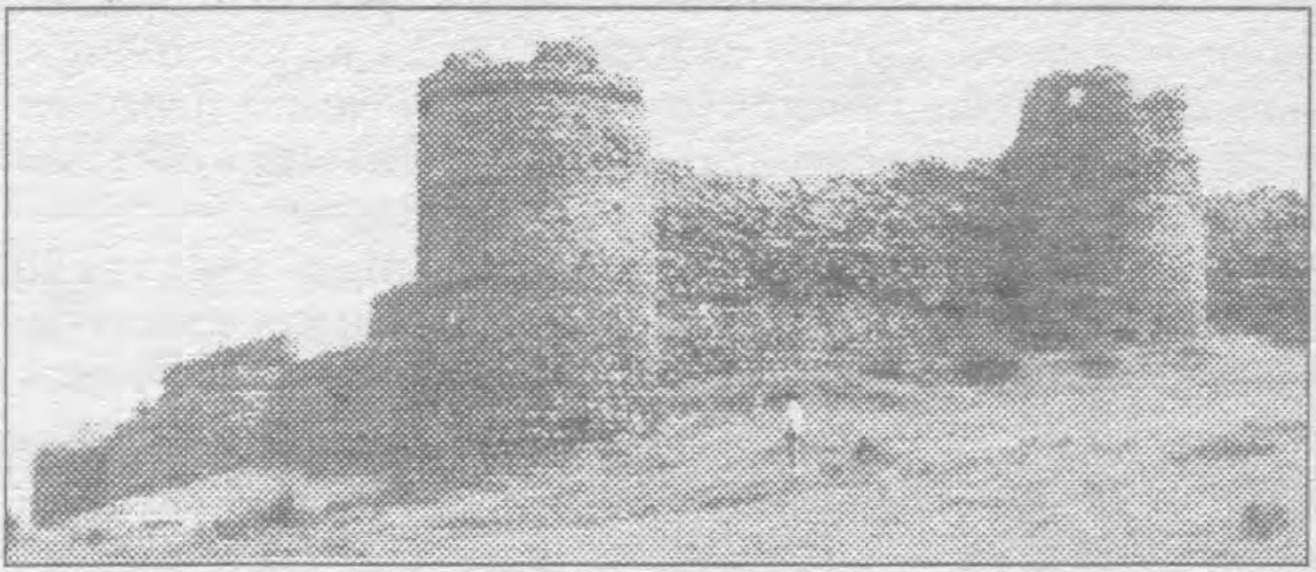

Обр. 74. С. Мезек. Югозападния ъгъл на крепостта.

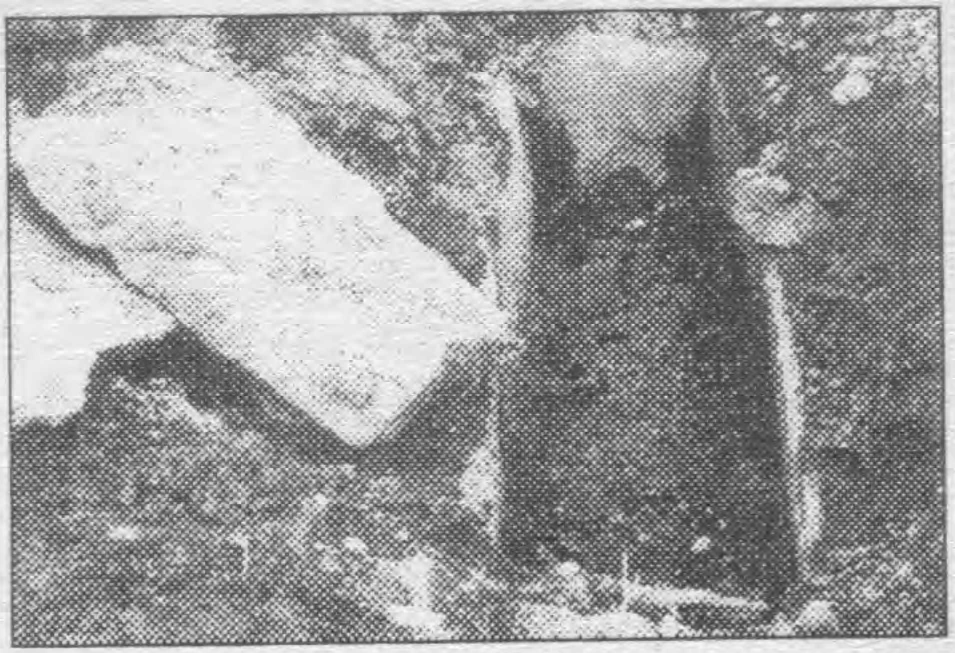

Обр. 75. С. Мезек. Гроб в м. Бронджиев гроб.

намерена медна монета на Маронея (IV-III в. пр. н. е.).

До гробницата, пред вратата на заставата, на повърхността е намерена сребърна монета на Арибарзан I – Кападокия (Мала Азия) – 95-62 г. пр. н. е.

Допълнение: Тракийската гробница край село Мезек.

Село Мезек е на 7 км от гара Свиленград. Неизвестно в миналото, след 1931 г. то привлича вниманието на туристите и любителите на старини с откритата куполна тракийска гробница. Тя е затрупана с огромен могилен насип (над 50 хил. куб. м пръст). Могилата има вис. 15 м и диам. при основата 90 м. Изоколо е обградена с дебела около 5 м стена, покрита отгоре с дебели каменни плочи.

Гробницата е разположена в южната половина на могилния насип, с отвор на изток. Изградена е от големи, добре обработени каменни блокове, дълги до 2 м, наредени един върху друг без спойка, свързани на места с железни скоби.

Най-напред се влиза в дромос (коридор), дълъг над 20 м, широк над 1,5 м и висок 2,5 м, който е покрит с двускатен триъгълен свод. Подът навсякъде е облицован с големи каменни плочи. След коридора се минава през две правоъгълни помещения, след което се влиза в куполното помещение през вход, който се затваря отвътре с две бронзови врати. Това кръгло отделение, високо 4,30 м, започва да се стеснява нагоре още от основата, която има диам. 3,30 м. Вътре, срещу входа на кошеровидното отделение, има каменно легло и две каменни корита – урни. Цялата гробница е дълга 30 м.

Гробницата при Мезек е ценен паметник на културата. Тя поразява посетителя със своята големина, със здравата си и хубава изработка. Голяма част от намерените в нея предмети хвърлят обилна светлина върху погребалните обичаи и изкуството на траките през IV в. пр. н. е. Тук са намерени златни накити: розетки, обици, апликации, нанизи и един посребрен нагръдник. Интересен е един художествено изработен канделабър с богата украса, който завършва в горния си край със статуйка на танцуващ Сатир. Открити са още художествено изработени глинени и бронзови съдове, а в могилния насип е открит бронзов глиган в естествена големина...

Най-добре запазената крепост в България.

Първото проучване на крепостта при с. Мезек е направено в нач. на 30-те години от арх. Александър Рашенов. „Калето“ – както е известна крепостта сред населението, се намира на един от северните склонове на Източните Родопи, непосредствено западно от селото. Най-общо крепостта има форма на удължен правоъгълник с размери 110x60 м. Стените са изградени от зеленикав ломен камък, споен с бял хоросан. За лицата им са избирани по-едри, често добре оформени камъни. Външните лица на стените и кулите са прошарени от три четириредови пояси от тухли, които не проникват в дебелината на зидовете – т. е. имат само декоративно предназначение.

Защитата на крепостта е подсилена от девет (кръгли и U-образни) кули. При разкопките на ИМ – Хасково в нач. на 80-те г., бе установено, че те са устроени по различен начин и използвани за различни цели. Пет от тях имат на приземния етаж самостоятелни засводени входове (Обр. 76). На

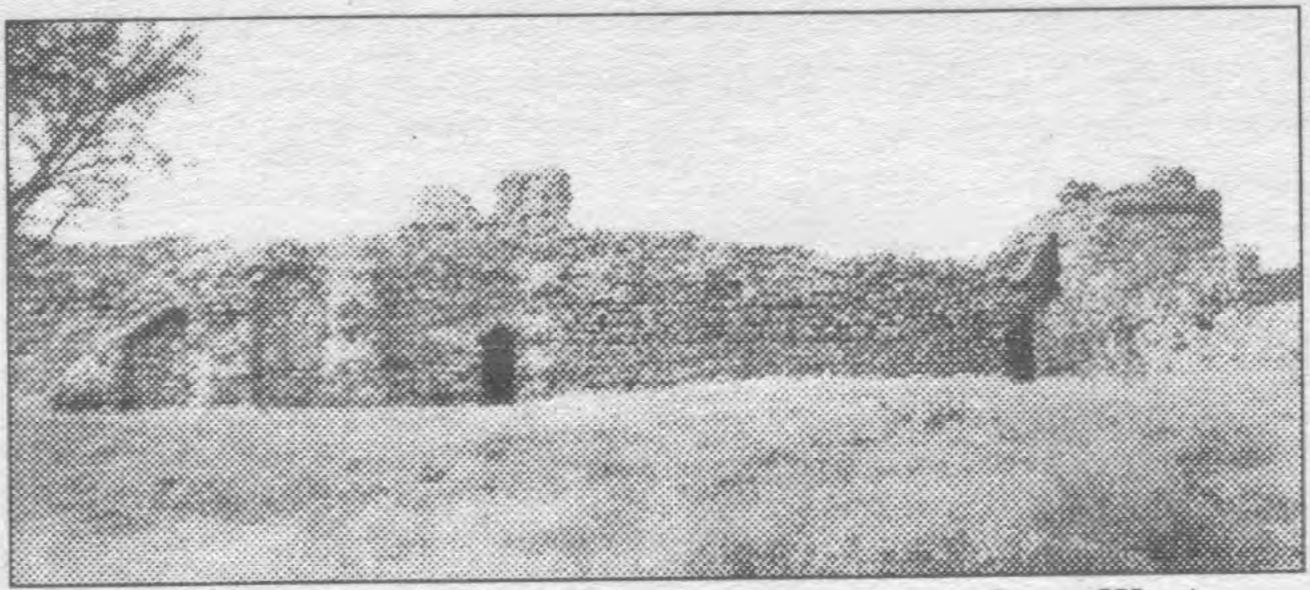

Обр. 76. С. Меричлери. Бронзова статуйка на Зевс (III в.)

платформата на крепостната стена се излизало по три открити, долепени до крепостния зид каменни стълби (две на южната стена, съединени помежду си със сводови пояси). Тези стълбища и входовете на четири от кулите бяха разчистени до първоначалното ниво. На това строително ниво при разкопките бяха открити добре оформени отточни канали.

На западната страна крепостта има един главен вход. По време на разкопките беше открит още един по-малък вход на източната стена останал незабелязан от първите изследвачи. И двата входа са били затваряни с масивни врати, подпирани отвътре с по една дебела с квадратно сечение дървена греда. Крепостната стена е завършвала отгоре с бойна платформа и зъбери, които били запазени до нач. на XX в., когато зъберите били съборени от турците и използвани за строежа на казармата в Свиленград.

За датирането на тази добре запазена крепост в научната литература има различни предположения – от VIII до XII в. При разкопките се установи, че крепостта е построена след покоряването на България от Византия и най ранните средновековни материали, откривани тук са от края на XI в. Вероятно крепостта е пострадала през последното десетилетие на XI в. от нашествието на куманите (1094 г.), след което веднага е била поправена. Следите на допълнителни изграждания личат на около 4 м височина на западната стена. Кулата при главния вход също е пострадала и е била отново изградена, но тук декоративните тухлените пояси сега се разминават с поясите на западната крепостна стена. Данни за събитията около куманското нахлуване и действията на византийската армия в този район намираме в хрониката на византийската писателка Ана Комнина – „Алексиус".

Крепостта е използвана като отбранително съоръжение до началото на турския период, но в нея се намират находки, попаднали при обработката на земята до XX в.

При разкопките бяха открити железни върхове на стрели и конски подкови, медна монета от XII в. и сребърна татарска монета на „Златната орда" от края на XIII и нач. на XIV в., шпори, битови предмети, инструменти, каменни мелници и голямо опожарено хранилище с жито, с площ от над 20 кв. м.

От глинените съдове преобладават фрагменти от груби дебелостенни гърнета, използвани за съхранение на зърно, но се намериха и много фрагменти от луксозна, художествено изработена керамика, покрита с разноцветни глазури. До една от кулите бе открито здраво, фино изработено и богато украсено гърне, покрито отвътре с дебела жълтокафява глазура,а отвън – с геометрична украса от бяла ангоба, нанесена със сигурна ръка. Намерена беше и малка здрава стомничка с тънка елегантна дръжка и хоризонтални пояси от разнообразна врязана украса. Най-близки паралели тази керамика намира в находките от Перник, Велико Търново и Мелник.

Още Константин Иречек, а след него и братята Шкорпил и др. български изследвачи приемат, че мезешката крепост може да се отъждестви със средновековния Неотзикон.

Литература:

1. **Ив. Велков.** Разкопките около Мезек и гара Свиленград през 1932-1933г. – ИАИ, XI, 1, 1937, с. 117-170.

2. **Ал. Решенов**, Крепостта при Мезек. – ИАИ, XI, 1, 1937, с. 1-171-189.

3. **Б. Филов**, Куполните гробници при Мезек. – ИАИ, XI, 1937, с.1-116.

4. **Ив. Велков**, Прочути крепости., С., 1938, с. 43-49 и 81-89.

5. **Д. Аладжов**, Гробницата при с. Мезек, Свиленградско – ценен паметник на културата. – в. Родопска борба, бр. 88 от 26. 7. 1958 г.

6. **Д. Аладжов**, Крепостта край Мезек. – в. Хасковска трибуна, бр.50 от 28. 4. 1960 г.

7. **Ст. Бояджиев**, Старинна крепост край Мезек. – в. Вечерни новини, бр. 3600 от 30. 3. 1960 г.

8. **Д. Аладжов**, Тракийска гробница край Мезек. – в. Хасковска трибуна, бр. 40 от 4. 4. 1969 г.

9. **Д. Аладжов**, Мезек. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн. 5, Хасково, 1970, с. 23 сл.

10. **Д. Аладжов**, Тракийската гробница край Мезек. – в. Кооперативно село, бр. 51 от 11. 3. 1980 г.

11. **Д.Аладжов**, Разкопки на крепостта в Мезек. – в. Хасковска трибуна, бр. 5 от 12. 1. 1984 г.

12. **Д. Аладжов, И. Петров**, Археологически разкопки в крепостта при Мезек. – ИМЮИБ, т. VIII, 1985, с. 49-68.

13. **Д. Аладжов**, Крепостта при с. Мезек. – в. Нова светлина, бр. 56от 12. 5. 1988 г.

14. **Д. Аладжов**, Новооткрит некропол в Мезек. – в. Хасковски вести, бр. 5 от 14. 1. 1993 г.

15. **Д. Аладжов**, Най-добре запазената крепост в България. – в. Хасковски вести, бр. 60 от 26. 5. 1993 г.

16. **Д. Аладжов**, Тракийската гробница при Мезек. – в. Шипка, бр. 93от 17. 5. 1995 г.

LXXV. Град Меричлери. В околностите на Меричлери има следи от богата древна култура, зародила се около минералния извор. В землището на съседното село Димитриево, към с. Странско, е било някогашното тракийско тържище (emporium) Pisus, разположено на пътя Philippopolis – Hadrianopolis.

В началото на века тук са открити мраморна статуйка на конник, надгробен релеф със старогръцки надпис и голяма колективна находка от 700 бр. сребърни тетрадрахми (II период) – о-в Тасос. В местността Читашките юртя, на 2

Обр. 77. Град Меричлери. Бронзова статуйка на Зевс (III в.)

км югозападно от селото, няколко пъти са откривани монети на о-в Тасос, на Лизимах и др.,открит е и гроб, ограден с каменни плочи. Римски монети са намерени в местността Гробенското юрте и Чуките. Сравнително значително количество монети от римската епоха (III – IV в.) са открити и при разкопаване на могилен некропол от 6 могили в местността Чуките или Протестантските гробища, на 1 км западно от града. На 300 м югоизточно от този некропол има селище, от което в земята са запазени основи на постройки, а повърхността е осеяна с керамични фрагменти от трако – римски съдове. В селището също са намерени монети от II и III в. (Антоний Пий, Гордиан II, Проб, Кар и др.- в ИМ – Хасково). В нач. на 60-те год. тук е открита бронзова статуйка на Зевс от IIIв. (Обр. 77 – също в ИМ – Хасково). В същата местност от 1958 до 1960 г. цялостно са разкопани 6 надгробни могили (вис. от 0,50 до 3,40 м), в които са открити 53 гроба от I до нач. на IV в., в които са намерени богати находки от глинени, бронзови и стъклени съдове, накити и оръжие.

Тракийско селище от предримската и римската епохи има между гарата и местността Големите чуки. Самите могили (некропол от 15 могили) се намират в местностите Орманя и Кайряка на 2,5 км южно от селото, по билото на успоредната на р. Марица височина. Повечето от тях имат значителни размери и някои са известни сред местното население с названия като: „Голата чука“, „Голямата чука“, „Змийската чука“, „Лозянската чука“ и др. Още по-на юг, в

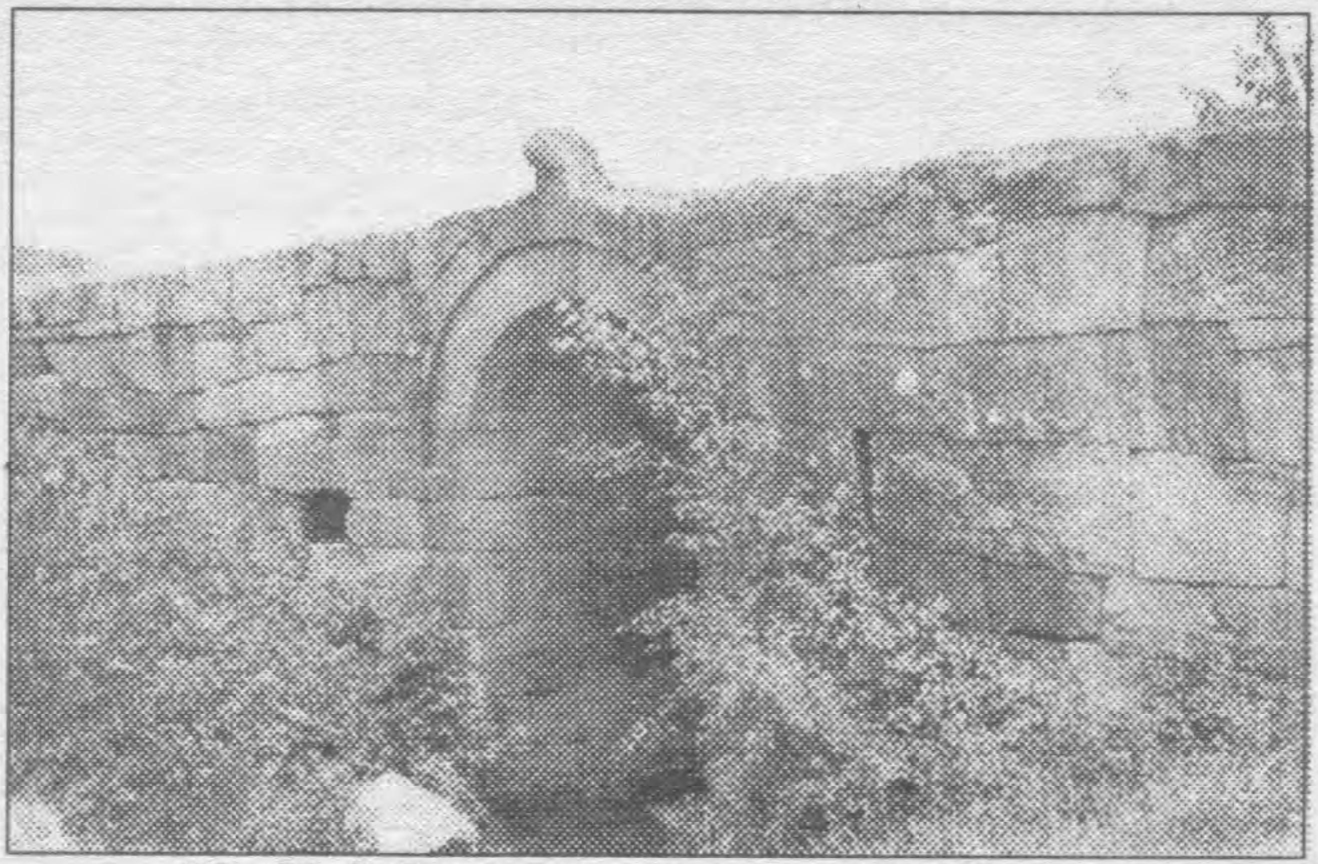

Обр. 78. С. Средновековния мост с лъвските глави

местността Караатлийския кайряк , на 3 км южно от града, има некропол от 5 могили.

В местностите Бърза ери или Ени ери и Таньовата чука има значителни останки от средновековието. От тук в ИМ – Хасково се пазят части от колони, бази, бронзов енколпион и др. Средновековни останки има и в местността Хисаря, срещу гарата, където до преди 2-3 десетилетия имаше каменна кариера. Крепостта е построена на конусовиден хълм и има площ от около 2 дка. На повърхността сега няма видими следи, освен фрагменти от средновековна керамика от IX – XI в.

На 50 – 60 м от ж. п. моста, след гара Меричлери, по насипа в посока към местността Протестантските гробища, е открита землянка с огнище (?), въглени и др. останки, между които и една каменна мелница (комплект двата камъка), която се съхранява в селото.

Зад гарата, на около 1,5 км южно от Меричлери има късно средновековен мост, украсен с лъвски глави (Обр. 78).

Литература:

1. **В. Добруски**, Материали по археологията на България. – СбНУ, 16-17, 1900, с. 115, №22.

2. **Б. Филов**, Новооткрити старини. – ИБАД, I, 1910, с. 227.

3. **Г. И. Кацаров**, Антични паметници из България. – ИАИ, II, 1923 – 1924, с. 71-72.

4. **Д. П. Димитров**, Антични паметници от Стара Загора и нейната околност. – ИАИ, VII, 1932 – 1933, с. 298.

5. **Д. Цончев**, Колективни находки на монети. – ГНАМПл, IV, 1960, с. 206.

6. **Д. Аладжов**, Тайната на един некропол. – в. Димитровградска правда,бр.37 от 15. 9. 1960г.

7. **G. Michailow**, IG Bulg., III, 1964, с. 130, №1701.

8. **Д. Аладжов**, Антични скулптурни паметници в нашия музей. – в. Хасковска трибуна, бр. 45 от 16. 4. 1964 г.

9. **Д. Аладжов**, От кога се употребява стъклото в нашия край. – в. Хасковска трибуна, бр. 65 от 31. 5. 1965 г.

10. **Д. Аладжов**, Разкопки на трако – римски могилен некропол при Меричлери. – ИАИ, XXVIII, 1965, с. 77-122.

11. **Д. Аладжов**, Старините около Меричлери и новото курортно селище. – в. Димитровградска правда, бр. 22 от 29. 5. 1969 г.

12. **Д. Аладжов**, Тайната на един некропол. – в. Шипка, бр. 94 от 14. 5. 1988 г.

13. **Д. Аладжов**, Релеф от глина „Гладиаторски борби“ от Меричлери. – в. Шипка, бр. 244 от 15. 12. 1993 г.

14. **Д. Аладжов**, Тайната на един некропол. – в. Кръг, бр. 7 от 21. 2. 1995 г.

LXXVI. Село Минерални бани. На високата речна тераса, на левия бряг на Банска река (точно срещу хълма Св. Дух) има следи от праисторическо селище – неолит, енеолит и бронзова епоха.

В района на селото, по посока на с. Брястово (в дясно от шосето) са запазени няколко шарапани. На 2 км северно от селото, по течението на р. Банска, преди вливането на р. Сусамска, има тракийско селище от старожелязната и късножелязната епоха, заемащо невисока речна тераса, с почти правилна кръгла форма и площ от 5 – 6 дка. Селището е непосредствено до левия бряг на р. Банска. По повърхността се открива предимно латенска керамика и по-рядко фрагменти от старожелязната епоха.

През римската епоха около минералните извори (4 групи) се появяват първите басейни от II и III в., изградени от големи каменни блокове и снабдени със сложна инсталация за охлаждане на водата.

За многовековното съществуване на минералните бани, свидетелстват намерените в басейните (разкопани през 1936 г. при каптирането на водата) монети от различни епохи. В тях са открити и мраморни оброчни релефи на божествата на изворите – нимфите. Тук сред местното тракийско население през римската епоха е бил разпространен и култът към Аполон, като бог – лечител, на Диана, Ескулап, Хигия и Телесфор – богове, даряващи хората със здраве. Освен басейните, около минералните извори е имало и храмове на тези божества, останки от които бяха намерени през 1970 г. В съседство с „Модерната баня“ заровени в земята стоят основите на тези величествени сгради и старите бански постройки от римската епоха, върху които сега е оформен малкият парк до банята. Наблизо, в меката скала е издълбана скална гробница, която в миналото е свързвана с различни

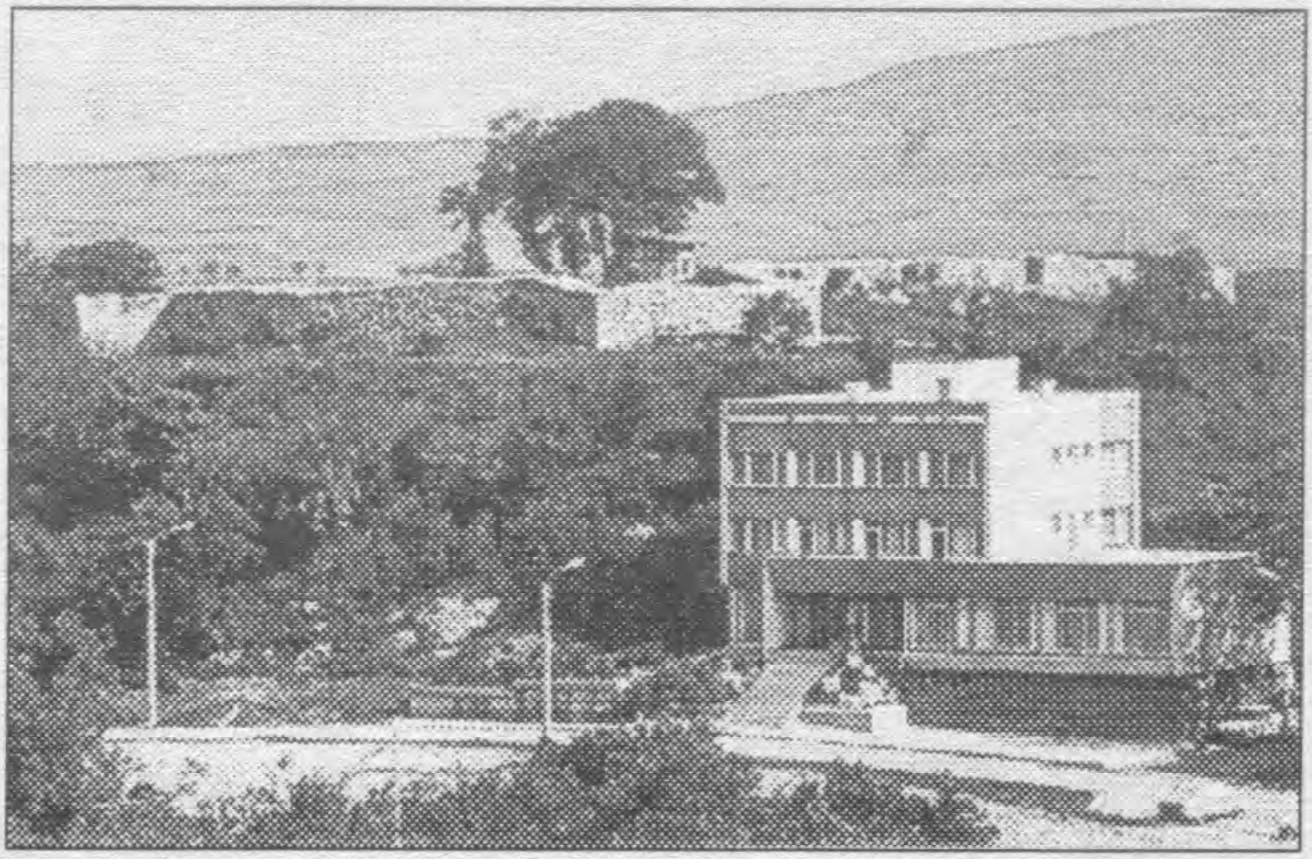

Обр. 79. С. Минерални бани. Крепостта в м. „Св. Дух“

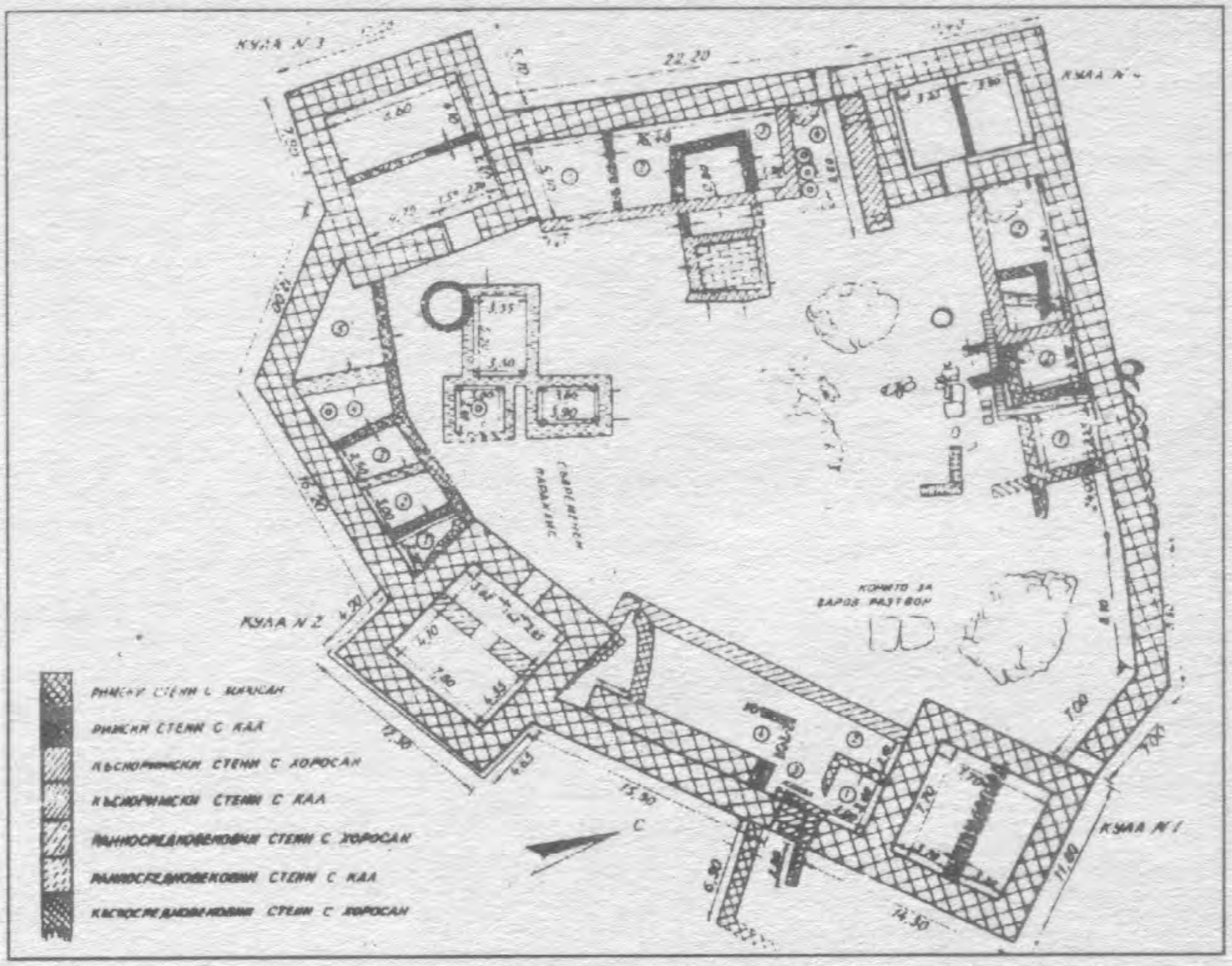
КУЛА № 3
22,20
КУЛА № 4
КУЛА № 2
КУЛА № 1
КОРИТО ЗА ВАРОВ РАЗТВОР
14,50
11,80
12,30
С
римски стени с хоросан
римски стени с кал
късноримски стени с хоросан
късноримски стени с кал
ранносредновековни стени с хоросан
ранносредновековни стени с кал
късносредновековни стени с хоросан

Обр. 80. С. Минерални бани. План на крепостта

суеверия.

Най-важният паметник тук се намира в самото селище на хълма Св. Дух (Обр. 79) между балнеосанаториумите „Топлика“ и „Орел“ – това е крепост, преживяла четири строителни периода: римски, късноримски, ранновизантийски и средновековен. Крепостта има неправилна многостранна форма (Обр. 80). Стените ѝ са запазени на места до вис. 3,5 м, дебели са 2 м и ограждат площ от около 2 дка. В крепостта се влиза през главен вход от юг или през две малки потерни (врати) на западната и източната стени. Отбраната е подсилена от 4 големи правоъгълни кули, които през средновековието са превърнати в жилища. Отвътре край крепостните стени са прилепени редици от жилищни, стопански и казармени (Обр. 81) помещения, в които са открити десетки глинени съдове (Обр. 82), селскостопански оръдия (Обр. 83), монети,

Обр. 81. С. Минерални бани. Казармени и стопански помещения

оръжие и др. предмети. По време на археологическите разкопки в крепостта са намерени и над 120 медни, сребърни и златни (3) монети и един оловен печат.

В крепостта „Св. Дух“, през XII в., след разрушаването ѝ, възниква средновековен некропол, в който по време на разкопките са открити значително количество богати ювелирни произведения (Обр. 84).

На отсрещния бряг на реката, източно от кв. Топлика, са открити комплекс от жилища и църква от XII в. В историческата литература, крепостта и селището в Мин. бани се идентифицират с Топлица,която се споменава от византийския историк Михаил Аталиат и продължителят

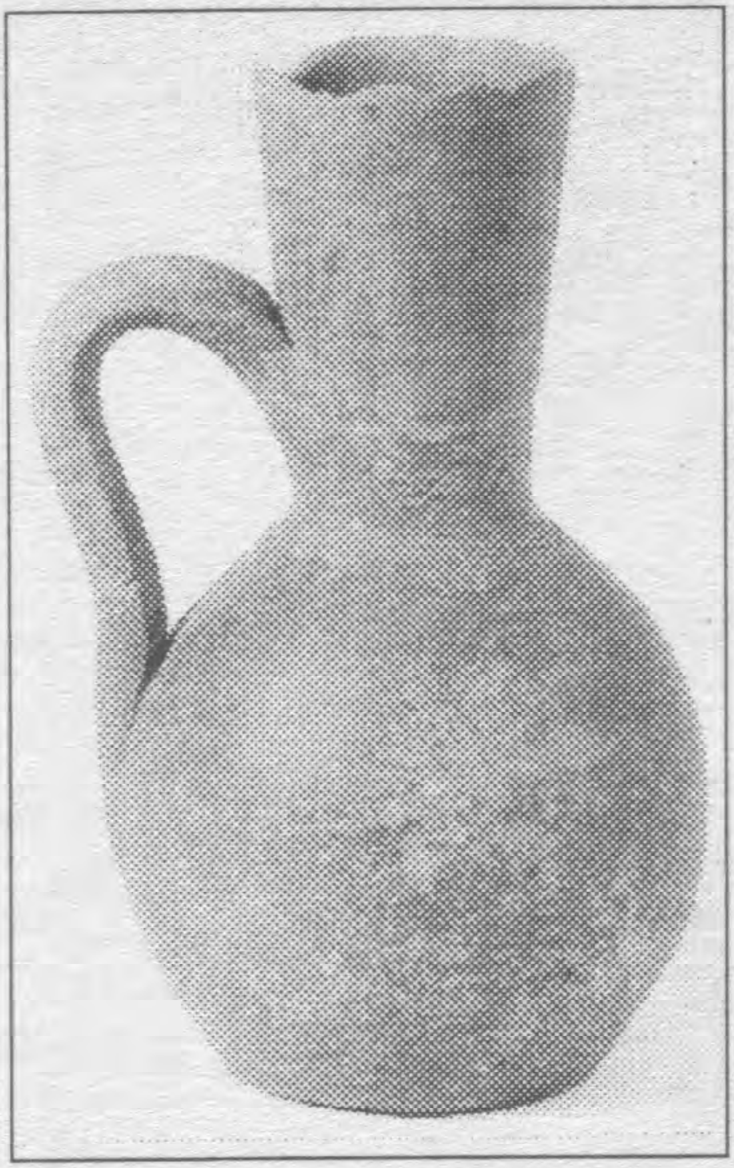

Обр. 82. С. Минерални бани. Стомна с червен лак (XII в.)

на Скилица (XI в.), във връзка с нападенията на печенегите в средата на XIв., когато вероятно е била унищожена крепостта. Край Топлица те били окончателно разбити и престанали да ограбват селищата на юг от Хемус (Обр. 85 и 86).

По шосето за Хасково, в дясно – преди да се влезе в селището,на височината, в лозята е намерена римска монета и керамика.

На 1 км североизточно от селището,на левия бряг на р. Банска, има полуразрушена надгробна могила от пръст и камъни, разровена в южния край от изкоп за резервоар (вис. около 2 м, диам. 20 м).

Северно от Минерални бани, на двата бряга на р. Банска, под хълма Св. Дух, има следи от антично и средновековно селище.

На 1300 м североизточно от селището, на левия бряг на р. Банска, има надгробна могила от камъни и пръст, висока 1,20 м, с диам. 10-12 м.

В Пловдивския археологически музей се съхраняват следните предмети, открити в римските басейни на Минерални бани: част от оброчен релеф на Херакъл, част от релеф на трите нимфи, оброчни релефи на Артемида (Диана), оброчен релеф на Силен.

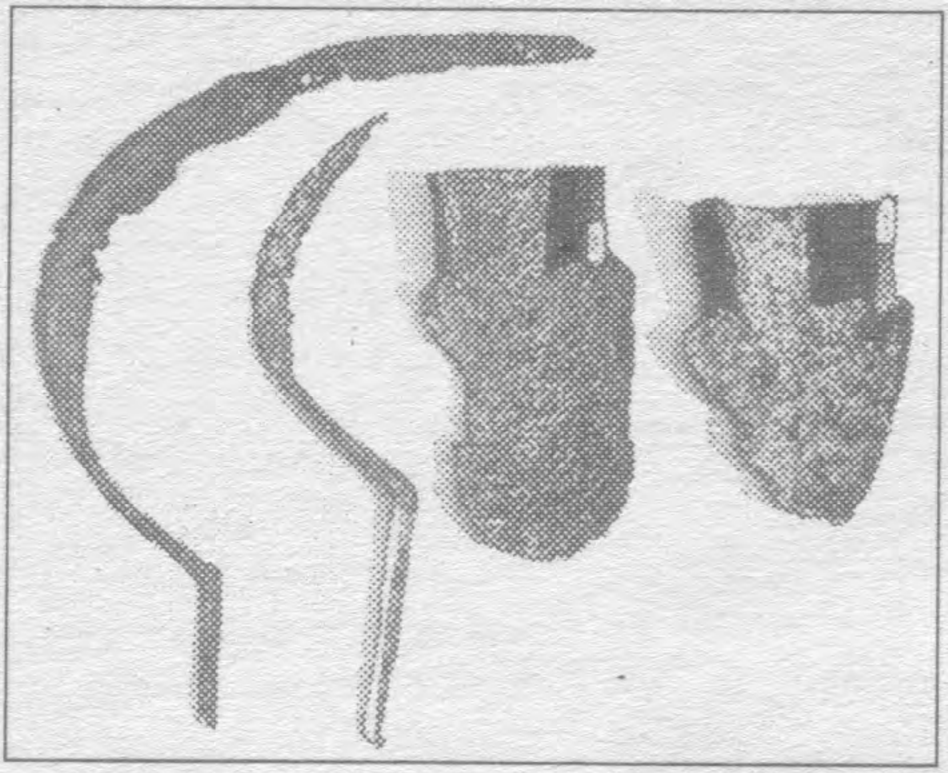

Обр. 83. С. Минерални бани. Железни сърпове и лемежи (IX-XI в.)

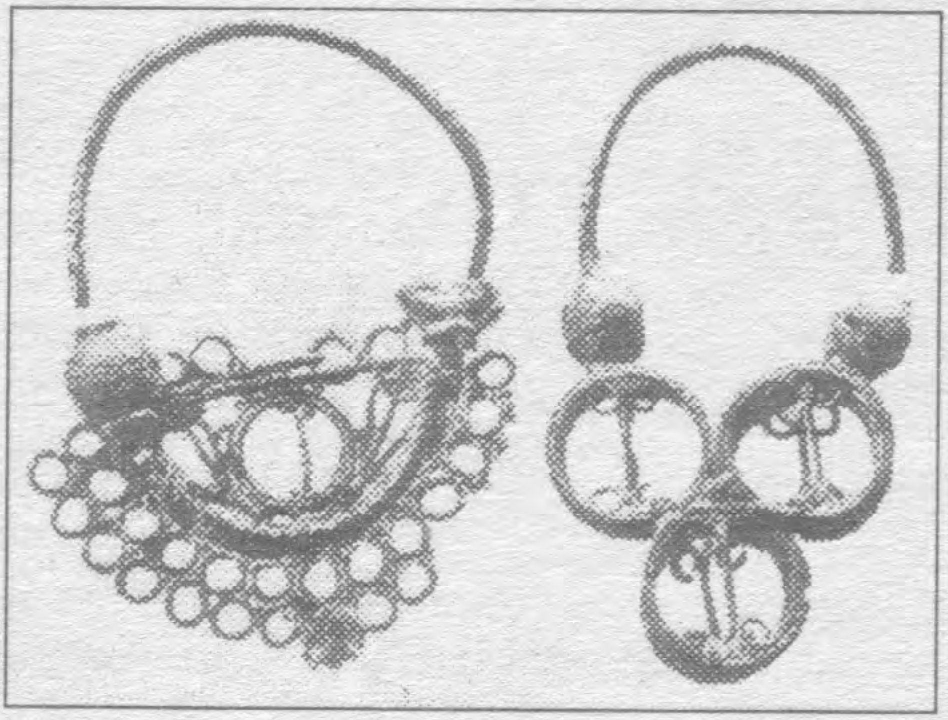

Обр. 84. С. Минерални бани. Обици от некропола в крепостта (XII в.)

Допълнение: Средновековна крепост в село Минерални бани.

Малката река Клокотница събира водите си в подножието на най-високия в Източните Родопи връх – Мечковец (860 м), в района на с. Минерални бани и след сливането ѝ със Сусамска река се насочва на североизток

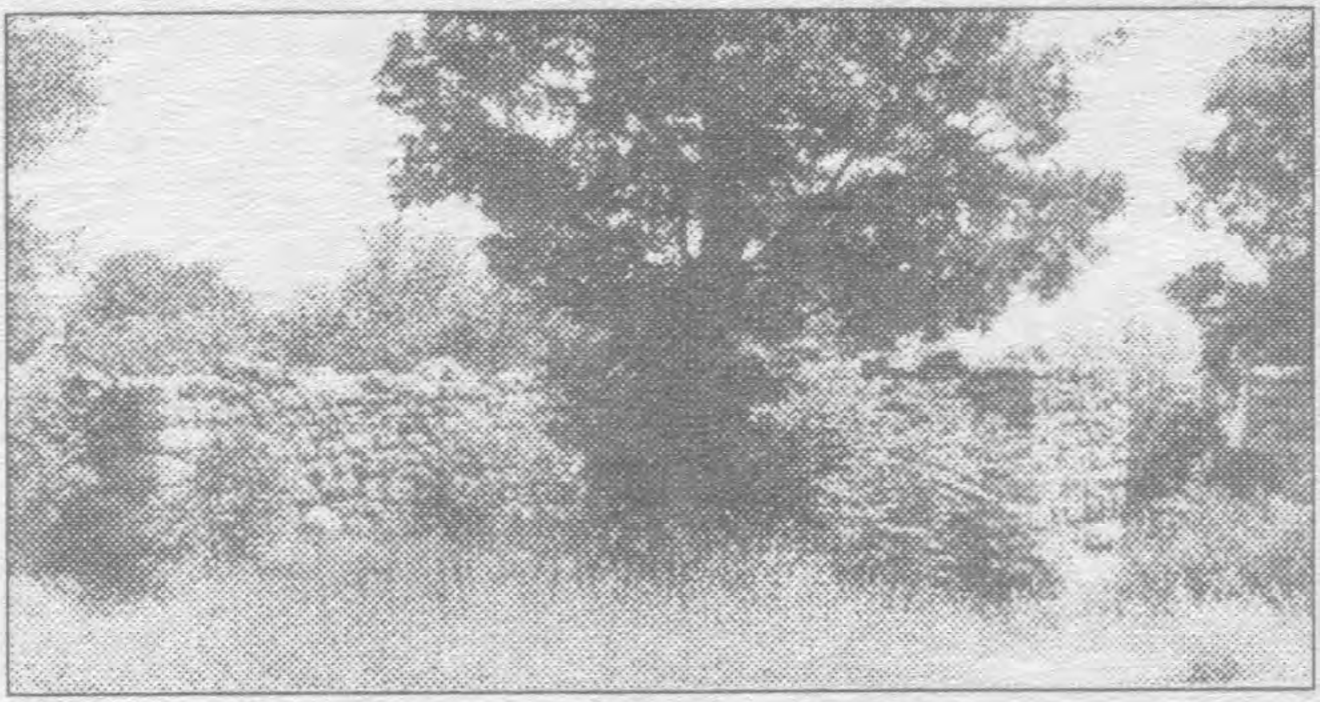

Обр. 85. С. Минерални бани. Южната крепостна стена с входа. Съвременен вид

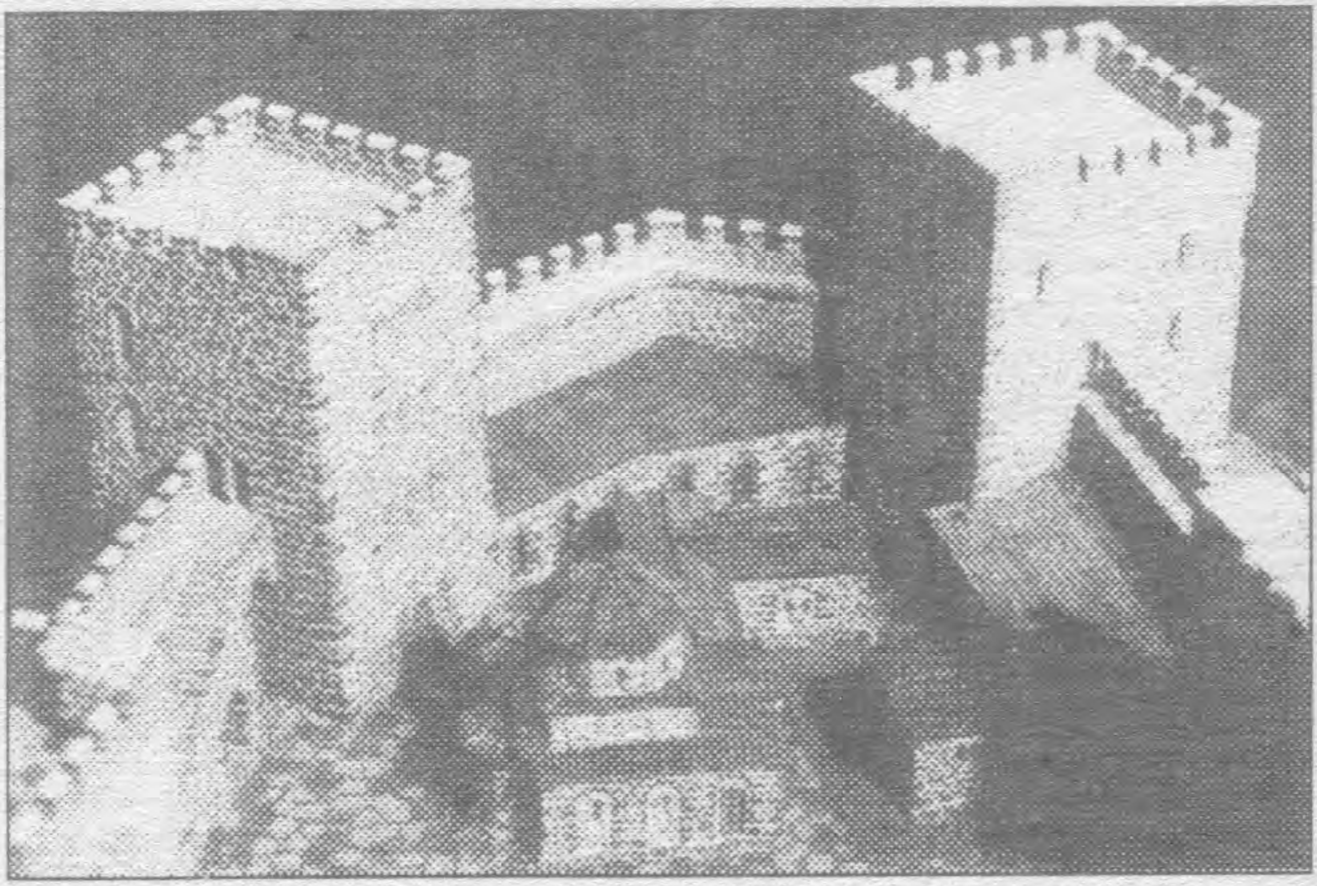

Обр. 86. С. Минерални бани. Част от крепостта. (Възстановка на арх. Б. Игнатов и колектив)

към Марица, в която се влива на 3 км западно от Димитровград. По протежението на реката.от изворите до устието, е открита верига от 5 средновековни крепости, които лежат върху антични основи. Първата от тези крепости се намира в с. Минерални бани, на невисокия хълм Свети Дух, между балнеосанаториумите „Топлика“ и „Орел“.

При археологически разкопки на това място(1966 – 1970 г.) са открити стените на крепостта, на места запазени на вис до 3,5 м. Разчистването им показва, че последният път те са съборени набързо, до засипването на запазените до днес долни части, образувайки от двете страни каменни насипи с триъгълно сечение.

Древните останки и природата тук хармонично се сливат. Руините са прекрасен декор, сред който народното въображение е поставило легендата за ранените войници на цар Иван Асен II. От незапомнени времена, които се губят в петвековното робство тук е ставало т. н. „Банско одуше“ – събор, в памет на загиналите войници в битката при Клокотница на 9 март 1230 г. Преданието разказва, че тук са били настанени за лечение ранените воини.

Преди разкопките хълмът беше обрасъл с дъбова гора, сред която личаха останките на малък параклис, съборен няколко години по-рано. В краищата на заравнения склон, характерните надигания на терена издаваха заритите стени и неясните очертания на две от кулите.

Крепостта има форма на неправилен многоъгълник, определена от терена. Стените ѝ са дебели 2 м и ограждат площ от около 1,5 – 2 дка. Тя е многократно разрушавана и преустройвана. Установени са четири основни строителни периода – от II до XI в. За градежа на крепостните съоръжения през II в. са използвани големи, правилно оформени блокове, през III – IV в. – ломен камък, а през VI – X в. предимно речни камъни, в средновековието споени с бял хоросан. Вътрешността на зидовете от дребни камъни, на изобилен варов разтвор. Лицата на стените (облицовката) са изработени с по-едри камъни, по-грижливо подредени отвън. Често отвесни фуги между камъните са запълвани с парченца от тухли или каменни отломки, което придава характерен облик на ранносредновековните стени.

Отбраната на крепостта е подсилена от големи – три квадратни и една правоъгълна – кули, с вътрешни размери до 9х9 м. Те били преустройвани и накрая превърнати в жилищни и стопански помещения.

В крепостта се влиза през един вход от юг, широк първоначално 2, 75 м, но в ранното средновековие стеснен на 2 м. Една потерна на западната стена, до кула №4, широка 1,05 и друга – на източната, до кула №1, широка 1,15 м, през средновековието са зазидани с едри речни камъни и кал. Пространството пред потерната до кула №4 в последния период е използвано за склад, заето от няколко големи питоса. Мястото пред другата потерна, в ъгъла до кула №1, е използвано за жилище.

Като правило, средновековните крепостни стени са изградени върху античните, като запазват и същата дебелина, но се използва само бял хоросан. Северната стена при кула №4 сега (вероятно в нач. на X в.) поради опастност от пропадане е изместена в западния край, навътре от склона с около 1 м.

През средновековието са променени също вътрешните пространства на трите кули (№1, №3 и №4), които за по-лесно покриване са преградени през средата с по една дебела от 0,50 до 1 м стена, от камък и кал, а вътре са разпределени на две по-малки помещения за стопански цели. Четвъртата от кулите (№2), по-рано – още през късноантичната епоха – е била разделена на две с дебела 1,20 м стена, направена от ломен камък, споен с червен хоросан. През средновековието вътрешната половина на тази кула е преградена на още две половини, несъобразени с късноантичната стена, която вече е била срината.

Входът на крепостта през ранното средновековие е стеснен с 0,75 м, като е изградена стена – почти квадратен пиластър – от редуващи се камъни и пояси от фрагментирани (вторично използвани) тухли.

Изкачването върху платформата на крепостната стена е ставало, както в предните периоди, по две масивни стълбища, прилепени до нея. Едното се намира между входа и кула №2, на южната стена, а другото – при кула №4, на западната стена. От стълбищата са запазени по 5 – 6 стъпала, в началото им и цялата дължина на основата, което позволява да се направи сравнително точна възстановка на височината на крепостната стена – от 6 до 8 м. Поради повдигане на терена при входа, през средновековието, заедно с поставянето на новия – трети (един върху друг) – каменен праг, е повдигнато и нивото на площадката при стълбището, а най-долното стъпало е зазидано.

Край северната и западната стени са били изградени жилища, вероятно за гарнизона, охраняващ крепостта (казармени помещения). Те в общи линии повтарят античните помещения, но на места има и допълнителни стени, или изместване от старите, съборени до основите стени. Това са големи редици от помещения с размери до 4x4 м, без самостоятелни входове, свързани помежду си, вероятно с общ покрив.

Край южната крепостна стена, между кули №3 и №2, чрез частично(по отношение на дебелината) надграждане над старите и изграждане на нови допълнителни стени, три антични помещения са превърнати в пет, по-малки стопански помещения. Те са имали входове срещу крепостната стена и са били покрити с общ едноскатен, дървен, наведен напред покрив. Кое ни дава основание да приемаме тези помещения за стопански? Тяхното място на южната стена, обърнати на север, ги прави неудобни за живеене. Формата им е определена само от крепостните съоръжения, като е използвано свободното пространство по най-простия и икономичен начин. Най-важното съображение обаче, е че в тях бяха открити над 20 мелници и голямо количество здрави и фрагментирани питоси – зърнохранилища.

На 1 м от стопанските помещения и на 2 до 3 м от кула №3 в най-високата точка на вътрешнокрепостното пространство е изградено жилище, което има три помещения. Поради мястото, големината и връзката му с малката църква в крепостта, смятаме, че то е служило за жилище на местния феодал (евентуално -"началник" на гарнизона). Едното от помещенията на това жилище е ориентирано изток – запад, с вътрешни размери 3x2,75 м, а другото – 4x2,40 м.

Пред западната редица от казармени помещения е открит средновековен водоем, вкопан в античния пласт, с размери на дъното около 20 кв. м. Той е строен от ломен камък, споен с бял хоросан. Отвътре е измазан с двупластова мазилка от червен хоросан, а подът е покрит с квадратни тухли, върху дебела хоросанова мазилка от бял хоросан, която лежи направо на скалата и поема денивелацията. Водоемът вероятно се е пълнел с дъждовна вода, събирана от покрива на съседното казармено помещение.

Пред северното казармено помещение е открита частично запазена настилка , от вторично използвани големи и по-дребни каменни плочи, някои от които профилирани. На нейното ниво и около нея се намериха две открити огнища – каменни кръгове с диам. около 1 м.

Всички жилища и стопански помещения, даже и в случаите, когато стените им са надзидани над антични, при които е използвана хоросанова спойка, сега са изградени с камък, споен с кал. При това, във всички случаи средновековните стени на жилищни и стопански помещения, както и стените, преграждащи кулите, са по-тънки от античните – 0,50 до 0,75 м.

При малкото вътрешно пространство (около 1, 5 дка) жилищните и стопанските помещения са наредени твърде рационално само покрай крепостните стени. Единствено голямото триделно жилище и водоемът са навътре от стените и се явяват като втора редица от помещения. Проходите между едните и другите условно можем да наречем „улици“, които на места се стесняват до 1 м, а в най-широката си част достигат до 3 м. Входовете на стопанските помещения и на кула №3 са на такава “улица”, която ги отделя от голямото жилище. Липсва стремеж към поставяне осите на голямото жилище успоредно на някоя от редиците постройки край стените.

За строителен материал, освен речните и ломени камъни, макар и съвсем рядко се използват тухли, взети от стари постройки. При споменатото стесняване на входа на крепостта, са наредени пояси от два или три реда парчета от тухли, които се редуват с по-едри камъни. Фрагментирани тухли са използвани и при някои кърпежи на крепостната стена. За разлика от тухлените пояси, запазени при кула №2 и входовете на казармените помещения, оформени през късната античност с цели тухли, при ранносредновековните престроявания има само вторично използвани, почти винаги фрагментирани тухли.

Дебелината на ранносредновековния пласт не надвишава 0,30 – 0,40 м. Съответно на тези размери отговаря най-често и височината на запазените, градени с камък и кал зидове от тази епоха. Освен тънкия културен пласт, вътрешното пространство на крепостта в Минерални бани е неравно, на места с издадени над повърхността естествени скали. Това обстоятелство затруднява до голяма степен проучването и не позволява да добием пълна представа за цялостното застрояване.

Откритите находки в жилищни и стопански помещения, както и масовия керамичен материал, показват, че крепостта се използува като отбранително съоръжение до към средата на XI в. Открити са железни сърпове, сигурно датирани палешници, две златни монети на имп. Василий II и голямо количество керамика от IX-XI в. Сигурен терминус за края на крепостта е и съществуващия през XII в. некропол,който заема вътрешната площ и продължава извън нея по склоновете на хълма. Гробовете често лежат върху съборените стени или между тях. Това е некрополът на селището отвъд реката, чийто разцвет съвпада с това време. Между развалините са вкопани две жилища. В тях е намерена разнообразна кухненска и трапезна керамика, между които много здрави съдове, работени в техниката „сграфито“.

Голямото триделно жилище с казармените и стопански помещения, заемащи почти цялото пространство на малката (около 1,5 дка) крепост в Минерални бани, показват, че в края на X и през XI в. тя се оформя като укрепено жилище на местния владетел и охраната му.

Още в 1877 г. Константин Иречек идентифицира останките от селище при Минерални бани с крепостта Топлица, която се споменава във връзка с нападенията на печенегите, през средата на XI в., от съвременника – византийския историк Михаил Аталиат и Скилица. По време на голямата петгодишна византийско – печенежка война (1048 – 1052 г.) Тракия и земите, на юг от Хемус, били театър на бойните действия и местното население било принудено да изпитва грабежите на двете воюващи войски. През 1050 г. печенегите проникнали дълбоко навътре във владенията на империята и се съсредоточили главно около две крепости – Голое (при дн. с. Лозарево, Карнобатско) и Топлица. За Топлица Михаил Аталиат пише, че е „разположена на немалко разстояние от Одрин“, а Скилица – Кедрин съобщава, че „Топлица е една крепост, разположена край Хеброс“. По-нататък той обяснява, че да отблъснат нападението на печенегите били изпратени двама известни византийски пълководци – патрициите Михаил Аколут и Никифор Вриений, които възглавили 20 хилядна войска. Първоначално те разгромили печенежкия отряд край Голое, а след това унищожили печенегите, разположени край крепостта Топлица. Оттогава печенегите престанали да ограбват селищата в подножието на Хемус, защото се страхували от внезапните нападения на ромейската армия.

Приемайки, че при топлите минерални извори на дн. село Минерални бани, е била крепостта Топлица, би трябвало да свържем нейния край с нападението на печенегите в средата на XI в. Скоро след това мястото на крепостта се превръща в некропол на цветущото през XII в. селище на отвъдния бряг на р. Клокотница. Преданието е запазило името на това селище, сега частично заето от новия квартал „Топлика“.

Литература:

1. **К. Иречек**, Княжество България, II, 1888, с. 480, бел. 85.

2. **В. Н. Златарски**, История на българската държава, II, 1934, с. 105, бел. 2.

3. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през 1934, 1935 и 1936 г. – ИАИ, XI, 2, 1937, с. 324.

4. **Д. Цончев**, Старините около Хасковските топломинерални извори. – ГПлНБМ, 1937 – 1939, С., 1940, с. 85-104.

5. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през 1937 и 1938 г. – ИАИ, XII, 1939,с. 453.

6. **G. Michailow**, IG Bulg., III, 1964, №1720, 1721, с. 142.

7. **Д. Аладжов**, Изучаване старобългарската материална култура. – в. Хасковска трибуна, бр. 114 от 3. 10. 1968 г.

8. **Д. Аладжов**, Следи от последния бой за крепостта.- в. Хасковска трибуна, бл. 118 от 6. 10. 1966 г.

9. **Д. Аладжов**, Крепостта в с. Минерални бани. – в. Хасковска трибуна, бр. 119 от 8. 10. 1966 г.

10. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родопски сборник, т. II, 1969, с. 249-255.

11. **Д. Аладжов**, Районът на Минерални бани в древността. – в. Хасковска трибуна, бр. 92 от 19. 8. 1971 г.

12. **Д. Аладжов**, Средновековни погребения в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, 1969, С., 1971, с. 133-153.

13. **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България – VI-XI в. – Славяните и средиземноморския свят VI-IX в., С., 1973, с. 135-159.

14. **Д. Аладжов**, Крепостта в Минерални бани. – в. Хасковска трибуна, бр. 141 от 3. 12. 1974 г.

15. **Д. Аладжов**, Крепостта – село Минерални бани. Фотоиздат, С., 1977, 20 стр.

16. **Д. Аладжов**, Крепости и селища в Югоизточна България по времето на Първата българска държава. – Архитектурата на Първата и Втората българска държава. С., 1975, с. 121-135, 328-344.

17. **Д. Аладжов**, Римски военни дипломи от Хасковски окръг. – в. Хасковска трибуна, бр. 123 от 18. 10. 1980 г.

18. **Д. Аладжов**, Средновековната художествена керамика. – в. Хасковска трибуна, бр. 16 от 7. 2. 1984 г.

19. **В. Герасимова**, Фрагменти от военни дипломи в Тракия и

Долна Мизия. – сп. Археология, XXVI, 1984, кн. 2-3, с. 79-81.

20. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници на старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, 1984, с. 217-219.

21. **Д. Аладжов**, Средновековни крепости по река Клокотница. – в. Хасковска трибуна, бр. 111 от 20. 9. 1984 г.

22. **Д. Аладжов**, Ценна находка от Минерални бани. – в. Хасковска трибуна, бр. 1 от 3. 1. 1985 г.

23. **Д. Аладжов**, Тракийски паметници от района на Минерални бани. – в. Хоризонт, бр. 9 от 31. 5. 1988 г.

24. **Д. Аладжов**, Крепостта при Минерални бани. – в. Хасковски вести, бр. 81 от 13. 7., 84., от 20. 7. и 86 от 23. 7. 1993 г.

LXXVII. Село Михалич. На 1,5 км южно от селото, долу в местността Баа дере, има селище от бронзовата епоха (III хил. пр. н. е.), в което са открити за първи път в България “Троянски тип” глинени чаши (Обр. 87 – в ИМ – Хасково). На 3 км северно от Михалич, на височината Калето има останки от крепост.

На 3 км западно от селото, в местността Чолмека (до граничната застава), в подножието на малко скалисто възвишение, са открити глинени тръби, водещи до напълно запазен под земята римски каптаж (кладенец), с цилиндрична форма (кръгло сечение), с дълб. 2 м и шир. (диам.) 0,95 м. Каптажът е изграден с ломени камъни, отвътре замазан с червен хоросан. Отгоре е покрит с голяма каменна плоча, дебела 30

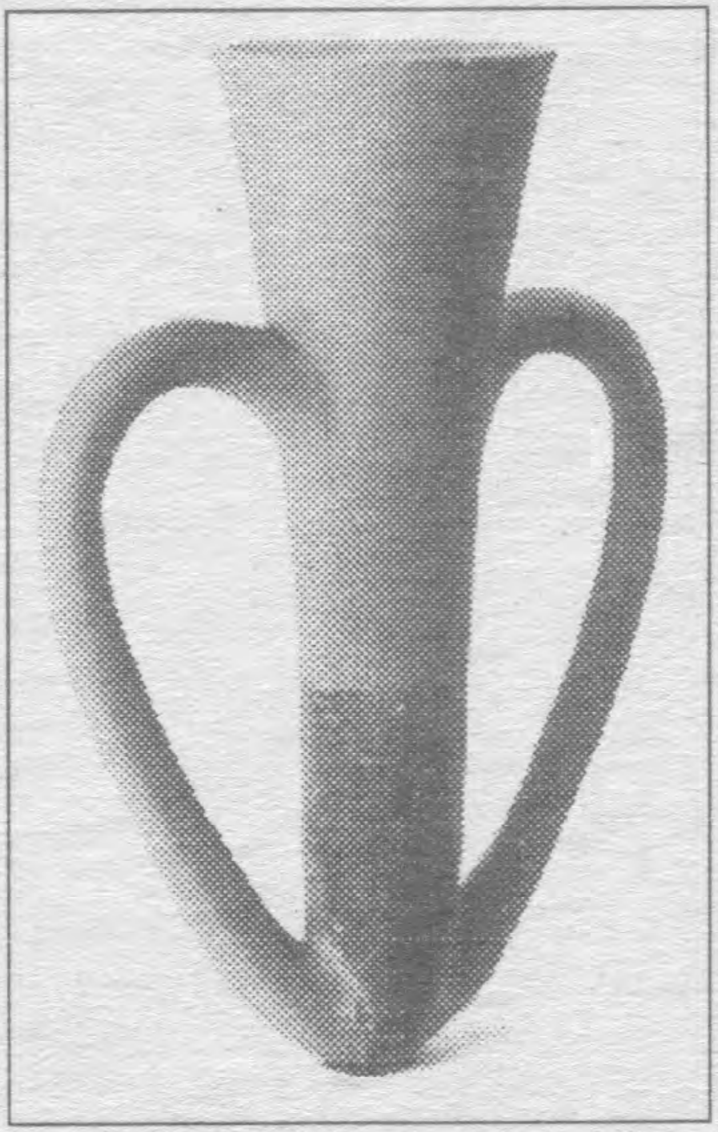

Обр. 87. С. Михалич. Троянски тип чаша от м. Баа дере

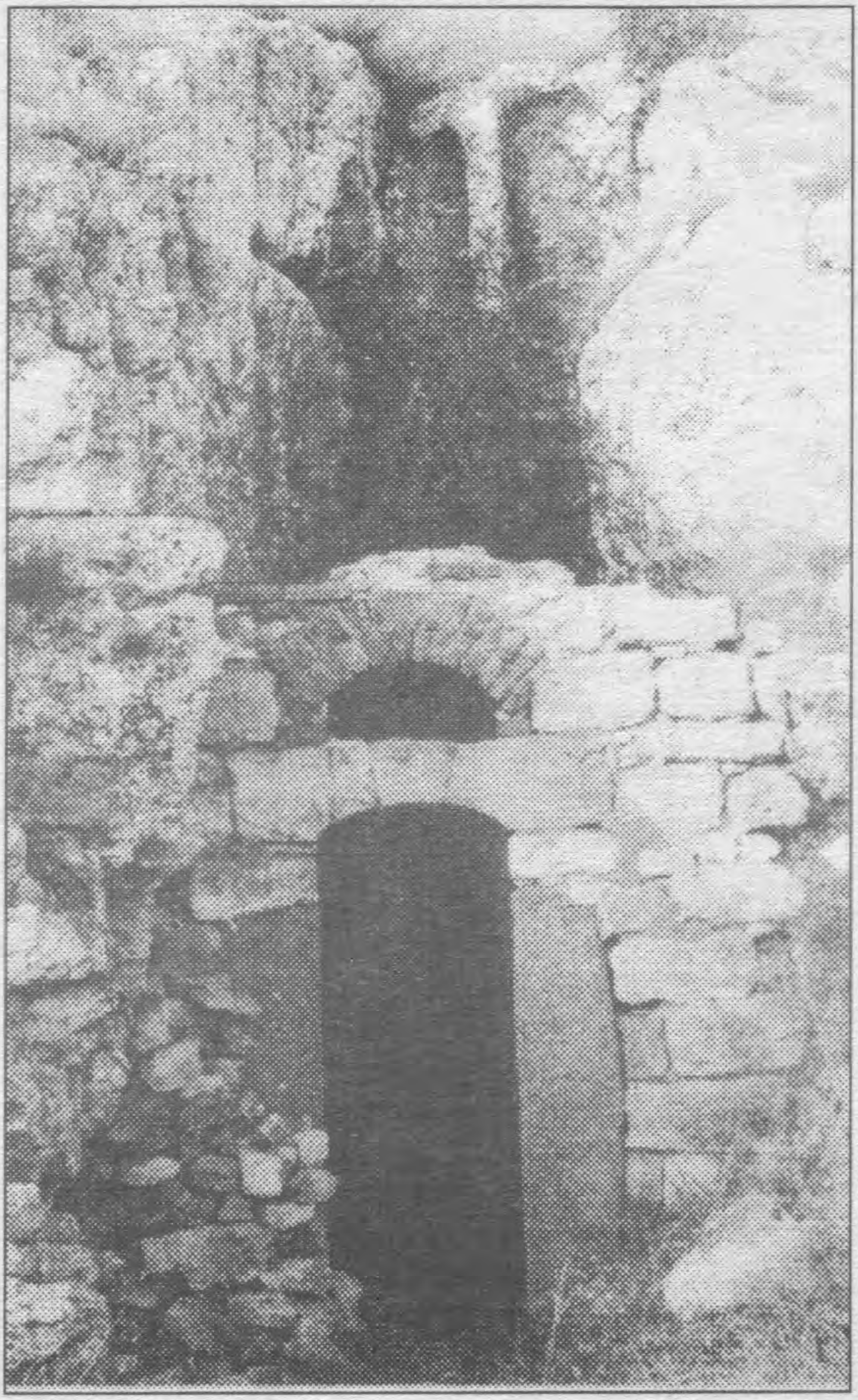

Обр. 88. С. Михалич. Вход на подземната скална черква (X в.)

см. На височина 20 см от дъното е поставена глинена тръба с диам. 12 см за отвеждане на водата по естествения наклон в югоизточна посока. Дебитът на водата е 3 куб. м в денонощие и се използва за пиене от войниците на заставата. Римският каптаж вероятно е използван и през средновековието: на дъното му са укрити два средновековни селскостопански железни инструмента.

Най-забележителен паметник тук е скалната подземна църква (Обр. 88), на югоизток от Михалич, в местността Айпандо (в ляво от шосето за селото). От тук се вижда цялата долина и Баа дере (подробности виж в допълнението).

Допълнение: Скалната църква при село Михалич.

На югоизток от с. Михалич в местността Айпандо, под една малка камениста тераса е издълбана скална църква. До нея се слиза по 14 стъпала, оградени от двете страни от почти отвесно изсечената скала, образуваща открит отгоре коридор, който в началото е широк 2 м, но навътре постепенно се разширява, като достига в края ширина 5 м. В стените му са издълбани две ниши, отгоре – полукръгли, наподобяващи прозорци. Те са с различни размери: едната има шир. 0,80 м, вис 1,20 м, а другата – шир. 0,90 м, вис. 2,10 м. Над входа, висок 5 м и широк 4 м, има малка площадка, в дъното на която са изрязани три полуцилиндрични, горе засводени ниши.

Цялата църква е издълбана в скалата. Стените ѝ са грубо стесани, но тя представлява същинска засводена триконхална църква, сякаш градена от обикновен строителен материал. Още при влизането в нея вътрешното пространство се възприема като кръстовиднокуполно.

Конхите са с почти еднакви размери – двете странични са еднакви: дълб. по 4 и шир. 3,60 м, а източната е 4х4 м. Нейната дясна страна е разширена поради откъртване на скалата, за което не може да се каже дали е станало още при първоначалното ѝ оформяне. Това откъртване е запълнено, както и на някои други места, със стена, градена от ломени камъни. В дъното на абсидата е направен олтар със стена, градена от плочести камъни: вис. 0,80 м, шир. в средата 0,85 м.

У строителите на църквата е имало стремеж вътрешното и пространство напълно да наподобява градена. Поради това те са издълбали в средата купол с диам. 5,5 м и вис.от пода 6 м. Църквата има и други архитектурни елементи, характерни за градените постройки. Вместо тромпи или пандантиви, които биха окръглили четвъртитото пространство между конхите, над което стои куполът, от двете страни на източната конха на вис. 2,60 м от пода има ниши и издадени от стената профилирани отстъпи, наподобяващи капители на пиластри. Тези „капители" са издадени около 0,30 м, поставени са в ъгъла, изрязан многостенно между източната и страничните конхи. Този ъгъл е образуван от две страни с шир. по 0,90 м. По такъв начин богомолците, които са обърнати към олтара, в полумрака на църквата имат илюзията, че куполът е носен от тези стени или даже от колони.

В ъгъла между източната и лявата конха е издълбан кръст с разширени рамене, вис. 0,30 м. Други знаци или стенописи няма. За под служи самата скала, върху която сега има натрупан тънък слой пръст.

Отвън около църквата по повърхността се намират малко фрагменти от средновековна керамика. В близката околност има следи от стари селища от различни епохи. Усилията ни да открием данни за по-точно датиране останаха напразни. В Мала Азия при Ван са известни подобни църкви с план, близък до църквата при с. Михалич. Датирани са в X – XI в.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Стари селища иградища южно от Сакар планина. – ГНМ, V, 1926 – 1931, С., 1933, с. 183-187.

2. **В. Миков**, Праисторическото селище до с.Михалич, Свиленградско. – Разкопки и проучвания, т. I, София, 1948, с. 7-25.

3. **Д. Аладжов**, Археологически вести. – Вести на Народния музей

в Хасково, т. I, 1965, с. 248-250.

4. **Д. Аладжов**, Скалната църква край Михалич. – в. Хасковска трибуна, бр. 21 от 18. 2. 1967 г.

5. **Д. Аладжов**, Римски каптаж в с. Михалич. – в. Хасковска трибуна, бр.33 от 19. 3. 1968 г.

6. **Д. Аладжов**, Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – сп. Археология, XI, 1969, кн.4, с. 67.

7. **Д. Аладжов**, Две интересни скални църкви. – в. Кооперативно село, бр. 165 от 18. 7. 1971 г.

8. **Д. Аладжов**, Две скални църкви в Хасковски окръг. – МПК, 1971, кн. 2, с. 9-11.

LXXVIII. Село Младиново. В местностите Пехливан баир, на 4 км южно от Младиново, Таш тепе – северозападно от селото, Керез тепе, Куш тепе, Старите лозя, Баялъка и др. е имало голямо количество долмени и долменни могили, сега повечето разрушени, а до 30-те год. на XX в. долмените са били 78 бр. Един сравнително добре запазен долмен има в местността Горни язовир. При разкопаването му през 1973 г. в него е намерено желязно ножче и керамика от старожелязната и младожелязната епоха (I хил. пр. н. е.); подобен е долмена в местността Каран тепе. Следи от долмени сега личат в местностите Мадан чаир, Говеждите пътеки и др.

В местността Токлу ерен има тракийско (предримско) селище и неголям некропол.

В местностите Кьой дере, на 1 км северно от селото, Пара къшла, Курт тепе и на североизток в гората около Кертиковата къшла, има могилни некрополи и селища от римската епоха. Могилите тук все още са запазени в многобройни(големи) могилни некрополи от по няколко десетки могили.

На 3 км югоизточно от Младиново в местността Мастейра има видими останки от римската и късноримската епоха – голямо селище (около 250 дка) и крепост с размери 56x70 м, изградена с ломени камъни без спойка. Поради мястото и името някои историци предполагат, че това са останките на тракийското селище Мастейра, известно от речта на Демостен „За делата в Херсонес“ във връзка с похода на македонския цар Филип II (341 – 339 г. пр. н. е.) в Тракия, който трябвало да атакува мастейра и Кабиле. (повече подробности виж в допълнението).

В местността Кюй дере южно от Голямата могила, на 2 км североизточно от селото е открита колективна находка от римски императорски монети от III и IV в.; от същата находка 2 бр. са постъпили в Пловдивския археологически музей: Галерий Максимиан (293 – 311 г.)

и Константин Велики (306 – 337 г.). В същата местност е намерена и монета на имп. Каракала. В землището е намерена златна монета на Маврики Тиберий (VI – VII в.). В местността Кертикови кашли е намерен сребърен денар от имп. Каракала. Римски монети са открити и в местността Старата чешма.

Допълнение: Село Младиново.

...Васил Миков е проучил долмените около местността Керез тепе, Кара куш, Баялъка, Пехливан баир, Таш тепе и др. По същото време са направени разкопки на надгробни могили в местностите Токлу ерен, Кьой дере, Пара кашлъ, Кертиковата къшла и др. Откритите в тези могили находки датират от римската епоха (I – IV в.). Това са главно глинени съдове: стомни, паници, украсени чаши, глинени лампи, железни ножове и една изящна висока стъклена чаша от прозрачно стъкло, стените на която са украсени с бели и сини релефни линии във форма на змии.

През 1973 г. беше организирана експедиция за проучване на паметниците около Младиново. Долмените вече почти навсякъде бяха унищожени при обработването на земята. Останки от тях има запазени в местностите Говеждите пътеки и Каран тепе – източно от селото: два долмена има в местността Мадан чеир. един в Горни язовир и нищожни останки на още няколко места.

Най-интересното откритие в землището на Младиново бе тракийското селище с акропол, което се намира на около 3 км югоизточно от Младиново, в местността Мастейра. Селището има площ от около 250 дка. То заема полуостров с триъгълна форма, ориентиран и наклонен на юг, към върха на триъгълника. От изток селището граничи с Голямото дере (Балакли дере), вливащо се в р. Марица при Свиленград; от запад полуостровът е ограден от Мастейрен дере. От другия бряг на Мастейрен дере също има следи от селище.

Керамиката, която се намира на повърхността на селището е сива и червена – фина и груба и принадлежи на късноримската епоха. На сипея на Голямото дере са забелязани части от цветна мозайка. От съседните височини се виждат ивици и правоъгълници, изразени чрез по-тъмния цвят на различни посеви – това са очертания от основи на сгради. На места по терена още личат следи от пожар.

На левия бряг на Голямото дере, върху невисоко възвишение, личат останките от акропола – градската крепост. Сред местното население тази крепост е известна като „Калето“. Калето има почти правоъгълна форма с размери 56x70 м. В ъглите му се виждат повече натрупани камъни, вероятно останки от кули. Според Иван Велков, в северната част на крепостта през 30 – те год. личало помещение с размери 7x4 м. Стените на тази типично тракийска крепост от I хил. пр. н. е. са градени с обикновени камъни, без спойка.

Местността е свързана с Одрин чрез три пътя: през с. Левка покрай с. Дервишка могила и на изток през землището на с. Студена.

От някои историци се приема, че местността Мастейрен е турска форма на тракийското селище Мастейра, известно от писмените извори и запазено от традицията. Мастейра имала важно стратегическо значение за Тракия, тъй като нападател от Мала Азия и Беломорието трябвало да мине оттук и по на север към Кабиле (до дн. Ямбол). По този път минавал походът при завладяването на Тракия от Филип II.

който се движел с войските си по Беломорското крайбрежие, като избягвал пресичането на Рило – Родопския масив. По това основно трасе македонският цар извършва походите си срещу Тракия през периода 356- 339 г. пр. н. е. Между 341 и 339 г. той бил на изходни позиции на изток от р. Марица. И той, като персите, единствено от тук можел да атакува и да превзема тракийските селища Мастейра и Кабиле, за които по това време говори и прочутият оратор Демостен (341 г.) в речта си „За делата в Херсонес“.

Локализирането на селището Мастейра при Младиново и неговото проучване свързва нашите земи с историята на траките по историко – археологически път.

Литература:

1. **Ив. Велков**,Стари селища и градища южно от Сакар планина. – ГНМ, V, 1926 – 1931, с. 169-187.

2. **В. Миков**, Разкопки в Сакар планина. – ГНМ, IV, 1932 – 1934, с. 99-121.

3. **Ив. Велков**, Градища. – ГПлНМ, II, 1950, с.157-183.

4. **Д. Аладжов**, Експедиция „Сакар – 73“. – в. Хасковска трибуна, бр. 60 от 24. 5. 1973 г.

5. **В. Димитров**, Тракийското селище Мастейра. – Векове, кн. 4, 1975, с. 55-58.

6. **Мегалитите в Тракия**, ч. 1, С., 1976, с. 47, 50, 70-71.

7. **Д. Аладжов**, Село Младиново. Из древното минало на Сакар. – в. Хасковска трибуна, бр. 50от 26. 4. 1983 г.

8. **Д. Аладжов**, Древността в Сакар планина. – в. Кооперативно село, бр. 4 от 5. 1. 1984 г.

9. **Хр. Паскалев**, Младо село ли е Младиново, Хасково, „Мак – П“, 1995, с.13-43.

LXXIX. Село Момково. В местността Скелета (Ханът) има почти незабележимо възвишение до р. Марица, при което личат следи от стари строежи (обработени камъни със следи от бял хоросан). На около 50 м западно от това място се виждат опожарена мазилка и керамични фрагменти от средния неолит и ранножелязната епоха.

На 1 км южно от селото, при надгробните могили е запазена калдаръмената настилка на стария римски път.

На 2 км северно от селото има следи от селище от римската епоха. Тук през 1967 г. бе открит и изваден от земята питус, сега пазен в селото (вис. 1,25 м, диам. 1 м, отвор 30 см, с остро биконично дъно).

На границата със землището на Свиленград, край римския път, при строежа на новия магистрален път бе открита милиарна колона с надпис (сега в ИМ – Хасково).

Н

LXXX. Село Надежден. През 1928 г. в Малката махала е намерена мраморна плоча с Херкулес и Цербер, която се съхранява в Археологическия музей в София (Обр. 89). Плочата има височина 1,90 м, шир. 66 см и деб. 14 см. Долната ѝ половина е грубо изчукана, а горната е заета от релеф на Херакъл с Цербер – т. е. релефът отразява един от подвизите на Херакъл.

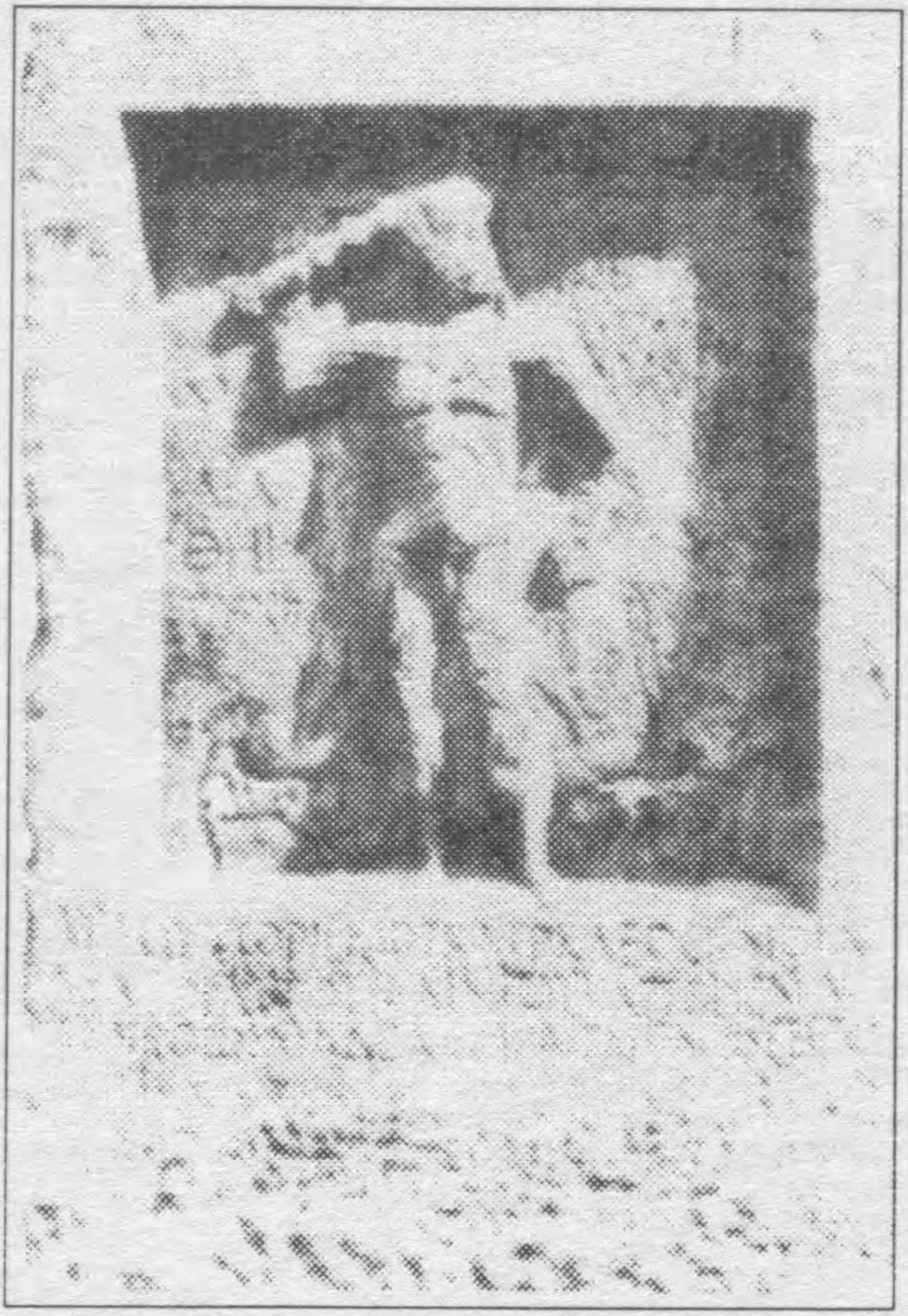

Обр. 89. С. Надежден. Мраморен надгробен релеф на Херакъл с Цербер (II в.)

Във вдлъбнатото четвъртито поле на горната част на плочата е представен Херакъл, насреща, изправен на десния си крак, а облекчения му ляв крак е поставен малко настрана. Лицето на героя е окъртено. Гърбът и задната част на главата са покрити с лъвската кожа, закопчана отпред на гърдите; с вдигната нагоре десница Херакъл държи чепата тояга, а с лявата ръка.

спусната надолу води с верига триглавия Цербер (пазителя на ада), обърнат на дясно. Вляво от Херакъл е изобразено куче, което е застанало на ляво с обърната към него глава.

В релефното поле се вижда надпис – благопожелание, който се превежда като „Здравейте“ или „На добър час“.

Под релефа е поставен посветителният надпис, разположен в четири реда. От него става ясно, че релефът е нагробен паметник. Покойникът и посветителите носят известни тракийски имена:

„На Аулопорис Мукатра-
лис от Мукапорис Ауло-
зенеос и Тарсас Ка-
сейпорис“.

Насписът е изписан с правилни букви на старогръцки и за разлика от релефа е отлично запазен.

Литература:

1. **Г. Кацаров**, Антични паметници из България. – ИАИ. VI, 1932, с. 126-127, обр. 116.
2. **G. Mihailov**, JG Bulg., III, 1964, № 1806, с. 182.
3. **Д. Аладжов**, Ценна находка от село Надежден. – в. Шипка, бр. 152 от 7.8.1993 г.

LXXXI. Село Николово. При т. нар. „Николовски ръкав“ на яз. Тракиец, на 1 км северно от селото, при спадане нивото на язовира се разкриват изпечени мазилки, хромели, керамика и каменни оръдия на труда. Глинениет съдове са от неолита, енеолита и бронзовата епоха.

На около 2,5 км западно от селото, в местността Калоянци, при прокопаването на канал за питейна вода са открити два гроба, оформени с квадратни тухли. В гробовете е имало скелети и глинени съдове (?).

В посока на с. Широка поляна е намерена сребърна драхма на Александър Велики.

Литература:

1. **Д. Аладжов**. Николово и Тракиец. Археологически експедиции

край Харманлийска река. № 4. – в. Шипка, бр. 166 от 27.9.1993 г.

2. **Д. Аладжов.** Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994, с. 113.

LXXXII. Село Нова Надежда. От землището на с. Нова Надежда в ИМ – Хасково се съхраняват бронзова брадва от бронзовата епоха (III хил. пр. н. е.).

На 2 км югоизточно от селото, в местността Хисаря (от десния бряг на р. Марица) има останки от късноантична крепост. По склоновете на Хисаря се откриват и фрагменти от глинени съдове от старожелязната епоха (I пол. на I хил. пр. н. е.).

В самото село, на 70-80 м от реката през 1957 г. беше открит тракийски гроб на воин, погребан след кремация. Останките на покойника, заедно с копия и стрели, са поставени в широк глинен съд. Погребението е от IV-III в. пр. н. е.

В местността Мурчарлъка (Боаза), на 1-1,5 км от селото, до р. Марица при изкореняване на гората е открита стена от ломени камънии бял и хоросан (?) и червена керамика (?).

Споменатата крепост в местността Хисаря (2 км югоизточно от селото) е на значително възвишение от дясната страна на р. Марица. От крепостните стени са останали само дълбоко засипаните основи. В средата на крепостта има водоем (щерна) с размери 5,50x3,50 м и дълб. 1,20 м. Стените, дебели 80 см са градени от ломени камъни с хоросан, в който има нарядко едри парченца от счукани тухли. Дъното на резервоара е направо върху скалата, заравнена с насипана хоросанова мазилка – пласт, дебел 15-20 см – с която са измазани и стените. Мазилката по стените е дебела 2 см (червен хоросан с примесот ситно стрити тухли). Крепостта е разрушена през 1965 г. от иманяри с булдозер. Двадесет години след разрушаването в насипите е открито уникално сребърно съкровище (Обр. 90, 91). Вж. допълнението!

В землището на селото са намирани римски и ранновизантийски

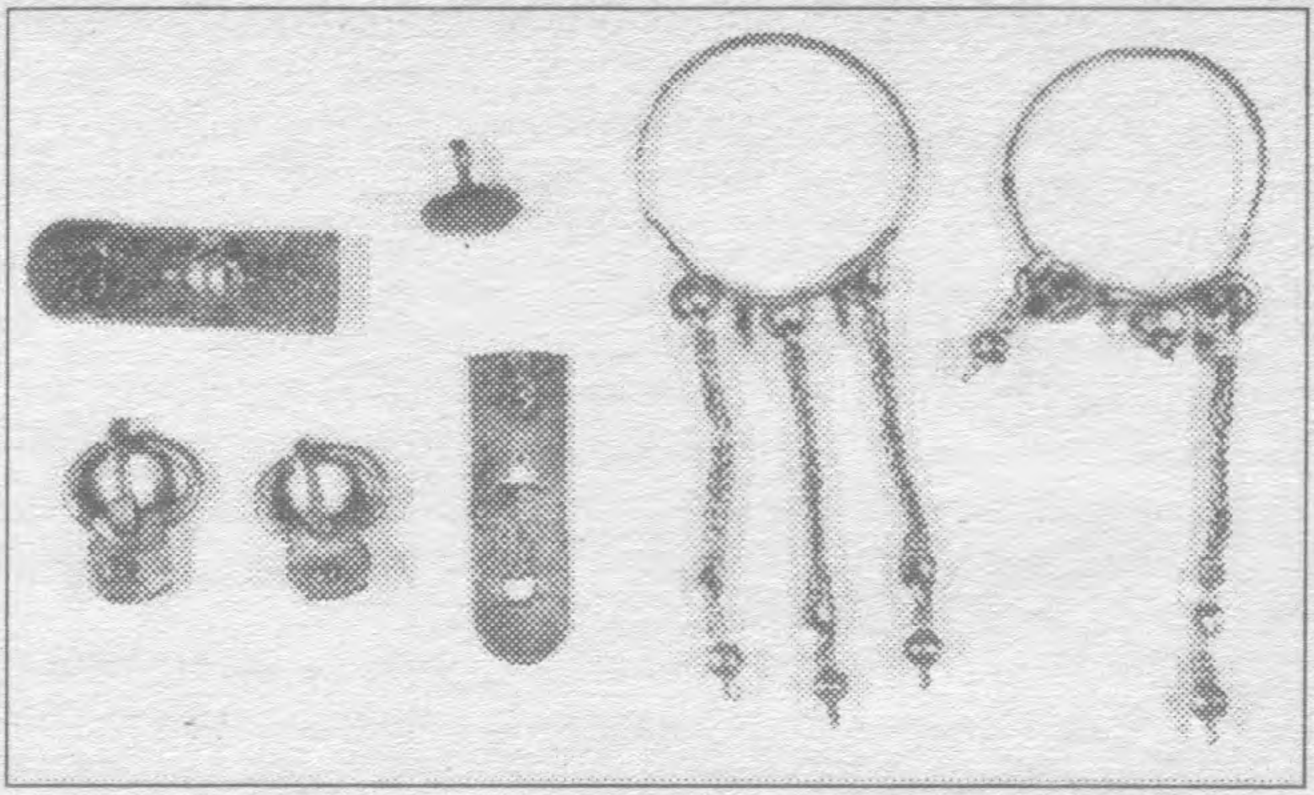

Обр.90. С. Нова Надежда. Сребърни предмети от крепостта.

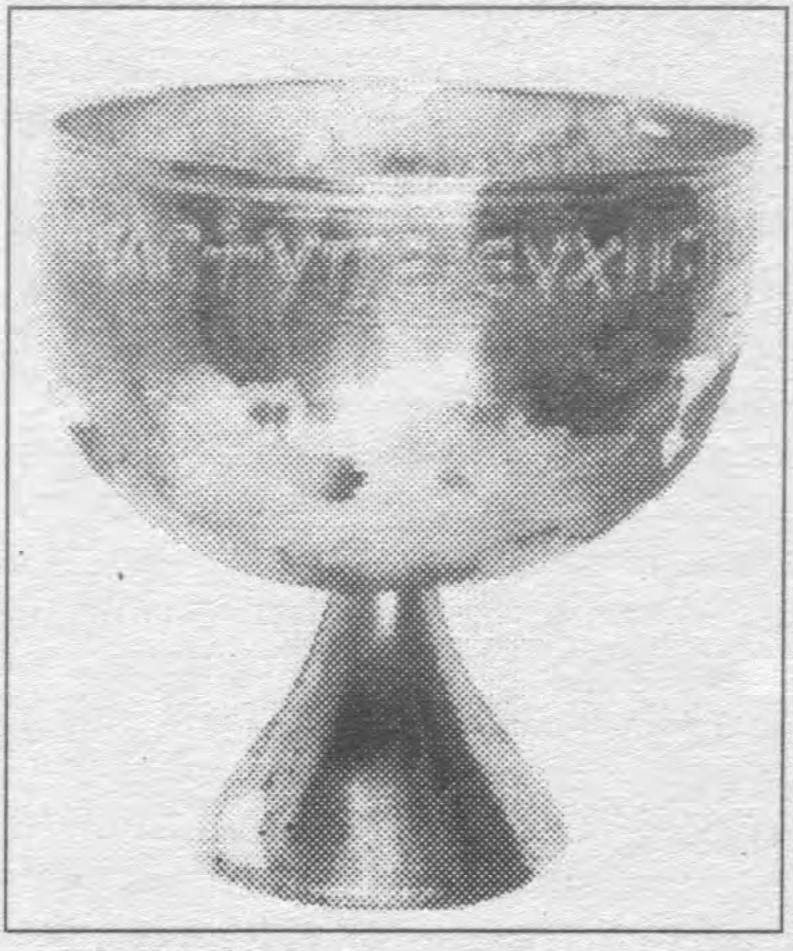

Обр.91. Сребърна купа с надпис - благопожелание за имп. Юстиниан I Велики и Теодора.

зантийски монети (в ИМ – Хасково). Освен това тук е намерена колективна находка от 230 римски сребърни денари от III в. В пределите на крепостта в местността Хисаря са открити 60 ранновизантийски медни монети от VI в. (Юстиниян I Велики и Юстин II). Друга находка на монети отново от VI в. е открита през 1965 г. при разрушаването на крепостта. Също в крепостта е открит и оловен печат от VI-VII в.

Допълнение: Сребърното съкровище от Нова Надежда.

В унищожената с булдозер през 1965 г. крепост в местността Хисаря край с. Нова Надежда (на десния бряг на р. Марица) на 2 км от селото, са намерени различни предмети и предимно медни монети от VI в.

Двадесет години след разрушаването на крепостта в насипаната от машините пръст, инж. Славей Петров открива сребърно съкровище, което подарява на Историческия музей в Хасково. То съдържа две ранносредновековни обици – халки с висулки и един кръст, две ранновизантийски токички, съд с гръцки надписи и др. дребни предмети.

Най-интересен е сребърният съд купа) с вместимост над 1л, с полусферична форма и кухо конично столче. Той е с тънки стени, изработен от чисто бяло сребро, с добре оформен отгоре закръглен ръб, под който между две двойки хоризонтални линииие врязан надпис, предшестван от кръст. Този ранновизантийски (гръцки) надпис – посвещение на имп. Юстиниан I Велики (527-565 г.) и жена му Теодора, има следния превод: „За здравето (дбруването) на многоуважавания (почитания) император Юстиниан и Теодора“.

От вътрешната страна на коничното столче се вижда релефен печат, на който личи кръст над буквата “А”. Възможно е щемпълът да се ползва още от времето на имп. Анастасий (491-518 г.), предшественик на Юстиниановата династия. Освен контролния печат, тук е нанесен с пунктир още един гръцки надпис на майстора, с обозначение на времето на изработване на купата – чаша: “По времето на консула Томас и на консула Марис. Йоханес Марис; 1 либра, индиктион VI; (либрата е мярка за тежина равна на 272,88 г).

Известният епиграф Василка Герасимова допуща, че купата от Нова Надежда е присъствала на тържеството по време на коронясване или на сватбата на имп. Юстиниан и жена му императрица Теодора.

Нашият сребърен съд е уникален. Друг подобен, от времето на Юстиниан и Теодора, не е известен. Ще ни се да вярваме, че местният управител на крепостта е бил гост на императорския двор по случай важно празненство и е донесъл от Константинопол този скъп спомен от средата на VI в.

Литература:

1. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през 1934, 1935 и 1936 г. – ИАИ, XI, с. 315-324.

2. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през последните години. – ИАИ, XV, 1946, с. 235-244.

3. **Д. Аладжов**, Две тракийски погребения. – в. Родопска борба, бр. 137 от 20.11.1958 г.

4. **Д. Аладжов**, Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – Археология, XI, 1969, кн. 4, с. 65, обр. 4.

5. **Д. Аладжов**, Сребърното съкровище от Нова Надежда. – в. Шипка, бр. 24 от 6.2.1991 г.

6. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (I). – Сп. Археология, XXXIII, 1, 1991, с. 51.

LXXXIII. Село Овчарово. Г. Бончев съобщава за два менхира в околностите на Овчарово. Запазен е само менхирът, известен като "Чучул камък" в югозападния край на селото. Той представлява грубо оформена конусовидна трахитна колона с надземна вис. 2,10 м и диам. около 1 м (Обр. 92). Менхирите се свързват с раннотракийската култура – предназначението им е неизяснено.

В местността Орехчета, североизточно от селото, близо до двора на бившето ТКЗС от Кръстю Павлов е открито селище от ранножелязната епоха – платовиден хълм, обособен и доминиращ над околността, на който са правени сондажни разкопки под ръководството на Д. Балабанян през 1975, 1978 и 1984 г. В северозападното му подножие тече река Голямото дере. Освен голямото количество разнообразна по форма и украса керамика (глинени съдове), тук са открити и печати (щемпели) за украсяване на глинените съдове, а също и глинени идоли от ранножелязната епоха.

В местността Куру суат, на 2,5-3 км северно от селото, близо до римския път е намерен електронов стартер (Обр. 93) на град Кизик от V в. пр. н. е. При римския път (северно от селото) е намерена и римска монета от имп. Проб (III в.). Римският път на места между с. Тянево и с. Овчарово е сравнително добре запазен. Сред местното насе-

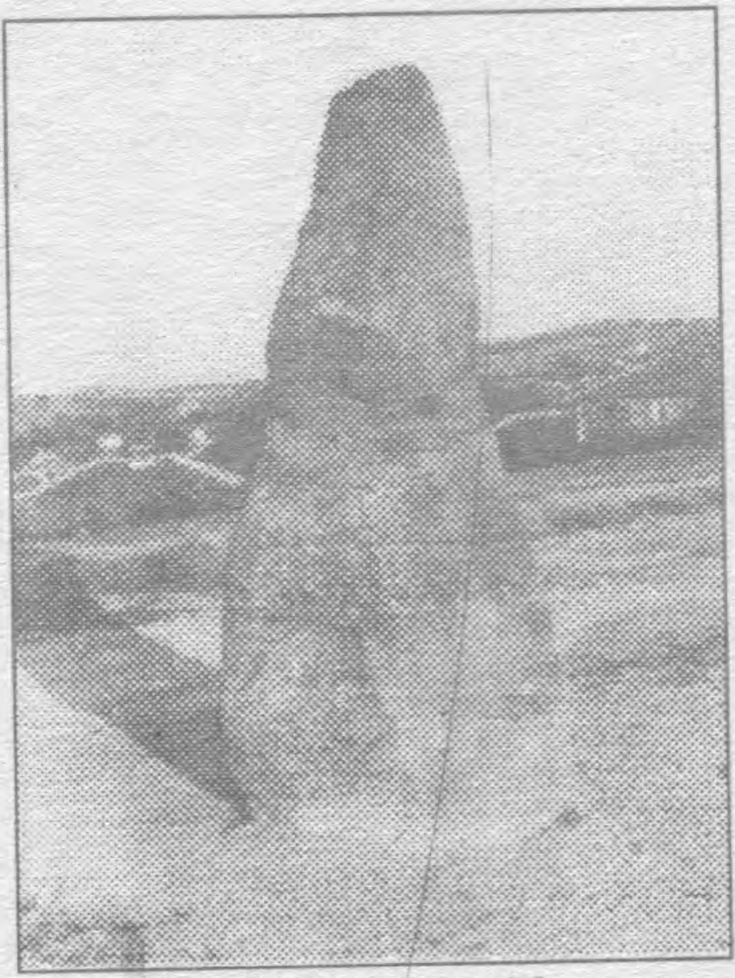

Обр.92. С. Овчарово. Менхир.

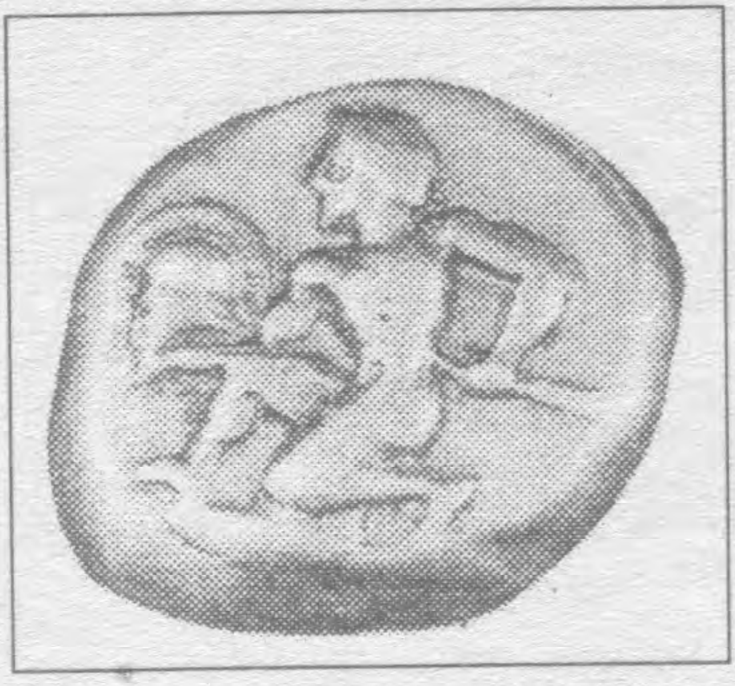

Обр.93. С. Овчарово. Електронов статер на гр. Кизик (V в. пр. н. е.).

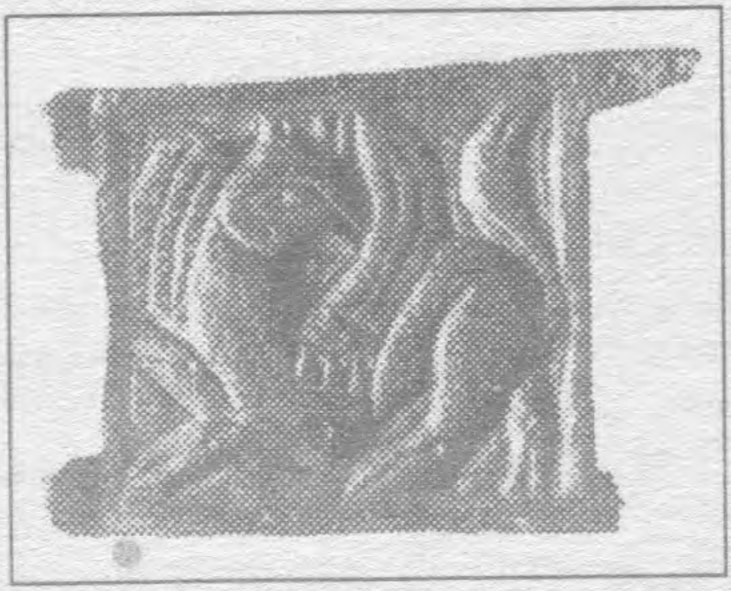

Обр.94. С. Овчарово. Бронзова тока с грифон (X в.).

ление е известен като “Ипийта”. За останките от римско селище край Ипийта се предполага, че са от размената станция Пале. Край Ипийта е открита и добре запазена милиарна колона.

Между Овчарово и с. Богомил, на Теке баир има следи от тракийско селище от латенската епоха (V-III в.) и средновековна крпост. Тук е открита коланна тока с грифон (Обр. 94) от X-XI в.

В местността Чакъла, северозападно от селото, срещу Бяла църква при вливането на селската река в Голямото дере има тракийско селище. Самата Бяла църква е останки от християнски храм.

В малка надгробна могила край Овчарово е открит вторичен средновековен гроб с богати надгробни дарове от стъклени и бронзови гривни, обица и медна монета на Василий II (XI в.).

Литература:

1. **К. и Х. Шкорпил**, Паметници из Българско. Дял I, ч. I, Тракия. С., 1888, с. 38.

2. **Г. Бончев**, Мегалитни паметници в Сакар планина. С., 1901, с. 40.

3. **Д. Аладжов**, Накити от могилно погребение при с. Овчарово. –

Археология, I, 1959, кн. 3-4, с. 69.

4. **Д. Аладжов**, Ценна музейна находка. – в. Хасковска трибуна, бр. 77 от 28.6.1962 г.

5. **Д. Аладжов**, Няколко интересни монети от VI-IV в. пр. н. е. в нумизматичната сбирка на Хасковския музей. – сп. Нумизматика, кн. 1, 1970, с. 8, обр. 1,1.

6. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, 1969, С., 1971, с. 135-151.

7. **Д. Аладжов**, Най-интересните монети, разпросранени в Хасковски окръг. – в. Хасковска трибуна, бр. 116 от 16.10.1971 г.

8. **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България през IX-XI в. – Славяните и средиземноморския свят VI-XI в., С., 1973, с. 136, 150, 158.

9. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, 1984, с. 220-227.

10. **Д. Балабанян**, Халщатско селище край с. Овчарово, Хасковски окръг. – ИМЮИБ, т. IX, 1986, с. 7-22.

11. **Д. Аладжов**, Три коланни токи с изображения на животни. – в. Шипка, бр. 85 от 6.5.1992 г.

LXXXIV. Село Орешец. ИМ – Хасково притежава жертвеник с релеф на Херакъл, открит през 1959 г. след разораване на местността Андона, в югозападния край на селото. Жертвеникът е намерен сред основи на тракийско светилище, градени от едри местни ломени камъни, споени с кал. Дебелината на зидовете е 80 см. От западната страна стената има контрафорси, разположени на 3-3,5 м един от друг.

Според местните хора,десетина години по-рано от местността Андона пак са вадени камъни, от които са построени няколко къщи. Намерени са и големи профилирани плочи (1,60x0,60 м, деб. 0,35 м). Жертвеникът е висок 0,87 м с горен и долен придав. Основата на придавите е правоъгълна – 0,30 на 0,25 м. Върху горната повърхност на жертвеника е издълбана кръгла дупка с диам. 10 см и дълб. 6 см. На лицевата страна на жертвеника е изобразен Херакъл (Обр. 95), гол, прав, насреща, малко разкрачен, дясната му ръка е опряна на чепат кривак, а на лявата е увисена лъвската кожа, стигаща до земята. Пропорциите на фигурата,

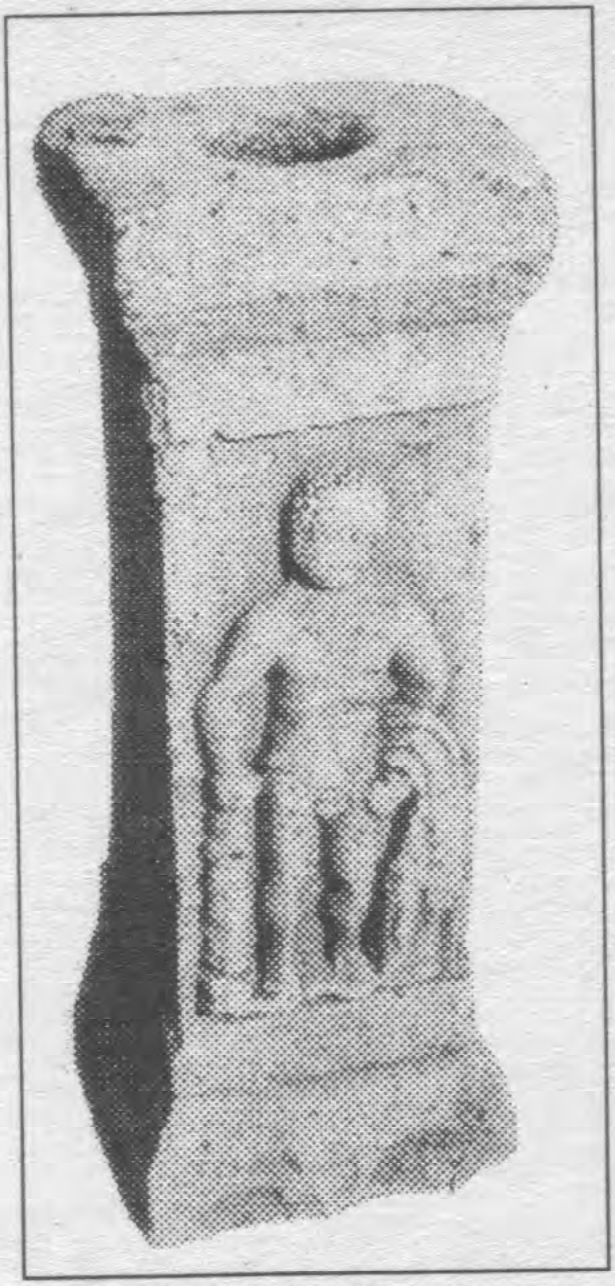

Обр.95. С. Орешец. Жертвеник на Херакъл (III в.).

висока 46 см (поставена в правоъгълно релефно поле, с размери 49x23 см) са неестествени, краката са силно скъсени, при значително удължена горна част на тялото. Мускулите са добре очертани, релефът е висок.

Още преди 1900 г. в Орешец (Козлуджа) е намерена плоча с изваяна група, представяща Херакъл и Артемида. И тук Херакъл е en face, в дясната ръка държи същия кривак, опрян в земята, а лъвската кожа е наметната през лявото му рамо.

Херакъл от нашия жертвеник е близък до монетния тип на тасоските тетрадрахми (II период), силно разпространени в този край. Не може да има съмнение в местния произход на жертвеника от Орешец и вероятно майсторът на нашия релеф е познавал тези монети, въпреки че е живял няколко века след тяхното пущане (III в.).

Между останките на светилището на Херакъл в Орешец е намерен сребърен денар на Салонина (III в.), а в селската река, идваща откъм с. Ефрем, при промиване на пясък (на 100 и 200-300 м над селото) са намерени 24 бр. антични медни монети.

Литература:

1. **В. Добруски**, Материали по археология на България. – Сб. НУ, кн. XVI-XVII, 1900. с. 33.

2. **Д. Аладжов**, Археологически вести. – Вести на народния музей в Хасково (Орешец), I, 1965, с. 243-244.

3. **Д. Аладжов**, Ценни археологически паметници в музейната сбирка в Харманли. – в. Хасковска трибуна, бр. 135 от 18.11.1967 г.

4. **Д. Аладжов**, Тракийските езически светилища. – в. Хасковска трибуна, бр. 49 от 23.4.1981 г.

LXXXV. Село Орлово. На 800 м североизточно от селото, на висока тераса на десния бряг на Харманлийска река, има голяма праисторическа селищна могила, известна в околността с името „Орловска чука“. Могилата има елипсовидна форма, ориентирана изток-запад, с размери около 250х60 м и вис. около5 м. Орловска чука се обработва от много години, а огромна сбирка от събрани по повърхността праисторически материали от неолита (ранен и късен неолит) и енеолита (Обр. 96) се съхранява в ИМ – Хасково. Върху селищната могила е насипана голяма тракийска надгробна могила, която се вижда от километри разстояние. По сведение на местни жители през зимата на н. г. в могилата иманяри са попаднали на градена с каменни блокове тракийска гробница (?). Любопитно при селищната могила в Орлово е това, че на отделни места се намират десетки цели и фрагментирани идоли, на друга част от могилата – стотици мъниста от мидички, охлюви и др., на трето място – каменни брадви. Това дава основание да се предполага, че тук е имало производствен център на идолна пластика, каменни брад-

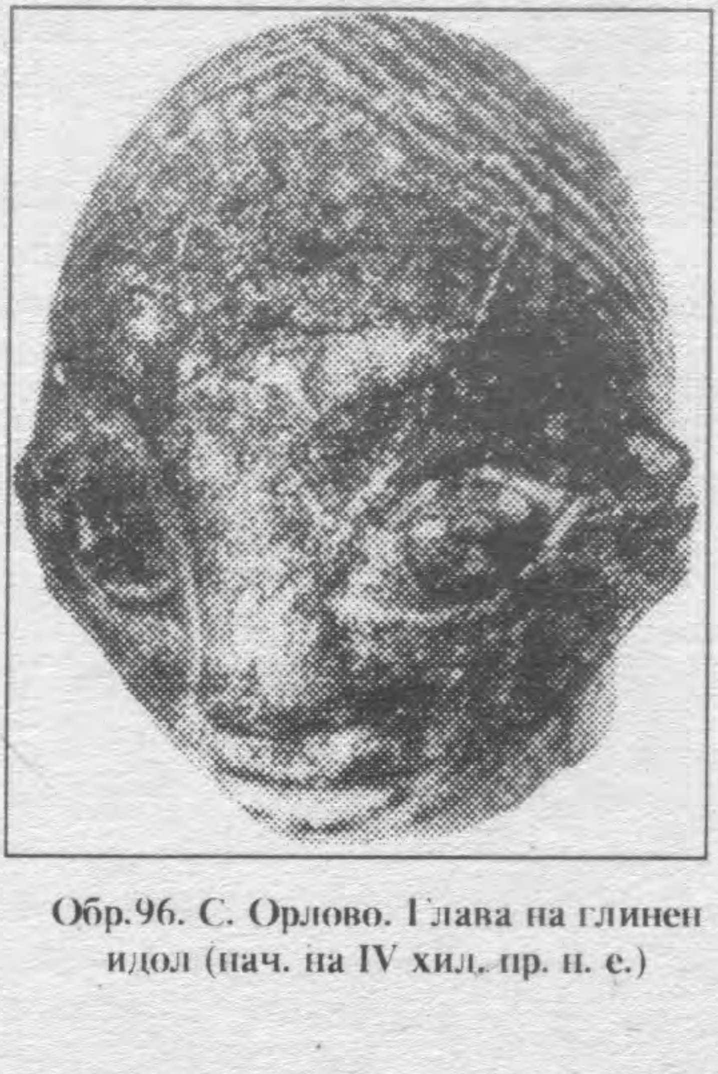

Обр.96. С. Орлово. Глава на глинен идол (нач. на IV хил. пр. н. е.)

ви и накити. Керамиката е предимно от ранен и късен неолит.

На 500 м западно от Орлово, до трансформатора има няколко тракийски надгробни могили, полуразрушени от военните. В едната от тях още личат останки от градена с тухли и червен хоросан гробница. В друга могила, на няколко метра от първата, са намерени две копия, шпора и крив тракийски нож (в ИМ – Хасково).

На Орловска чука е намерена от ученици бронзова монета от имп. Гордиан III (в ИМ – Хасково).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Село Войводово – център на богата тракийска култура. – в. Хасковска трибуна, бр. 65 от 5.6.1969 г.

2. **Д. Аладжов**, Ценни археологически находки. – в. Кооперативно село, бр. 42 от 20.2.1973 г.

3. **Д. Аладжов**, Изкуство от праисторическия човек. – в. Хасковска трибуна, бр. 95 от 11.8.1984 г.

4. **Д. Аладжов**, Войводово, Орлово и Книжовник. Археологически експедиции край Харманлийска река, № 7. – в. Шипка, бр. 176 от 10.9.1993 г.

5. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ. т. XVII, 1994, с. 116-117.

LXXXVI. Село Оряхово. В землището на селото е имало десетки долмени (Г. Бончев локализира 47 долмена), повечето от които сега са разрушени. Те са в местността Домуз – йол, Буюк бунар, Дядо Гельов кладенц, Юсебеглий, Джевизлик, Кавак – казал, Кайря – кът, Дядо Маньов кладенец и Капаклийката.

На 3 км южно от Оряхово, в местността Керез дере има голям долменен некропол. Местността представлява рид с ориентация север-юг, ограден от изток от дерето Лекаелъка, а от запад – от Керез дере. Могилният некропол, в който са долмените, е в редица с обща ориентация север-юг по билото на рида. Тук се виждат частично оцелели 5 долмена, почти всики (при днешното състояние) еднокамерни. Покривната плоча при два от долмените е запазена. Всчки

Обр.97. С. Оряхово. Сакарски тип могила в м. Керез дере

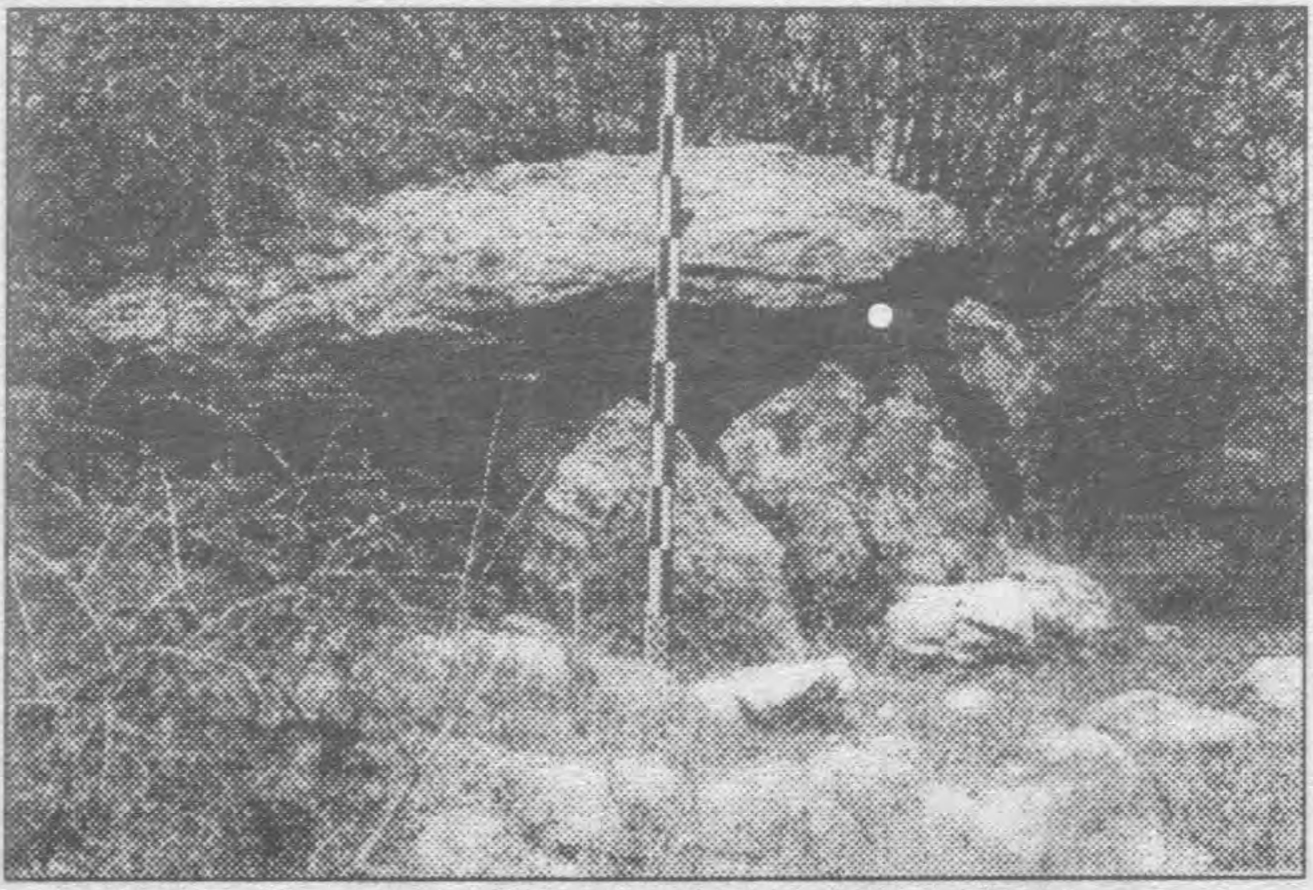

Обр.98. С. Оряхово. Долмен в м. Керез дере

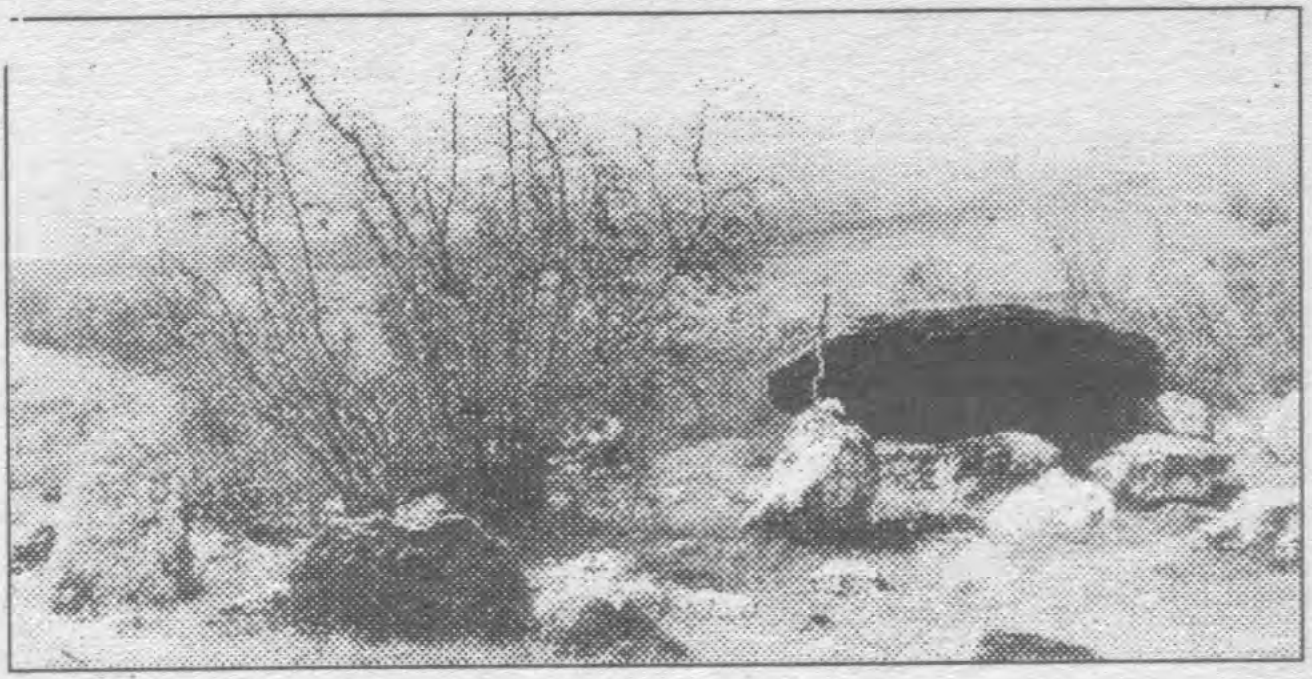

Обр.99. С. Оряхово. Долмен с крепида

са в могилки са от камък и пръст с крепида от добре подредени едри камъни. Освен могилките, в които има останки от долмени, в некропола се виждат още 7 могилки от камък и пръст с диаметър 8-9 м, (Обр. 97, 98, 99).

В югозападния край на землището на Оряхово, на 500 м северозпадно от помпената станция е имало долменен некропол. Сега се виждат останките само на 2 еднокамерни долмена и няколко малки могилки от камък и пръст (Обр. 100).

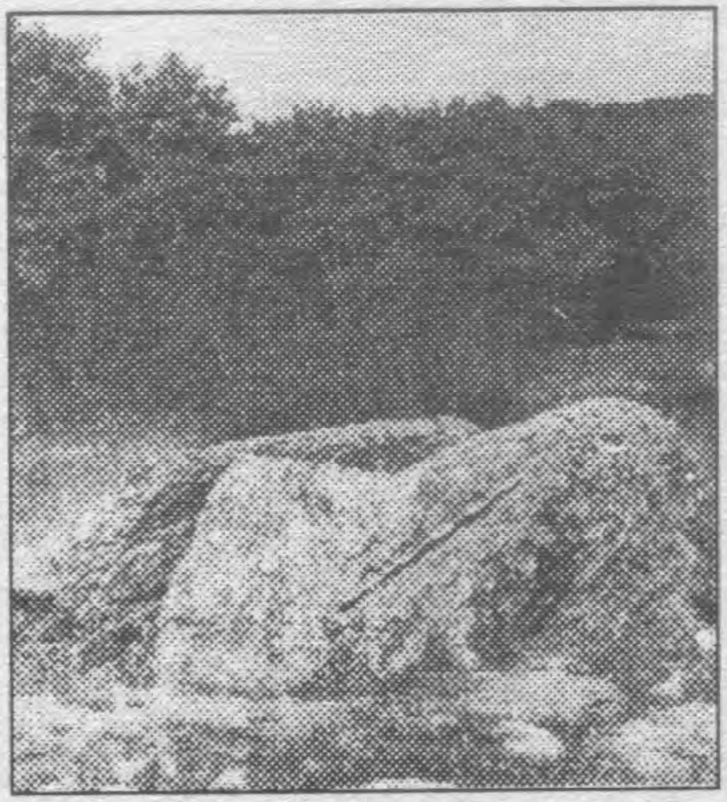

Обр.100. С Оряхово. Долмен в м. Ешмеджика

На км северно от селото, на хребета Мандрта и Куш кайлар, където се виждат следи от кръгла кула, има останки от средновековна крепост (Αγαλονικη). На юг от Мандрата, в местността Джевизлика има останки от средновековно селище, което населението нарича “Кючук Стамбул”. Керамиката по повърхността е от IX-XI в. Тук, до Клисе бунар са открити основите на еднокорабна църква, градена от ломен камък, споед с бял хоросан. Църквата има вътрешни размери 6х4.20 м. Около нея са намирани гробове. В това селище се търсят останките на средновековния град Агатоники, известен от Сюлейманкьойския надпис – едно от десетте епископства, починени на митрополита на Филипопол – предположения на К. Иречек и братя Шкорпилови, подкрепено по-късно и от В. Златарски, независимо от резервите на П. Мутафчиев. Византийският писател Анна Комнена споменава за Агатоники във връзка с войната на Алекси I Комнен с куманите в 1094 г.

В местността Джевезлика, на 1 км северно от селото, са намерени сред останки от селище сребърна тетрадрахма на Александър III Велики (IV в. пр. н. е.) и медна монета на Марнея (IV-III в. пр. н. е.).

Литература:

1. **ГИБИ**, IV, с. 160, 164.

2. **ГИБИ**, VIII, с. 102-112.

3. **Х. и К. Шкорпил**, Паметници из българско, Дял I, ч. I, Тракия, С., 1888 г.

4. **П. Мутафчиев**, Към църковно – историческата география на Пловдивско. – Сб. Митрополит Максим, С., 1931, с. 87 сл.

5. **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар планина. – ГНМ, V, 1933, с. 102-112.

6. **В. Миков**, Тракийски селища и градища в Сакар планина. – БИБ, VI, 1932-1933, с. 164-165.

7. **В. Миков**, Разкопки в Сакар планина. – ГНМ, VI, 1932-1934, с. 100.

8. **В. Бешевлиев**, Първобългарски надписи, С., 1979, с. 151-152, 157.

9. **Д. Аладжов**, Експедиция “Сакар – Родопи”. – в. Хасковска трибуна, бр. 78 от 5.7.1979 г.

10. **Мегалитите в Тракия**, ч. 2, С., 1982, с. 249-251, 256.

11. **Д. Аладжов**, Село Оряхово. Из древното минало на Сакар. – в. Хасковска трибуна, бр. 99 от 23.8.1983 г.

12. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 227-229.

LXXXVII. Село Остър камък. На 1-1,5 км източно от селото и на 500 м западно от вр. Сиври кая е запазен домен (Обр. 101) – цялата камера без предната ѝ стена. На самия връх Остър камък има останки от един разрушен долмен.

Връх Сиври кая (Остър камък) се намира на около 2 км източно от селото и на около 500 м западно от споменатия долмен. По повърхността може да се намери само керамика, работена на ръка, и късове от печена мазилка с отпечатъци от тръстикови пръчки. Според Васил Миков някога тук е имало и следи от тракийска крепост.

В местността Черковище, на 2 км южно от Харманлийска река, в землището на Остър камък има следи от селище от римската епоха, на разстояние 8 км от устието на реката, а в североизточния край на селото има следи от средновековно селище. В последния двор към Калето е намерена златна монета на византийския император Константин X (1059-1067).

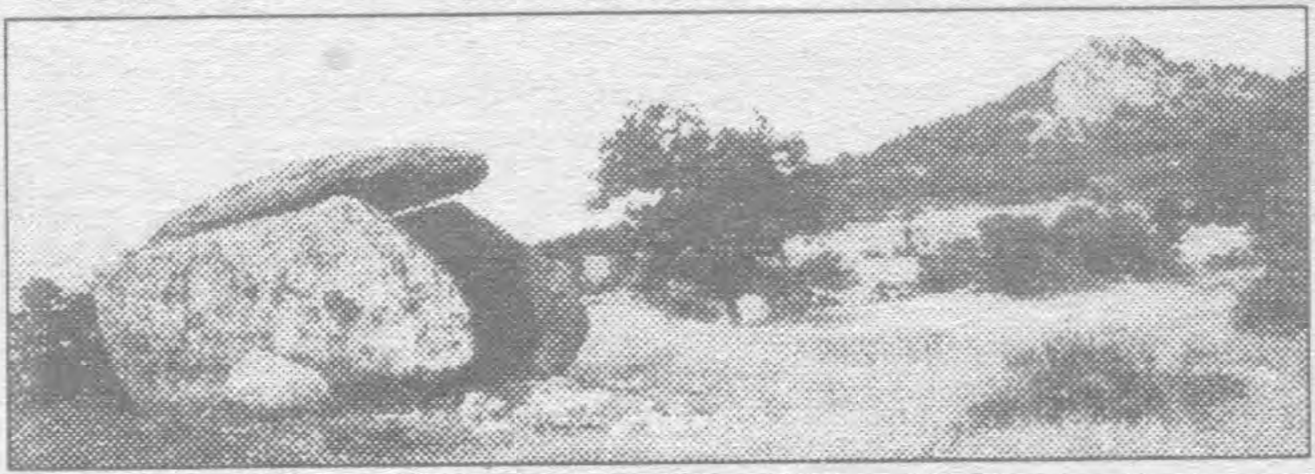

Обр.101. С. Остър камък. Долмен и връх Сиври кая

Литература:

1. **Ив. Велков.** Новооткрити старини. – ИАИ, IV, 1927. с. 319.

2. **В. Миков.** Произход на куполните гробници в Тракия. – ИАИ. XIX, 1955, с. 15-48; Същия: Нагробните могили в България. – Сб. Археологически открития в България. ч. I. С., 1957. с. 217-240.

3. **Д. Аладжов и др.**, Паметници на културата в Хасковски окръг. С., Реклама. 1970. 2.

4. **Мегалитите в Тракия**, ч. I. С., 1976. с. 38. 50. 71-72.

5. **Д. Аладжов.** Последният долмен в Източните Родопи. – в. Хасковска трибуна. бр. 22 от 2.2.1979 г.

LXXXVIII. Село Подкрепа. В местността Инджирли тарла, на около 2 км северозападно от селото през 1969 г. бе открита колективна находка от около 3500 медни римски монети от II пол. на III в. Монетите са от следните императори: Галиен – 1081 бр., Валериан – 4 бр., Постум – 2 бр., Викторин – 1 бр., Клавдий II Готски – 1520 бр., Тетрик – 2 бр., Квинтил – 63 бр., Аврелиан – 230 бр., Проб – 10 бр., Кар – 2 бр., Северина – 1 бр., Салонина – 95 бр. и др. още 420 бр. – неопределени.

Литература:

1. **Д. Балабанян**, Ценна колективна находка – в. Хасковска трибуна, февруари 1970 г.

LXXXIX. Село Поляново. В местността Лозята има останки от праисторическо селище от енеолита (IV хил. пр. н. е.).

Край с. Александрово има крепост – Хисаря, която погрешно в миналото някои наши историци отъждествяват със средновековната Констанция (вж. Симеоновград и Александрово).

XC. Село Поповец. В местността Хамбарлък тепеси, куполовидно възвишение на около 2 км североизточно от с. Поповец, има тракийска крепост на заравненото пространство на върха, с диам. около 50 м, оградено от стена със суха зидария. Крепостната стена е срината до основи. По повърхността се намират фрагменти от глинени съдове от желязната епоха, хромели с елипсовидна форма и каменни сечива от кварц.

На източния склон на височината на около 70 м от върха е издълбана скална гробница с пресечено – конусовидно напречно сечение (дълж. 1.70 м, шир. 1.60 м – при пода – и дълб. 1.20 м). Гробницата е ориентирана северозапад-югоизток и има оформено малко предверие, което се е затваряло отпред и отгоре с каменни плочи.

Литература:

1. **В. Колев**, Още няколко неизвестни скални гробници в Източните Родопи. – ИМЮИБ, т. VII, 1984, с. 57-59.

2. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово, албум, ЦПИП при КК, С., 1989, с. 3, 12 и 13.

XCI. Село Пчелари. На около 2 км южно от с. Пчелари, в долината на р. Арда, на левия ѝ бряг, се намират редица от белезникави изветряли скали, с названия Аккая, Хамбаркая, Мал казан, Хаоджас и др. По стените на тези скали се виждат множество групи от трапецовидни култови ниши. На скалата Аккая, на около 10 м под най-високата ѝ точка, се вижда трапецовидния отвор на скалната гробница Караин. Отворът ѝ (входът е с трапецовидна форма) се намира на югозапад на 700-800 м северно от р. Арда, точно срещу устието на р. Крумовица. Гробницата представлява камера с почти трапецовидна форма на плана, с държ. 2,40 м и шир. на страните 1,80 и 2,30 м. Височината е 1,80 м, а при входа достига до 1,95 м. По средата на тавана е издълбан плитък купол. Подът на гробницата е равен, ъглите са заоблени.

На около 70 м западно от гробницата Караин, в основата на Аккая се намира още една скална гробница с пещеробразна форма и арковиден вход. Тя представлява камера с шир. и дълб. 2,10 м и вис. 1,50 м. Подът е равен и абсидно извит в дъното, а таванът е сводест. Входът е сводест, обърнат на юг. По стените и тавана на гробницата има графити – многобройни по-късни рисунки: кръгове (символи на слънцето), лъчи, кръгове от точки, кръстове, ромбове, четириъгълници и др. символи и знаци. Християнският кръстен символ е изрязан повече от десет пъти.

В Старите гробища на Пчелари е открита бронзова статуетка на Зевс, в силно архаизиран стил. Богът е представен прав (Обр. 102), разкрачен, с разперени две ръце,

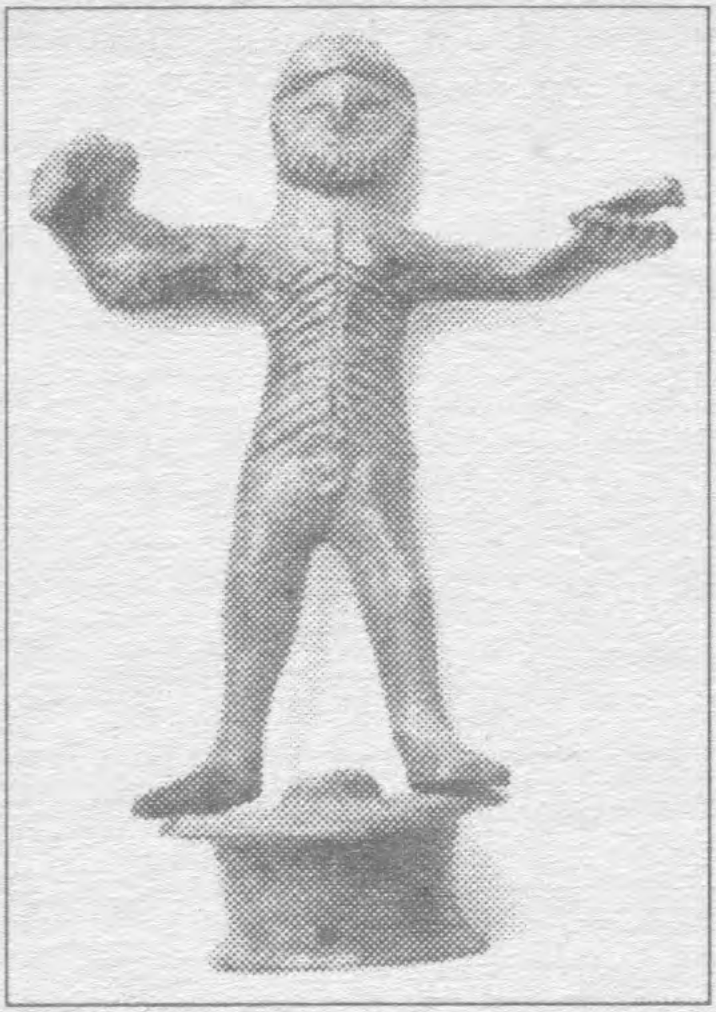

Обр.102. С. Пчелари. Бронзова статуйка на Зевс (III в.)

стъпил върху кръгла макаровидна поставка; с дясната ръка божеството държи светкавица, а на дланта на лявата му ръка е кацнал орел. Лицето на гръмотвержеца е схематизирано, а брадата, ребрата и гръдната кост са предадени графично чрез врязани линии. Дясната ръка е била отчупена и допълнително поставена нова (по-дебела). Височината на фигурата с поставката е 15 см. (оригиналът се съхранява в Градския музей в Харманли).

Изключителен интерес при тази статуетка представлява начинът, по който е представена брадата, означена с къси врязани линии. Този начин на изобразяване е познат в Тракия още от края на новокаменната епоха при някои мъжки идоли. В това запазване на старите праисторически похвати на изобразяване е може би най-голямата стойност на статуетката. Иначе, като цяло, със своите обобщени и схематично представени форми, фигурката на Зевс от Пчелари е типичен представител на местното тракийско изкуство от римската епоха (III в.).

Литература:

1. **Д. Аладжов.** Археологически вести. – Вести на народния музей в Хасково, т. I, 1965, с. 246.

2. **Д. Аладжов.** Ценни археологически паметници в музейната сбирка в Харманли. – в. Хасковска трибуна, бр. 135 от 18.11.1967 г.

3. **В. Колев.** Още няколко неизвестни скални гробници в Източните

Родопи. – ИМЮИБ, т. VII, 1984, с. 63-66.

4. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово, фотоалбум на ЦПИП при КК, С., 1989 с. 5, 12-13.

5. **Д. Аладжов**. Зевс от Пчелари – в. Шипка, бр. 71 от 8.4.1989 г.

XCII. Село Пясъчево. Вдясно от шосето Симеоновград – Гълъбово, на 250 м от ж.п. линията и на около 1 км от двора на бившето ТКЗС, има праисторическа селищна могила, която дълги години е разоравана и е почти заравнена. Керамиката е от късен неолит, енеолит и бронзовата епоха (Обр. 103). Материалите от повърхността показват, че най-добре е представена културата "Марица" на енеолита. Тук се намира и латенска керамика (значително количество от дъна на Тасоски амфори).

В землището на Пясъчево е открито гърне с 85 тетраобола на гр. Парион (V в. пр. н. е.).

Литература:

1. Т. Герасимов, Колективни находки от монети през 1956 г. 1957 г. – ИАИ, XXII, 1959, с. 362.

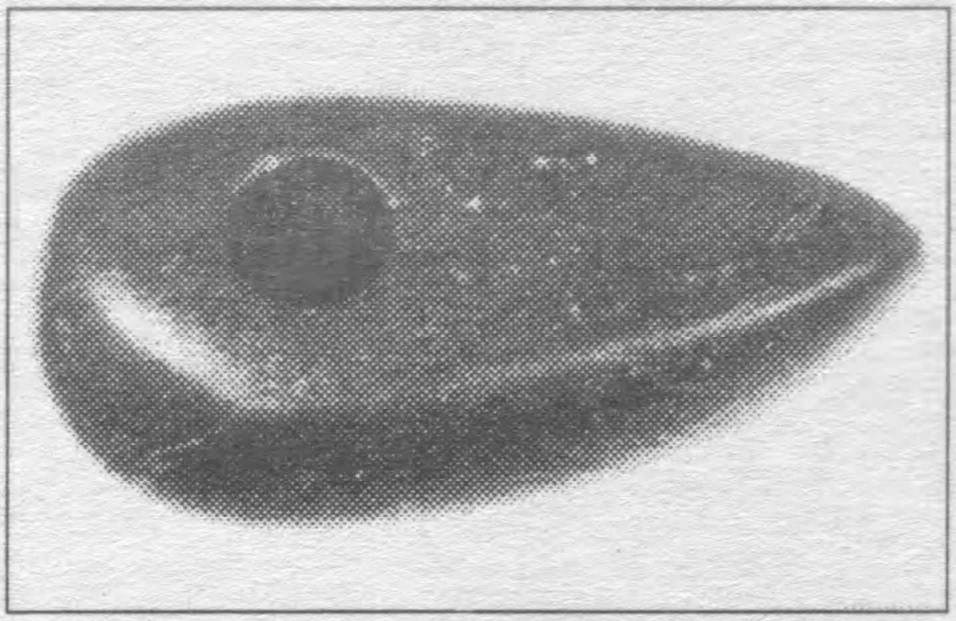

Обр.103. С. Пясъчево. Енеолитна каменна брадва-чук (IV хил. пр. н. е.)

XCIII. Село Рабово. В южния край на труднодостъпния връх на малкия полуостров, образуван от елипсовидния завой на р. Арда, лежат останките от средновековна крепост. Крепостните стени са на самия връх, само на отделни места запазени над земята. Те са градени от ломен камък, споен с бял хоросан. По повърхността се намира средновековна керамика от X-XIII в. Тук е намерена медна монета от византийския император Михали IV (1034-1041 г.), художествено изработени коланни апликации (Обр. 104) и железен боздуган (Обр.105). Крепостта е охранявала стария калдаръмен

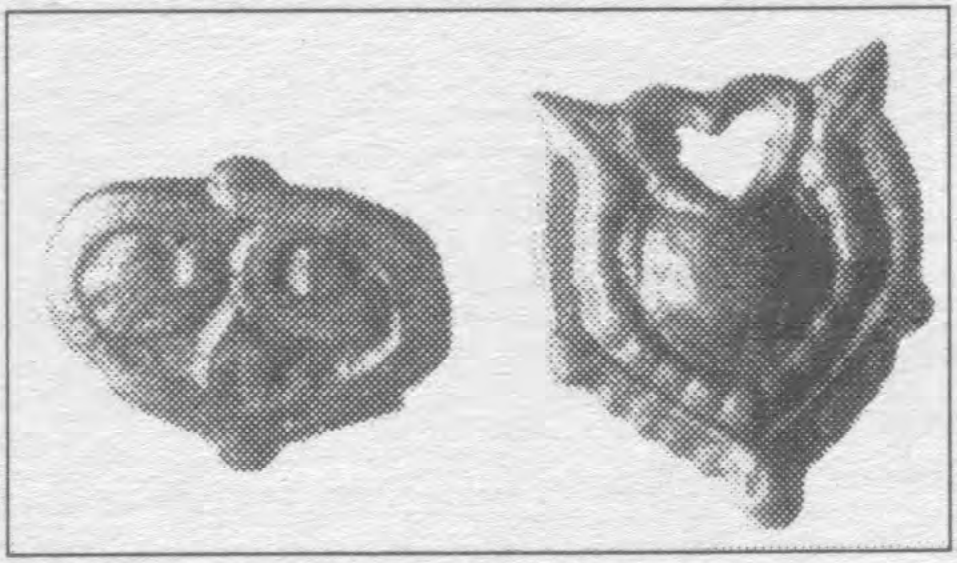

Обр.104. С. Рабово. Коланни апликации от крепостта (X-XIV в.)

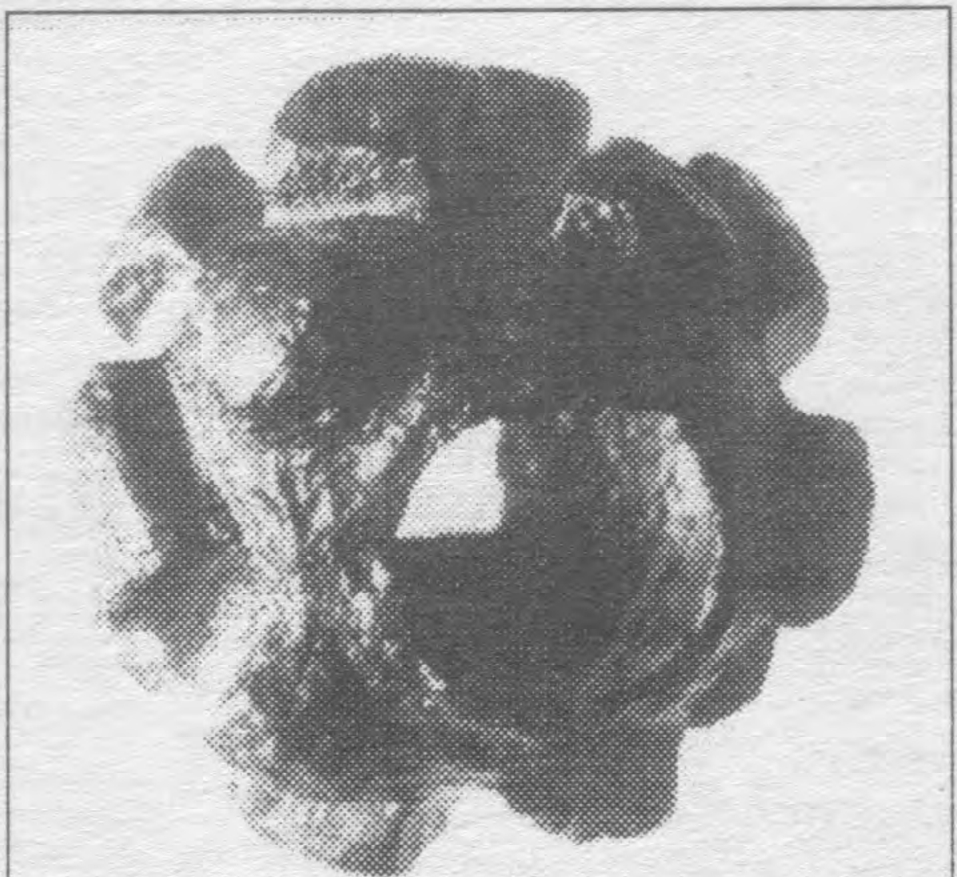

Обр.105. С. Рабово. Железен боздуган от крепостта (XI-XIV в.)

път, по левия бряг на р. Арда, идващ от Одринското поле покрай Малко Брягово, Долни Главанак и Долно Черковище (за този път вж. подробности при с. Долни Главанак).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово – ЦПИП при КК, С., 1989, с. 5-6, 35-37.

XCIV. Село Радиево. На 2-3 км северозападно от селото, в местността Гереня, има римско селище (керамика, здрави питуси и др. останки). Край р. Марица, сред останки от селище, са намерени два римски сребърни денара на Север Александър и Филип Баща, и медна монета на Албинус (в ИМ – Хасково).

XCV. Село Райкова могила. На 1 км от селото в посока на границата има средновековен некропол. При селскостопански работи е открит средновековен гроб, в който е намерен пръстен с гравиран кръст.

В района на селото има много надгробни могили.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Средновековни погребения в Югоизточна България. – Известия на музеите в България, т. I, 1969, С., 1971, с. 138, 151.

XCVI. Село Рогозиново. На 200 м от шосето за Доситеево, между помпената станция в местността Чешмата и шосето в местността Бюкя, на леко възвишение има селище от старожелязната епоха. По повърхността, освен керамика, се виждат разхвърляни фрагменти от елипсовидни хромели

XCVII. Село Родопи. На 1 км от селото се намира местността Калето (вж. с. Любеново и пос. там литература), което е в Любеновското землище.

В местността Хисаря, на 6-7 км от селото, имало останки от стара (?) крепост, по предание с “подземен ходник”.

XCVIII. Село Румелия. В местността Папаз кая, на 1-2 км от селото има запазени оградни стени, които заграждат значително пространство. По повърхността има груба, предимно черна керамика, работена на ръка. Намерени са метални лъжички и друга църковна утвар – вероятно останки от черква.

С

XCIX. Село Светлина. На 2 км североизточно от селото, в местността Селище, край "дерето" (в съседство с вода), има праисторическо селище. Керамиката по повърхността е от късния неолит (V хил. пр. н. е.). Тук се намират и останки от средновековието.

С. Свиленград. В местността Хисаря, на 1 км северозападно от центъра на града, край Канаклийската махала, има селищна могила от края на неолита и енеолита (V-IV хил. пр. н. е.). На същото място се е издигала и римската крепост (крайпътна станция) Бурденис, крепостните съоръжения на която достигали чак до малката река, която сега протича край границата на махалата.

Селищната могила на Хисаря е върху издължен хълм в посока север-юг, наричан от местното население "Хисаря". Около него се откриват останки от различни епохи, по името си хълмът е получил от крепостните стени, запазени в земята. По повърхността на хълма, особено в обработваните места, се откриват фрагменти от глинени съдове, често богато украсени с врязани орнаменти.- Намират се и каменни сечива.

Крепостта Burdenis (Βουρδιπτα) на Хисаря при Свиленград е построена на невисок изолиран хълм, на 1 км северозападно от центъра на града. Крепостните стени са зарити. Фрагменти от римска (II – IV в.), ранновизантийска (V-VI в.) и средновековна (IX – XIV в.) керамика се откриват в крепостта и почти целия Канаклийски квартал, на кв. Талмазов и Хорището. На Хорището, до малката градска река, има зидове, дебели над 2 м, изградени от ломен камък, споен с бял хоросан. Открит е и средновековен некропол, в който са намерени стъклени и бронзови гривни от XII-XIV в.

В кв. Талмазов, на ул. "Коста Велев", на около 500 м източно от Хисар, има античен (от римската епоха) некропол. Наблизо личат останки от дебели около 2 м стени. При прокопаването на канализация по улицата са намерени гробове със стомни, малки гърнета и др. глинени съдове от III-IV в.

Още през миналия век на Хисаря са открити три фрагмента от мраморни паметници от римската епоха със запазени малки части от латински надписи, оповестени от братя Шкорпилови (Паметници из Българско, С., 1888, с. 32), В. Добруски, Г. Кацаров и Ив. Велков, като паметници от римската станция Бурденис, името на която се среща в старите римски карти от II и IV в. В пойтингеровата карта тя се явява под името Бурденис, на 20 мили западно от Адрианопол, а в Антониановия пътеводител – с името Бурдипта, на 22 мили от Адрианопол. В Йерусалимския пътеводител се споменава с името Бурдиста; в средата на VI в у Прокопий намираме името Бурдепто, под което крепостта е записана и в прабългарския летописен надпис на хан Маламир (831 – 836 г.). Ранновизантийския историк Прокопий Кесарийски споменава Бурдепто между крепостите, поправени в VI в. от Юстиниан I.

Бурденис, като селище на римския път, е отбелязано като станция за нощуване, а не като разменна станция за смяна на конете. Престоите (нощуването) са ставали в по-големите селища. Името сочи и тракийския произход на селището.

Селището на Хисаря било в разцвет през римската епоха. В този период то се разраства, заема площта на селищната могила и част от днешния квартал в този край на града. Многобройни са находките от тракоримското селище, което в римската епоха е известно под името Бурденис. Непосредствено южно от Хисаря минава главният римски път от Европа за Константинопол, който на това място отчасти съвпада с днешния магистрален път и с доскорошния т. н. "Момковски път".

От Хисаря към Канаклийска махала има запазен сводест тухлен водопровод, водата на който в недалечното минало е била използвана за напояване. Част от дебела, може би крепостна стена, е запазена и при Хорището, а следите от римското селище продължават и северно от Хисаря.

В Канаклийската махала, край пътя, в началото на века е открита тракийска колесница. Непосредствено до Хисаря, в някои от къщите и сега личат и се намират вторично използувани римски тухли и покривни керемиди. В същия район, при правене на пътя за Момково, при т. н. “Средна чешма” са намерени десет мраморни оброчни плочки с релефи на Тракийския конник, което показва, че там е имало тракийско светилище. Тези оброчни релефи са близки по тип до релефите от светилището при с. Лозен – изкуство, характерно за Тракия през II-III в. на една от плочките е изобразен Тракийският конник с убит дивеч, на друга – сцена от борба на лъв с бик; на трети изразителен релеф се вижда глиган, ударен с копие в гърдите, коленичил на задните си крака, с издигната нагоре глава... От надписа на последния се вижда, че е подарен на светилището от войник. Следват релефи с др. ловни сцени: куче преследва глиган; елен, захапан от куче; конник, замахнал с копие, а под него борба между куче и глиган и т. н.

В музейната сбирка в Свиленград се пазят 660 римски медни фолиси от имп. Константин I и Лициния (нач. на IV в.), намерени през 1966 г. в града на ул. “Бачо Киро” №1 и подарени на сбирката от Георги Стефанов; а в археологическия музей в Пловдив, под №104 – бронзова статуйка на Аполон; под №105 – статуйка на кон; също части от колесница (№ 1871) – 25 бр. и едно умбо. В местността мравката срещу селскостопанското летище на бившето АПК”Граничар” са открити римски медни монети от III – IV в.

От Свиленград произлизат и случайно откритите през 40-те години четири бронзови статуйки на Атина, Венера и Аполон, от II – III в. (Обр. 106).

Северно от Свиленград и източно от пътя за с. Левка, в долината между Саръ дере и Димитровченската кория, има следи от още едно римско селище. В същата местност

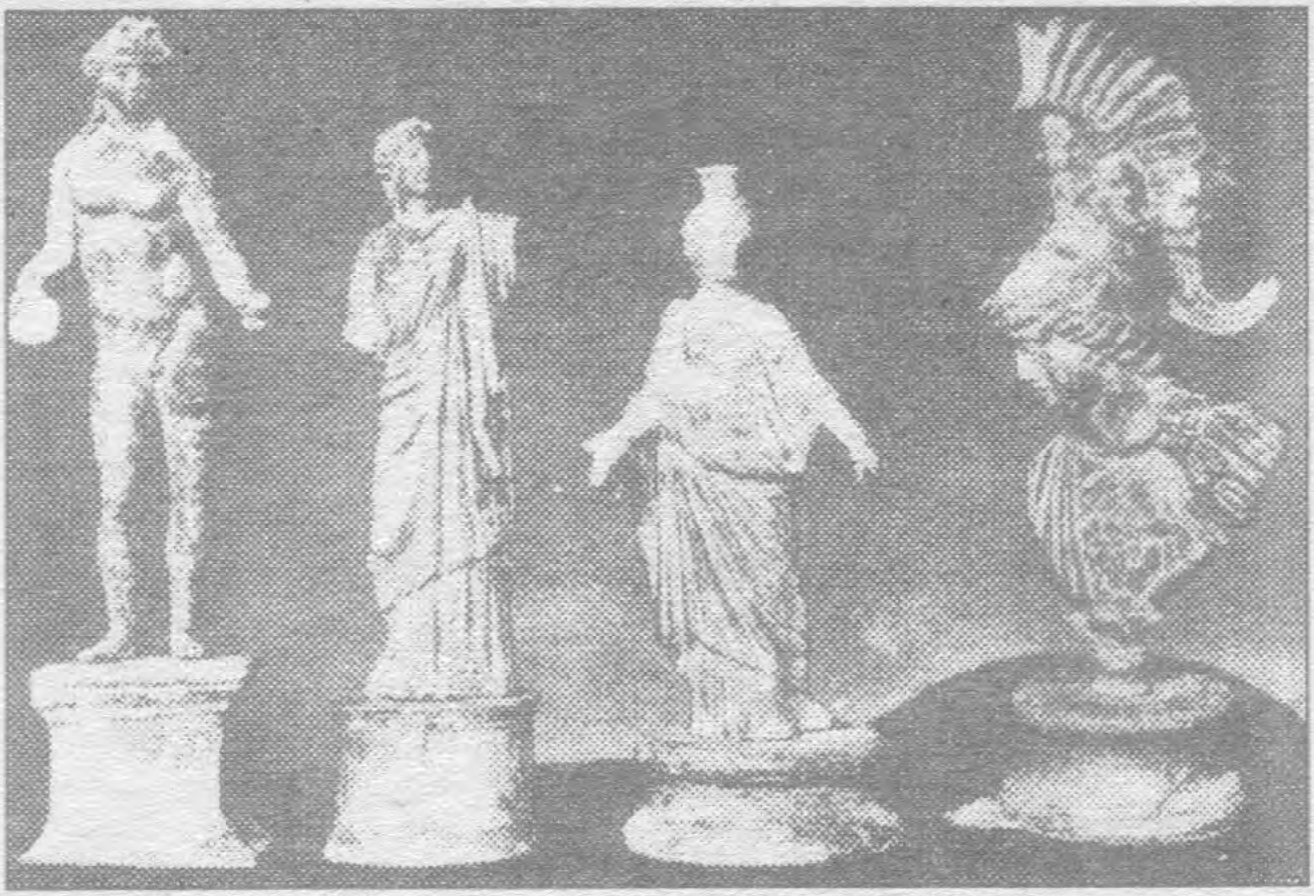

Обр.106. Свиленград. Бронзови статуйки на Аполон, Венера и Атина (II-III в.)

са намерени останки от гробове и зидове. В източния скат на Саръ дере през 30-те год. е открита колесница с бронзови украси (апликации), между които фигурки на пантери, човешки глави с островърхи шапки, обкови от бронзови съдове и една стъкленица.

Между гарата и града, край р. Марица, при вадене на пясък (на ръка) е изваден гроб (скелет) с три гривни – две бронзови и една вита стъклена от безцветно, полупрозрачно стъкло (последната е в ИМ – Хасково).

Изброените находки показват, че в землището на днешния Свиленград е имало цветущо селище през II до IV в., наследило старото тракийско селище на Хисаря. Това селище е преживяло бурите на готското нашествие в края на IV в. и се запазило през V в. и първата половина на VI в. Селището и крепостта Бурденис не загубили значението си и след създаването на българската държава. Откритите тук и запазени в ИМ – Хасково находки като керамика, стъклени и бронзови гривни и др. предмети, показват и заселване на славянско население от времето на Първото бълг.царство. Името му продължава да бъде Бурдепто, вероятно без да изменя много формата си, чак до идването на турците.

В града през XIV в. е построен големият мост с 20 свода, който свързвал двете части на града, а до преди няколко години през него минаваше и Международният път за Истанбул (Обр. 107).

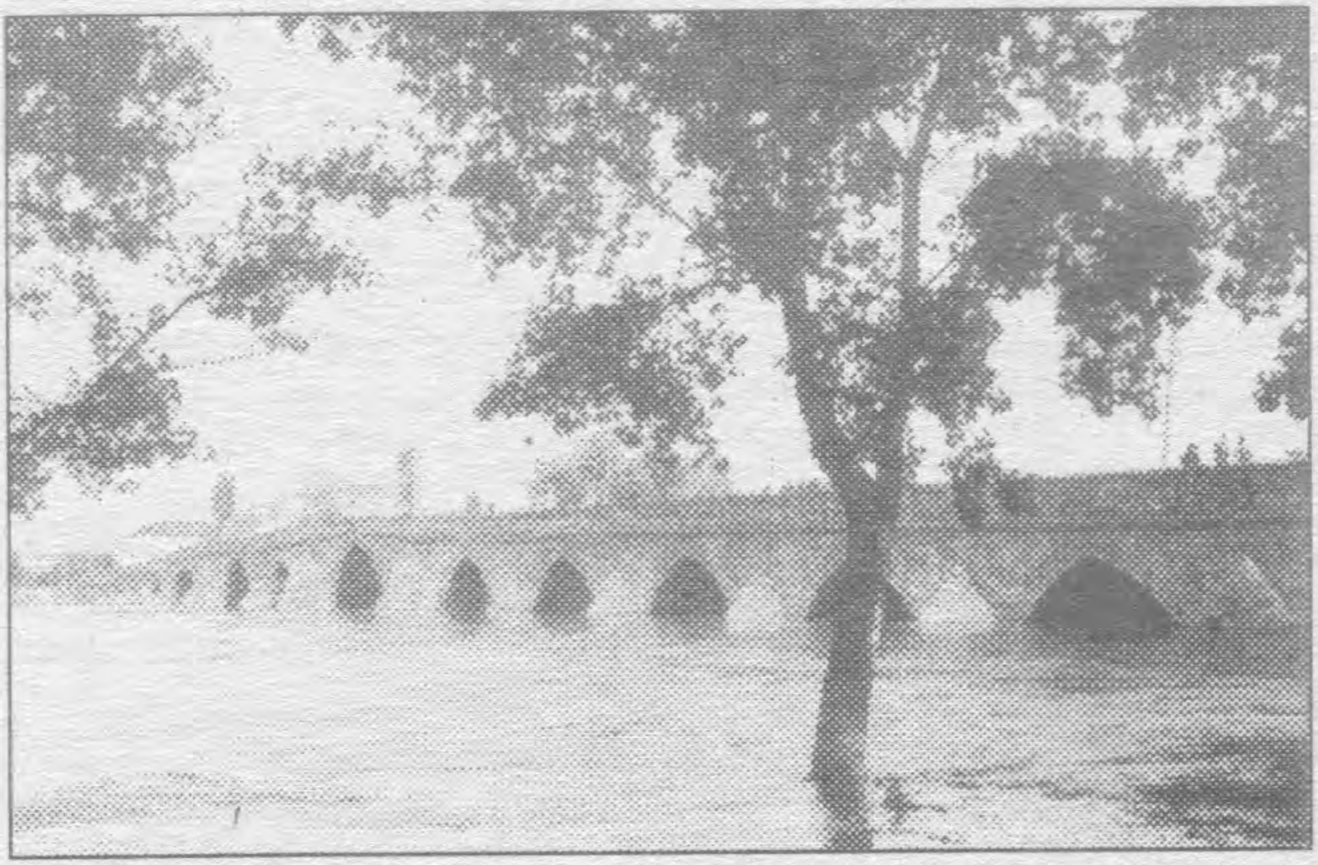

Обр.107. Свиленград. Стария мост над река Марица (XVI в.)

Литература:

1. **Ив. Шишманов**, Стари пътувания през България... МСб, IV, С., 1891, с. 320 – 483.

2. **Ив. Велков**, Антични паметници из България. – ГНМ, III, 1921, с. 239-241.

3. **А. Разбойников**, Свиленград. – Тракийски сборник, III, 1932, с. 115-168.

4. **Ив. Велков**, Разкопките около Мезек и гара Свиленград през 1932-1933 г. – ИАИ, XI, 1. С., 1937, с. 117-170.

5. **Ив. Велков**, Погребения с колесници – ИАИ, XIV, 1940, с. 211-214.

6. **А. Разбойников**, Где е било селището и крепостта Бурдепто? –

ИИД, XIX-XX, 1944, с.189-192.

7. **Ив. Велков, Ив. Венедиков**, Кратки вести от разни места. – ИАИ, XV, 1946, с. 232-233.

8. **П. Детев**, От Burdenis до Arzus. Археологически вести. – ИАИ, XV, 1946, с. 172-173.

9. **С. Димитров, В. Недков**, Надписът на моста при Свиленград. – сп. Археология, V, 1963, кн. 1, с. 46-51.

10. **G. Mihailov**, IG Bulg., III, 2, 1964, №1824-1826, с. 188-189.

11. **Д. Аладжов**, Средновековни погребения в Югоизточна България – Известия на българските музеи, т. 1,1969, С., 1971, с. 135-151.

12. **Д. Аладжов**, Ценен паметник на културата – в Хасковска трибуна, бр. 93 от 9.8.1973 г.

13. **Д. Аладжов**, Древната история на Свиленград. в. Хасковска трибуна, бр. 152 от 28.12.1974 г.

14. **Д. Аладжов**, Археологически паметници от Свиленградско – в. Хасковска трибуна, бр. 9 от 22.1.1980 г.

15. **Д. Аладжов**, Древни паметници и находки. Свиленградски съкровища – в. Кръг, бр. 34 от 7.9.1993 г.

16. **Д. Аладжов**, Старият мост на Марица при Свиленград – ценен паметник на културата – в. Кръг, бр. 42 от 15.11.1994 г.

CI. Село Свирково. На 2 км югозападно от селото и на около 1 км северно от р. Марица, в местността Соуджука има римско селище, където през 1949 г. е открита колективна находка от сребърни императорски монети (денари от I – II в.). В Соуджука останките от римско селище са обилни: големи глинени съдове, основи от солидни сгради, градени с римски тухли. Малко по-на юг (200-300 м) в съседната местност Ени ери (Янъ ере) през 1942 г. в два глинени съда е открито сребърно съкровище от 6 съда и две плочки (кюлчета) с латински надписи, изработени послучай десетгодишнината от управлението на имп. Лициний (нач на IV в.). (Обр. 108). Едната плочка и част от тавичка се съхраняват в ИМ – Хасково.

В самото село, срещу бившия стопански двор на ТКЗС, има следи от тракийско селище (в дясно от пътя за Симеоновград). Тук са намерени останки от глинени съдове и хромели. През 1961 г. наблизо – в местността Коджа кория – е намерена плоскодънна глинена амфора, също от римската епоха (в ИМ – Хасково).

В местността Мурсулука, до Ченгене чешма, на границата със землището на Симеоновград, по сведения на местни хора също имало следи от антично (?) селище.

Допълнение: Нови находки от деценалията на имп. Лициний.

През 1942 г. в местността Ени ере, на 2 км югозападно от с. Свирково и на около 1 км от левия бряг на р. Марица, били намерени при оран две глинени гърнѐта със сребърни предмети в тях. В тази местност, както и в съседната – Соуджука – има останки от антично селище, което се установява от обилната римска керамика по повърхността, честите находки от големи глинени съдове и основи, градени с римски тухли. Според разказа на намервача Златин Делев, двете гърнета били захлупени с каменни плочи. Във всяко от тях имало по три еднакви разлати съда (тавички) и по една плочка, всички с надписи. Съдовете били прегънати на две, наредени един в друг, а в средата им била поставена по една плочка.

През 1958 г. намервачът Златин Делев предаде в Хасковския музей най-напред едната плочка, а по-късно – част от дъното на единия съд. След по-системно търсене през 1960 г. в двора му бе намерен още един от съдовете, по-добре запазен от първия.

Засега разполагаме със следните предмети:

1. Сребърна плочка във форма на двойна брадва, дълж. 0,188 м, шир. в средата 0,043 м, в краищата – 0,062 м и дебела 0,008 м. Тегло – 633 гр. Химическият анализ на метала (хим. лаборатория при БАН) дава следният състав: сребро – 97,5%, злато – 0,5%, мед – 0,5%, цинк – 1%, желязо и олово по около 0,2%. В средата на плочката е написано с пунктир: OFMAXIMVSFASIRVAS. Първият знак “O” е по-малък от другите, а деветият и десетият знак са лагирани. Надписът трябва да се разчете така OF (ICINATOR) MAXIMVS

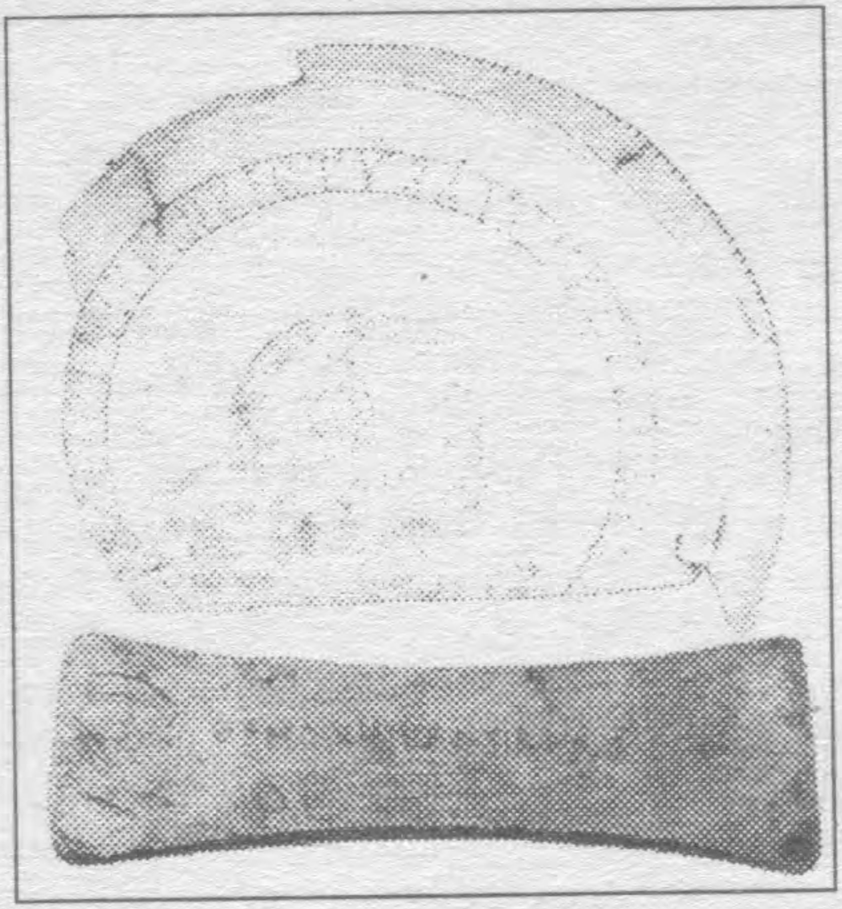

Обр.108. С. Свирково. Сребърни съд и кюлче (IV в.)

F(ABEP) A SIR (MIO) VAS(CVLARIVS).

Следователно се касае за Максим, който бил собственик на занаятчийска работилница, златар от град Сирмиум (сега Стремска Митровица в Югославия).

Върху подобни плочки от Югославия се чете надписът: O (FFICINA) FLAV(II) NICANI VASC (VLARII). (CIL, III, 6331; Л. Огненова, Сребърни съдове от деценалията на император Лициний. – Сб. Гаврил Кацаров, ч. II, ИАИ, XIX 1955, с. 241).

2. Фрагмент от дъното на сребърен съд с неправилна форма и диаметър около 0,20 м. Тегло 293 г. Съставът на сплавта е почти същият както на плочката: сребро – 97%, злато – 0,6%, желязо – 0,5%, цинк – 0,5%, мед – 0,2%, олово – следи.

От вътрешната страна дъното е украсено с 4 вдлъбнати концентрични окръжности, между които е поставен надпис и украса от растителен орнамент, направен с пунктир. На 0,02 м от краищата минават две концентрични окръжности, отстоящи една от друга на 0,015 м, между които е нанесен с пунктир следният надпис: LICINIVS INVICTVS AVG (OB DIEM DECENNA) LIVM SVORVM. Надписът се предхожда от бръшлянов лист. Височината на буквите е 1-1,1 см, а ширината – 5-7 мм. В средата на дъното има още две концентрични окръжности, отстоящи на около 8 мм една от друга. Между тях отново с пунктир е нанесен лозов ластар. В средата на дъното с пунктир е отбелязано:

SIC X
SIC XX

3. Сребърен разлат съд с диам. 0,20 м тегло 400 гр.; украса като на описания по-горе съд. Запазени са около една трета от страничните стени на съда, които от дъното завиват косо нагоре до 0,22 м. Накрая те завършват с назъбен ръб. На същото място като при по-горе описаното дъно и със същите размери и техника е нанесен еднакъв на горния надпис, от който е останало следното: LICINIVS INVICTVS AVGVSTVS OB DIEM D(ECENNALI)VM, а в средата – съвсем същото повторение на окръжности, орнаменти и знаци. В центъра и на двата съда е издълбана точка, образувана при очертаване на окръжностите.

Въз основа на явно еднаквите надписи върху двата сребърни съда с положителност можем да възстановим напълно следния надпис, който е бил на дъното на двата съда: LICINIVS INVICTVS AVGVSTVS OB DIEM DECENNALIVM SVORVM, т. е. в превод гласи: "Лициний непобедим Август по случай деня на неговата деценалия" (десетгодишнина на управлението).

Същият надпис е поставен около портрета на императора върху сребърните съдове от Червен бряг (Л. Огненова, цит. съч., с. 234), с тази разлика, че при нашите съдове надписът е предаден изцяло, без съкращения и е направен с пунктир.

Надписите по дъното на двата достигнали до нас съда показват ясно, че те са свързани с една важна дата от управлението на имп. Лициний (308-325 г.), а именно – десетгодишнината от провъзгласяването му за император. Така можем да установим съвсем точно датата на изработването на съдовете – 318 г.

Означението SIC X SIC XX показва, че надписите по съдовете се отнасят до честване на десетгодишнината от управлението на Лициний, тъй като на една триумфална арка, издигната послучай десетгодишнината на Константин Велики, намираме същите знаци, които се превеждат като пожелания “както десет, така (и) двадесет” SICX SIC XX се среща върху два съда от Грам Естергам (Унгария) и три от Ниш (Югославия) вж. Hampel, Arch. Ert. XXI, 1901, с. 323-327 и 118-120.

Няколко думи и за сребърната плочка, намерена заедно със съдовете. Формата на плочката не може да ни подсети или би ни заблудила, ако съдим за предназначението ѝ само по нея. Имаме основание да приемем, че това е форма на суровия материал – метал на кюлче със знак на производителя, от което се изковават в последствие сребърните съдове. В надписа е означена работилницата, от която излиза това сребро. Последното обяснение срещаме и при други подобни надписи, нанесени върху сребърни плочки (Л. Огненова, цит. съч., с. 241), а така също и върху изработени вече сребърни съдове. Вероятно една плочка е служела за изковаване на един от сребърните съдове, защото теглото на запазената плоча (633 г.) отговаря (приблизително) на теглото на един цял съд.

Обстоятелството, че намираме нашите сребърни съдове заровени в земята, поставени в гърнета и превити през средата показва, че те вече не са ценени от притежателя им в своето първоначално предназначение, а само като скъп метал. Среброто от цялата находка е тежало около 5 кг.

Сребърните съдове от с. Свирково, допълват известните вече у нас съдове от деценалията на Лициний от Червен бряг, но са с по-груба изработка. Може само да се съжалява, че още при откриването им не са станали достояния на някой от музеите, за да се запази цялата колекция от 6 съда и 2 плочки.

Литература:

1. **Д. Аладжов.** Находка от антични съдове. – в. Хасковска трибуна, бр. 142 от 29.11.1960 г.

2. **Д. Аладжов.** Нови находки от деценалията на император Лициний – Сп. Археология, III, 1961, кн. I, с. 47 – 50, Обр. 1-5.

3. **Д. Аладжов**. Марица. – Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн. 4, 1964, с. 25.

4. **Д. Аладжов**, Симеоновград в древността и средновековието. – Констанция. Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград, С., 1985, с. 11.

5. **Д. Аладжов**, Симеоновград от древността до XIV в. – Симеоновград от древността до 1885 г., Хасково, 1993 , с. 34.

CII. Село Сеноклас. На 1 км северозападно от селото и на 4 км източно от Маджарово, върху скалист висок рид с посока изток-запад, се намира тракийския култово-прогребален комплекс, разположен в източната част на местността Хисаря. Тук по скалите са изрязани релефни кръгли изпъкнали "гъби", обърнати на изток. Целият източен скат гледа към р. Арда и е осеян с грунтови скали (Обр. 109), в които са издълбани кръгли и четвъртити басеинчета, свързани помежду си с улейчета.

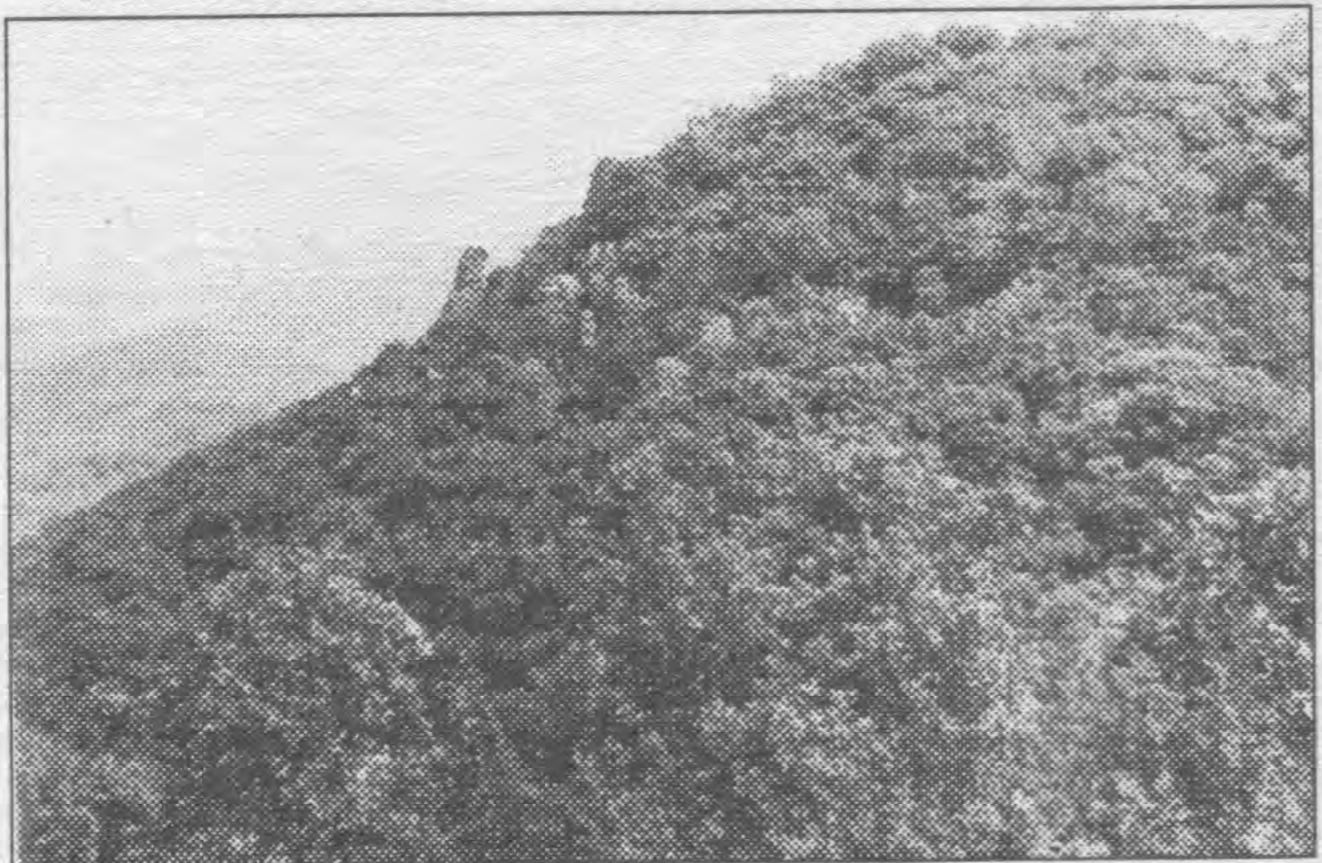

Обр.109. С. Сеноклас. М. Хисаря

В най-източната част на рида, представляваща плато, е разположена една от най-големите тракийски крепости, достъпна само от запад. Цялата западна страна е преграде-

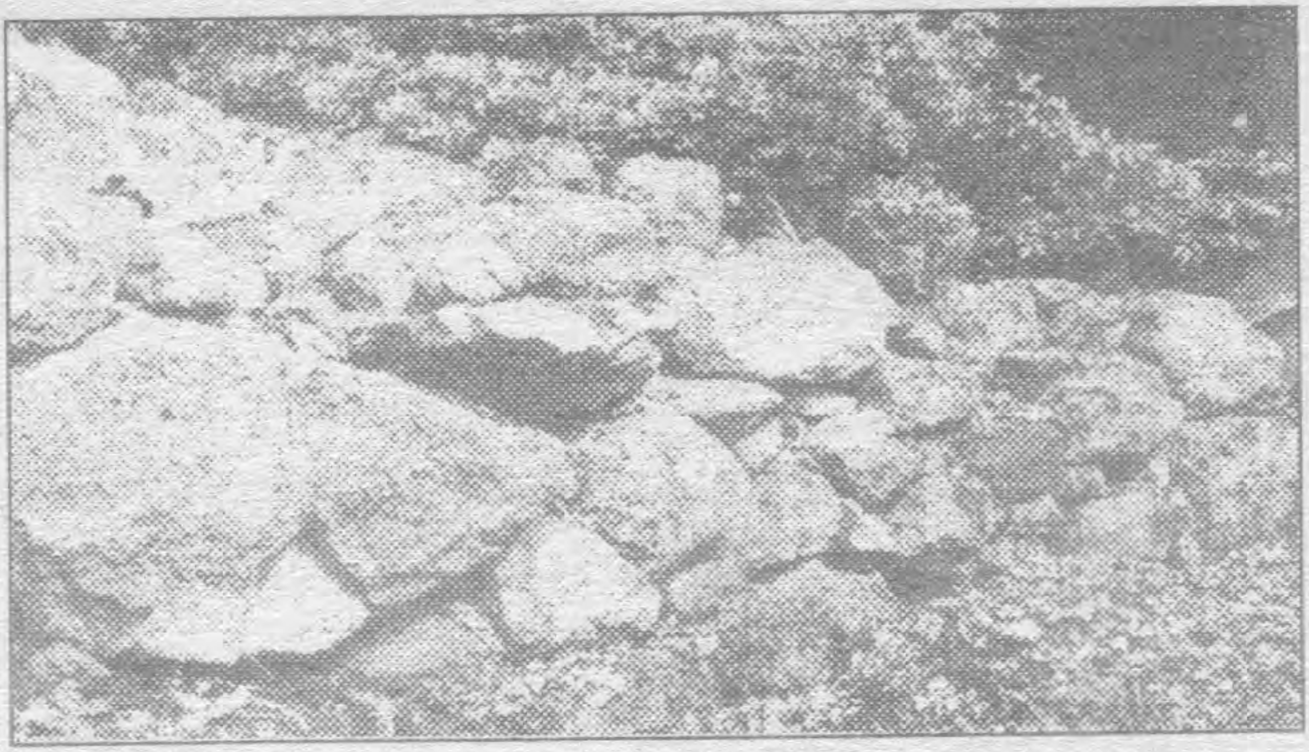

Обр.110. С. Сеноклас. Крепостната стена в м. Хисаря

на от стена, градена от големи ломени камъни без спойка, дебела 3,80 м, която върви от север към юг (Обр 110), на места запазена на височина до 1,50 м. Крепостта има два

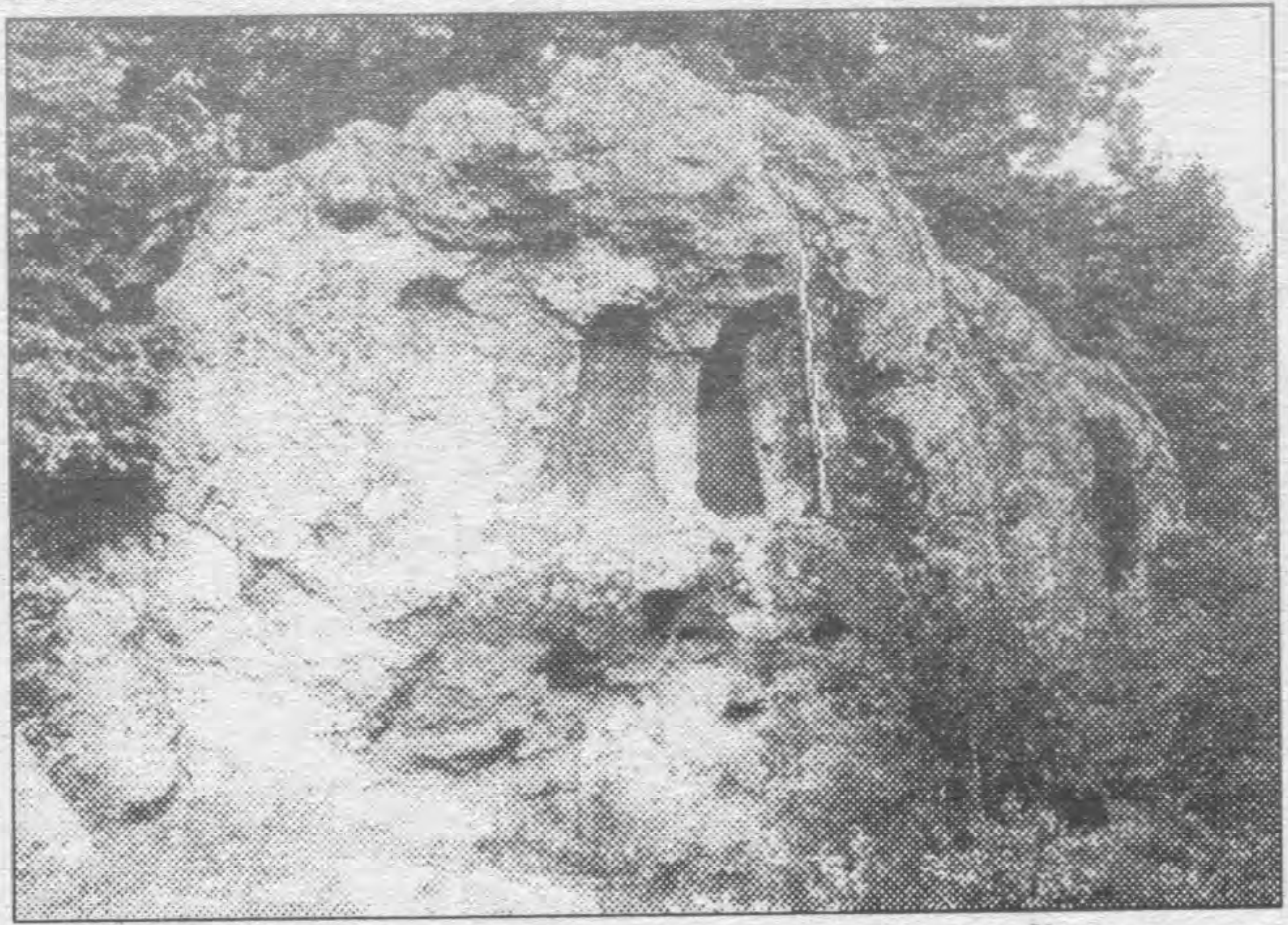

Обр.111. С. Сеноклас. Трапецовидни ниши в м. Хисаря

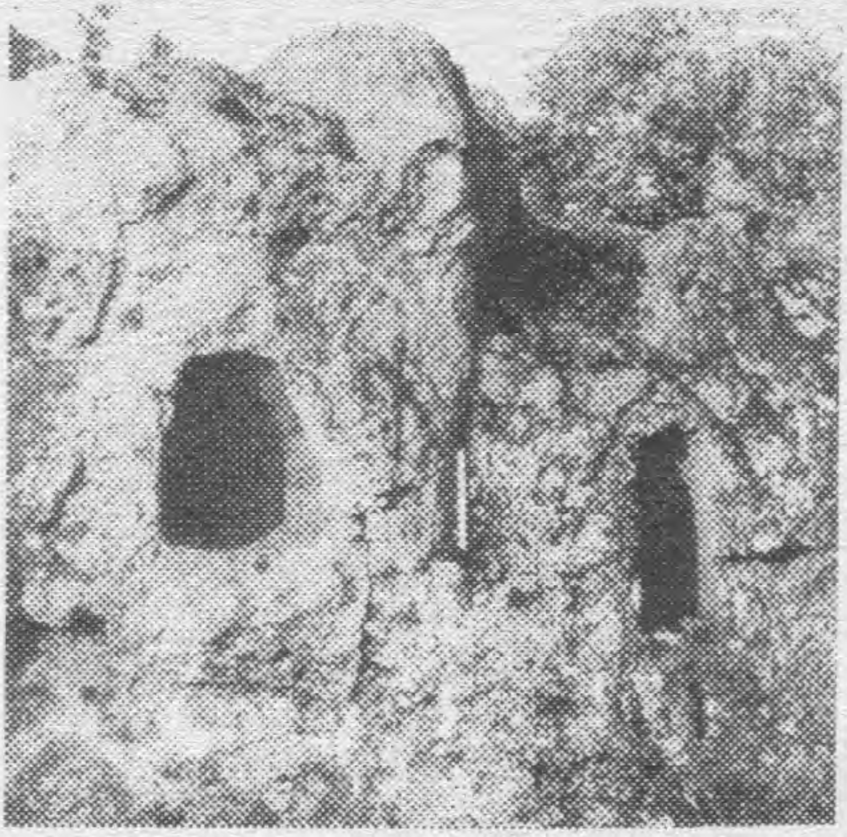

Обр.112. С. Сеноклас. Трапецовидни ниши

входа, фланкирани от дълги 10-12 м стени, извън крепостната стена.. Те са на разстояние около 60 м един от друг. Стената завършва в най-южната точка, откъдето започват отвесните скали.

На две изолирани скали във вътрешността на крепостта са издълбани 5 трапецовидни ниши (Обр. 111 и 112). От същите ниши има и на недостъпните скали от юг и изток. Най-голямата ниша има шир. при основата 50 см и вис. 50 см. По повърхността се намира керамика от желязната епоха.

На около 500 м североизточно от крепостта Хисаря има параклис – Св. Кирил и Методий, скалите около който са осеяни с ниши, басейнчета, вдлъбнатини и кръгове. Североизточно от параклиса има извор, каптиран в малък басеин. В миналото басейнът е бил оформен като издялан в скалата свод. Върху горната повърхност на скалата са издълбани 6 басейнчета с улеи, по стените са издълбани овални ниши. Скалата е прорязана от голяма пукнатина, в която също има издълбани ниши. И тук керамиката по повърхността е от желязната епоха.

В селското землище, южно от селото е открита тракийска гробница и няколко римски гроба от III – IV в.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Сборник в чест на Иширков, с. 151 сл.
2. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия,

С., 1953, т. II, с. 68.

3. **Мегалитите в Тракия**, ч. 2, С., 1982, с. 258-260.

4. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. THRACIA, VI, С., 1984, с. 229-230.

5. **Д. Аладжов**, Древни паметници край Арда – в. Маджаровец, бр. 6 от 1.3.1989г.

6. **Д. Аладжов**, Древните тракийски паметници – в. Шипка, бр. 223 от 14.11.1992 г.

CIII. Симеоновград. Името на града до IV в., т. е. тракийското име на селището – не е известно. През IV в. е построена градската крепост и градът носи вече името Констанция. През късната античност и ранното средновековие Констанция била предимно военно средище (град-крепост). Ролята на града като военно-административен, църковен и стопански градски център нараства през XII в. тогава в писмените извори тя се обозначава като урбс, полис (град), а византийският хронист Никита Хониад я нарича “забележителен град”. Стопанският облик на този град и неговата околност има аграрен характер. Богатството и многообразието на отработваните култури са негова характерна особеност. С право Идриси (арабски пътешественик) отбелязва, че “град Констанция е голям и добре населен град, със земеделски култури и многобройни обработени полета”. Формите на името на града и неговата транскрипция е в зависимост от произхода и езика на изворите: в първобългарските надписи и византийски извори, писани на гръцки език – Константия; у арабския географ Идриси – Кустантия, Кустантиана; в латинските извори – Констанция.

В Симеоновград и близката му околност има значителни останки от първобитния човек. В резултат на дългогодишните проучвания в ИМ – Хасково се пазят стотици находки от първобитните селища в землището на града. Такива са проучени в местността Девебарган – близо до устието на р. Сазлийка, в местността Чавдарова чешма – край кв. Златидол, на ул. “От Паисий” №14 и в местността

Асара – на десния бряг на р. Марица.

Най-много праисторически находки има от местността Чавдарова чешма – селище, „открит тип“ с дебел културен пласт, проучено от 1967 до 1982 г. То заема три високи речни тераси на р. Марица – най-източната – обитавана през бронзовата епоха; средната – през неолита и западната – през енеолита. Тези три части на селището заемат площ от около 30 дка. Средното селище – неолитното – е цялостно разкопано и внимателно проучено (VI-V хил. пр. н. е.). Западната тераса – от енеолита (IV хил. пр. н. е.) – е проучена сондажно, а източната – само е събирана керамика от повърхността.

Селището от ранния неолит заема сравнително малка площ – около 1 дка и е имало около 10-20 жилища във всяко определено време. Разкопани са запазени останки от жилища, с трапецовидна – почти правоъгълна форма и в повечето случаи – с едно помещение. При проучването са открити добре запазени подови мазилки от кръгли пещи, край тях – питуси – ями, измазани с бяла глина. Те са служели за ежедневни домакински нужди, като съдове за зърно, варива и др. До огнището се намира хаван от камък, който служи за различни цели – постоянна работна площадка. Картината на жилищата е допълнена от ръчна мелница (хромел) и натрошени глинени съдове.

Жилищата са от плет, замазан с глина. Отгоре са били покрити с двускатен покрив с ръженица или блатна растителност. Край жилищата се откриват ями за смет, в които по време на разкопките се намират изхвърлени глинени съдове и сечива...

Друго, частично проучено още в края на века праисторическо селище, е известната селищна могила Девебарган. Тук е открит богат материал от каменно-медната епоха и незначителни останки от бронзовата епоха. Намерени са каменни мелници, разнообразни глинени съдове, голямо количество каменни и костени оръдия на труда, а така също и медни игли и брадви.

Селището на ул. "От. Паисий" е открито случайно в нач. на 60-те год. при изкопи за основи на къща. Намерени са каменни брадви, кости на животни и керамика от късния неолит и енеолита.

В местността Асара са проучени три хоризонта от бронзовата епоха, от която наслояването под тракийското селище от желязната епоха има дебелина до 70 см. В трите

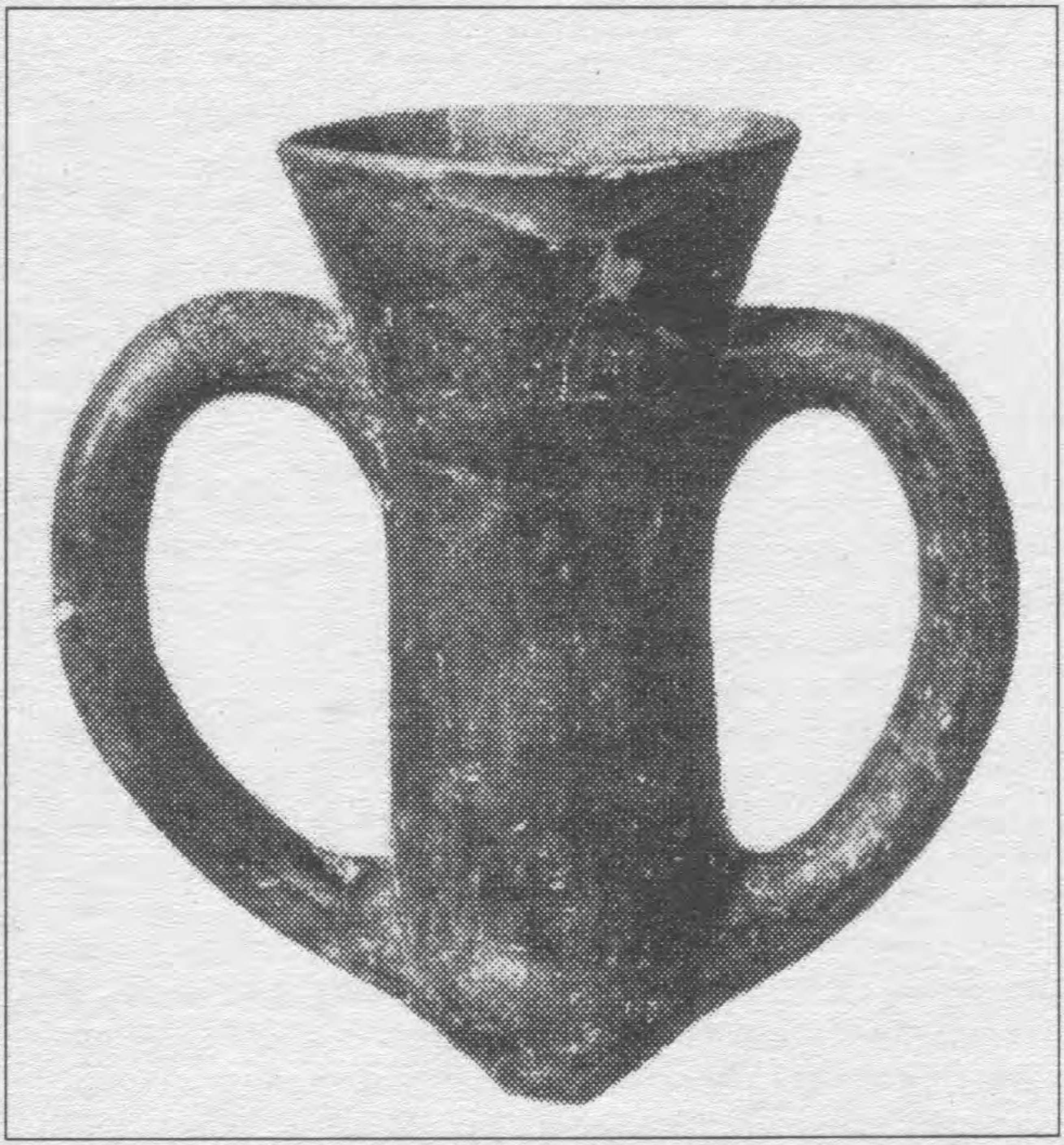

Обр.113. Симеоновград. „Троянски тип“ чаша от м. Асара (I хил. пр. н. е.)

хоризонта от бронзовата епоха са намерени предмети от глина, камък и мед. Открити са значително количество глинени съдове – кани с висока дръжка и косо устие, паници и гърнета. При грубите дебелостенни съдове преобладава релефната украса, а по-фино изработените са украсени с врязан, беден на мотиви орнамент, но са фино обработени и полирани. Открита е и една цяла (Обр. 113) и няколко фрагментирани „троянски тип“ чаши, за първи път открити при археологически разкопки у нас. Намерени са и каменни чукове и брадви, медна брадва и предмети, определящи селището към края на ранната и самото начало на средната бронзова епоха. Селище от бронзовата епоха има и при Раздолското дере.

Културата на първобитните селище в Северна Тракия има много общи черти с праисторическите култури в Средиземноморието и Мала Азия. Тази общност се наблюдава и в откритите в Симеоновград праисторически материали, разгледани подробно на друго място. При археологическите разкопки на крепостта в местността Асара частично е разкопано и селище от старожелязната епоха, включено в крепостните стени. Огромно е количеството на добре оформената и с богата украса керамика от това селище, очертаващо се като един от центровете в развитието на културата на старожелязната епоха в Югоизточна Европа. Открити са и няколко халщатски (от старожелязната епоха) глинени идоли. Друго селище от тази епоха има в местността Ванчовите чуки, близо до кв. Злати дол. Тук се виждат няколко големи могили, а на значително пространство от около 10 дка, на повърхността на земята, която се обработва – личат останки от големи глинени съдове от старожелязната епоха, наред с такива – от младожелязната епоха.

За историческата картина на тракийските селище от младожелязната епоха в Симеоновград дават представа няколко богати и важни находки. Това са, на първо място, луксозните глинени, червено-фигурни гръцки съдове, чиито рисунки пресъздават различни сцени от гръцката митология (V-IV в.),

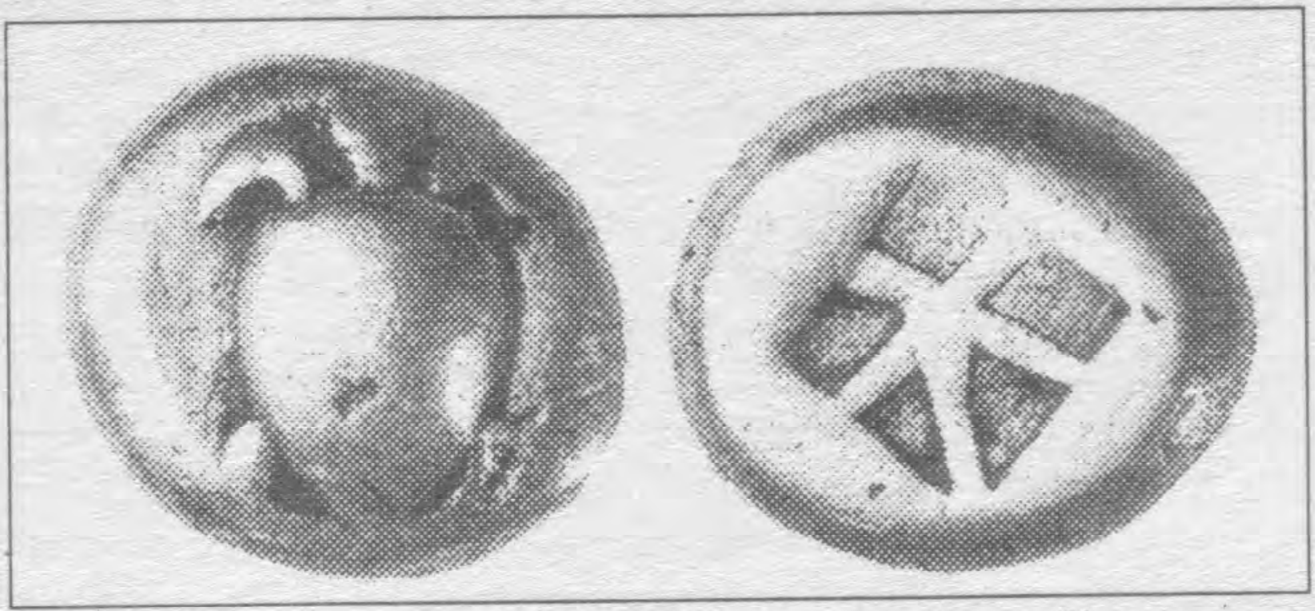

Обр.114. Симеоновград. Сребърен статер на о-в Егина (V в. пр. н. е.)

голямото количество тасоски амфори за зехтин и вино. Амфорните печати показват, че в Симеоновград (и изобщо в района) търговията с Гърция е осъществявана по р. Марица пряко и чрез посредничеството предимно на о-в Тасос.

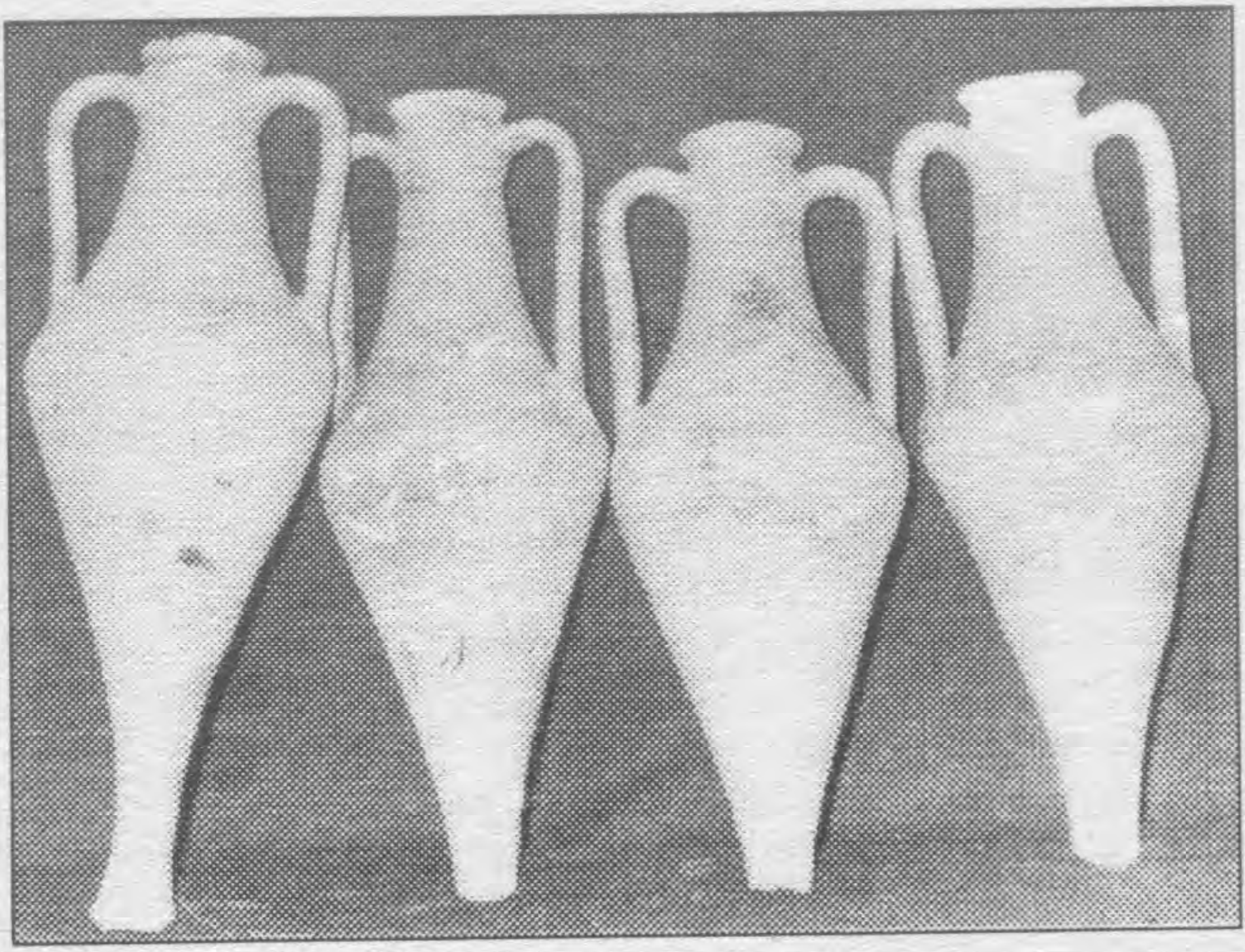

Обр.115. Симеоновград. Глинени амфори от Могила I (IV в. пр. н. е.)

В Симеоновград са намерени и сребърни статери (монети) от О-в Егина от VI-V в. пр. н. е. (Обр. 114), монети на Филип II и Александър III Велики и др., златна апликация с изображението на тракийския бог-конник от V-IV в. пр. н. е., а също и богата могилна надгробна находка. Във високата 11 м могила, намираща се на 800 м от елинистическото селище в местността Асара, с позлатен венец на главата е погребан някой от местните владетели на раз падналата се тракийско-одриска държава от IV в. пр. н. е. Знатният тракиец е поставен между доспехите си (посребрен шлем, броня, щит, колчан и копия) и богати погребални дарове, заедно с любимия си кон. Сред даровете интересни са глинените амфори (Обр. 115), посребрени ситула, медни и глинени блюда, кана, украсена с глави на вакханка и пан, и сребърна каничка с позлатена релефна украса (Обр. 116). Тези находки илюстрират състоянието на тракийското производство и връзките с егейския свят. Те говорят и за обществено-икономическото положение на тракийската аристокрация.

Следи от трако-римски селища в и около града има на няколко места: най-близо – на около 500 м северно от града, в местността Бърчина, в ляво от шосето за Гълъбово и на около 800 м от р. Марица. По-значителни остан-

Обр.116. Симеоновград. Сребърна каничка от Могила I (IV в. пр. н. е.)

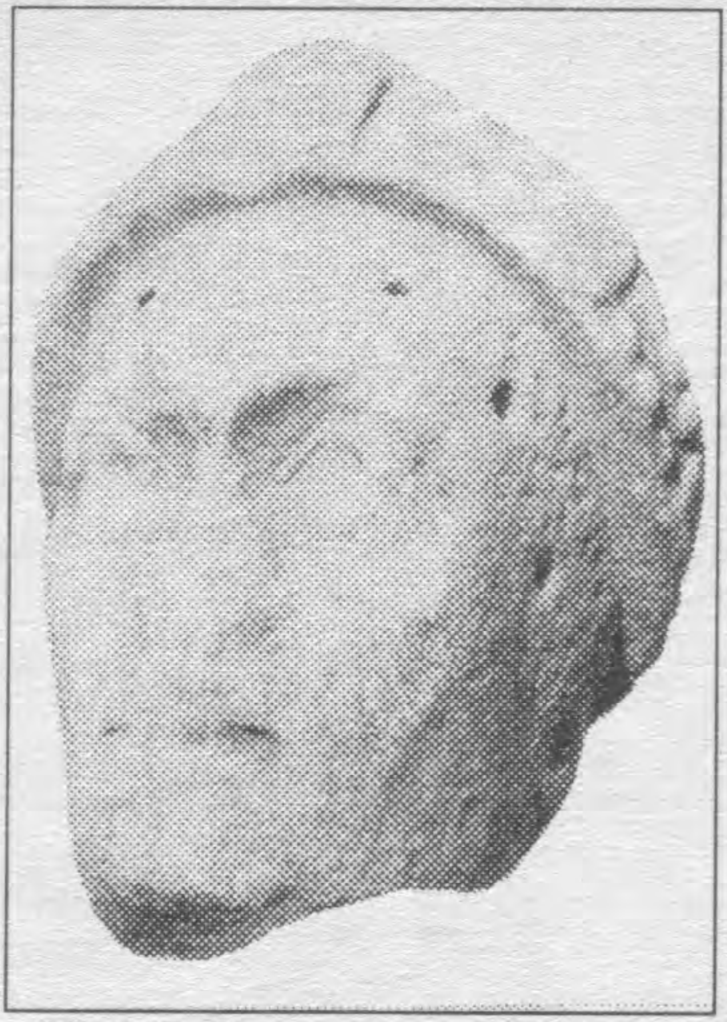
Обр.117. Симеоновград. Мраморен портрет на имп. Валент (IV в.)

ки от римската епоха има на 2 км северно от града, в местността Градището, където има голямо трако-римско селище, а край р. Сазлийка – светилище. Един уникален за нашите земи паметник (Обр. 117). на късноантичното изкуство- мраморен портрет на имп. Валент (364-378 г.), загинал край Букелон (дн. Маточина) по време на второто готско нахлуване в Тракия – носи произхода си от това място. Намерени са още глинени съдове, колони от постройки и два старогръцки строителни каменни надписа. Некрополът на това селище се намира над сградата на бившето АПК.

Селището и находките от римската епоха около Симеоновград, заедно с надгробните могили в района сочат сравнително голямата гъстота на тракийското население в този район. При първото готско нахлуване през 250-251 г. те изпитват съдбата на цяла Тракия. Ограбени и разорени, някои са напуснати и населението им се измества на по-сигурни укрепени места. От около края на III в. са най-ранните материали от римската епоха, в крепостта на Асара, където вероятно продължава живота си и селището от местността Градището, след опустошенията на готите. Малко по-късно, още през IV в. са издигнати крепостните стени на Констанция, в същата местност – Асара, които пазят околното население през следващите столетия на кънноантичната епоха и средновековието.

Обр.118. Симеоновград. Бронзова тока с крилат лъв от м. Асара (IX в.)

При разкопките на крепостта в местността Асара са открити раннославянски останки от жилища, както и следи от прабългарите. В пределите на българската държава Симеоновградският район влиза в самото начало на IX в., в резултат на победоносните подходи на хан Крум (802-814 г.) в земите на юг от Балкана. Крепостта е разположена край десния бряг на р.Марица, на естествено платовидно възвишение. Археологическите проучвания установяват, че тя е строена и поправяна на няколко пъти. Стените са дебели от 2 до 2,60 м, има два входа, една потерна, няколко „U“-образни и една кръгла кула; открит е и един таен подземен ходник (изход), както и голяма църква от IV в. Находките от крепостта са хиляди, но сред тях значими са раннославянската и прабългарска керамика, метални коланни апликации и токи (Обр. 118), ранносредновековна колекция от здрави глинени съдове (Обр. 119) и др. Местонахождението на крепостта, размерите ѝ (над 50 дка), както и характерът на архитектурните паметници доказват значимостта на града през различните епохи (Обр. 120). Това, наред с откриваната занаятчийска продукция и някои находки, като калъпи за накити, откритите варници и работилници, дават основание да виждаме тук една широка и разностранна търговско-занаятчийска дейност. Това, от своя страна, са условия за развитието и нарастването ролята на града през XI-XII в. като един от най-развитите средновековни центрове в Северна Тракия. Не случайно Констанция е мястото, където продължително лагерува

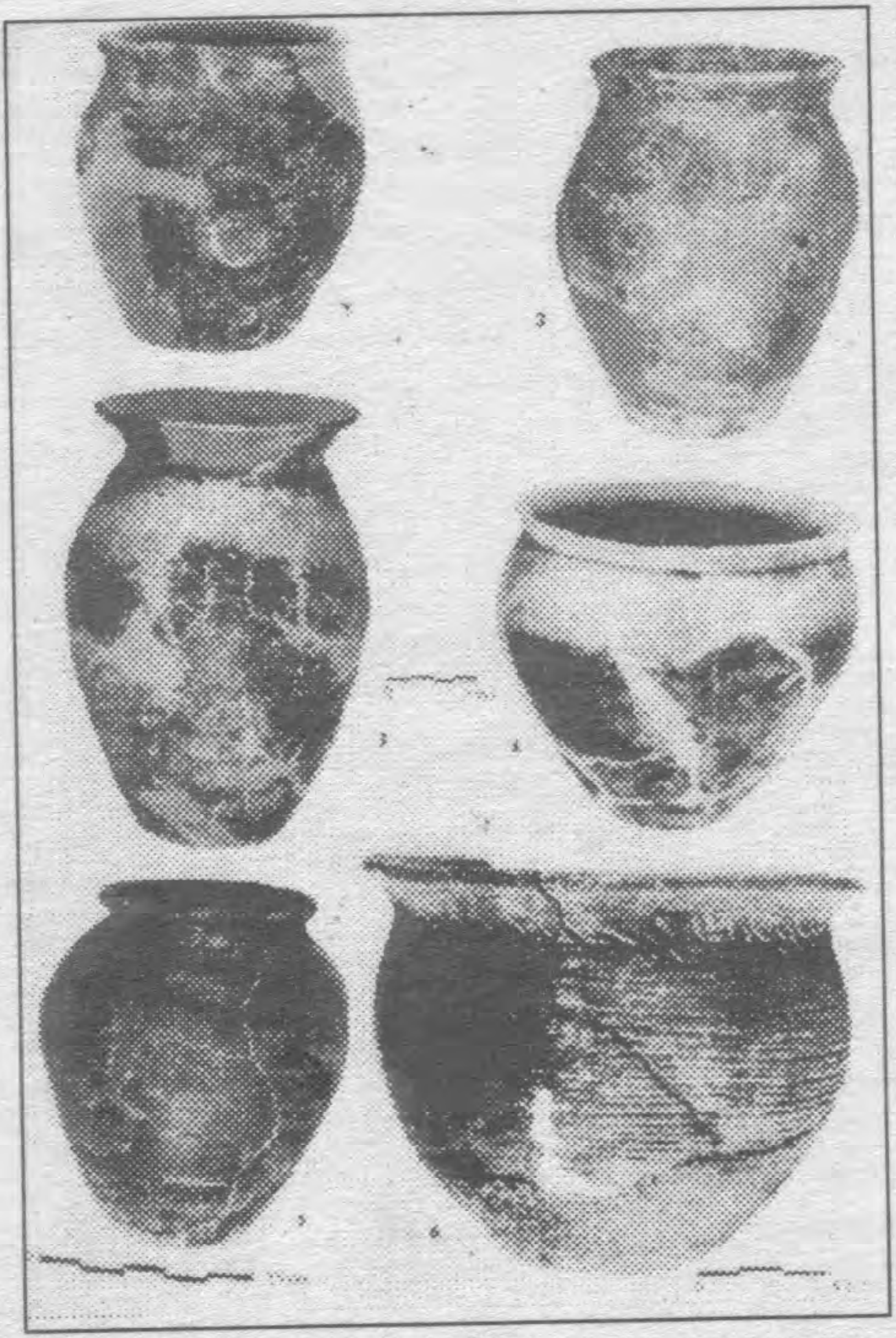

Обр.119.Симеоновград. Средновековни глинени съдове от крепостта в м. Асара (VIII, IX и X в.)

армията на Третия кръстоносен поход (1189-1190 г.) – тук тя намира всичко необходимо за стопанството и отбраната: жилища, стопански помещения, занаятчийски работилници, водохранилища и сигурност зад здравите стени на голямата крепост.

Населението на Констанция не изчезва след разрушаването на градските крепостни стени в нач. на XIII в. – животът на града продължава в местността Градището, като голямо и богато селище, след напущането на опожарената крепост в местността Асара, а също така и в района на кв. Злати дол, край брега на р. Марица, близо до днешните гробища. На Градището е открита църква, с тухлена подова настилка, изписана с многоцветни стенописи, битова, луксозна и трапезна керамика, някои от съдовете работени в техниката „сграфито“ –

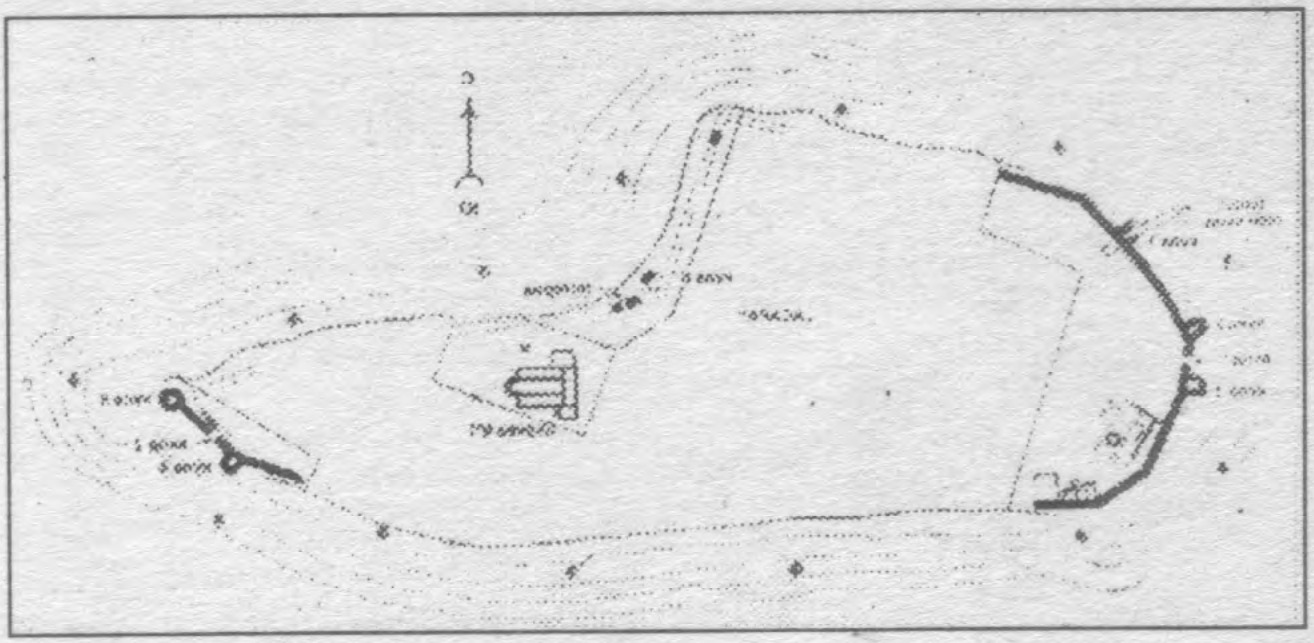

Обр.120. План на крепостта в м. Асара

материали, които отнасят съществуването на селището на това място към периода XII-XIII в. Такива са материалите и от некропол в местността Градището (XI-XII в.) – Обр. 121 и другия голям некропол, източно от днешното гробище (от XII-XIV в.).

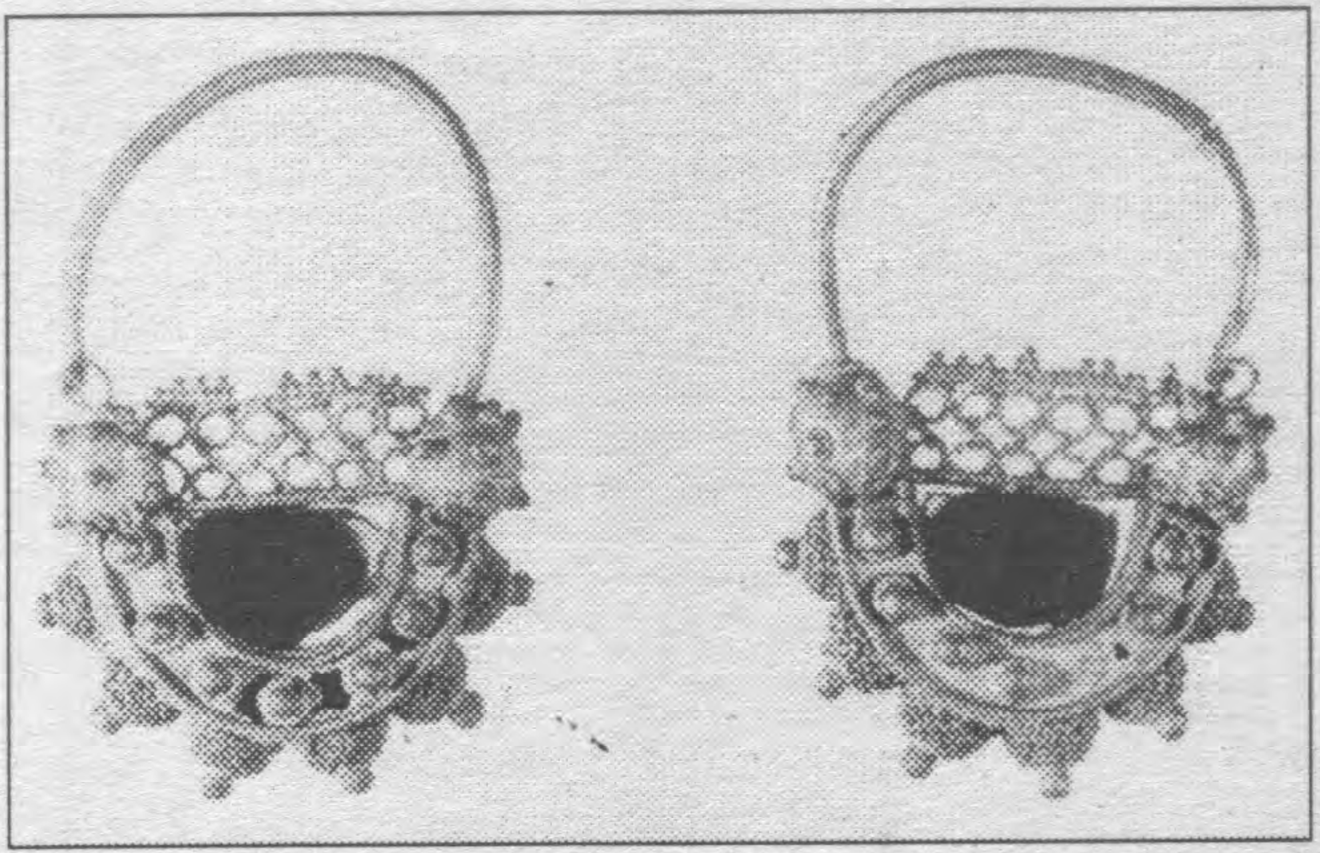

Обр.121. Симеоновград. Сребърни обици от м. Градището (XII в.).(по Кр. Капелкова)

Обр.122. Симеоновград. Бронзов енколпион от м. Деве барган (IX-XI в.)

Обр.123. Симеоновград. Бронзова тока с лъв, от м. Деве барган (IX в.)

Средновековна крепост има и върху праисторическото селище на хълма Девеберган, където са намерени ценни метални ранносредновековни предмети, като пръстен с надпис, енколпион (Обр. 122) и коланна тока с лъв (Обр.123).

Всичко, изложено накратко тук, говори за разцвета на Констанция през XII-XIV в., вече и извън крепостните стени на Асара, които сега – след изместването границите на Византия далече на север от Тракия – вече не играели необходимата за ранното средновековие отбранителна роля.

Османското нашествие на Балканския п-в слага край на високата за времето си християнска култура. Въпреки трагичните събития, свързани с турското присъствие тук средновековните селище в землището на Симеоновград продължават своето съществуване в условията на османското робство.

В землището на Симеоновград са намерени монети от всички епохи.

Допълнение: Некрополът в местността Асара (IX – X в.)

Между разнообразните археологически паметници, отразяващи бита и културата на древните народи, значителен интерес предизвикват изработените от метал, стъкло и различни минерали накити - образци на ювелирното изкуство от далечното минало. Някои от тях са високохудожествени произведения, в които изяществото на формата и богатството на орнамента се съчетават със сложна форма на изпълнение.

Украсяващите тялото и облеклото ювелирни изделия не са лишени и от особено (специфично) съдържание: например амулетите, пазещи благополучието на собственика им, отразяват и религиозни представи; други пък могат да се разглеждат като символи на богатство и власт, всички общо ни дават представа за материалната култура на местното население от определена епоха.

Историческият музей в Хасково притежава безценна колекция от накити, сред които най-ярко изпъкват изделията от времето на средновековната бълг. държава – период от историята ни – най-важен за нас българите.

Източник на това богатство от накити са извършените в продължение на десетилетия системни разкопки на некрополи, разположени край селище и крепости. При тези разкопки са проучени около 400 средновековни християнски гробове. Най-богати са некрополите при Симеоновград, Хасково, с.Любеново, Минерални бани и около платото чала.

В Симеоновград са проучени три некропола. Първият е в чертите на местността Асара, която се приема, че е прочутата през средновековието крепост Констанция. Най-напред, през 1977 г., бяха открити гробове извън крепостните стени, източно от крепостта – на т. н. „Малко Асарче“. В хода на разкопките в крепостта се установи, че този некропол възниква в източния край на крепостта след завладяването ѝ от хан Крум (IX – Хв.). Обитавана по това време е била само западната половина на Констанция. Най-много гробове са проучени чрез разкопки в некропола около разрушената раннохристиянска базилика.

Всички погребения са извършени по християнския обичай. Погребаните са поставяни в правоъгълни ями, ориентирани запад-изток, с ръце, най-често скръстени върху корема. Някои от гробовете са оформени с наредени изоколо ломени камъни.

По сравнително добре запазените скелети, върху ръцете им бяха открити стъклени и бронзови гривни, а около черепа и шията – обици и огърлици от разнообразни по форма и цвят стъклени маниста.

Накитите от гробовете в крепостта Констанция се датират от IX и X в. и принадлежат към типовете, разпространени в целия славянски свят: бронзови и сребърни обици – халки, някои с кухи сферични топчета, гроздовидни обици и обици-луници; от стъклените маниста в по-големи количества са характерните за IX в. позлатени и посребрени есферични маниста и многоцветните прищипнати (многоставни) маниста.

Некрополът в местността Градището на разклона за Гълъбово, (X-XII в.)

През 1957 г., при изкопни работи, работници попадат на два гроба със стъклени маниста от огърлица, бронзови и стъклени гривни и монета на византийския имп. Йоан Цимисхий (969-976 г.). Предметите са предадени в Историческия музей в Хасково от Петко Дойчев.

Двадесетина години по-късно (1978-1985 г.), под ръководството на Кристина Капелкова и Стефка Васева от Националния исторически музей в София, успоредно с проучването на крепостта Констанция,бе проучен и този некропол (общо 110 гроба – по данни на Кр.Капелкова).

Гробовете бяха разположени без спазване на определен ред или планировка на некропола. Представляват правоъгълни ями, в редки случаи дооформяни с камъни или керамика. Погребаните са полагани по гръб, с изпънати долни крайници и глава от запад. Ръцете най-често са свити върху гърдите или в коремната област, според християнския обичай.

Около 1/3 от проучените гробове имат инвентар – най-многочислен и разнообразен при погребенията на млади жени или момичета. Инвентарът се състои изключително от накити.

Трудно е в предлаганите кратки бележки да се изброят, още повече да се опишат откритите в Симеоновград накити. В 22 от гробовете са намерени няколко типа обици и наушници – от обикновените отворени халки от обла тел, до сложните източновизантийски изящни образци, изпълнени в сложна филигранна техника, с украса от гранулация, често в съчетание с разноцветно стъкло. Обиците – халки се намират по две или според стара славянска традиция – само по една, от дясната страна на черепа. Този вид обици, чиято поява се отнася към X в., се счита за родоначалник на всички по-усложнени варианти и се употребяват успоредно с тях през цялото средновековие. Обиците с гроздовидна форма на висулката или с нанизани по едно или три кухи сферични тела са характерни за славянския свят.

През ранното средновековие широко разпространен и предпочитан славянски накит са огърлиците от разноцветни стъклени маниста. От некропола при разклона в Симеоновград те са 14 на брой,като половината от тях са принадлежали на деца и млади момичета. В нанизите са съчетани разнообразни по форма и големина маниста: сферични, цилиндрични, многоставни, прищипнати, плоски с елипсовидна форма и многостенни. Цветовата гама също е богата. Изработени са от безцветно, синьо, жълто, зелено, червено и кафяво стъкло или карнеол. Някои от тях са украсени допълнително със стъклена паста също в няколко цвята или чрез посребряване и позлатяване. Една от огърлиците между стъклените маниста е имала нанизани и няколко раковини. Този вид накити са известни от X-XIII в. сред всички славянски народи от Източна и средна Европа. Изключение правят многоставните маниста, които не се употребяват след XI в.

Към украшенията, носени на шията, се отнасят и малките кръстчета и пробити монети.

Намерените пръстени са предимно от гробовете на жени. Обикновено те са затворена плоска халка, но някои отгоре имат щитовидно разширение или висока плочка с врязана геометрична украса. Пръстените обикновено се откриват по един или два само на едната ръка. Изключение от това правило, констатирано и в други некрополи, прави гробът на млада жена, погребана, с три пръстена на лявата и пет – на дясната ръка.

Най-многобройни сред находките от некропола са гривните – над 130. Повечето са от разноцветно стъкло, предимно синьо, но има и гривни от бронз и по-рядко от желязо. Носели са се по една или няколко, както на дясната, така и на лявата ръка, а понякога и на двете, често в съчетание с гривни от бронз и стъкло. Интересни и много красиви са гривните от бронз, чиито краища са стилизирани глави на морско конче или змия. Вероятно, според тогавашните схващания, последните са имали и магическа функция. Повечето от бронзовите гривни имат богата врязана украса, която при по-масивните гривни е по-силно изразена и им придава пластичност.

От стъклените гривни забележителни са няколко с рисувана украса. Тя е прецизно нанесена с бяла и светлосиня стъклена паста. Украсата е от прави и вълнообразни линии, плетеница от волути, изображения на птица и бягащи животни. Тези гривни са разпространени по нашите земи през X в. и особено през XI в.

Повечето от намерените предмети в гробовете от некропола при разклона на Гълъбово, се датират от втората половина на X в. до средата на XII в., което показва, че некрополът е бил използван от обитателите на селището при Градището в тези хронологични граници.

Некрополът при Чуката до съвременното гробище (XII-XIII в.)

Третият проучен (1986 г.) средновековен некропол в Симеоновград се намира на юг от съвременното гробище – на около 1 км югозападно от десния бряг на р.Марица и на около 1 км североизточно от гарата. В средата на заравнената местност на некропола, преди разкопките се извисяваше голяма тракийска надгробна могила, с вис. над 10 м, известна като „Чуката“. Гробовете бяха разположени върху площ от около 500 х 300 м. Преди разкопките научихме от бившия собственик на земята, че при обработка на почвата в района на Чуката, на юг от гробището са откривани гробове, някои от които оградени с каменни плочи.

Проучването започна с разкопаването на тракийската могила Чуката, в която освен главното погребение, бяха открити и около 50 вторични средновековни гроба. В повечето случаи мъртвите са полагани направо в могилния насип, а само 10% от погребенията са в гробове, оградени с плочести камъни, наподобяващи каменни саркофази.

Всички погребения са според християнския обичай, ориентирани от запад към изток, с ръце най-често скръстени върху гърдите или коремната област. Мъртвите са погребани с облеклото и накитите си, но в отделни случаи в някои гробове са оставяни и допълнителни погребални дарове като обеци, гривни и кремъчни отломки – обичай, наследен от античността и ранното средновековие. Поставянето на кремъчета около главата на погребания е ритуал, присъщ на славяните и прабългарите още от времето преди покръстването.

От проучените около 50 гроба, само в 7 бяха намерени накити, а това бяха гробове на млади жени и момичета. Добре са запазени гривните от синьо стъкло, няколкото вида бронзови гривни, две гроздовидни обици, както и над 1000 дребни, сферични многоцветни мъниста – всички от богат гроб на млада жена. в останалите гробове накитите са по-скромни по количество и качество. Наличието на богат и разнообразен инвентар в един гроб, съпоставен със семплите и евтини украшения в останалите гробове, говори за различия в материалното положение на погребаните и за нарастващото класово неравенство през периода на византийското владичество.

Споменатите бронзови гривни от богат гроб на млада жена са изкусно украсени, всички по различен начин – с врязани точици, кръгчета, коси и надлъжни линии, съчетани в разнообразни мотиви. В друг гроб имаше по-скромен тип гривни, характерен за XII и XIII в., направени от усукана четворка от тънък, обьл бронзов тел. Част от споменатите гривни намират аналогии и сред другите славянски народи, някои обаче са известни само от нашите разкопки, което потвърждава чисто българския им произход. И в този некропол най-популярни са гривните от синьо стъкло. Сравнително елементарната им технология на изработка чрез изтегляне на топеното стъкло, срязано и съединено в двата края, ги прави евтин и достъпен накит за всички слоеве от населението от IX до XIV в. На ръцете на погребаните деца, жени и момичета, в разглеждания некропол са поставяни от една до девет стъклени гривни.

От засвидетелстваните особености в християнския обряд и от характеристиката на откритите в некропола материали, естествено се налага заключението за българската етническа принадлежност на местното население. Тези изводи са направени не само във основа на накитите от некропола, но и въз основа на материалите (главно керамика) от селището край р.Марица, което е от същото време и е възникнало тук след разрушаването на голямата крепост Констанция, в местността Асара – на 800 м североизточно от Чуката.

Литература:

1. **К. Иречек**. Периодично списание, II, 1882, бел.3
2. **В. Филов**. Новооткрити старини. Търново-Сеймен. – ИАД, III.

С., 1913, с.338-339.

3. **Ат. Кожухаров**, Антични паметници в Старозагорския музей. Археологически вести – ИАИ, II, С., 1924, с.218 Обр.87

4. **Р. Попов**, Могилата Деве-Барган. ГНМ, IV, 1926, с.72-115.

5. **Ив. Велков**, Старата Констанция. ИИД, XIX – XX, 1944, с.121-124

6. **Т. Герасимов**, Златна апликация на тракийския бог-конник – Археологически вести – ИАИ, XV, 1946, с.186, Обр.73.

7. **Б. Недков**, България и съседните ѝ земи през XII в. според Идриси., С., 1960, с.47, 119, бел.101

8. IG Bulg. III, (2), С., 1964 №1707-1709, с.134-135

9. **Д. Аладжов**, Марица – Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн.4, 1964, с.252-254

10. **Д. Аладжов**, Археологически вести. Марица – Вести на народния музей в Хасково, I, 1965, с.252 – 254.

11. **Д. Аладжов**, Портрет на император Валент. – в.Хасковска трибуна, бр.127 от 30.10.1965 г.

12. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Археологически разкопки край град Марица – в.Димитровско знаме, бр.11 от 30.06.1967 г.

13. **Д. Аладжов**, Разкопки край град Марица – в.Хасковска трибуна, бр.85 от 22.07.1967 г.

14. **Д. Аладжов**, Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей – Сп. Археология, XI.1969, кн.4, с.67-68, Обр. 9-10.

15. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. Известия на българските музеи, т.I, 1969 С., 1971 с.148-151.

16. **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България IX – XI в. – Славяните и средиземноморския свят VI-XI век, С., 1973, с.135-159.

17. **Д. Аладжов**, Крепости и селища в Югоизточна България по време на Първата българска държава – Архитектурата на Първата и Втората българска държава, С., 1975, с.121-135, 328-344.

18. **Д. Аладжов**, Страници из историята – в.Хасковска трибуна, бр.107 от 10.08.1976 г.

19. **Д. Аладжов**, Средновековният град Констанция – в.Хасковска трибуна, бр.95 от 10.08.1976 г.

20. **Д. Аладжов**, Мраморен портрет на император Валент. в. Хасковска трибуна, бр.28 от 9.3.1978 г.

21. **Д. Аладжов**, Посланици от вековете – в.Кооперативно село, бр.99 от 18.5.1978 г.

22. **Д. Аладжов**, Археологическите проучвания – в.Хасковска трибуна, бр.31 от 15.3.1979 г.

23. **Д. Аладжов**, Разкопките на Констанция. – в Хасковска трибуна,

бр.38от 29.03.1980 г.

24. **Д. Аладжов**, Ранносредновековни крепости на територията на Хасковски окръг – Средновековният български град, БИД, Научни конференции, №2 С., 1980 с. 323-329

25. **Д. Аладжов**, Археологически разкопки в окръга. – в. Хасковска трибуна, бр. 151 от 25.12.1985 г.

26. **Д. Аладжов**, Археологически проучвания на Констанция (1967-1977) – ИНИМ, т.3 С., 1981, с.253-264.

27. **Д. Аладжов и колектив**, Констанция – 77 – ИНИМ, т.3, С., 1981, с.265-333 (колектив: **Пл. Георгиев, Д. Балабанян, Ст. Васева, Ир. Петров, Кр. Капелкова и Соня Григорова**).

28. **Пл. Георгиев**, Констанция и Троя по данни от последните находки – ИНИМ, т.3, С., 1981 с.334-340.

29. **Кр. Капелкова**, Произведения на занаятите и приложните изкуства от средновековната Констанция – ИНИМ, т.3 С., 1981 с.341-347

30. **Д. Аладжов**, Старобългарски некропол край град Марица – в. Хасковска трибуна, бр.109 от 15.9.1981 г.

31. **Д. Аладжов**, Два забележителни паметника – в.Хасковска трибуна, бр.124 от 19.10.1981 г.

32. **Д. Аладжов**, Завършиха разкопките на най-старото неолитно селище в окръга – в.Хасковска трибуна, бр.144 от 9.12.1982 г.

33. **Д. Аладжов**, Ст.Васева, Сондажни разкопки в Симеоновград през 1980 г. ИМЮИБ, т.V, 1982 , с.43-53.

34. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг – THRACIA, VI, 1984, с.214-217.

35. **Д. Аладжов**, Симеоновград в древността и средновековието – **Констанция**, Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград – ЦПИП при КК, С., 1985, с 5-48.

36. **Ст. Васева**, Търговски връзки на населението, живяло в местността Асара край Симеоновград, по данни от амфорните печати – **Констанция**, Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград – ЦПИП при КК, С., 1985, с. 49-60.

37. **Ир. Петров**, Късноантичната керамика от разкопките на крепостта Констанция. – **Констанция**, Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград – ЦПИП при КК, С., 1985, с.61-68.

38. **Кр. Капелкова**, Средновековен некропол край Симеоновград, Хасковски окръг – **Констанция**, Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград – ЦПИП при КК, С., 1985, с.69-86.

39. **Д. Аладжов**, Археологически проучвания в Хасковски окръг

през 1985 г. – в. Хасковска трибуна, бр.131 от 12.11.1985 г.

40. **Д. Аладжов**, Имената на стария град – в.Хасковска трибуна, бр.56 от 16.5.1986 г.

41. **Д. Аладжов**, Богати археологически открития в Симеоновград – в.Хасковска трибуна, бр.137 от 25.11.1986.

42. **Д. Аладжов**, Сребърната каничка. Археологически открития в Симеоновград – в. Хасковска трибуна, бр.5 от 13.1.1987 г.

43. **Д. Аладжов**, Писмени паметници от римската епоха, намерени около Симеоновград – в.Хасковска трибуна, бр.12 от 27.1.1987 г.

44. **Д. Аладжов**, Най-ранното селище в Хасковски окръг – в.Маджаровец, бр.15 (175) от 20.8.1987 г.

45. **Д. Аладжов**, Мраморна глава на император Валент. – в.Шипка, бр.90 от 6.5.1989 г.

46. **Д. Аладжов**, Богатства от древната земя. Нови археологически открития в Хасковско – в.Кооперативно село, бр.135 от 11.7.1989 г.

47. **Кр. Капелкова**, Накити от средновековния некропол край Симеоновград (Предварително съобщение). – Археология, кн.1, 1989, с.48-56.

48. **Д. Аладжов**, Таен подземен изход на крепостта Констанция – в.Шипка, бр.146 от 8.10.1991 г.

49. **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица – Сб. „Марица-Изток, Археологически проучвания“, т. 1, С., 1991 , с.129-130.

50. **Д. Аладжов**, Древни християнски паметници в Хасковско – в.Шипка, бр.69 от 11.4. 1991 г.

51. **Д. Аладжов**, Култови изображения на змии – в.Шипка, бр.25. от 7.2.1992 г.

52. **Д. Аладжов**, Три коланни токи с изображения на животни – в.Шипка, бр.85 от 6.5.1992 г.

53. **Д. Аладжов**, Археологически данни за средновековния град Констанция – Сб.Преслав, т.4, 1993 с.287-306.

54. **Д. Аладжов**, Симеоновград от древността до XIV в. – Симеоновград от древността до 1885 г. С., 1993 с.9-77.

55. **Д. Аладжов**, Некрополът в местността Асара (IX-X в.). Ювелирни произведения от средновековните некрополи в Симеоновград, №1 – в.Шипка, бр.252 от 24.11.1994 г.

56. **Д. Аладжов**, Некрополът в местността Градището. Ювелирни произведения от средновековните некрополи в Симеоновград. №2. в.Шипка, бр.254 от 26.11.1994 г.

57. **Д. Аладжов**, Некрополът при Чуката до съвременното гробище (XII-XIII в.). Ювелирни произведения от средновековните некрополи в Симеоновград №3 – в.Шипка, бр.260 от 6.12.1994 г.

58. **Д. Аладжов**, Резултати от археологическите разкопки на Констанция. – Сб. „Марица-Изток, Археологически проучвания“, т. 3, Раднево, 1995 с.181-226.

CIV. Село Сираково. В местността Кьок тарла, на 300 м. северно от селото (от Долна махала) има останки от тракийско селище. Личат основи на сгради, хромели и тракийска керамика по повърхността.

На височината Асара, на 2 км югозападно от Сираково (южно от Хасковска река) се виждат останки от тракийската крепост Калето, градена от речни и ломени камъни без спойка (суха зидария) – два реда концентрични стени, а в северния и северозападния край, на разстояние от около 30 м от външния пояс, личат следи от трета стена, запазена само в най-долните си части. Вътрешното укрепление (цитаделата) заема площ от около 2 дка. Стената тук е дебела 2,60 м и е сравнително добре запазена, на места на вис. около 1 м. Външната стена е по-тънка – до 2 м и огражда площ около 10 дка. Входът е на по-достъпната страна от юг. Керамиката, откривана по повърхността е от II пол. на I хил. пр.н.е.

В центъра на селото, до кметството има залесена, но обезформена надгробна могила с диам. около 20 м и вис. около 2,5 м.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, От изворите на реката до Сърница и Сираково. Археологически експедиции край Харманлийска река – в Шипка, бр. 154, от 11.8.1993 г.

2. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река – ИМЮИБ, т.XVII, 1994, с.111.

CV. Село Славяново. На Тилтюфската чука има праисторическо селище.

В землището на селото на няколко места има следи от тракийски и трако-римски селища. Един уникален електронов статер на Кизик (Обр.124) от V в.пр.н.е. е намерен в

Обр.124. С. Славяново. Електронов статер на гр. Кизик (V в. пр. н. е.)

разрушен гроб край левия бряг на реката, на 2 км източно от селото. Некрополът се намира в местността Чучура, върху тераса, частично унищожена от реката. Гробове са намерени и при прокопаването на канала от МТС до реката.

В землището на селото са открити монети и от римската епоха (I-IVв.) и средновековието (XII в.). В местността Жанлъ якъ, на 3,5 км югозападно от селото, в посока на с.Малък извор, при чешмата са намерени бронзови съдове с релефна украса – вероятно византийски – около XI в.

Литература:

1. **Т. Йорданов**, Село Княз Борисово – Архив за поселищни проучвания, II, 1939 с.39-91.

2. **Т. Герасимов**, Един рядък статер на гр.Кизик от музея в Хасково – Вести на народния музей в Хасково, т.I, 1965, с.211-212.

3. **Д. Аладжов**, Няколко интересни монети от VI-IV в. пр.н.е. в нумизматичната сбирка на Хасковския музей – Сп.Нумизматика, кн.I, 1970, с.9, Обр.1, 2.

CVI. Село Сладун. При Птичарника личат следи от средновековно селище. Зад стопанския двор на бившето ТКЗС и до двора на училището са намирани гробове, оградени с каменни плочи. В един от тях са открити фини сребърни обици от X-XI в. От местността Сьоким са медна анонимна византийска монета (XI в) и сребърни денари от II в.

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България – Известия на българските музеи, т.I, 1969, С., 1971, с.138-151.

2. **Д. Аладжов**, Средновековни накити, Цветен фотоалбум – Форек, С., 1976 г.

CVII. Село Смирненци. В края на ноември 1975 г. на 1,5 км източно от селото, в местността Старата река, на няколко метра от реката, на дълб. 60 см от повърхността, при риголване е открита пещ, градена с т.н. „римски тухли", дебели около 4 см (вероятно пещ за строителна керамика?).

В Историческия музей в Хасково се пази сребърна варварска имитация на тетрадрахма на о-в Тасос II период (I в. пр.н.е.).

CVIII. Село Спахиево. На 300 м северно от селото, в местността Бейското, в дясно от пътя за с. Мин. бани има следи от антично и средновековно селища, останките (керамика) на които заемат площ от около 30 дка. Керамиката е от римската, ранновизантийската и средновековната епоха. Собствениците на вили, заели площта на селището са намирали хромели, накити и „монети" (?). В същата местност – Бейското – на около 500-600 м северно от селото и на 200-300 м в дясно от пътя за с. Мин. бани, при изкопни работи са открити няколко средновековни гроба, в които са намерени стъклени гривни и бронзов пръстен.

На 1 км западно от селото, в местността Егрек дере, от горския път през 60-те год. е пресечена раннохристиянска църква, стените на която са градени от дялани камъни, запазени на височина до 1,5 м. Намерените тук предмети са от около IV в. В ИМ – Хасково се пазят питус, купел от камък (кръщелна), керамика и медна монета, също от IV в.

В местността Терфилика има следи от римски разработки на желязна руда. На няколко места из селото има купища от т.н. „Демир боклуци" (желязна шлака) – следи от старата обработка на рудата.

CIX. Село Сталево (Преслав). В местността Азмак герен, на 2 км северно от селото, в Божановите чеири, след прелеза, в ляво от шосето към спирката и към помпената станция е намерен питус, който сега се пази в ИМ – Хасково. Мястото е мочурливо, има следи от селище (керамика). В горния край на нивата, в Караилиевата нива има следи от основи на сгради.

Източно от селото се виждат два хълма, известни като „Хисар“ и по-малкия – „Чиплак“. Под Хисаря, на около 1 км източно от селото, в местността Чиир тарла, при разораване с трактор през 60-те години бе открито тракийско светилище, посветено на Аполон и Хероса, което личи по надписа на една от колоните. Бяха намерени фрагментирани релефи на Тракийския конник и части от колони със старогръцки надписи от римската епоха.

На височината Хисаря има значителни останки от средновековна крепост. В нач на XX в. ученици са разчистили правоъгълно помещение с размери 2,60 х 4,70 м. Наличието на каменна кариера тук в продължение на няколко десетилетия е довело до унищожаването на част от крепостната стена, за която са запазени сведения от миналия век, в които е отбелязано, че останките до XIX в. са били значителни (Архив на Александър Ралов).

Според Ал. Ралов през миналия век стените на крепостта били запазени на значителна височина „дебели и зъбести“. Преданието (през миналия век) говорело, че отгоре стените били покрити с „оловни плочи“ и имало „яко и красно зидани сгради“. От южната страна на Хисаря, срещу Чиплак личали най-ясно стени от сграда, която селяните наричали „Зандана“.

От северната страна към р.Марица имало дълбоки щерни, които през лятото на 1871 г. били добре разкрити при ваденето на камъни за построяването на железницата. Тогава били открити и човешки кости (некропол). Говорело се за подземен път, дълъг до р. Марица (половин час). Към югоизток се издигали останки от големи сгради.

При ваденето на камъни от склоновете на Хисаря за железницата, строена през 1870-1871 г. инж. Пелц се натъкнал на „особени каменни постройки от големи блокове с грубо работени по тях знаци“ (?). Много от тези блокове били унищожени за строежа на ж.п.път, а други били натоварени и изпратени някъде (?).

Сред развалините на Хисаря били намирани монети на Маронея, Реметалк III, Лизимах и Адей, а също византийски, повечето от V-VI в. и XII в.

Нашите проучвания на Преславския Хисар (между Сталево и Ябълково) установиха, че крепостта е построена върху широка тераса на хълма хисаря от дясната страна на р. Марица. Хисарят е най-висок и стръмен от западната страна. Стените на крепостта са градени от здрав местен сивочервеникав ломен камък, споен с бял хоросан. Те заграждат във форма на неправилен многоъгълник пространство от 3-4 дка. В южната част на крепостта личат останките на щерна (водоем), а от югоизточния край частично разчистена правоъгълна кула.

В крепостта и по склоновете на хълма по повърхността има много фрагменти от строителна и битова керамика от X-XIII в. В крепостта е намерена медна анонимна монета на имп. Йоан Цимисхий (969-976 г.), която е предадена в ИМ – Хасково. Някои автори (В.Гюзелев) предположиха още през 60-те год. на н.в., че тук трябва да се локализира крепостта Милеона. Названието „милеона“ (от гръцката дума „ябълка“) се свързва с името на с. Ябълково (Алмали). Крепостта Милеона се споменава от византийския хронист Теофан Изповедник (IX в.) във връзка с границата между България и Византия, според договора от 716 г., сключен по времето на хан Тервел (701-718 г.). От тази крепост се открива широк кръгозор. Освен крепостта при Клокотница, оттук се вижда крепостта при с. Сусам, вижда се цялото тракийско поле до върховете на Сакар и на юг до крепостта Перперикон.

В. Н. Златарски посочва Милеона в северните предгория на Сакар, северно от дн. Тополовград (История на бълг.

държава през средните векове, I, ч.1, С. 1918, с.179). подобно на К.Иречек (Пътувания по България, С., 1874, с.748), който търси Милеона също в Сакар, при Манастирските възвишения.

Литература:

1. ГИБИ. с.285. Теофан съобщава, че през 813 г. хан Крум искал възстановяване на договора от 716 г., който очертавал границите от юг при Милеона в Тракия.

2. **Ив. Велков**, Няколко крепости, селища и светилища из родопите – Известия на Историческото дружество XIII, 1933, с.182-183.

3. **W. Gjuselev**, Forschungen zur geschichte Thrakiens im Mittelalter, I, – Buzantinobulgarica, III, 1970 p.163 nott. 53.

4. **Д. Аладжов**, Селскостопанските работници в помощ на археолозите – в.Кооперативно село, бр. 111 от 12.5.1961 г.

5. **IG Bulg.**, III, 2, 1964, №1713, p.139-140.

6. **Д. Аладжов**, Милеона. Стари български твърдини – в.Хасковска трибуна, бр.76 от 27.6.1987 г.

CX. Село Стамболово. В местността Бешково и Машкова река има праисторическо селище от късната новокаменна и каменомедната епоха (V-IV хил.пр.н.е.).

В 1966 г. в местността Двете чуки, срещу Гледка, при риголване на лозовите масиви, на няколко метра от едната могила (Обр. 125) е открита тракийска колесница от II в. Колата и яремът са украсени с бронзови художествено изработени ажурни апликации и малки

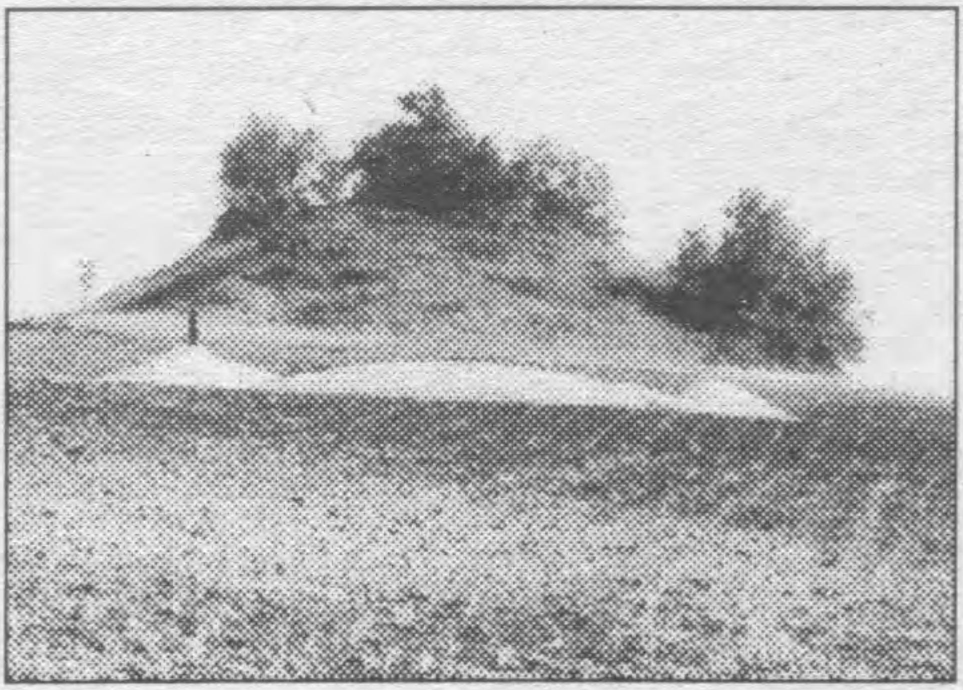

Обр.125. С. Стамболово. Могила I веднага след откриването на тракийската колесница

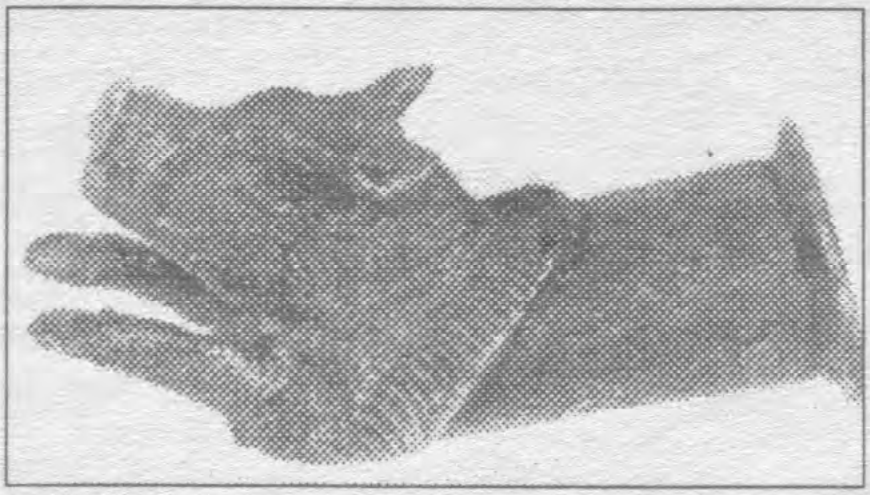

Обр.126. С. Стамболово. Глиган - бронзова апликация от тракийската колесница (II в.)

бронзови фигурки на пегаси, глави на глигани (Обр. 126) и актьорски маски. На задната страна на колесницата, между две бронзови колонки в йонийски стил, обвити с бръшлян и ластари от лозница (Обр.127) и украсени с червени камъни, централно място заема статуята на Аполон (Обр.128), свирещ на лира. През 1985 г. бе разкопана и съседната могила, в която бяха открити около 30 глинени съда от същото време, поставени в гроба на покойника при погребалния ритуал на изгарянето му. Около яз.Гледка има следи от римски и средновековни селища. При разораване на блока над новия кантон при язовира през 1971 г. е открит голям питус. Наоколо има следи от постройки.

През есента на 1978 г. при спадане на водите на яз. Гледка бе проучен частично останалият под водата старобългарски некропол от X-XI в., разположен край останките на средновековно селище. От откритите накити най многобройни са гривните от синьо стъкло, върху някои от които има рисунки (края на X и XI в.); намерени са разнообразни бронзови гривни – ранните завършват със змийски глави, други са по-масивни, изцяло покрити с врязана геометрична украса. Открити са няколко стотици разноцветни и разнообразни по форма мъниста от огърлици и няколко сребърни обици. Най-интересна е сребърната огърлица с бадемовидни релефно украсени висулки и кръстчета, и бронзов кръст с надпис (Обр. 129, 130, 131).

В местността Папаз баир, на 4-5 км южно от селото, близо до кладенеца Датлъ бунар е намерен златен солид (Обр 132) от имп. Анастасий I (491-518 г.). Византийски

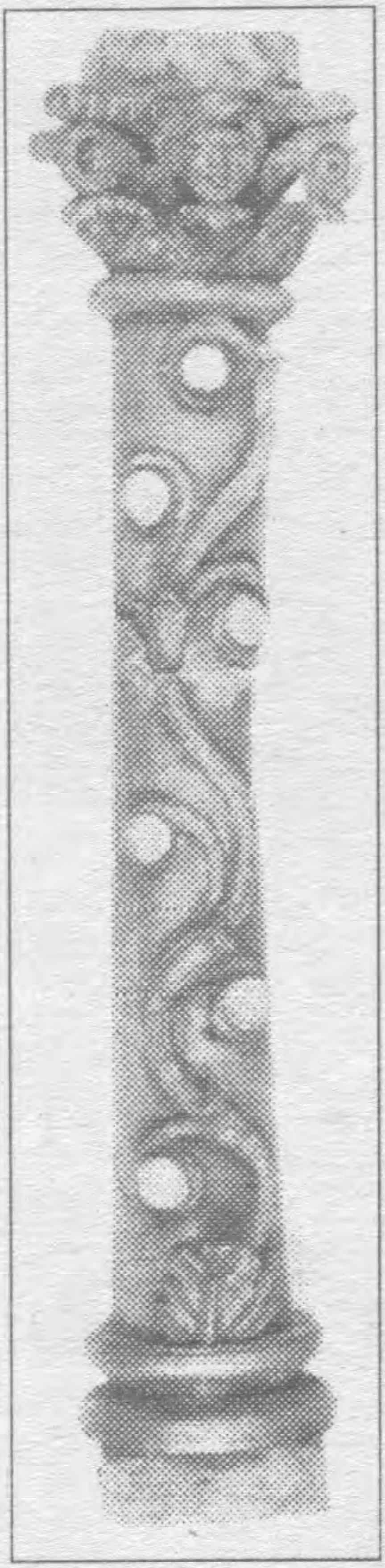

Обр.127. С. Стамболово. Бронзови колони от украсата на колесницата

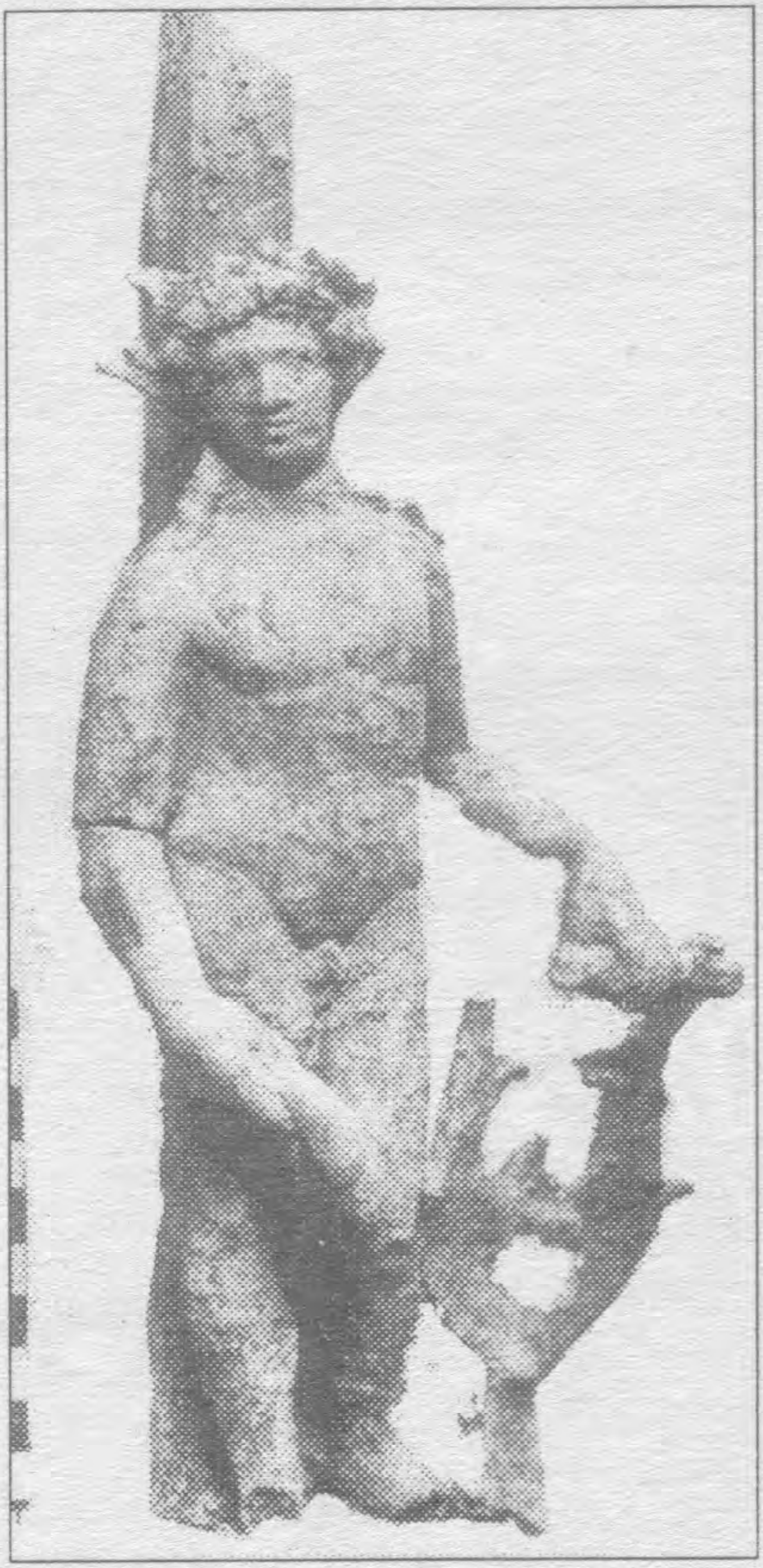

Обр.128. С. Стамболово. Бронзова статуя на Аполон с лира - от колесницата при Могила I

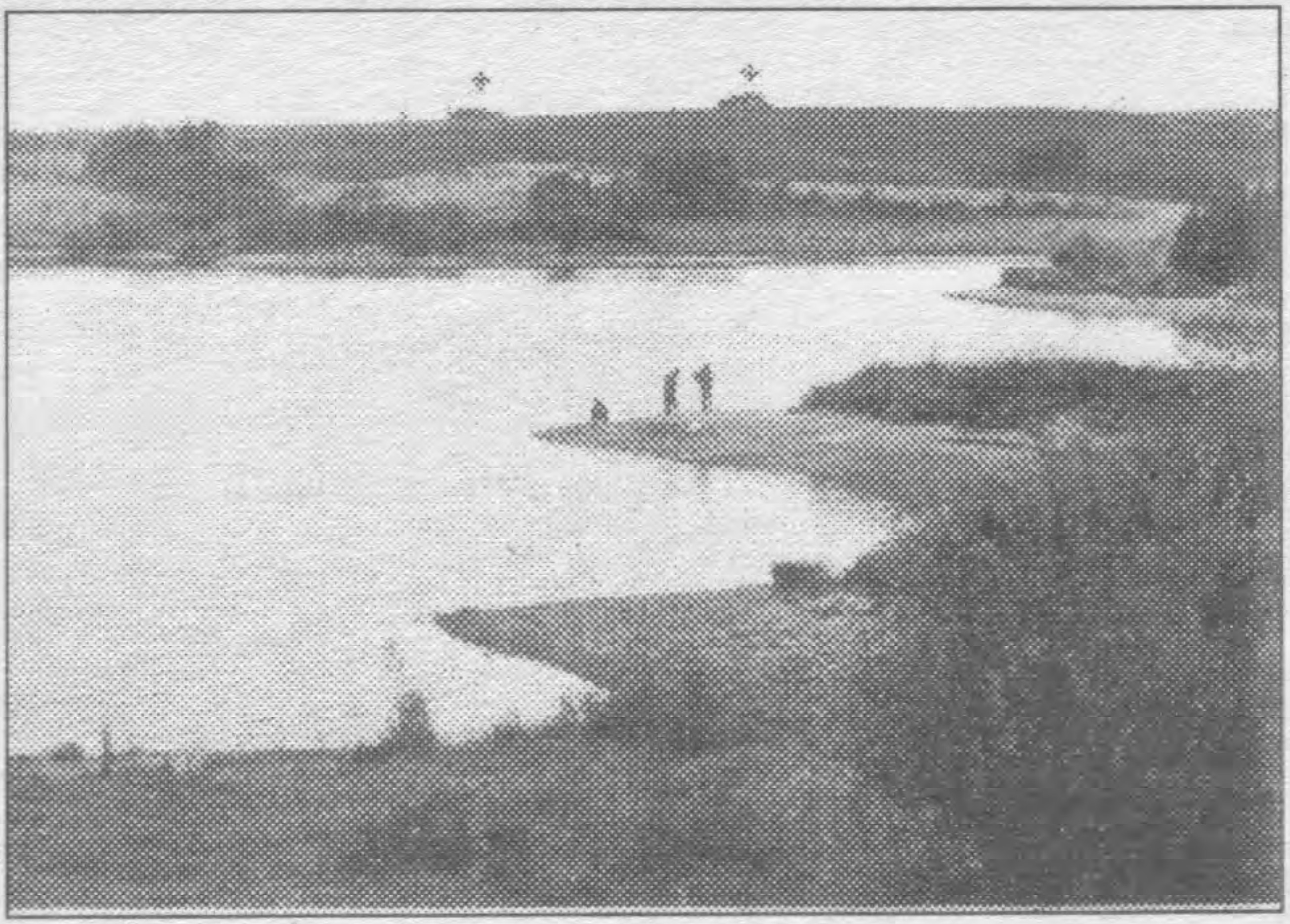

Обр.129. С. Стамболово. Местото на средновековния некропол. Над него с кръстче са посочени двете могили в м. Двете чуки

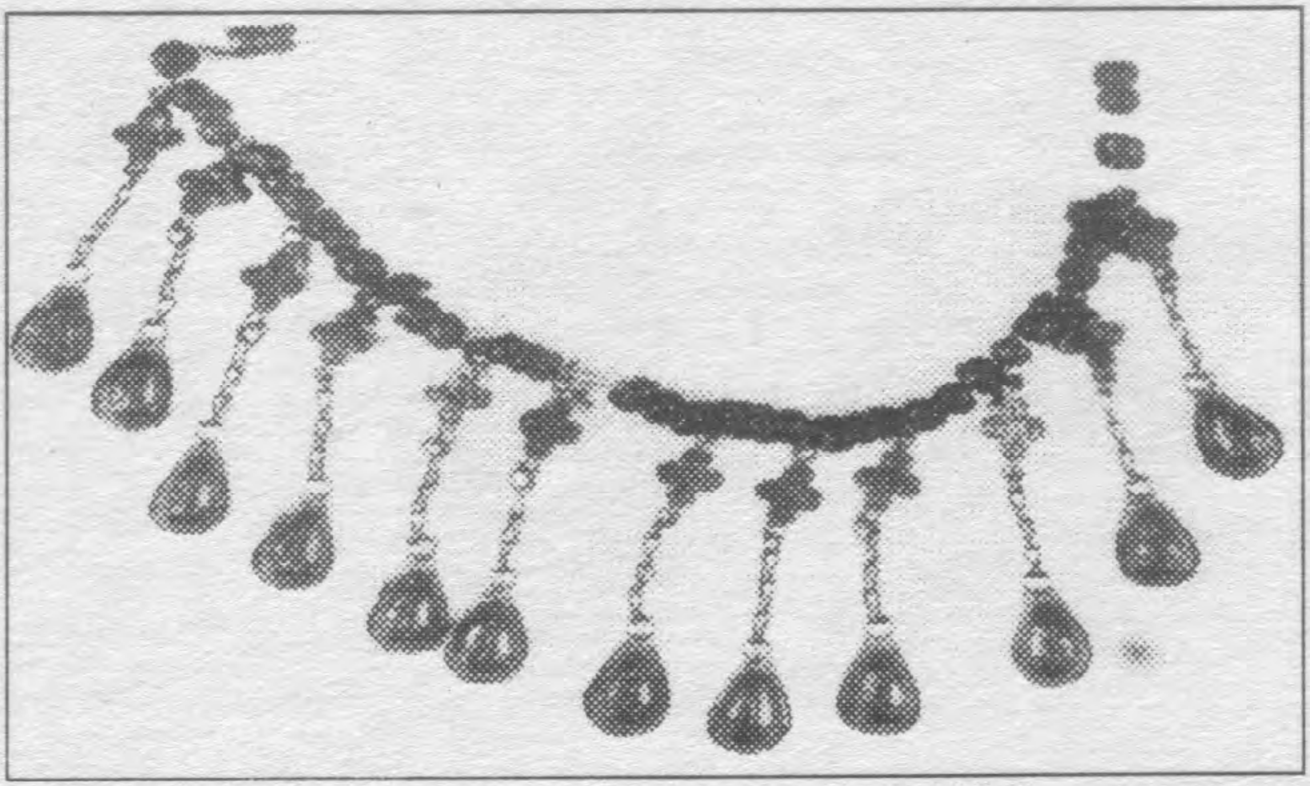

Обр.131. С. Стамболово. Сребърна огърлица от метални висулки (X в.) - възстановка

Обр.130. С. Стамболово. Чистене на гроб от средновековния некропол на дъното на язовир Гледка

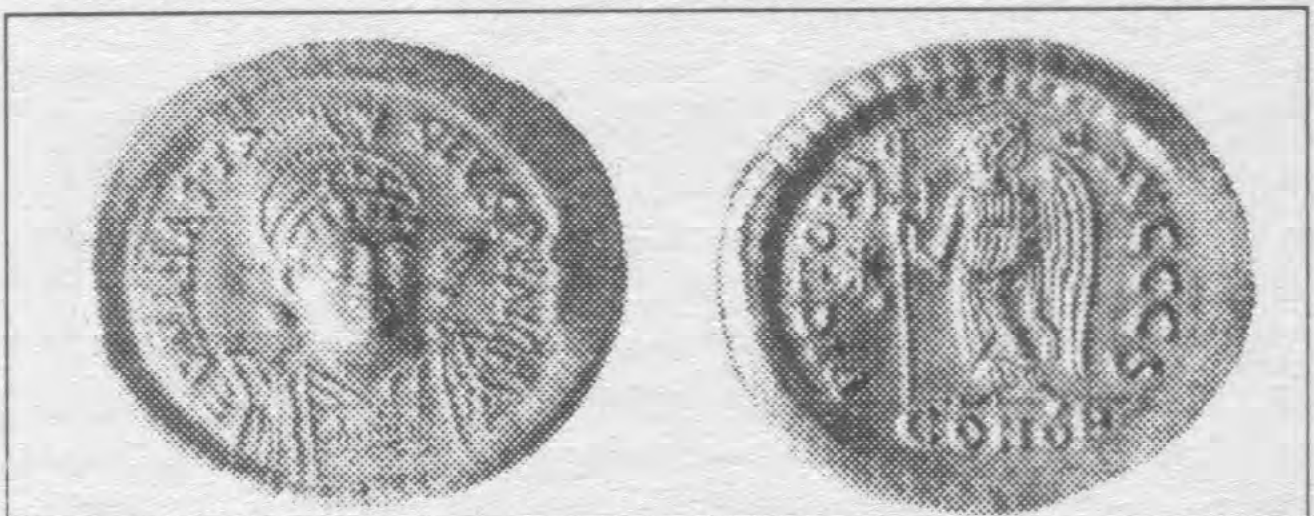

Обр.132. С. Стамболово. Златна монета на имп. Анастасий I (491-518 г.)

монети са намерени на 500 м югозападно от Чуките при оран, сред кости и тухли и в самото село от имп. Исак I (1057-1059 г.). В могилата, до която е открита колесница, през н. г. иманяри са открили (1997 г.) саркофаг (?).

Литература:

1. **Д. Аладжов**. Пратени от вековете – в.Кооперативно село, бр.25 от 6.2.1979 г.

2. **Д. Аладжов**. Археологическите проучвания – в.Хасковска трибуна, бр. 31 от 15.3.1979 г.

3. **Д. Аладжов**, Археологическите проучвания в Хасковски окръг през 1985 г. – в Хасковска трибуна, бр.131 от 12.11.1985 г.

4. **Д. Аладжов**, Старобългарски некропол между Стамболово и Гледка – в. Хасковска трибуна, бр.53 от 8.5.1986 г.

5. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово – ЦПИП при КК, С., 1989, с.47.

6. **Д. Аладжов**, Древни християнски паметници в Хасковско – в. Шипка, бр.69 от 11.4.1991 г.

7. **Д. Аладжов**, Ценна културна придобивка. Възстановена е тракийската колесница от Стамболово. – в. Шипка, бр. 14 от 22.1.1991 г.

CXI. Село Стойково. На 1,5 км северно от селото, в местността Илче дереси има праисторическо селище от енеолита и бронзовата епоха. На 1 км източно от селото има тракийски могилен некропол, част от могилите на който се виждат в ляво от международния път за Свиленград.

CXII. Село Студена. В голямото землище на селото има предимно тракийски паметници от старожелязната и римската епоха. Основно проучване на долмените е извършено през 1973 и 1974 г. В местността Капаклия, на 12 км северозападно от Студена, има голям могилен (долменен) некропол от 12 запазени могили, в повечето от които (8) стърчат полуразрушени долмени (един от тях почти напълно запазен – (Обр.133). При почистване на два от долмените бе намерено голямо количество керамика от старожелязната епоха. На 300 м южно от долменния некропол в местността Капаците се намира могилата Цветковец, а местността,

Обр.133. С. Студена. Долмен в м. Капаклия

обхващаща и Капаклия, е известна като Цветковото кладенче.

Североизточно от Студена, в местността Асаница (Малкото Бейтепе) има следи от селище от старожелязната епоха. По повърхността се виждат фрагменти от битова керамика и мазилки по голяма, наклонена на юг площ. На самия връх в най-северозападната част има и разрушен долмен. На юг от Бей тепе, в местността Баливец има могилен некропол, могилите на който вече са почти заличени от разораване. Освен антична, тук се среща и средновековна керамика.

Обр.134. С. Студена. Бронзова статуйка на Дионис (III в.)

На югоизток от студена е връх Карабаш. Тук в местностите Калугерските карачи и Калешовата нива има развалини от едноименни долмени. В Джубаловите ниви край Михаличката пътека има некропол от 5 долмена. Южно от Карабаш, в местността Равна гора има могила, около която има обилна керамика от селище.

На около 10 км от с.Студена,

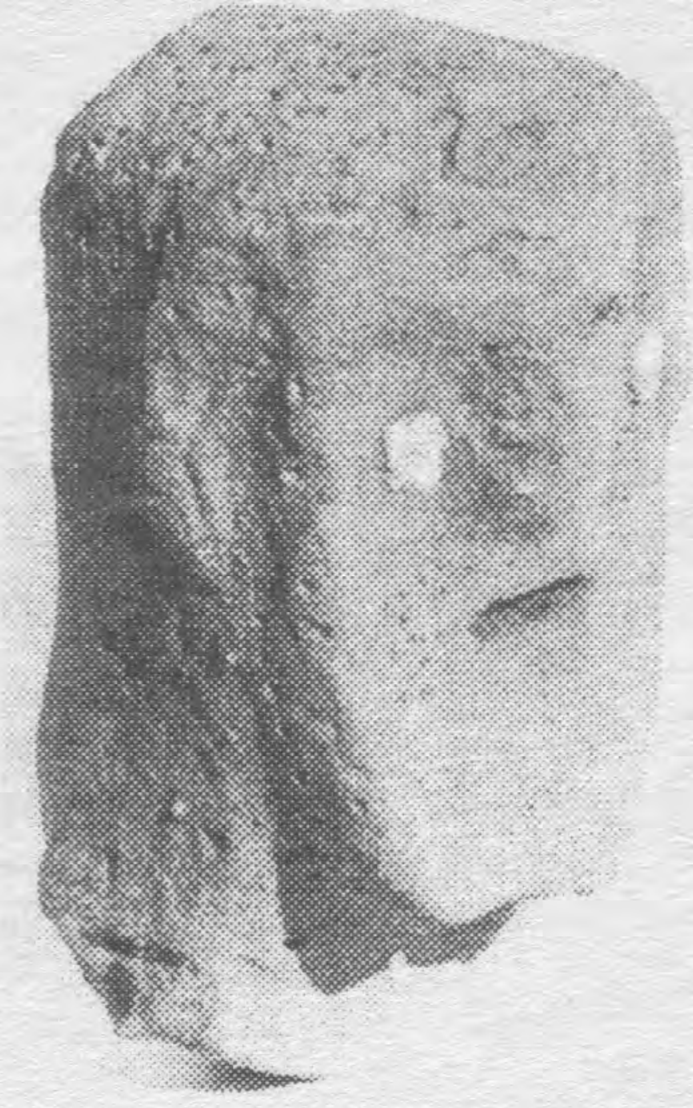

Обр.135. С. Студена. Глава на мъж с очи от кварцови камъни

в местността Гюровец има останки от 8 долмена, разположени в дясно от черния път, в редица, дълга около 120 м. Няколко долмена, запазени с по две или три плочи, има и на 3 км северозападно от Гюровец, в подножието на връх Бешик, в местността Струпаните камъни.

На около 2 км северно от селото, в местността Димитровото кладенче, до лозята на бившето ТКЗС, се виждат на повърхността голямо количество останки от глинени съдове, тухли и покривни керемиди – изобщо строителни материали от римската епоха (около III-IV в.) като се съди главно по останките от глинени съдове. Тук е намерена бронзова статуйка на Дионис от III в. (Обр.134).

В местността Топчиевото орманче или Тухличките, на 3 км северозападно от селото, към Сакар, е открита сребърна тетрадрахма на сирийския цар Селевк III (226-223 г. пр.н.е.), предадена в ИМ – Хасково. Тук е намерена и глава от глина с кварцови очи (?) вероятно от римската епоха (Обр. 135).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Материали за древната история на с.Студена – в Хасковска трибуна, бр.23 от 5.3.1963 г.

2. **Д. Аладжов**, Експедиция „Сакар-73“ – в.Хасковска трибуна, бр.60 от 24.5.1973 г.

3. Мегалите в Тракия, т.I С., 1976, с.39, 40, 67-69.

4. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг, – THRACIA, VI, 1984 с.230-131.

5. **Д. Аладжов**, Древността и Сакар планина – в.Кооперативно село, бр.4 от 5.1.1984 г.

6. **Д. Аладжов**, Тракийски паметници край Студена – в. Шипка, бр.180 от 16.09.1992 г.

CXIII. Село Сусам. На около 2 км северно от селото, зад скалите в ляво от пътя за с.Светлина, при изграждането на стена на микроязовир, са открити следи на праисторическо селище. В ИМ – Хасково се пази каменна брадва от бронзовата епоха, открита при насипването на язовирната стена (II хил.пр.н.е.).

В местността Пърженака, на 5-6 км източно от селото има могилен некропол от две малки могилки, натрупани от пръст и камъни, с вис. 1,5 – 2 м. и диам. 15-20 м. В същата местност има следи от селище от римската епоха. Керамиката е от II-IV в. Открити са хромели, глинени тежести, монети и бронзова апликация от умбо, с висок релеф на Горгона (Обр.136). От същото място в Историческия музей, освен умбото с Горгона, се пази и медна монета от имп. Максимин (235-238).

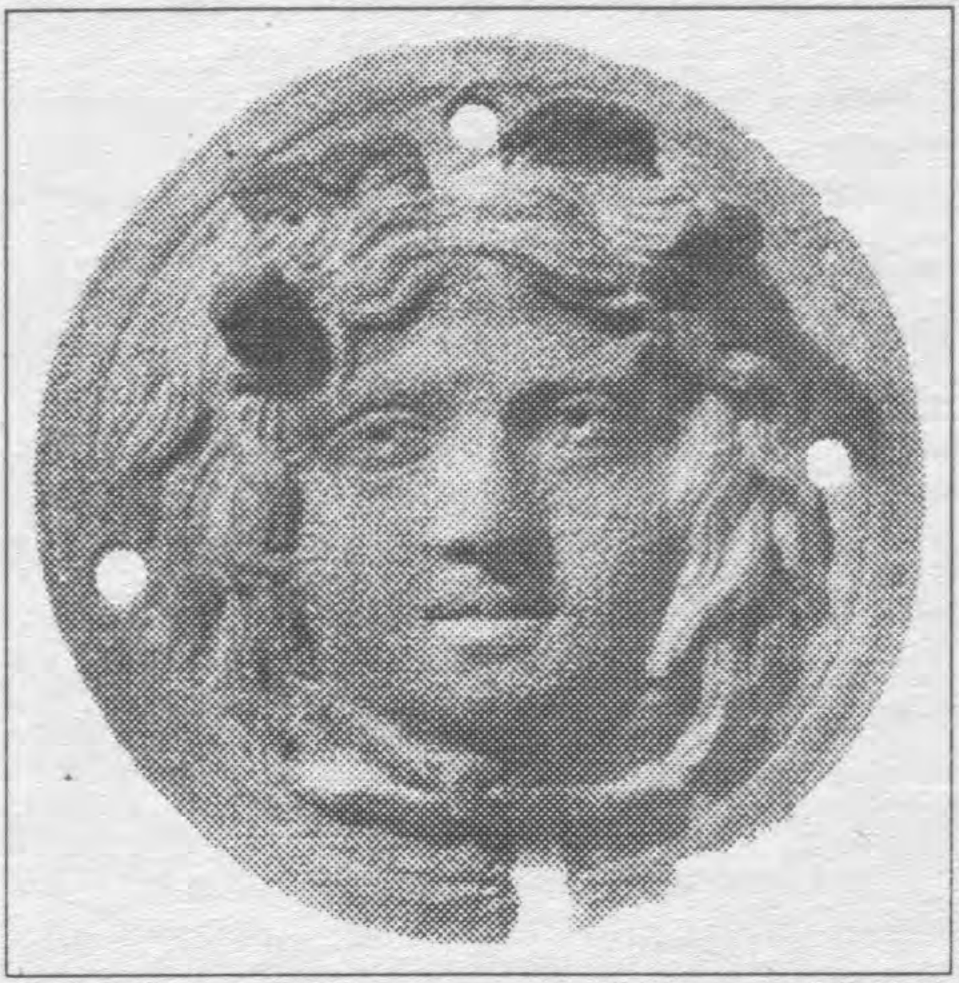

Обр.136. С. Сусам. Горгона - умбо от щит (III в.)

На 1,5 – 2 км североизточно от селото, в местността Могилата има тракийска надгробна могила, висока 9-10 м, с диам. около 50 м. На западната страна на могилата личат следи от крепида.

В западния край на вр. Таушан тепе, на 2-3 км северно-североизточно от Сусам, има параклис, строен веднага след Първата световна война върху основите на стар храм. Параклисът, който се вижда от международния път (от с. Горски извор до с. Върбица) върху заравнения отгоре хълм, е построен върху останките на тракийска и средновековна крепост. Тракийската стена е запазена в по-ниските части, а средновековната крепост огражда билото на височината, запазена в основи, заровени в земята. По повърхността може да се намери освен тракийска, и керамика от X – XIV в.

В землището на селото са намерени и медни анонимни монети от XI в. а в двора на църквата в селото – от Констанций II (324-361 г.).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Антични релефи на самостоятелното и приложно изкуство от музея в Хасково – в. Хасковска трибуна, бр. 156 от 29.12.1993 г.

2. **Д. Аладжов**, Релеф на Горгона от с.Сусам – в. Шипка, бр. 244 от 15.12.1993 г.

CXIV. Село Сърница. Паметниците в землището на селото и близката околност са предимно тракийски (I хил.пр.н.е.) и от римската епоха. В някои случаи старите тракийски крепости се използуват и през следващите епохи. Най-много са култовите трапецовидни ниши по многобройните скали в района.

На около 7,5 км югозападно от Сърница, върху една изолирана скала, известна като „Сойката“, на десния бряг на реката, са изсечени 10 ниши, обърнати на юг. На 500 м източно от тях, също на десния бряг, в местността Побития камък, има 12 ниши, от които 6 – обърнати на изток и 6 – на югоизток. На отсрещния (левия) бряг на Харманлийска река, точно срещу тях – на скалата Момин камък – се виждат още три полуизветрели ниши. Движейки се на изток, в местността Жълти камъни, на 6 км югозападно от Сърница, на десния бряг на реката, има 7 ниши, всички изсечени на недостъпните скали високо над земята, обърнати на изток.

На 3 км западно от Сърница, на левия бряг на реката, на високите Орлови скали, от южната страна на Дуан кая (Доган кая) има над 50 ниши, разположени по следния начин: върху източната страна на една от големите скали се наброяват 20 ниши в 4 реда; върху друга скала има около 30 ниши, обърнати на северозапад и югозапад. Ниши има и на други по-малки скали наоколо. В съседство с нишите на Орловите скали е намерена щемпелована керамика от ранножелязната епоха. Два откоса между Орловите скали естествено защитават пространство от около 1,5 дка, допълнително преградено с крепостна стена от ломени камъни, градена “на сухо”. Керамиката тук е тракийска, от II пол. на I хил. пр.н.е. Според сведения на туристи и сътрудници, в района на Дуан кая са намирани средновековни (?) гробове.

На 2,5 км северно от Сърница, на вр.Калето, има крепост от суха зидария, която на места включва стърчащите скали, конструктивно свързани със стената. Заградената площ е близо 2 дка. В по-ниския северен край на крепостта, цитаделата е отделена с допълнителна напречна стена. Керамиката в Калето е от I и II пол на I хил. пр.н.е. Предполага се, че тук е намерена римската военна диплома от имп. Елагабал, съхранявана във Виенския музей.

На 2 км северозападно от селото, на вр. Купена има следи от средновековна крепост, строена от ломени камъни, споени с бял хоросан. Нейните останки сега се виждат запазени само в северната част на билото. Керамиката по повърхността е от XI – XIV в. Под вр.Купена, на около 300 м северозападно от Сърница, в скалите Кара кая (Черната скала) има няколко трапецовидни ниши.

В местността Сечището, на 3,5 км северозападно от селото има две кръгли шарапани (винoделни) на около 50 м една от друга: южната е двойна, с елипсовидни корита.

Горното има размери 1,60 х 1,40 м, а долното – 1,20 х 0,80 м дълб. 0,45 м. Двете части са свързани с тунел и улей. Северната шарапана е кръгла, с диам. 1,70 и дълб. около 0,20 м. Отворът за изтичане е чрез тунелче и улей. Шарапани има и в местността Усоето.

През 1957 г. в местността Петров пожар бе открита изключително интересна колективна находка на монети – паничка с 12 имитации на тасоски тетрадрахми от I в. пр. н.е. (в ИМ – Хасково).

Допълнение: Ценна находка от Тракийски монети.

В нумизматичната сбирка на Хасковския музей се пази една интересна находка от сребърни монети, намерена при обработка на земята, в землището на с. Сърница, Хасковско. Монетите са интересни по няколко причини. Изводите, които могат да се направят при проучването на колективна находка от монети, намерени заедно, са по-сигурни. Освен това, цялата находка имитира един тип монети. За нас, обаче, най-важен е фактът, че тези монети са сечени от местното тракийско население. Те са служели за размяна (еквивалент на стойност) на местните жители, населявали Хасковския край около н.е. и показват, че материалните производителни сили вече са били в напреднал стадий на развитие.

Монетите от находката имитират сребърните тетрадрахми на о-в Тасос, сечени във II в.пр.н.е., имащи на лицевата си страна изобразена глава на Дионис, с бръшлянов венец, а опакото на монетата има старогръцки надпис „Херакъл спасител на Тасос“ и образ на Херакъл с тояга и лъвска кожа.

Монетите на о-в Тасос били широко разпространени в Тракия. Те намирали добър прием от местното население, което първоначално не чувствувало нужда от собствено монетосечене. Свикнало да приема монетите на по-напредналите в обществено-икономическото си развитие гърци, по-късно, когато производителните сили на това население нарастват, то започва да сече по подражание монети с образи, заети от гръцките градове-полиси. Оттук и названието „Варварска имитация“ или „Местни подражания“.

Монетите, сечени от местното население, са ценен извор за историята. Само с факта на появяването си, те показват нуждата, която изпитва обществото от тях. От друга страна, от запазените върху монетите изображения можем да съдим за развитието на изкуството при местното население, макар третираните образи да не са оригинални произведения, а само едно подражание. За нас е достатъчен фактът, че гравьорите, които са работили печатите на тези монети, са траки – хора от местното „варварско“ население.

Преди всичко, прави впечатление разнообразието на образи, което намираме върху монетите, независимо от това, че имитират един тип монети. При сравняване монетите от нашата находка с монетата, служила за образец, веднага ще забележим по-изострените черти в лицето на Дионис при тракийските монети. Особено примитивно се третират очите и устните. Обикновено очите се изобразяват с помощта на една изпъкнала точка, а устните – с по две чертици. Наивният и примитивен начин на работа, възприет от гравьора на нашите монети, напомня детска рисунка.

Същото може да се каже за опакото на монетите. Много пестеливо, с по няколко черти, художникът-гравьор дава схемата, имитираща Херакъл. При някои екземпляри имитацията (копирането на образа) е твърде сполучлива, но при други се губят характерните за Херакъл особености (здраво, с добре развита мускулатура тяло), докато в две от монетите не личи, че е изобразена човешка фигура, а по-скоро – нещо, напомнящо птица.

При една от монетите на находката от с.Сърница срещаме друга особеност. Дионис е с брада и слабо лице. Голяма част от лицето е заето от големия му нос, започващ непосредствено под челото. Последното е изцяло покрито от венеца и добиваме впечатление, че е много ниско. В същата монета се виждат и косите на Дионис, представени схематично с няколко криви линии. Все пак този образ е по-жив и пластичен от тези на останалите монети. Освен посочените особености, на същата монета, главата е обърната на ляво, което е едно изключение.

Майсторът-гравьор на монетите, намерени в с.Сърница, е неграмотен, което личи от лошото копиране на надписа. Той не е знаел гръцки и затова, вместо с букви, се е помъчил да наподоби надписа с точки и черти. Така би постъпило и всяко дете, което още не знае да чете.

Литература:

1. **В. Добруски**, Новооткрита римска диплома – СбНУН, т.XIV, с 635.

2. **Д. Аладжов**, Колективна находка на монети – варварска имитация на монети от о-в Тасос – в.Родопска борба, бр.115 от 30.9.1958 г.

3. **Д. Аладжов**, Малка колективна находка на варварски имитации на остров Тасос – сп.Нумизматика, кн.3, 1970 с.16-19 и 39.

4. **Д. Аладжов**, Ценна находка от тракийски монети – в.Димитровградска правда, бр.16 от 20.4.1972 г.

5. **Д. Аладжов**, Римски военни дипломи от Хасковски окръг – в.Хасковска трибуна, бр.123 от 18.10.1980 г.

6. **Д. Аладжов**, От изворите на реката до Сърница и Сираково. Археологически експедиции край Харманлийска река – в.Шипка, бр.154 от 11.8.1993 г.

7. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река – ИМЮИБ, т. XVII, 1994 г. с.109-111.

CXV. Село Татарево. Край р. Банска, на конусовидната височина Хисаря има останки от късноантична и средновековна крепост. Крепостта (хълмът) се издига на около 500 м северно от селото. От крепостта на Св. Дух в с.Минерални бани той се вижда в североизточна посока. Крепостта не е проучвана чрез разкопки. Крепостните стени са полуразрушени. Те вървят по края на склона, в многостранна неправилна форма. Наред със средновековната (около X-XI в.), тук се среща и ранновизантийска керамика (V-VI в.), а по видимите крепостни останки, разкрити от иманяри, хоросанът е примесен със стрити на прах тухли.

По склоновете на Хисаря са намерени средновековни железни върхове на стрели (IX – X в.) и римска (I и IV в.) керамика и монети (във фонда на ИМ – Хасково). Очевидно, средновековната крепост е надградена върху по-стари римски и ранновизантийски основи.

Североизточно от селото и непосредствено южно от Хисаря, в една надгробна могила е открита известната тракийска гробница с уникална форма от VI в.пр.н.е. По сведения на Б.Колев, наблизо в скалите има трапецовидни ниши.

В дясно от шосето за с. Минерални бани има няколко надгробни могили, в които иманяри са намерили глинени съдове.

В местността Баалък (заоблено удължено възвишение) или Лозята, на 1,5 км северозападно от селото има тракийско селище от римската и ранновизантийската епоха. По югоизточните склонове на хълма се виждат дялани камъни, строителна и битова керамика.

В един от дворовете в южния край на селото, в местността Топраклъка е намерен сребърен денар на Антонин Пий (138-161 г.); в землището на селото са открити и колониални бронзови монети на Филипопол от Комод

(176-192 г.) и на Августа Трайана – от Галиен (253-268 г.), които се съхраняват в ИМ – Хасково.

Литература:

1. **П. Делирадев**, Принос към историческата география на Тракия, II, С., 1953, с.97.

2. **В. Миков**, Произходът на куполните гробници в Тракия – ИАИ, т.XIX, 1955, с.38-39, Обр.3, 12, 12а, и 13.

3. **Б. Колев**, Неизвестно тракийско светилище – в.Шипка, бр.113 от 15.6.1996 г.

CXVI. Село Текето. Край селото има отлично запазен в оригиналния си вид мюсюлмански манастир (тюрбе-текке на Осман Баба) от XV в. На 500 м югозападно от селото и близо до западния му край са запазени шарапани с кръгла форма и улейче (диам. 1,60 и дълб. 0,28 – 0,40 м), а в близките скали – малки басейнчета, които във религиозните представи, родили фантастичните легенди на местното население се свързват със свръхестествените сили на Осман Баба. Самото текке е строено с вторично използувани дялани камъни, по които има полепнал червен хоросан.

На 1 км от с.Текето отдалече се вижда (от съседните крепости по Харманлийска река и от Хасковската крепост (хълм с правилна полусферична форма, известен като “Малкото Хасарче”. Хълмът е достъпен откъм с.Текето по път, минаващ на изток-североизток. В ляво от пътя се вижда селище от римската епоха, с много останки от червена керамика по повърхността. На билото има крепостни стени, опасващи върха на хълма. Те са изцяло зарити в земята, но могат да се видят на няколко места в иманярските изкопи. Дебелината на стената е 1,80 м до 2 м, градена с ломени камъни, споени с бял хоросан, който е със значителен примес от ситен пясък. На южната страна стената е разкрита отвътре от иманяри на протежение от 4-5 м. В изкопаната пръст могат да се намерят фрагменти от средновековна битова керамика от края на X и XI в. Проучването на иманярските изкопи разкрива незначителен пласт, слабо наситен с керамика – вероятно крепостта е използувана за кратко време.

Под Малкото Хасарче има следи от тракийско светилище от римската епоха – намерена е мраморна оброчна плочка на Тракийски конник, керамика от II-III в. и меден фолис на имп. Аврелиан (270-275 г.), който се съхранява в ИМ – Хасково. Наблизо е намерена и бронзова статуйка на Тракийски конник (тук отбелязано и при с.Козлец) и бронзови апликации – вероятно от колесница.

На 2,5 км южно от с.Текето, по посока на Кърджали, има селище, на повърхността на което се открива керамика от римската и късноантичната епоха и средновековието – личат основи на сгради (?). В селото по дворовете са намерени късноантични (IV-VI в.) и средновековни монети (в ИМ – Хасково).

Литература:

1. **Д. Аладжов**, Кой е Осман Баба? – в. Хасковска трибуна, бр. от 1963 г.

2. **Д. Аладжов**, Мюсюлмански манастир от XV в. Из миналото на родния край – в.Хасковска трибуна, бр.49 от 27.4.1982 г.

3. **Д. Аладжов**, Шарапаните – тракийски винoделни – в. Шипка, бр.139 от 21.7.1992 г.

4. **Д. Аладжов**, Паметници в равнината – Текето и Конуш. Археологически експедиции край Харманлийска река, №5 – в.Шипка, бр.173 от 7.9.1993 г.

5. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река – ИМЮИБ, т.XVII, 1994, с.115.

CXVII. Село Тракиец. В язовир Тракиец има могилен некропол от три могили. Във водата сега се вижда само част от най-голямата от тях. Островът на Николовския ръкав има праисторическо селище от новокаменната, каменномедната и бронзовата епоха – обилна керамика, мелници (хромели) и др.предмети се намират при оттегляне на водата.

В местността Старо селище, в североизточния край от землището на селото (на 7 км югозападно от Хасково и в

Хасковското землище) през 1926 г. при оран е открита могилна гробна находка, съдържаща богато украсени бронзови съдове и др.предмети (бронзови канделабър, лампа, патера и ойнохое), датирани от I в. В същата местност е намерена бронзовата матрица с релеф на Дионис, храм, глави на Менада, Силен и Пан (вж.Хасково).

Според съобщение от 20-те години, край селото е открита каменна гробница с три погребения.

При насипване на стената на яз.Тракиец, от машините са изровени няколко средновековни християнски гроба, в които са открити стъклени гривни от X-XII в. (в ИМ – Хасково).

Литература:

1. **С. Стефанов**, Стара гробница при с.Тракиец, Хасковско. – ИАИ, I, 1921/1922, с.231

2. **Ив. Велков**, Нови могилни находки. – ИАИ, V, 1929, с.31 – 39.

3. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родопски сборник, т.II, 1969, с.248.

4. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. Известия на българските музеи, т.I, 1969, С., 1971, с.151.

5. **P. Gorbanov**, Antikes Bronzeplattinen mit Dionysostyasos von Elechca in Sudostbulgarien – Sonder – schriftenq XVII, Heraus gleben von Ostereichichen Arch., Inst. Wien, 1982 p. 137 – 141.

6. **Д. Аладжов**, Релеф на Дионис. – в.Хасковска трибуна, бр.22 от 21.2.1984 г.

7. **Д. Аладжов**, Николово и Тракиец. Археологически експедиции край Харманлийска река, N6 – в.Шипка, бр.166 от 27.9.1993 г.

8. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река – ИМЮИБ, т.XVII, 1984, с.113 – 114.

CXVIII. Село Троян. На 3 км западно от селото, в местността Курията, при помпената станция има стара чешма, известна като „Бекир чешма". На Пресната неделя тук троянци са правели сборове. Бекир чешма е ремонтирана през 60-те год., като са вградени каменни блокове, на някои от които има антични надписи.

На 1 км северно от Бекир чешма (3,5 км северозападно от селото) се намира чешмата Каваците, близо до старото корито на Сазлийка. В пясъците, в местността Старите лозя, в 40-те год. е намерена колона. В нивите наоколо има камъни от стари строежи. В същия район, при Горните лозя, около изворчето Свет бунар са намирани християнски гробове и бронзови монети (вероятно византийски). Керамиката по повърхността наоколо е византийска от XIII – XIV в.; има и керамика с глазура и парченца от плоски и вити стъклени гривни.

До Бекир чешма, на височината до помпената станция, в местността Манастирчето (тук се помни стар параклис Св.Троица) има следи от римска постройка. При прокопаване на водопроводния канал са извадени много тухли, които и сега се виждат разхвърляни на площ от около 100-150 кв.м. Тук е намерен и мраморен къс от голям блок. От тези явно солидни постройки преди около 60-70 години са вадени камъни, от които през 30-те год. са построени няколко къщи в с.Троян.

В района на Стойкоолувата чешма, южно от чешмата има изобилна керамика. До изворчето Олуджука в ливадите се виждат купчини от строителна и битова керамика и зидове, изкопани с булдозер. По дигата от Олуджука до изворчето Кокарджата и в околността на Долната река (старото корито на Троянската река) има керамика (?).

Преди 50-60 год. е намерен питус, северно от дигата – това е на 3 км югозападно от селото.

На 1 км югозападно от Троян, на най-западния склон на Кози баир, при Долапите, на връхчето има следи от постройка (?) – виждат се четири солидни дялани каменни блока от сив гранит. Южно и източно от това място, в Свирковския блок, из чакъла също се намира антична керамика.

В местността Мали юг, на 1.5 км южно от селото, на височината е открита голяма милиарна колона, която сега е в Хасковския музей, а друга, с надпис (старогръцки), е намерена в двора на Геню Желязков. Източно от Мали юг, на Индже долай има останки от селище и старо гробище (?).

В района на Шалъ дере, по склоновете на височината, личи печена мазилка. На Бели бряг, пак там, е намерена керамика (?) и нанизи (маниста) от печена глина.

В ИМ-Хасково се пазят монети от различни местности от землището на с.Троян: медна – от имп. Йоан Цимисхий – от местността Кавак чешма: от местността Дерменоджа, в съседство със стари постройки – римски сребърен денар от Александър Север; от местността Корията, върху могила – медна монета от имп. Констанций II; в местността Лозята – пясъците, между Кавак чешма и Свет бунар – медна монета от Йоан Цимисхий; в местността Бекирова чешма, на 1200 м югозападно от селото – медна монета на Юстиниан I; от селото – сребърен денар от имп. Галба.

Главният римски път идва от с. Калугерово, минава през южния край на Троян и продължава на югоизток, в посока към Тянево и Овчарово. Тук са намерени две милиарни колони с надписи – сега в ИМ-Хасково, едната на 1,5 км южно от селото, в местността Мали юг, а другата – в селото.

Останки от антични постройки в минало са намирани и в Смавлийската кория.

Литература:

1. **П. Детев**, От Burdenis до Arzus. – ИАИ, т.XV, 1946 с.176.

2. **Д. Аладжов**, Марица. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, N4, 1964, с.25.

3. **IG. Bulg.**, III, (2) 1964, N1710 p.135 – 136.

4. **Д. Аладжов**, Археологически проучвания на Констанция, (1967-1977 г.) – ИНИМ, т.3, 1981, с.253.

5. **Д. Аладжов**, Симеоновград в Древността и средновековието – Констанция. Втора отчетна конференция за археологическите проучвания в Симеоновград. С., 1985, ЦПИП при КК, с.11, 13.

6. **Д. Аладжов**, Симеоновград в древността до XIV в. – Симеоновград от древността до 1885 г. С., 1993, с.33, 35-36.

CXIX. Село Тънково. В местността Падините, на 1 км западно от селото, по шосето за Хасково, в дясно от пътя, на 50 м от шосето и на 60-70 м от ливадите, на западната граница на блока, е открита сребърна тетрадрахма на Маронея I период (сега в ИМ – Хасково – Обр. 137).

В землището на селото, в местността Дерето, при Попов мост на р. Кютюкли дере, на 5 км източно от Тънково и на 200 м под Попов мост, е открита бронзова монета на Филип II Македонски (359-336 г.).

В местността Чорк-леня, на 2,5 км източно от селото е намерена (Обр 138) златна монета на имп. Исак II (1185-1195 г.).

Обр.137. С. Тънково. Сребърна тетрадрахма на гр. Маронея (на Бяло море) - V в. пр. н. е.

Обр.138. С. Тънково. Златна перпера на имп. Исак II (1185-1195 г.)

Литература:

Д. Аладжов, Археологически паметници в района на Стамболово, С., 1989, ЦПИП при КК, с.5.

СХХХ. Град Харманли. Според Зл.Петров, в центъра на града, в кв. Васил Димов, има следи от праисторическо селище от каменомедната епоха, а през 1978 г. са намерени бронзови апликации в гроб от римската епоха. Следи от средновековни селища в близост до града има в местностите Белите пътеки, Юртлуците, Алмалъ-гечит и др.

Над местността Приказките, в западния край на града (североизточно от с.Остър камък), между Кору дере – десен приток на Харманлийска река и дефилето, се намират останките на т.н. "Долното кале"; крепостта Долното кале е построена на голям и труднодостъпен хълм, който от изток, север и юг има стръмни склонове, а е достъпен само от запад (откъм с.Остър камък). Крепостта има почти правоъгълна форма, градена е от речен и ломен камък, споен с бял хоросан. Стените заграждат пространство от около 5 дка. На места между стърчащите скали личат останки от стени от суха зидария (от стара тракийска крепост).

На хълма могат да се намерят фрагменти от строителна керамика, а битовата керамика е от различни епохи – късноантична (IV-VI в.) и средновековна (IX-XIV в.). Открити са гробове с масивни бронзови и стъклени гривни, които датират след XI в. (в училищната сбирка на гимназията), а в Градския музей в Харманли оттук се съхранява златна монета (ауреус) на имп. Констанс (337-350 г.).

В местността Коджа баир, при Старите лозя, на 1,5 км южно от града има обилни следи от късноантично и средновековно селище. От тук е изваден невредим голям питос, чиято повърхност под устието е украсена с врязани геометрични фигури и кръстове – сега се съхранява в Градския музей в Харманли.

В самия град са открити бронзови апликации от колесница (?) и др.дребни предмети от римската епоха. В центъра на града, в Градската градина има все още запазени тракийски надгробни могили, които заедно с откритите находки показват, че днешният град е възникнал върху трако-римско селище.

В Археологическия музей в Пловдив, под № 3113, се съхранява горна част от статуя на Зевс от землището на Харманли (?), с височина 4 см.

Над старото корито на Харманлийска река, в самия град – между МВР и Съда, е запазен красив мост от XVI в., а наблизо, до площада – внушителни останки от Керван сарая – от същото време.

Литература:

1. **М. Сакарски**, Стогодишнината на църквата „Св. Атанасий“ в Харманли (1835-1935 г.), С., 1935, уводната част.

2. **Д. Николов**, Харманли. Поселищно-географски проучвания. – Архив за поселищни проучвания, II, 1939, кн. 2, с.131 сл.

3. **Зл. Петров**, Из миналото на Харманли – в.Харманлийски зов, бр.9 от 12.9.1979 г.

4. **Д. Аладжов**, Три крепости в долното течение на река Харманлийска – в. Хасковска трибуна, бр. 142 от 5.12.1987 г.

5. **Д. Аладжов**, От Брягово до Харманли. Археологически експедиции край Харманлийска река, N10 – в.Шипка, бр.199 от 13.10.1993 г.

6. **Д. Аладжов**, Археологически паметници край Харманлийска река. – ИМЮИБ, т.XVII, 1994, с.120.

CXXI. Град Хасково. На територията на Хасково и землището има открити селища от всички епохи; правени са археологически проучвания и разкопки на праисторически селища, тракийска могила, средновековно селище и крепост, и два средновековни некропола.

В местността Гьок тепе, на 2 км южно от града има „открит тип“ праисторическо селище от новокаменната, каменомедната и бронзовата епоха. Най-много материали са намерени на повърхността при Овощната градина, между които и уникалната глава на мъжки глинен идол от края на новокаменната епоха. На същото място е намерен цял глинен идол от каменомедната епоха, каменна брадва от бронзовата епоха и десетки каменни брадви, кремъчни ножове и стъргалки, хромели и стотици фрагменти от глинени съдове от горните епохи (в ИМ-Хасково).

Праисторическо селище е открито и при прокопаване на езерото в местността Кенана, а керамика и др.материали – в местността Бузлука (1 км северно от ж.п.гара Хасково и на 2 км източно от града).

Тракийски предримски селища е имало в кв. Хисаря под средновековната крепост и между шосето за Кърджали и крепостта в Хисаря – от старожелязната епоха. От младожелязната епоха следи от селища има също в няколко местности: на Ямача, при стария стадион, в посока на Гьоктепенската река, между кв.Хисаря и шосето за Кърджали, по северните склонове на Хисаря, по посока на Парка, около чешмата Ики курналийка, в местността Кю ери, при Караходжовата чешма, сега известна като Дядо Желювата чешмичка и др.места, където по повърхността на земята се виждат фрагменти от тракийска керамика от новожелязната епоха. В последната местност е изваден здрав питус. На 1 км в дясно от шосето за Димитровград, по посока на Демирлийската кория, между Табията и Погребите, е открит склад с десетина питоси, а наоколо – обилна сива тракийска керамика.

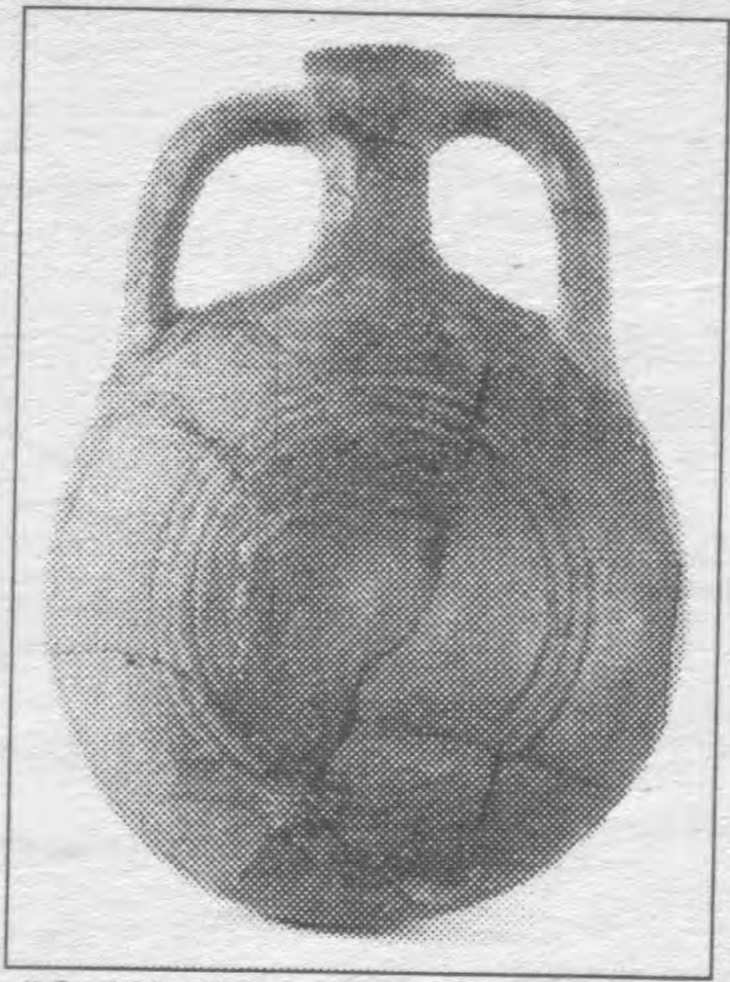

Обр.139. Хасково. Глинена бъклица от крепостта Хисаря (X-XI в.)

В разсадника, под гарата, има обилни следи от римско селище. Освен керамиката, са намерени железен връх на копие и няколко монети от края на III и нач. на IV в. В

Обр.140. Хасково. Глинена кана от крепостта (XI в.)

Кенанските лозя също са открити следи от тракийски, римски и късноримски останки.

Керамика от римската епоха се намира и в местността Гьок тепе, в местностите около стария разсадник в западния край на землището, както и около Казан топра, край Хасковската река, при Червените ропи (западно от кв.Червена стена), където има също средновековна и късносредновековна керамика. През 1963 г. е разкопана голяма тракийска надгробна могила в двора на днешното Сградостроително училище (II в.), в която са открити над 50 гроба, три от които от II в., а останалите – от V – VI в.

Големи проучвания на средновековието са направени в кв.Хисаря, където от 1958 до 1966 г. е разкопана средновековната градска крепост и част от прилежащото ѝ селище и некропол. Крепостта е строена около X в. и разрушена през XI в., а мястото ѝ през XII-XIV в. се използва за некропол на селището. Още един средновековен некропол и селище от X-XI в. в Хасковското землище са проучени през 1975 г. в „Станция при Асенова крепост“ – вече в съседство със землището на с. Клокотница.

При проучването на изброените селища от различни епохи са открити няколко хиляди предмети, които са основата на експозицията на ИМ в Хасково, а между тях има и не малко изключително ценни находки не само за историята на града, но и със значително общонационално значение – например находките от крепостта и некропола в местността Хисаря, и некропола в местността Асенова крепост (Обр. 139, 140).

В землището на града е намерена колективна находка на сребърни денари (няколко стотин) от II и III в. – в местността Балакли, и отделни римски и средновековни монети даже на няколко места в чертите на града (в кв. Остров Куба и др.).

Допълнение: Релеф на Дионис от Хасково.

В югозападния край на Хасковското землище, още преди Първата световна война е открита богата находка от бронзови предмети с изящна украса, които били предадени на Археологическия музей в София. Една бронзова плоча с релеф на Дионис, подобна на малка икона, била запазена и предадена в наследство на съименник и внук на намервача Атанас Станилов Атанасов. Внимателното проучване на релефа от Хасково показа неговата ценност не само като произведение на изкуството, но и като показател на значимостта на мястото, където е намерен.

Върху релефното поле на плочката е изобразен храм с две йонийски колони, около които са повити бръшлян и лоза. Фронтонът на храма е изцяло зает от лозница с гроздове. В средата между колоните се вижда фигурата на бога на виното и веселието – Дионис, представен като млад мъж с кантарос (съд за вино) и тирс (жезъл), придружен от пантера. Той е застанал пред олтар, от който струят пламъци. Богът стои изправен, облечен с небрида (лека кожена наметка) и къси ловджийски ботуши, а на главата си носи венец от горски цветя и плодове (Обр. 141).

Дионис е придружен от много фигури. Вдясно виждаме сиринкс (музикален инструмент – атрибут на Пан), а под него – глава в профил. Контурите на този профил, както и

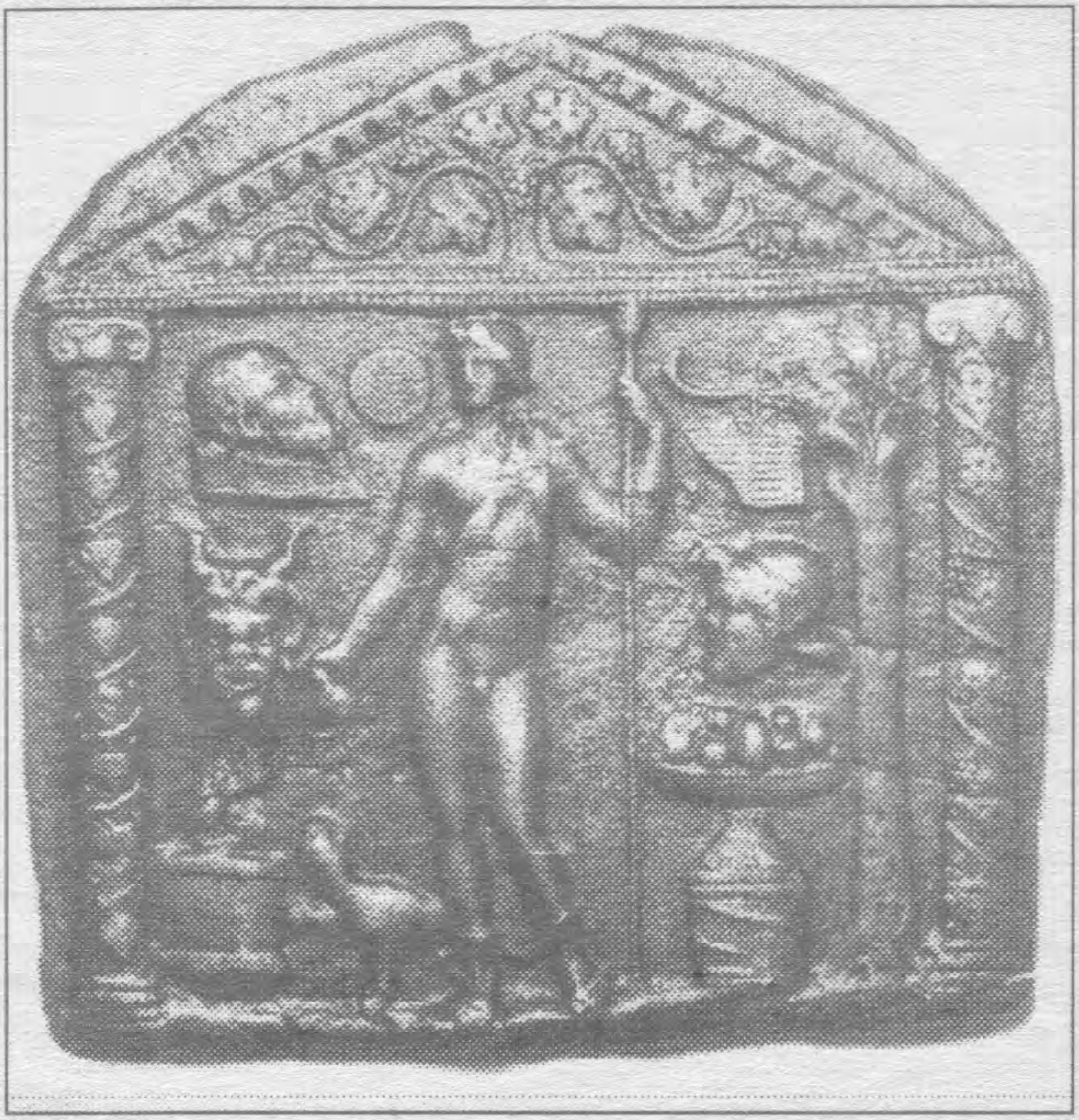

Обр.141. Хасково. Храм на Дионис с божеството и придружителите му - релеф от бронзова матрица (II в.)

целия релеф, са реалистично възпроизведени. Над челото личи езикообразно снопче коса, а в задната част на главата косата завършва с дълги развяващи се къдрици – явно това е глава на менада. Под главата се вижда съд с плодове и най-отдолу на земята кошница с огъваща се отгоре змия – изображения, заемащи определено място в иконографията на Дионис. Защото този бог се свързва не само с гроздето и виното, а също така и с цялата вегетация в природата – неща, играещи роля в митовете за божеството, тясно свързани с известните мистерии за Дионис, в които, между другото, се търси и произходът на античния театър. Всички, изброени до тук неща, са разположени под клоните на едно дърво.

Наляво от Дионис, отгоре се вижда маската на Силен, а между нея и главата на божеството – един кимвал (ударен музикален инструмент, нещо като дайре). В някои антични паметници, при своите екстазни танци, менадите свирят на тези инструменти. По-надолу се вижда маска на сатир.

Трите глави – на медана, Силен и сатир – са тясно свързани с мистериите на Дионис. Така тук се вижда целият инвентар на един храм на Дионис с неговите главни придружители и някои култови и мистерийни предмети.

До сега в България не са намирани други бронзови плочки с подобни Дионисови релефи, но изобразените придружители на божеството се срещат в различни релефни паметници, поединично, или в група с Дионис – изображения, които са се появили като модно явление в древна Гърция. Така иконографията на отделните фигури върху нашата плочка е известна в репертоара на античното изкуство.

Без съмнение, релефът на Дионис от Хасково принадлежи към групата на култовите паметници. При всички тракийски светилища се намират малки релефи от мрамор с изображения на съответните божества, изработени от местни майстори по поръчка на поклонниците. Що се отнася до бронзовите релефи, подобни на тракийските оброчни плочки, приема се, че някои са служели за матрици, с които са нанасяни релефни фигури върху тънки златни или сребърни пластинки. Известно е, че жреците на божества, чието почитане е свързано с мистерии и други култови церемонии, са носели такива тънки пластинки върху одеждите си като особен вид емблеми.

Тук е мястото да се отбележи, че в района на Хасково са открити няколко светилища, посветени на Дионис: край с. Ябълково, с. Крепост и Хасково. Обяснението на този факт трябва да се търси в силно развитото лозарство в тази част на Тракия в античната епоха. Лозарството, доказано не само чрез култовите паметници на Дионис, но и от многобройните групи от шарапани (винарни), издълбани в скалите на близки до града райони: край селата Минерални бани, Горно Брястово, Текето, Тракиец, Кралево, Брягово и др., а преди всичко и от находките на лозарски инструменти, като лопати, косери, дикели и др.

Западният некропол на Кенана (X-XI в.).

Логично и съвсем естествено е в землището на Хасково – един от важните средновековни центрове, откриването на интересни и с богати находки некрополи от това време. Некропол от времето на Второто българско царство бе открит в местността Хисаря още в края на 50-те год. (проучени 108 гроба). През 1975 г. войници от Строителни войски при изкопни работи на около 600 м от Асенова крепост, откриват ранносредновековен некропол. Втори средновековен некропол, в близост до Асенова крепост, е открит и в землището на с.Клокотница.

Местността Асенова крепост се намира на 1,5 км южно от с.Клокотница и е на около 6 км западно от Хасково. Изкопните работи на строителни войски се извършваха на голяма (около 50 дка), наклонена на юг поляна, заобиколена от естествена дъбова гора, т.е. над вилната зона, в най-западната част на Кенана – зад фазанарията.

При изкопите за варница строителите намерили на дълб. около 1 м шест гроба, разположени в правилни редици и ориентирани запад-изток. В най-северния край на поляната, при изкопи за строеж на гаражи и др.сервизни помещения, са открити още три гроба. Тук, в най-високата част се разкрили и основите на малка църква. В гробовете са намерени три гривни от синьо и светло-кафяво стъкло, донесени в Историческия музей от кап. Бонев.

По време на разкопките се проучиха окол 30 гроба. Погребенията са християнски, ориентирани запад-издток.

Покойниците са били поставени в гробните ями направо на земята, в повечето случаи в неоформени гробове, с ръце върху коремната област или гърдите. Два детски гроба са грижливо оформени с наредени изоколо едри ломени камъни.

В 1/5 от разкопаните гробове се намериха накити: различни нюанси сини, зелени и черни стъклени гривни, три от които с големи размери (носени над лактите) и с рисунки по тях; интересна – с непозната форма обица (халка с висулка от тел, с навита около нея спирала); желязна гривна и позлатен меден кръст, поставен върху гърдите на един от покойниците.

Най-интересни и особено красиви са трите големи гривни, изработени от тъмносиньо и черно стъкло. Те имат кръгло сечение и дебелина 8,5 мм. И трите гривни са рисувани със стъклена паста, която сега има светлосин цвят. Цялата украса е нанесена много прецизно. Двете черни гривни са рисувани в един стил – запълнени полета от прави линии и меандри, между които са поставени по една или две птици. Гривната от тъмносиньо стъкло има полета, запълнени от меандри и триъгълници, а между тях – по две птици. Подобни гривни от тъмносиньо стъкло с рисунки на птици от по-светла боя са открити при с. Любеново и Симеоновград. Рисувани стъклени гривни са намирани както в столиците Плиска и Преслав, така и в много други средновековни селища и некрополи у нас, но най-често в некрополите от Южна България. Счита се, че рисуваните стъклени гривни са модни през X-XI век, а по-късно почти не се срещат.

На около 300 – 400 м от откритите гробове в посока към Асенова крепост, между р. Банска (р. Клокотница) има останки от средновековно селище от времето на описания по-горе некропол. Селището и частично проученият некропол от края на X-XI в., разположени в западния край на Хасковското землище, допълват сведенията ни за материалната култура на населението ни от този край през ранното средновековие.

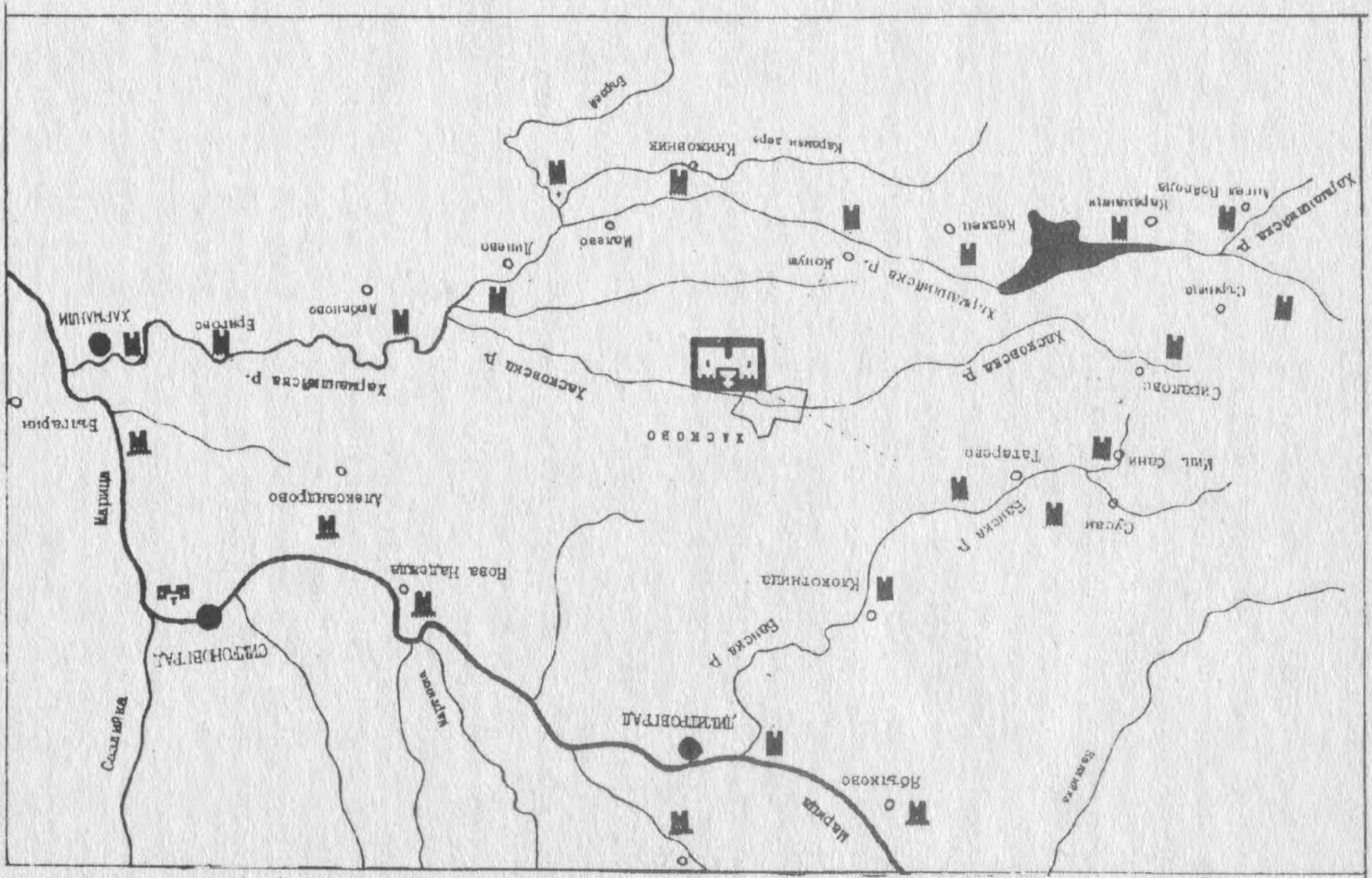
Харманлийска р.
Ангел Войвода
Сърница
Караманци
Козлец
Сираково
Хасковска р.
Харманлийска р.
Конуш
Карамин дере
Книжовник
Малево
Динево
Хасково
Мал. Сани
Сусам
Татарево
Банска р.
Клокотница
Банска р.
Ябълково
Марица
Димитровград
Нова Надежда
Александрово
Хасковска р.
Любеново
Харманлийска р.
Харманли
Българин
Марица
Свиленград
Сазлийка

Обр. 142. Укрепителна система около средновековно Хасково (около X в.)

Некрополът в Хисаря (XII-XIV в.).

Южният край на Хасково е заселен през последните четири десетилетия и е включен в чертите на града, сега като кв. Хисаря. От 1958 до 1966 г. тук бе проучена ранносредновековната крепост, заемаща високите части на варовиковия хълм над стария басейн.

Ололо средата на XI в. крепостта е била разрушена, вероятно от печенегите, а мястото ѝ по-късно е използвано за некропол. Първоначално некрополът обхваща пространството, затворено от полуразрушените крепостни стени на вътрешния град. Погребения са извършвани и по склоновете на хълма, на юг и запад, където при строежа на съвременни жилища са откривани гробове.

В крепостта от 1958 до 1961 г. са проучени чрез разкопки 108 гроба. Открит е богат и разнообразен материал – сравнително голямо количество накити: стъклени, бронзови и медни гривни, медни и сребърни обици, пръстени и др. предмети.

Погребенията са извършени при определена ориентация, положение на ръцете и оформление на гробовете според описания вече за другите некрополи християнски обичай. Около гробовете се откри средновековна керамика, донесена в некропола от близките на покойниците при изпълнение на някои ритуали.

Най-често срещаният накит в некропола са гривните. Те са разнообразни по материал, форма, цвят и украса. Според материала гривните са стъклени и метални.

Стъклените са предимно с кръгло сечение, по-малко са витите гривни и само няколко са плоски или с елипсовидно сечение. Гривните с кръгло сечение са от черно, тъмно и непрозрачно масленозелено, синьо (в различни нюанси), зелено и безцветно стъкло. Витите гривни са общо с по-големи размери – от черно, или меланжирано червено, черно, зелено и синьо стъкло и са се носели над лакътя. Едни от тях са едноцветни, други имат по една или две тънки нишки, усукани с общото тяло, при различни цветови съчетания: зелено с червено, морскосиньо с червено, черно или червеникаво с червено и накрая – виненочервено с бяло стъкло. Общоприето е, че шарените стъклени гривни са покъсни от XI в. и разпространени най-вече през XII и XIII в.

Металните гривни от средновековния некропол в кв. Хисаря в Хасково са от мед, бронз и желязо. Те са отворени, с кръгло или квадратно сечение и имат разширение или заостряне в краищата. Повече са бронзовите гривни, предимно масивни, отворени, с краища, които са със силно стилизирани, напомнящи животински глави заостряния. Често повърхността им е украсена с редици от кръгчета и точки, в съчетания с врязани линии. Тези гривни обикновено се срещат заедно с витите от четири тела гривни, които завършват в краищата с петлици, разпространени през XII и XIII в.

След гривните обиците са най-често срещаният накит от некропола в Хасковската крепост. Те са разнообразни и понякога изключително красиви – от простата халка до сложните, изработени във филигранна техника наушници. Повечето представляват халка, на която са нанизани едно или три кухи сферични топчета, който тип се среща в некрополите още от ранното средновековие. Тези обици с или без допълнителна украса, понякога със спирално навити телчета за неподвижно закрепване на топчетата, са тип, често срещан в славянските земи и широко разпространен у източните славяни през X-XIV в.

Пръстените са представени от обикновени или отгоре релефни халки с правоъгълен щит, гравиран с точки или пресичащи се линии. Такива пръстени се срещат във всички средновековни некрополи от X-XIV в.

Приведените аналогии на откритите находки при разкопките на некропола в Хасковската крепост, се отнасят към твърде широки граници – след XI до XIV в. Продължителността на употребата им, това, че някои накити съществуват в непроменени форми, т. е. битуват в продължение на няколко столетия, не дава възможност за абсолютно точно датиране. Мястото на некропола, обаче, в разрушена в средата на XI в. крепост, го поставя определено след XI в. Някои накити имат по-точни аналогии, главно от XII и XIII в., а повечето от накитите – с разкопаните у нас и в съседните земи некрополи от времето на Второто българско царство (XII-XIV в.). Като имаме пред вид, че в Хасковския край турското завоевание започва около средата на XI в., можем да приемем за хронологични граници на некропола от втората половина на XII в. докъм средата на XIV в., когато вероятно разрушеното селище се измества на ново място в посока на днешния град.

Средновековният некропол в разрушената крепост показва, че по времето на Второто българско царство селището отново се оживява. Липсват преки данни за местното производство на богатите накити, ползвани от местното население по това време. Но широката им употреба сочи най-малко за цветущия облик на селището и развита търговия в него. Употребата на скъпи накити не е характерна за малките селища, независимо от това, че богатите и от най-бедните селища подражават на аристокрацията от градовете. Луксозните женски накити, срещани така често в некропола, могат да бъдат носени от жени на занаятчии и търговци с по-големи възможности, във всеки случай не от жени на крепостни. Наличието на занаятчии и търговци се подкрепя от откритата в началото на петдесетте години находка от няколко килограма медни корубести монети, постъпили във Вторични суровини!

Подобни изводи се налагат и при прегледа на художествената трапезна керамика, присъствието на която е от голямо значение за характеристиката на селището, като доказателство за неговата значимост. Намерени бяха само няколко фрагмента от обикновена кухненска керамика, характерна за XII-XIV в. Повече е керамиката с многоцветна глазура или покрита с плътна червена ангоба, която се датира от XII до XIV в. В по-голямо разнообразие и количество такава керамика è известна от В. Търново, Червен, Мелник и повечето родопски крепости.

От засвидетелстваните особености в християнския обред и от характеристиката на откритите в некропола материали, естествено се налага заключението за българската етническа принадлежност на местното население.

Независимо от променливата политическа съдба на земите на юг от Балкана през средновековието, българската народност, обособила се като компактна етническа общност, както в Мизия, така и в Тракия и Македония, запазва своята самостоятелност. Свидетелство за това са откритите археологически паметници по долината на р. Марица и в Източнородопската област, доказващи българския, по същество – славянски характер на материалната култура в този район през средните векове. И дори въпреки трагичните събития около средата на XIV в., повечето от средновековните селища продължават съществуването си на старото или на новото място в близко съседство.

Останки от Хасковското средновековно селище от началния период на турското робство са открити в днешните квартали Войводски, Освобождение и др. Старото име на града – Марса – постепенно през XI в. потъва в забрава, като се налага новото Хаскьой.

Литература:

1. **Ив. Велков**, Новооткрити старини. – ИАИ, V, 1929, с. 367-381.

2. **Ив. Димитров**, Имало ли е старо селище при Хасково? – Родопа, VII, 1928, бр. 1, с. 3-4.

3. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през 1933 и 1934 г. – ИАИ, VIII, 1934, с. 467-473.

4. **Ив. Велков и Хр. Данов**, Новооткрити старини. – ИАИ, XII, 2, 1939, с. 433 сл.

5. **Ив. Добрев**, Принос към историята на Хасково. Името на града. – в. Утринна поща, бр. 2763 до 2765 от 4. 7 и 11. 11. 1939 г.

6. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през последните години. – ИАИ, XV, 1946, с. 235-244.

7. **Д. Цончев**, Новооткрити старини. – ГПлНМ, I, 1948, с. 190-202

8. **Д. Аладжов**, Археологически издирвания в Хисаря – Хасково. – в. Родопска борба, бр. 73 от 21. 6. 1958 г.

9. **Ив. Добрев**, Поселищното развитие на Хасково. – в. Родопска борба, бр. 121 от 14. 10. 1958 г.

10. **Д. Аладжов**, Първобитни селища на днешната територия на Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 43 и 44 от 9 и 11. 4. 1959 г.

11. **Д. Аладжов**, Нови археологически разкопки. Кратки бележки върху старата история на Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 72 от 18. 6. 1959 г.

12. **Д. Аладжов**, За какво ни разказват находките... – в. Хасковска трибуна, бр. 116, от 1960 г.

13. **Д. Аладжов**, Хисаря – Хасково – Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, кн. 2, 1961 г.

14. **Д. Аладжов**, Накити от некропола край Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 73 от 20. 6. 1961 г.

15. **Д. Аладжов**, От кога се употребява стъклото в нашия край? – в. Хасковска трибуна, бр. 65 от 31. 5. 1962 г.

16. **Д. Аладжов**, Релефи на тракийския конник в нашия музей. – в. Хасковска трибуна, бр. 139 от 21. 11. 1963 г.

17. **Ив. Добрев**, Хасково през вековете. – Роден край. Издание на Туристическо д-во, Хасково, кн. 1, 1963, с. 13 сл.

18. **Д. Аладжов**, Нова страница от древната история на Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 36 от 26. 3. 1964 г.

19. **IG Bulg.**, III(2), S,1964, p. 141-142, № 1719-1720.

20. **Д. Аладжов**, Средновековната крепост край Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 17 от 11. 2. 1965 г.

21. **Д. Аладжов**, Археологически вести. – Вести на народния музей в Хасково., I, 1965, с. 244-246.

22. **Д. Аладжов**, Находки от късноантичната епоха. – в. Хасковска трибуна, бр. 44 от 13. 4. 1968 г.

23. **Д. Аладжов**, Къс от изкуството на старобългарските майстори. – в. Хасковска трибуна, бр. 44, от 13. 4. 1968 г.

24. **Д. Аладжов**, Уникална историческа находка. – в. Хасковска трибуна, бр. 33 от 19. 3. 1968 г.

25. **Д. Аладжов**, Изучаване старобългарската материална култура. – в. Хасковска трибуна, бр. 114 от 3. 10. 1968 г.

26. **Д. Аладжов**, Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. – Родопски сборник, т. 2, 1969, с. 243-246.

27. **Д. Аладжов**, Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – сп. Археология, XI, 1969, кн. 4, с. 65-67, обр. 6 и 8.

28. **Д. Аладжов**, Старобългарската керамика в Хасковския музей. – в. Хасковска трибуна, бр. 87 от 23. 7. 1970 г.

29. **Д. Аладжов**, Средновековни некрополи в Югоизточна България. – Известия на българските музеи, т. I, 1969, С., 1971, с. 133-153.

30. **Д. Аладжов**, Материална култура на Югоизточна България IX-XI в. – Международен симпозиум по славянска археология, С., 1973, с. 135-159.

31. **Д. Аладжов, А. Китанова**, Разкопки на Могила I в Хасково. – Сп. Археология, XV, 1973, кн. 3, с. 70-83.

32. **Д. Аладжов**, Крепостта си отива...Културен пост. – в. Хасковска трибуна, бр. 120 от 15. 10. 1974 г.

33. **Д. Аладжов**, Крепости и селища в Югоизточна България по времето на Първата българска държава. – Архитектурата на Първата и Втората българска държава., С., 1975, с. 121-135; 328-344.

34. **Д. Аладжов**, Средновековни накити (фотоалбум). – Форек, С., 1976, 20 стр.

35. **Д. Аладжов**, С хилядолетна история. Из миналото на родния край. – в. Хасковска трибуна, бр. 146 от 13. 12. 1977 г.

36. **Д. Аладжов**, Хасково в древността. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг, № 9, (фотоалбум), ДИ „Септември“, С., 1979, 60 стр.

37. **Д. Аладжов**, Ранносредновековни крепости на територията на Хасковски окръг. – Научни конференции на БИД, № 2, С., 1980, с. 323-329.

38. **Д. Аладжов**, Славянски знаци от IX-XI в. – в. Хасковска трибуна, бр. 89 от 28. 7. 1981 г.

39. **Д. Аладжов**, Най-древните жители на Хасковския край (до траките). – в. Възход, бр. 12 от 29. 4., бр. 13 от 6. 6. и бр. от 21. 6. 1982 г.

40. **Д. Аладжов**, Хасково – град на 1000 години. – в. Хасковска трибуна, бр. 6, 8, 9, 11 от 13, 18, 20, 25. 2. и 14 от 1. 3. 1983 г.

41. **Д. Аладжов**, Д. Балабанян, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, С., 1984, с. 231-233.

42. **Д. Аладжов**, Средновековната художествена керамика. 1000 години Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 16 от 7. 2. 1984 г.

43. **Д. Аладжов**, Историко – демографска характеристика на града през X в. 1000 години Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 60 от 22. 5. 1984 г.

44. **В. Гюзелев**, Имената на Хасково в древността. – в. Хасковска трибуна, бр. 56 от 12. 5. 1984 г.

45. **В. Гюзелев**, Марса – средновековното име на града. – в. Земеделско знаме, бр. 114 от 12. 5. 1984 г.

46. **Д. Аладжов**, Изкуството на праисторическия човек. 1000 години Хасково. – в. Хасковска трибуна, бр. 95 от 11. 8. 1984 г.

47. **Д. Аладжов**, Път през вековете. – в. Кооперативно село, бр. 230

от 27. 9. 1984 г.

48. **Д. Аладжов**, Спасителни разкопки на средновековен некропол край Хасково. – Сп. Музеи и паметници на културата, кн. 2, 1984, с. 9-13.

49. **Д. Аладжов**, Релеф на Дионис. – в. Хасковска трибуна, бр. 22 от 21. 2. 1984 г.

50. **Д. Аладжов**, 1000 години Хасково. По време на траките. – в. Възход, бр. 3, 4, от 28. 1. и 8. 2. 1985 г.

51. **Д. Аладжов**, От Античността до Възраждането. – Хилядолетен и млад. Избрани исторически очерци за град Хасково, Хасково, 1985, с. 2-22.

52. **Д. Аладжов**, 1000 години Хасково. През Средновековието. – в. Възход, бр. 5, 6, 7, 9 и 14 от 5. 2., 13.3. и 14. 4. 1985 г.

53. **Д. Аладжов**, Годините се губят в пепелта. Хасково вчера. – в. Възход, бр. единствен от 10. 10. 1985 г.

54. **Д. Аладжов**, Обработката на желязото през средновековието в Хасковския край. – в. Хасковска трибуна, бр. 137 от 24. 11. 1987 г.

55. **Д. Аладжов**, Оборонительная система города – крепости Хасково. Труды пятого международного конгресса славянской археологии, т. III, вып. 2а, Секция VI – архитектура, искуство, духовная культура, М., 1987, с. 5-11.

56. **Д. Аладжов**, Старобългарската култура в Хасковския край (IX-XIV в.). – Юг, литературен алманах, Пловдив, кн. 1, 1988, с. 140-148.

57. **Д. Аладжов**, Релеф на Дионис от Хасково. – в. Хасковски вести, бр. 13 от 2. 4. 1992 г.

58. **Д. Аладжов**, Глинена бъклица от XI в. Ехо от старината. – в. Хасковски вести, бр. от 24. 6. 1992 г.

59. **Д. Аладжов**, Укрепителната система на средновековно Хасково, № 1, 2, 3, 4. – в. Хасковски вести, бр. 27, 36, 40, 45 от 9. и 30. 3. и 8 и 21. 4. 1993 г.

60. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Поселищен живот и издирвания в района на Хасково, № 1. – в. Хасковски вести, бр. 101 от 31. 8. 1993 г.

61. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Името на града и неговите промени. – в. Хасковски вести, бр. 106 от 10. 9. 1993 г.

62. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Първите обитатели на Хасковския край. – в. Хасковски вести, бр. 110 от 21. 9. 1993 г.

63. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Древнотракийският период в историята на Хасковския край. – в. Хасковски вести, бр. 127, 128 и 130 от 29. 9., 2. и 7. 10. и 5. 11. 1993 г.

64. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**. Хасковският край в политическите събития на късната античност и ранното средновековие (V-XI в.). – в. Хасковски вести, бр. 144, 145, 146, 147 от 9., 10., 14 и 16. 12. 1993 г.

65. **Д. Аладжов**, Древно изкуство от Хасковския музей. – в. Шипка, бр. 223 от 16. 11. 1993 г.

66. **Д. Аладжов**, В централната част на Хасково – дукат на Венеция от XV век. – в. Шипка, бр. 17 от 22. 1. 1994 г.

67. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, – Ранносредновековната крепост в местността Хисаря край Хасково. – в. Шипка, бр. 36, 37, 38, 39 и 40 от 14., 15., 16., 17. и 18. 2. 1994 г.

68. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Хасковският край от началото на XI до първата четвърт на XIII в. – в. Шипка, бр. 107 и 108 от 18. и 19. 5. 1994 г.

69. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Хасковският край от средата на XII и през XIV в. – в. Шипка, бр. 115 и 116 от 31. 6. и 1. 7. 1994 г.

70. **Д. Аладжов**, Ювелирни произведения от средновековно Хасково. Западният некропол на Кенана (X-XI в.). – в. Шипка, бр. 275 от 28. 12. 1994 г.

71. **В. Гюзелев, Д. Аладжов**, Праистория, античност и средновековие. – История на град Хасково от древността до 1912 г., С., 1995, с. 23-80.

72. **Д. Аладжов**, Некрополът в местността Хисаря (XII-XIV в.). Ювелирни произведения от средновековно Хасково. – в. Шипка, бр. 1 и 2 от 3. и 4. 1. 1995 г.

73. **Д. Аладжов**, Бъклица от преди 1000 години. Находки от Хасково. – в. Шипка, бр. 52 от 17. 2. 1995 г.

Ц

CXXII. Село Царева поляна. В местността Цветен дол, на 3-4 км южно от селото, към Кьостюрлюка е намерен двустатер на Кизик и колективна находка на златни статери на Филип II Македонски. В землището на селото е открита и разпиляна колективна находка на сребърни тетрадрахми на Атина (I период), две от които постъпиха в ИМ – Хасково (Обр. 143).

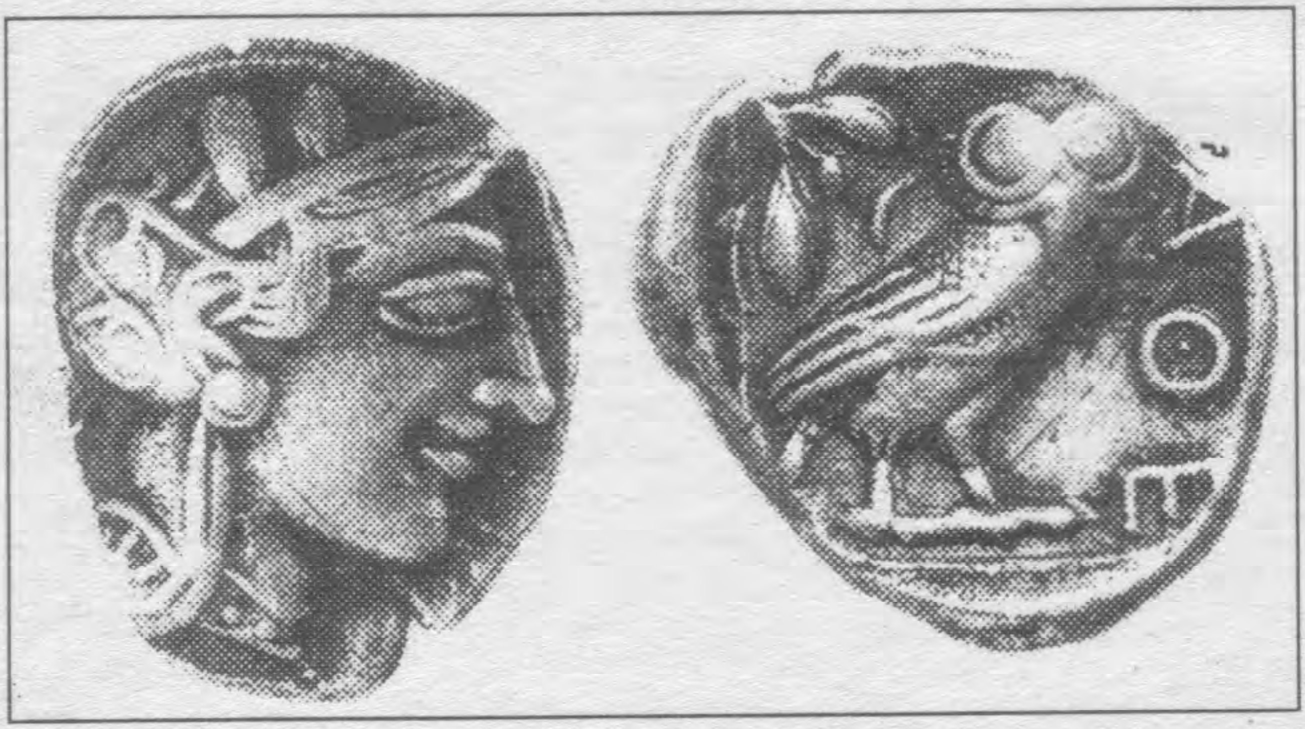

Обр. 143. С. Царева поляна. Сребърна тетрадрахма на Атина - I период (V в. пр. н. е.)

От Царева поляна е известен и един мраморен релеф на тракийски конник. В местността Хула е открит мраморен амулет – херма (в ИМ – Хасково), а два бронзови конника са открити в местността Косаба, на 2 км югоизточно от Царева поляна – при Старите лозя.

При височината Калето има останки от крепостни стени, а в местността Турският чарлък при оран е открита подова мозайка.

Литература:

1. **В. Добруски**, Материали по археологията на България. – СНУН, XVIII, 1, с. 801-802.

2. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през 1937 – 1938 г. – ИАИ, XII, 2, 1939, с. 453-454.

3. **Д. Аладжов**, Археологически паметници в района на Стамболово (фотоалбум). – ЦПИП при КК, С., 1989, с. 5.

CXXIII. Село Черепово. В землището на селото има останки от разрушени долмени.

На 500 м североизточно от селото се намира височината Калето със следи от крепост, край която има и селище (?). В землището са открити тракийски и от римската епоха монети.

Литература:

1. **К. Шкорпил**, Мегалитни паметници и могили., ч. I, С., 1925, с. 163.
2. **Ив. Велков**, Новооткрити старини. – ИАИ, V, 1929, с. 367-381.
3. **В. Миков**, Тракийски селища и градища в Сакар планина. – БИБ, V, 1932/1933, с. 164-165.
4. **Ив. Велков**, Градища. – ГПлНМ, II, 1950, с. 157-183.
5. **В. Миков**, Произходът на куполните гробници в Тракия. – ИАИ, XIX, 1955, с. 15-48.
6. **Д. Аладжов, Д. Балабанян**, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, VI, 1984, с. 233.

CXXIV. Село Черна могила. На 2 км северно от селото и на 5 км северозападно от с. Белица, е големият рид Градището, който е разделен на три дяла, разположени в посока север – юг – т. е. три хълма, свързани чрез достъпни седловини (Обр. 144). Най-северния хълм е известен като „Пресвета“, средният – „Калето“ и южният – „Коледата“. На трите хълма през 1986 г. при археологически разкопки бяха открити останките на църкви и крепостни стени, просъществували през няколко епохи (Обр. 145).

Руините на това място са свързани до недалечното минало с черкуване от жителите на Белица, Черна могила и отчасти с. Бисер. По време на турското робство тези християнски светилища, разрушени и затрупани в земята, се посещавали от българското население, възприемани като развалини на манастири или църкви, останки от християнската българска държава. Като проява на това българско съзнание, от незапомнени години, губещи се в

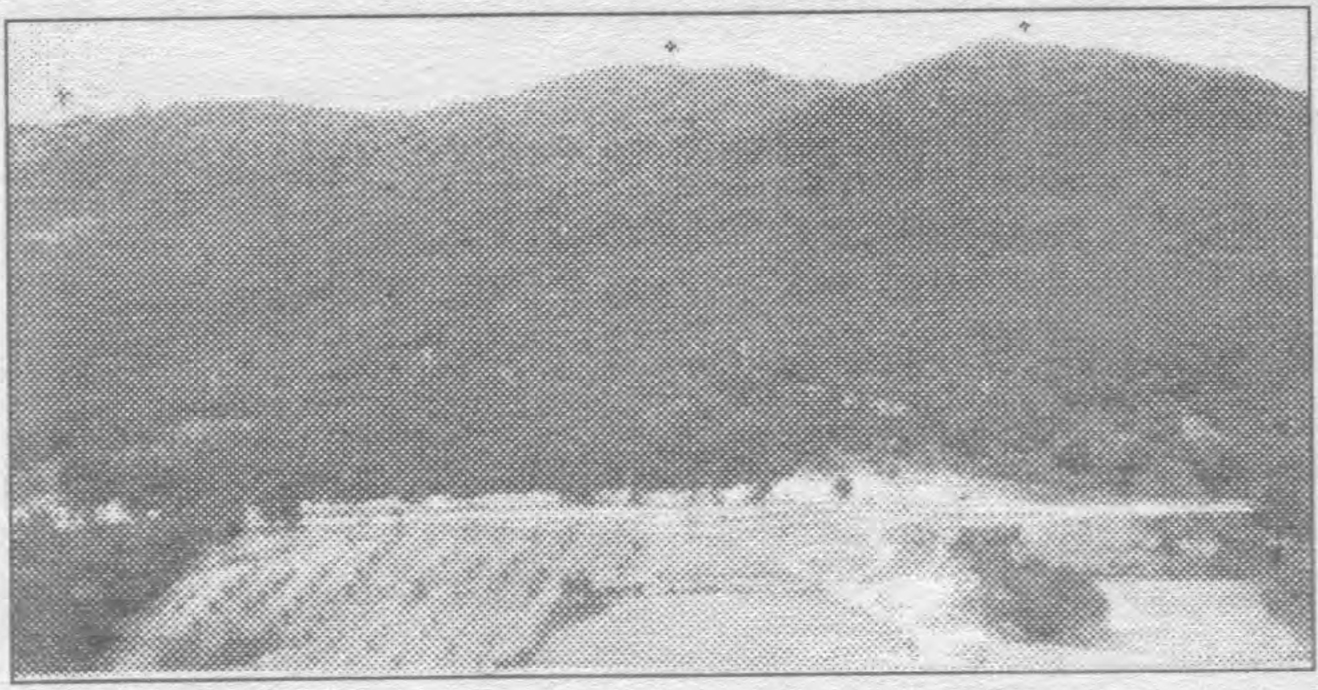

Обр. 144 С. Черна могила. Въздушна снимка на Градището. С кръстчета са обозначени местата на разкопките

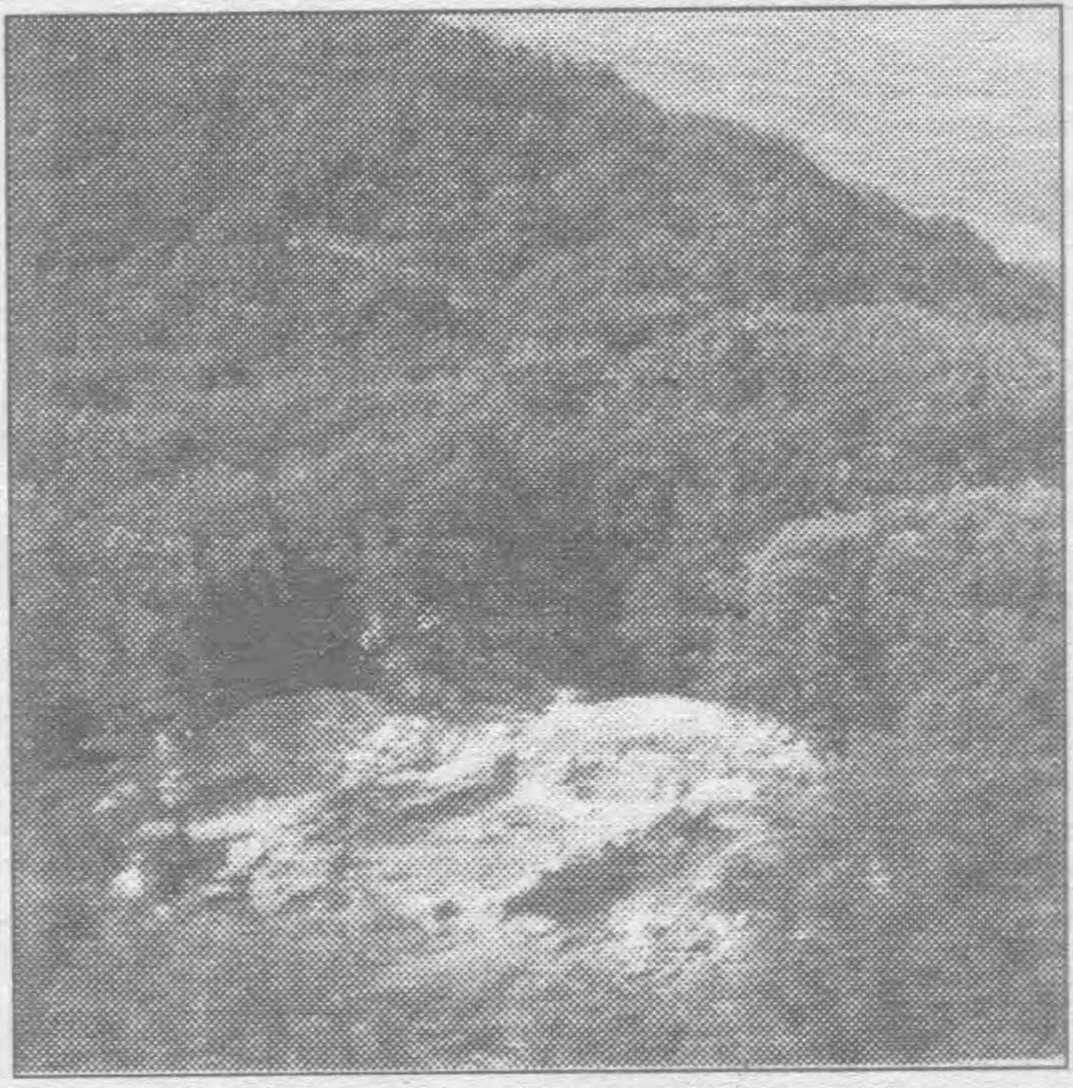

Обр. 145. С. Черна могила. Черква на калето в Градището. Въздушна снимка по време на разкопките

петвековното робство, на определени празници тук се правели събори, които поддържали народното самочувствие.

На „Коледата“ черкували на третия ден на Коледа (Стефановден), главно жителите на с. Белица, когато в селото още намало черква. В по-ново време, което се помни от най-възрастните, тук на Рождество Христово идвали момците заедно със свещеника, донасяли тлъст овен, който бивал принасян в жертва (курбан) и изяждан. Ако имало

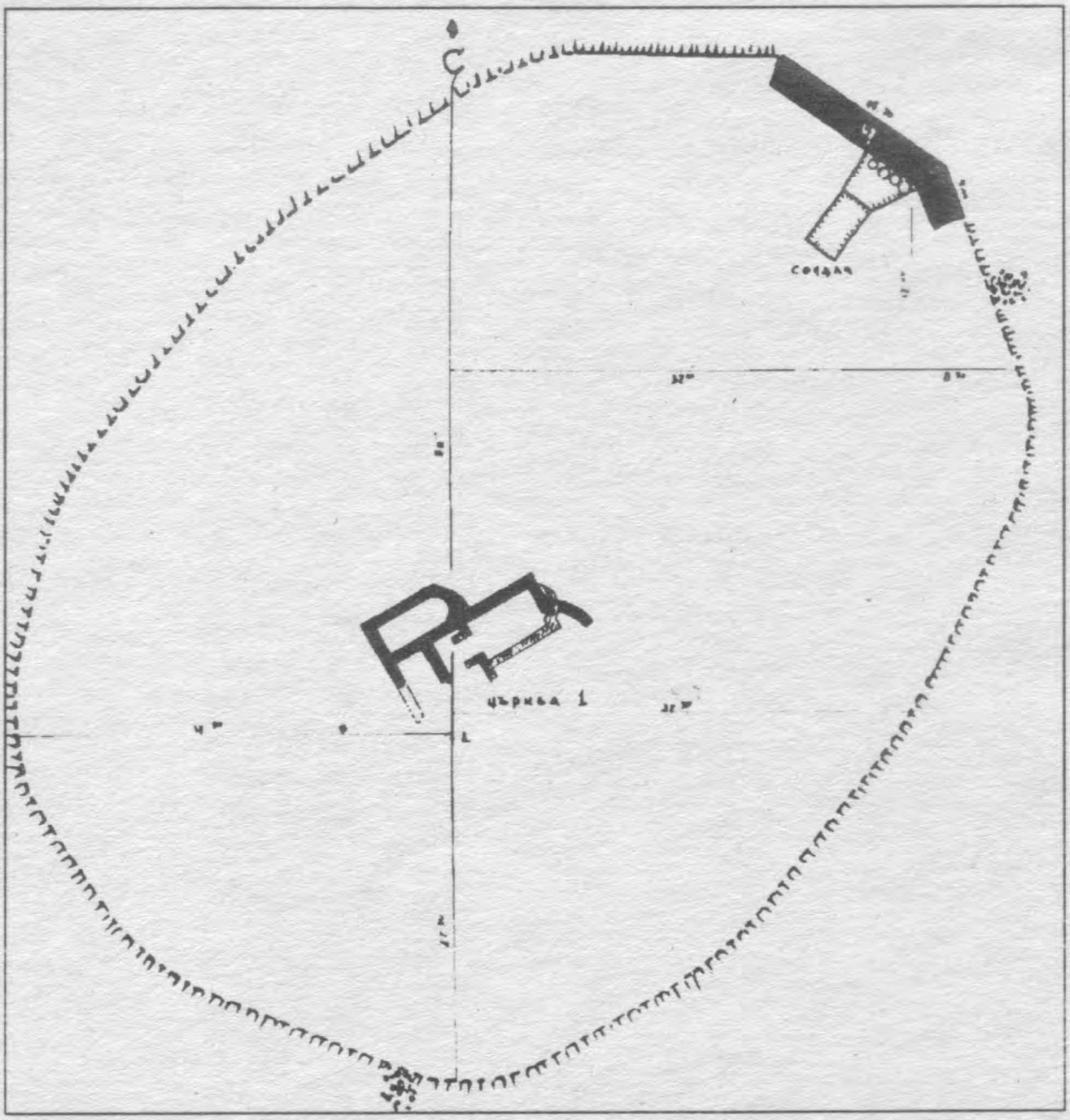

Обр.146. С. Черна могила. План на крепостта с черква №1 и сондаж I на Калето

сняг, младите мъже полуразсъблечени се търкаляли в снега и палели свещи при останките от черквата.

От началото на седловината, право надолу към „Кладенчето“, според преданието вървял „подземен тунел“, водещ до кладенец за вода. По периферията на хълма сега са останали каменните насипи на крепостната стена, градена „на сухо“. По време на Втората световна война на Коледата са правени военно – защитни съоръжения, значително обезличили археологическите паметници, поради което разкопките през 1986 г. се ограничиха само на другите два хълма.

Средният хълм – Калето – е най-висок. Върху него най-стара е тракийската крепост от I хил. пр. н. е., останките на която опасват върха като венец (Обр. 146). От крепостните стени са останали големи каменни насипи. Откъм седловината има следи от дълбоки ровове, а до тях личат останки и от втората крепостна стена. От страната на с. Черна могила (т. е. към Коледата – на юг) всички по-едри камъни от крепостните стени са обрани през 1952 г. за строеж на пътя Черна могила – Бисер (10 км).

В центъра на Калето, на самия връх, са заритите в земята останки на черква, обезпокоявани в последните десетилетия само от иманярите (Обр. 147). Руините на тази черква също са служели преди десетилетия като оброчище (християнско светилище).

На северния хълм – Пресвета – се намира третата черква. До средата на настоящия век тук ставал събор. Народът идвал да празнува на 7 (21) юли, денят на Пресвета Неделя, чието име вероятно някога е носил този храм. В източната страна на черквата, при абсидата на храма, според възрастните ни работници (от с. Черна могила), се поставяла метална икона – триптих.

Разкопките на Градището се ограничиха на двата хълма – Калето и Пресвета. Цялото пространство около черквата на Пресвета е било заето от тракийско селище от старожелязната епоха (XI-VI в. пр. н. е.). Богати следи от

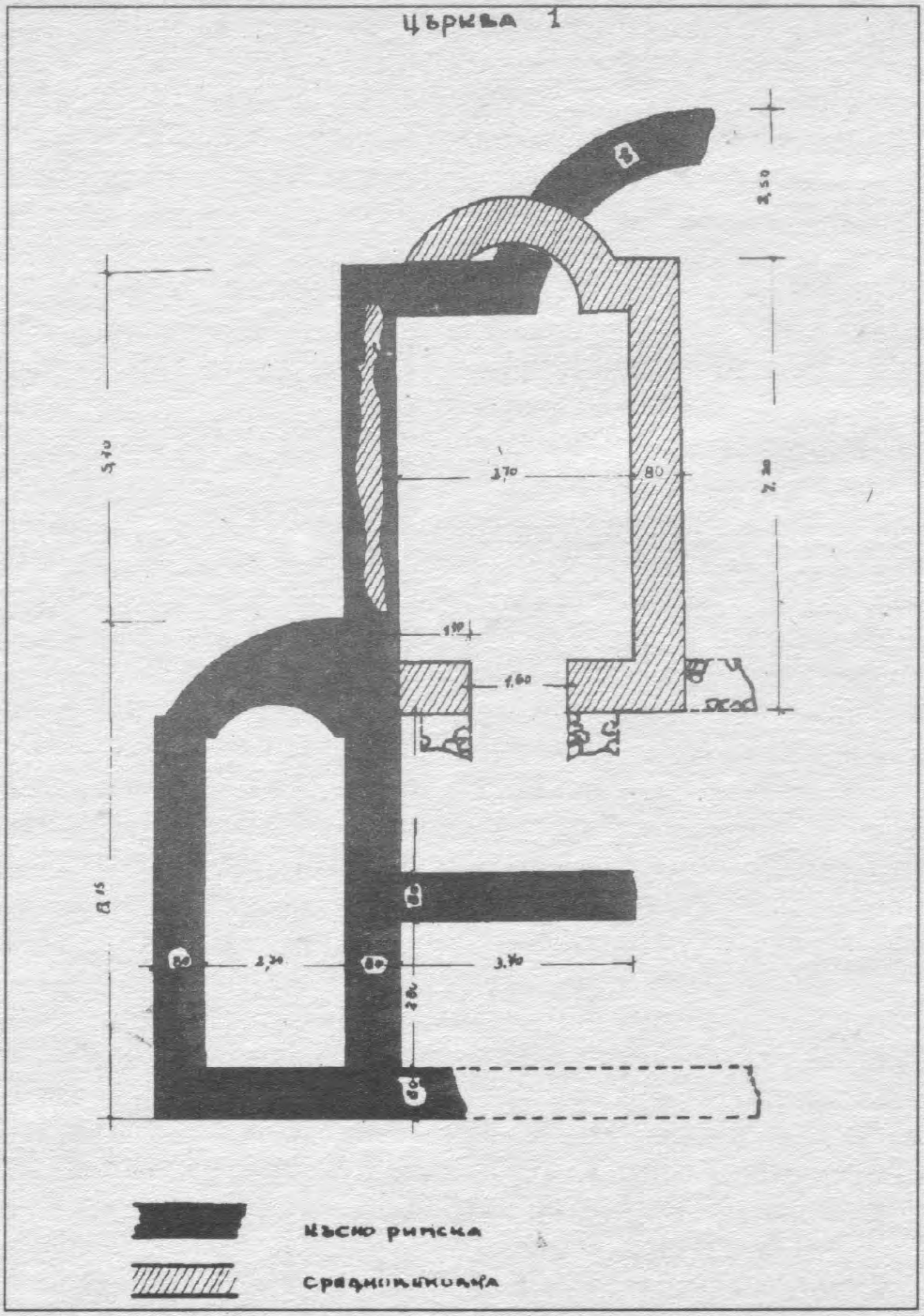
ЦЪРКВА 1
2,50
5,10
3,70
80
7,30
1,10
1,60
8,15
80
2,30
80
3,40
2,60
късно римска
средновековна

Обр.147. С. Черна могила. План на черква №1 в Калето на Градището

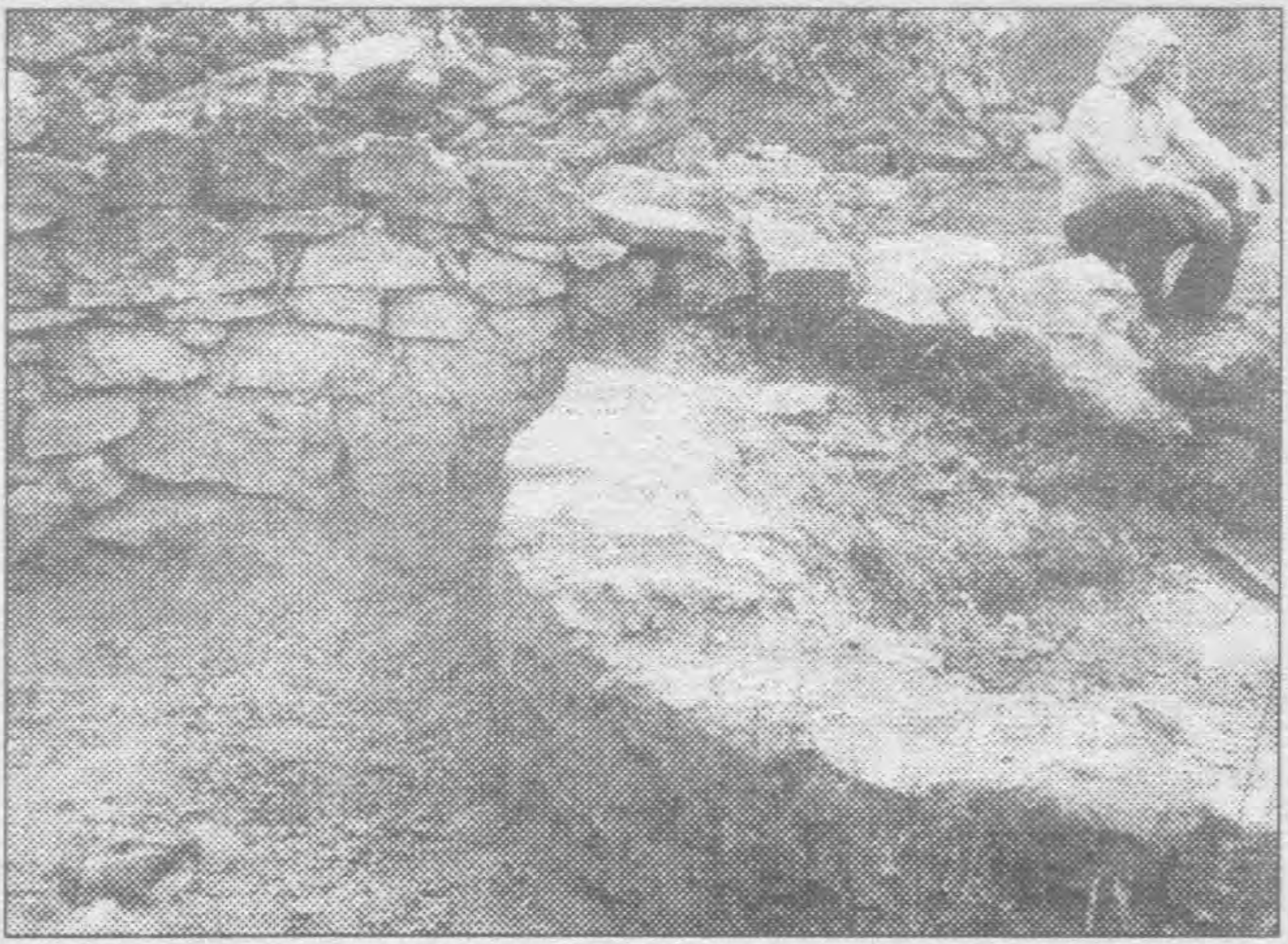

Обр.148. С. Черна могила. Черквата на Калето. Вижда се част от апсидата на баптистерия от VI в

тази епоха има и в крепостта на съседния хълм – Калето.

Калето е опасано с крепостна стена с елипсовидна форма, заграждаща горната част на хълма, с размери около 60х100 м. Крепостта е построена за първи път от траките през I хил. пр. н. е. Стените ѝ, градени „на сухо“ (суха зидария – без спойка), в разчистената по време на разкопките част на протежение от 20 м, са запазени в земята на височина около 1,60 м. Избирани са по-едри камъни, статично добре подредени, на места заклинявани с по-дребни, така че сега е запазен стегнат прав зид с дебелина 2,60 м.

След разрушаването на тази крепост, през късноантичната епоха (V-VI в.), когато тук се оформя значителен култов християнски център, върху старите стени отново със суха зидария, крепостната стена е възобновена вече с по-едри камъни. Сега те са нареждани статично, без заклиняване между камъните, но са използвани по-едри „блокчета“

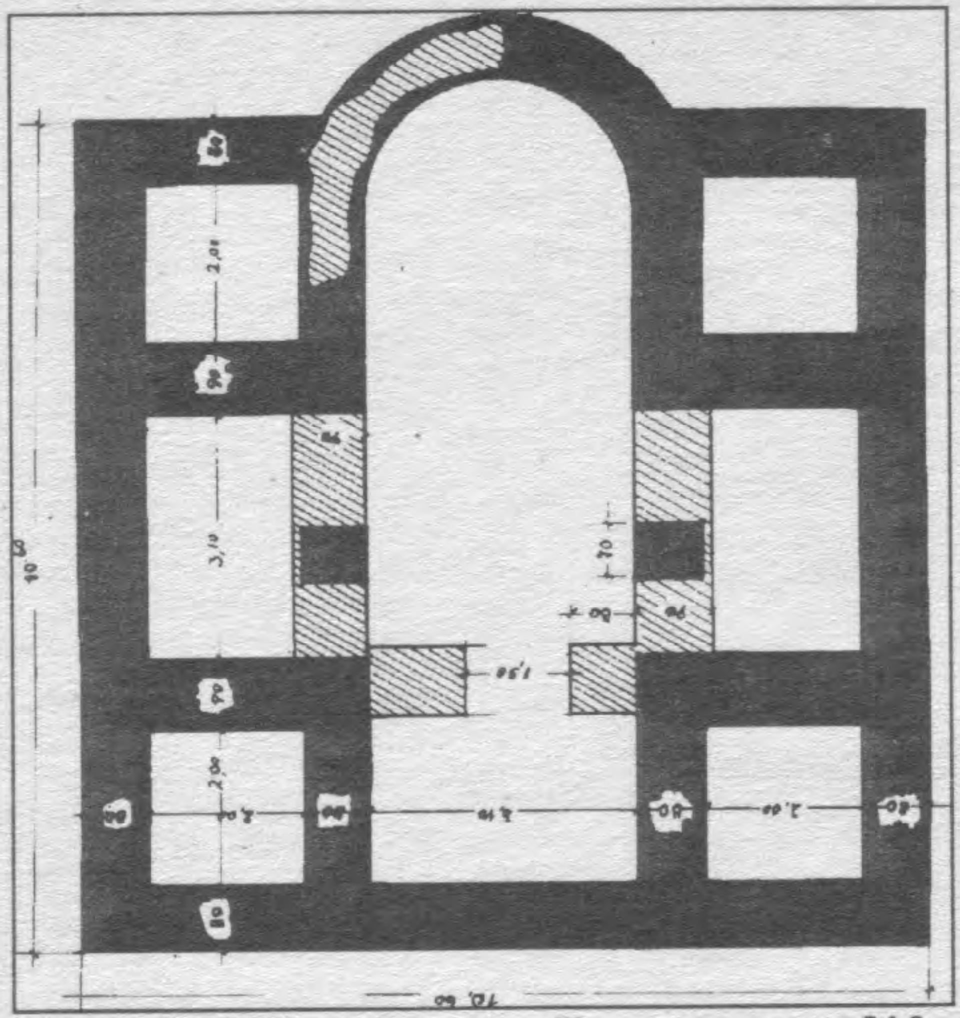

Обр.149. С. Черна могила. План на черква №2 на хълма Пресвета (VI в.)

поради което стената има друга структура и лесно се отделя от тракийската. Вероятно по това време са направени ровете и допълнителните укрепления на най-достъпните места при седловината.

Черквата на Калето (Обр. 148) първоначално (през VI в.)е изградена като голяма еднокорабна постройка с прилепена към нея кръщелна. Тя е имала дълж. 16 м и шир. 7 м. На изток черквата завършва с голяма широка абсида. Стените й са градени от ломен камък, споен с хоросан, примесен с парченца от счукани тухли. Баптистерият (кръщелницата) има размери 8х2,5 м. До притвора, на запад, черквата е имала навес, носен от дървени колони, каменните бази на която бяха запазени на място.

След разрушаването на тази ранна черква, върху част от нея около XII в. е била изградена значително по-малка сграда (параклис) с камък и кал, която използва част от северната стена на ранната сграда. Средновековната постройка има размери 8х4,20 м. Край южната й стена е имало навес, който беше открит по време на разкопките, пълен с два вида затрупани покривни керемиди, наредени изправени в редици - подготвени за ремонт, който не е реализиран до разрушаването на черквата (параклиса).

Черквата „Пресвета Неделя" на хълма Пресвета има квадратна форма с размери 11x11 м. Тя е трикорабна, кръстовидно куполна, с кули в четирите ъгли и една, издадена на изток от средния кораб голяма абсида (Обр. 149). Откритите стъпки на колони и част от намерените мраморни колони издават наличието на аркада, която е носела част от сводовете над корабите. Стените и на тази черква са строени от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с парченца от счукани тухли, дебели 80 см. Отвън сградата е била облицована с дялани, добре оформени (рустицирани) каменни блокове (запазени са два реда блокове), които с четирите кули в ъглите са й придавали красив и внушителен вид. Първият строеж на църквата е от края на V или самото начало на VI в. (Обр. 150).

Върху средния кораб на вече разрушената късноантична черква, какъвто е случаят и при тази на Калето, през

Обр.150. С. Черна могила. Черквата на „Пресвета"

Обр.151. С. Черна могила. Питоси край крепостната стена на Калето

средновековието (XI-XII в.) е изградена с ломен камък и кал малка еднокорабна черквица. От последната са останали малка част от надземните стени, станали жертва, както и при черквата на Калето, на иманярските претърсвания.

По време на разкопките в двете черкви и крепостта бяха открити върхове на стрели; маслени лампи, глинени и една метална; различни железни скоби и инструменти; един напълно запазен, изработен с любов нашийник на куче със стреловидни шипове, и др. железни предмети; фрагменти от керамика от трите епохи, през които е обитавано Градището: питуси, средновековна чиния с цветни глазури, монета на имп. Юстиниан I Велики (527-565 г.), в десния кораб на пода на черквата „Пресвета Неделя“, както и парченца от средновековни гривни от XI-XII в. В сондажа край крепостната стена (отвътре) бе открит склад със здрави питоси (Обр. 151).

Литература:

1. **Ив. Велков.** Няколко крепости, селища и светилища из Родопите. - ИИД, кн. XIII, С., 1933, с. 183-184. (Тук Градището е поставено при с. Бисер).

2. **П. Делирадев.** Принос към историческата география на Тракия, т. II, С., 1953, с. 73.

3. **Д. Аладжов.** Забележителни археологически открития. - в. Шипка, бр. 92 от 4.6.1992 г.

4. **Д. Аладжов.** Разкопки на църквата „Пресвета Неделя", край Белица. - в. Хасковски вести, бр. 17 от 15.12.1992 г.

CXXV. Село Черногорово. В Историческия музей се съхранява поставка с незначителна част от мраморна статуя на Херакъл от тракийското свтилище, посветено на божеството, намиращо се на 1 км, източно от селото в местността Чуките. Цялата местност наоколо има следи от строеж, тухли и камъни.

Литература:

Д. Аладжов. Древно изкуство от Хасковския музей. - в. Шипка, бр. 216 от 5.11.1993 г.

Ш

CXXVI. Село Широка поляна. На 3-4 км южно от селото, в местността Кале доросу, има следи от стени - тухли, покривни керемиди и камъни; намерена е и стрела (връх) тип „лястовича опашка“ и монета на Йоан Цинисхий (969-976 г.). Западно от Кале доросу се намира височината Караджовица, в южната й част е Батак дере - до язовира има средновековен некропол, в който гробовете са оформени с каменни плочи, а в самите гробове са намирани стъклени гривни.

В местността Кайряк тарла, на около 1,5 км западно от селото, има останки от различни епохи. Тук са намерени медни римски и македонски монети (Клавдий II Готски - III в.) и една златна монета от имп. Алексей I Комнин (1092-1118 г.) - в ИМ - Хасково. В същата местност има средновековен некропол; гробовете са оформени с каменни плочи, а в тях са открити стъклени гривни и накити.

В един двор в самото село е открит меден фолис на имп. Юстин I (VI в.).

CXXVII. Село Шишманово. Карй р. Марица има селищна могила от каменомедната епоха (IV хил. пр. н. е.). Затова вж. и с. Българин!

В местността Чешме кесим, северно от селото са намерени в гърне 500 римски монети от III в. Римски медни и сребърни монети от III в. и нач. на IV в., както и една от VI в., от зелището на с. Шишманово, се съхраняват в ИМ - Хасково.

Литература:

1. **Д. Цончев**, Колективни находки на монети. - ГНМПл, II, 1950, с. 273-274.

2. **Т. Герасимов**, Колективни находки на монети през последните години. - ИАИ, XVIII, 1952, с. 402.

Щ

CXXVIII. Село Щит. В местността Бунарича, край Бъз дере, има основи на сграда (?), с тънки квадратни тухли (в нивата на Иван Митев Бойдев). В източния край на селото още стърчат стените на късноантична и средновековна крепост. Според възрастни хора от селото, при разкопаване в крепостта (Биргото), в югозападния край били намерени стаи, врати, фурни, керамика и др. находки.

Крепостта Биргото се намира върху естествено издигната тераса в югоизточния край на селото, достъпна от запад и север. Занчителни останки от крепостни стени са запазени най-добре в западната й страна. На няколко места е запазен висок дебел зид, граден от ломени камъни, споени с бял хоросан. Вътре в югозапания край на крепостта още личат основите на помещения. По повърхността има римска (I-IV в.) и средновековна (IX-XIII в.) керамика.

Сега се приема, че развалините при с. Щит са останките от средновековното епископско седалище Скутарион, споменато от Анна Комнена във връзка с войните на имп. Алекси I Комнен с куманите (1094 г.), като се отбелязва, че императорът стигнал с войската си в Скутарион, отстоящ от Одрин на 18 стадии. Името на крепостта Скутарион се среща в един надпис, намерен в Плиска.

В крепостта при с. Щит е намерен оловен печат от Димитрий Епикерний от XII в.

Литература:

1. **ГИБИ**, IV, с. 160, 164; ГИБИ, VIII, с. 102-112.

2. **Ив. Велков**, Стари селища и градища южно от Сакар. - ГНМ, V, 1933, с. 169-187.

3. **Д. Аладжов**, Селища, паметници, находки. Хасково, 1974, с. 39.

4. **Ив. Йорданов, Д. Аладжов**, Непубликувани оловни византийски печати от Хасково (I). - Сп. Археология, XXXIII, С., 1991, с. 51-52.

5. **Ив. Йорданов**, Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. - Сб. „Марица - Изток. Археологически проучвания“, т. I, С., 1991, с. 127.

6. **Д. Аладжов.** Вечният стремеж към красота. - в. Хасковски вести, бр. 12 от 26.3.1992 г.

7. **Д. Аладжов.** Средновековни паметници от с. Щит. - в. Шипка, бр. 39 от 26.2.1993 г.

Я

CXXIX. Село Ябълково. До извора-чешма Караши бунар има праисторическа селищна могила, висока 10 м, с диам. около 120 м.

В местността Ниньова чука, на 2,5 км южно от селото, има останки от римска сграда. Намерени са мраморни фрагменти от релефи и седалка от мрамор, във форма на лъвско тяло (Обр. 152).

Между Ниньовата чука (Ниньов баир) и Ташладжа (Ташлъка), в градините са открити случайно находки също от римската епоха.

Обр.152. С. Ябълково. Мраморно облегало с лъвска лапа

В местността Ташлъка в съседство с Карабилюк, има следи от светилище. Намерени са оброчни релефи на Дионис и на Тракийския конник (в ИМ - Хасково; Обр. 153).

Наблизо е средновековната крепост Милеона (в землището на с. Сталево).

От зелмището на Ябълково в ИМ - Хасково се съхраняват монети на имп. Веспасиан, на гр. Пауталия и Юстин и София.

Литература:

1. **Н. Мушмов.** Колективни находки на монети през 1891-1914 г. - ИБАД. IV, 1914, с. 273.

2. **Д. Аладжов.** Милео-

Обр.153. С. Ябълково. Мраморен оброчен релеф на Дионис (III в.)

на. Стари български твърдини. - в. Хасковска трибуна, бр. 76 от 27.6.1987 г.

3. **Д. Аладжов**. Древно изкуство от Хасковския музей. - в. Шипка, бр. 223 от 16.11.1993 г.

Съкращения

АИМ	- Археологически Институт и музей
АППр	- Архив за поселищни проучвания
БАН	- Българска академия на науките
БИБ	- Българска историческа библиотека
БИД	- Българско историческо дружество
Б Тур	- Български турист
ВИСб	- Военно исторически сборник
ГНМ	- Годишник на Народния музей
ГНБП	- Годишник на Народната библиотека - Пловдив
ГПлНБМ	- Годишник на Пловдивската Народна библиотека и музей
ГНАМПл	- Годишник на Народния археологически музей - Пловдив
ГПлНМ	- Годишник на Пловдивския народен музей
ГИБИ	- Гръцки извори за българската история
ГСУ-ФИФ	- Годишник на Софийския университет - Философско исторически факултет
ИБАИ (ИАИ)	- Известия на българския Археологически институт
ИАМ-Бургас	- Известия на археологическия музей в Бургас
ИБИД (ИИД)	- Известия на българското историческо дружество
ИМ	- Исторически музей
ИБМ	- Известия на българските музеи
ИМЮИБ	- Известия на музеите в Югоизточна България
ИНИМ	- Известия на Националния исторически музей
НБКМ	- Национална библиотека „Кирил и Методий“

МПК - Музеи и паметници на културата
ОИМ - Окръжен Исторически музей
ПСп - Периодическо списание
РП - Разкопки и проучвания
РСб - Родопски сборник
СА - Советская археология
СбНУ - Сборник за народни умотворения
СбНУН - Сборник за народни умотворения и народопис
СбНУНК - Сборник за народни умотворения. наука и култура
ТрСб - Тракийски сборник
IG Bulg - Inscriptiones Graec in Bulgaria repertae, G. Mihailov

Съдържание

Вместо предговор 5

Резюме на английски език 14

Александрово, Ангел войвода 16

Белица, Бисер, Богомил, Бодрово, Болярово, Болярски извор, Бориславци, Боян Ботево, Браница, Брягово, Българин 21

Великан, Войвдово, Вълче поле, Връбница 41

Габерово, Гледка, Гарваново, Големанци, Голям извор, Голямо Асеново, Горно Асеново, Горно Брястово, Горно поле, Горски извор, Гълъбец 52

Дервишка могила, Димитровград, Димитровче, Динево, Добрич, Долни Главанак, Долно Белево, Долно Ботево, Долно Войводино, Долно Войводино, Долно Черковище, Доситеево, Дрипчево, Дъбовец 65

Елена, Ефрем 89

Жълти бряг 91

Здравец 92

Иваново, Изворово 93

Йерусалимово 99

Калугерово, Капитан Андреево, Караманци, Каснаково, Кладенец, Клокотница, Книжовник, Козлец, Конуш, Костур, Кралево, Крепост 100

Левка, Лозен, Любеново, Любимец, Лясковец 128

Маджари, Маджарово, Малево, Малко Асеново, Малко Брягово, Малко Градище, Малък извор, Мандра, Маточина, Мезек, Меричлери, Минерални бани, Михалич, Младиново, Момково 142

Надежден, Николово, Нова Надежда 190

Овчарово, Орешец, Орлово, Оряхово, Остър камък 196

Подкрепа, Поляново, Поповец, Пчелари, Пясъчево 206
Рабово, Радиево, Райкова могила, Рогозиново, Родопи, Румелия 210
Светлина, Свиленград, Свирково, Сеноклас, Симеоновград, Сираково, Славяново, Сладун, Смирненци, Спахиево, Сталево, Стамболово, Стойково, Студена, Сусам, Сърница 213
Татарево, Текето, Тракиец, Троян, Тънково 265
Харманли, Хасково 272
Царева поляна 290
Черепово, Черна могила 292
Широка поляна, Шишманово 302
Щит 303
Ябълково 305
Съкращения 308

© **Автор:** Димчо Аладжов

Превод на резюмето на английски: Кремена Станилова
ISBN: 954-90254-1-1
Предпечатна подготовка и печат:
„Атар-95“ ООД, Хасково